

शिक्षा योजना

(Education Plan)

२०८०-२०८९

चन्दननाथ नगरपालिका
नगर कार्यपालिकाको कार्यालय
चन्दननाथ, जुम्ला
कर्णाली प्रदेश, नेपाल
जेठ, २०८०

चन्दननाथ नगरपालिका
नगर कार्यपालिकाको कार्यालय
खलंगा बजार, जुम्ला

पत्र संख्या २०८०।८१

चलानी नम्बर

ॐ दुई शब्द

संघीय लोकतान्त्रीक गणतन्त्र नेपालको घोषणासँगै सुशासन र सामाजिक न्यायमा आधारित समावेशी राज्य व्यवस्थाका लागि देशको विभिन्न तह र तप्का अहोरात्र खटिरहेको छ । यसै बिन्दुमा टेकेर नेपालको संविधानले समानुपातिक, समावेशी र सहभागितामूलक सिद्धान्तका आधारमा समतामूलक समाजको निर्माण गर्ने संकल्प गरेको छ । नेपाल सरकारको यही मूल ध्येयलाई मध्यनजर गरी युनेस्को नेपालले नेपालका सात प्रदेशका एक एक वटा स्थानीय तहमा निर्माण गर्न लागिरेको स्थानीय शिक्षा योजना चन्दननाथ नगरपालिकाले पनि निर्माण गर्ने अवसर प्राप्त गर्दा मलाई अत्यन्त खुसी लागेको छ ।

१२८.९६ वर्ग किलोमिटर क्षेत्रफल ओगटेको यो नगरपालिका साविकका ४ वटा महत्, चन्दननाथ, कार्तिकस्वामी र तलिउम गाविसहरूबाट बनेको हो । वि.सं २०७४ को बैशाखमा भएको स्थानीय तहको निर्वाचन पश्चात् स्थापित चन्दननाथ नगरपालिकाको स्थानीय सरकार स्थानीय तहको विकास र समृद्धिका लागि अहोरात्र क्रियाशील छ ।

नेपालको संविधान २०७२ को अनुसूची ८ र स्थानीय सरकार संचालन ऐनमा व्यवस्था भए बमोजिम शिक्षासँग सम्बन्धित २३ वटा अधिकारहरू एकल रूपमा स्थानीय सरकारको कार्यक्षेत्र भित्र समेटिएका छन् । यसै सन्दर्भमा शिक्षा क्षेत्रलाई व्यवस्थित र गुणस्तरीय बनाई २१ औं शताब्दीका लागि चाहिने जनशक्ति उत्पादन गर्नका लागि पालिकाभित्र एउटा निश्चित कार्यक्रमहरू भएको शिक्षा योजनाको आवश्यकता महसुस गरी युनेस्को काठमाडौंले चन्दननाथ नगरपालिकालाई पनि १० वर्षे शिक्षा योजना बनाउने सु अवसर प्रदान गरेकोले युनेस्को काठमाडौंलाई हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु । साथै विज्ञको रूपमा खटिएर आइ योजना निर्माण कार्य सम्पन्न गर्ने नेपाल सरकारका पूर्व उप सचिव तथा जुम्ला जिल्लाका पूर्व जिल्ला शिक्षा अधिकारी जीतबहादुर शाह पनि धन्यवादका पात्र हुनुहुन्छ ।

यसको साथै यस नगरपालिकाको शिक्षा युवा तथा खेलकुद शाखाका प्रमुखको संयोजकत्वमा गठित सो समितिले विभिन्न चरणहरू पार गर्दै यस दश वर्षे शिक्षा योजना निर्माणको कामलाई सफलता पूर्वक सम्पन्न गरेकोमा मूल समितिका सदस्य र कार्यदलका सबै सदस्यहरूलाई धन्यवाद ज्ञापन गर्दै आगामी दिनहरूमा शिक्षा क्षेत्रमा गरिने सम्पूर्ण क्रियाकलापहरू र लगानी समेतलाई योजनाका आधारमा व्यवस्थित गरिने र दश वर्ष भित्र नगरभित्रको शैक्षिक अवस्थालाई सुधार गर्दै युगानुकूल शिक्षा प्राप्त गर्न पाउने हरेक बालबालिकाको अधिकारलाई साकार पार्ने प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछु ।

यस दश वर्षे शिक्षा योजना निर्माणमा समन्वयको भूमिका निर्वाह गर्ने शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र सानोठिमी भक्तपुर प्रति पनि म कृतज्ञता प्रकट गर्न चाहन्छु । यसका साथै यस कार्यमा सहयोग गर्नुहुने उप-प्रमुखज्यू, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतज्यू, सामाजिक विकास समितिका संयोजक, सबै वडा अध्यक्ष लगायत सम्पूर्ण जनप्रतिनिधिज्यूहरू सरोकारवाहहरूलाई स्मरण गर्न चाहन्छु । यस योजना कार्यान्वयनमा शिक्षाको गुणस्तरलाई उच्च प्राथमिकता दिदै अनुगमन, मूल्याङ्कन र सक्षम व्यवस्थापनद्वारा यसको लक्ष्य र उद्देश्यहरू पूरा गर्ने प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछु ।

राजुसिंह कठायत
नगर प्रमुख, चन्दननाथ नगरपालिका जुम्ला
rkthayat@gmail.com

चन्दननाथ नगरपालिका
नगर कार्यपालिकाको कार्यालय
खलंगा बजार जुम्ला

पत्र संख्या २०८०।८१

चलानी नम्बर

ॐ मेरो भन्नु ॐ

शिक्षा विकासको पुर्वाधारको पनि पुर्वाधार हो । कुनै पनि देशमा सुशासन विकास र समृद्धिका लागि शिक्षाले नै महत्वपूर्ण भूमिका खेल्ने कुरा सबैलाई जगजाहेर नै छ । शिक्षा सम्बन्धी नीति निर्माण, योजना निर्माण, कार्यक्रम कार्यान्वयन अनुगमन तथा मूल्यांकन जस्ता कार्यहरूले नै विकासको गन्तव्य प्राप्त गर्न सकिने कुरालाई मध्यनजर गर्दै युनेस्को नेपालको प्राविधिक सहयोग र शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रको समन्वयमा निर्माण हुन लागिरहेको यस दश वर्षे शिक्षा योजना बनाउने अवसर हाम्रो नगरपालिकाले पनि प्राप्त गर्दा म अत्यन्तै हर्षित भएकी छु ।

चन्दननाथ नगरपालिकाको शैक्षिक अवस्थालाई व्यवस्थित र स्तरीय रूपले विकास गर्न चन्दननाथ नगरपालिकाको दश वर्षे शिक्षा योजना (२०२१।२३ -२०३१।३२) तयार हुन लाग्दा अत्यन्तै खुशी त छु नै तापनि यो अवसर जुटाइदिने युनेस्को काठमाडौं र विज्ञको रुपमा जुम्लामा आइ यो मस्यौदा तयार पार्ने विशेष भूमिका खेल्ने जुम्ला जिल्लाका पुर्व जिल्ला शिक्षा अधिकारी ज्यूलाई विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु । आ.व. (२०२१।२३ -२०३१।३२) सम्मको दश वर्षिय योजनाले शिक्षा क्षेत्रसँग सम्बन्धित सम्पूर्ण क्रियाकलाप र गतिविधिहरू र योजनाले निर्दिष्ट गरेका शैक्षिक कार्यक्रमहरू र अपेक्षा गरिएका उपलब्धिहरू हाँसिल गर्न सबै सरोकारवालाहरू क्रियाशील हुने अपेक्षा गरेको छु । योजना निर्माण गर्दा थुप्रै आरोह अवरोहहरूमा अवश्य नै समस्या आइपरेका छन् र ती समस्या र चुनौतिहरूसँग जुध्दै शिक्षा योजना निर्माण समितिले आफ्नो काँधमा आइपरेको अभिभारा पूरा गरेकोमा नगर शिक्षा योजना निर्माण समितिलाई मुरीमुरी धन्यवाद दिँदै आगामी दिनहरूमा यस योजनाको पूर्ण रुपमा कार्यान्वयन गर्न आम सरोकारवालाहरूलाई आव्हान गर्दै योजनाले सार्थकता पाउने कुरामा म विश्वस्त छु ।

रामदेवी खड्का
नगर उप प्रमुख
चन्दननाथ नगरपालिका जुम्ला
rkhadka90133@gmail.com

पत्र संख्या २०८०।८१

चलानी नम्बर

चन्दननाथ नगरपालिका
नगर कार्यपालिकाको कार्यालय
खलंगा बजार जुम्ला

दुई शब्द

शिक्षा देश विकासको मेरुदण्ड हो । सुन्दर नगर, सुखी नगरवासी भन्ने मूल नारालाई मध्य नजर गर्दै यस चन्दननाथ नगरपालिकाको समग्र विकासको लागि दश वर्षे शिक्षा योजना आ.व.२०२१/२३ देखि २०३१/३२ सम्म तयार गरिएको छ । चन्दननाथ नगरपालिकाभित्रका सबै शैक्षिक सूचकहरूमा सकारात्मक सुधार ल्याउने लक्ष्य राखेको यो योजना उपयोगी हुने अपेक्षा राखेको छ । चन्दननाथ नगरपालिकाको शैक्षिक गतिविधि अध्ययन अनुसन्धान गर्ने जो कोहीलाई यो उपयोगी सामग्री हुने विश्वास पनि लिएको छ । यस नगरपालिकाभित्रका कतिपय शैक्षिक गतिविधिको तुलनात्मक अध्ययन गर्न, तत्कालिन जिल्ला शिक्षा कार्यालय जुम्लादेखिका शैक्षिक उभावहरूलाई निरुपण गर्न, विद्यार्थी मूल्यांकनलाई थप बस्तुनिष्ठ बनाउन यस योजनाले सहयोग गर्नेछ, भन्ने पनि विश्वास लिएको छ । यस नगरले अंगिकार गरेको शिक्षा नीति तथा कार्यक्रमलाई सही मार्गनिर्देशन गर्नको लागि समेत यो योजना उपयोगी शिद्ध हुने अपेक्षा गरेको छ ।

चन्दननाथ नगरपालिकालाई दश वर्षे शिक्षा योजना निर्माण गर्न कर्णाली प्रदेशकै एक मात्र स्थानीय तहलाई छनौट गर्न सहयोग गर्ने युनेस्को काठमाडौं तथा प्राविधिक विज्ञको रुपमा नियुक्ति भई यस योजना निर्माणमा महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्नुहुने नेपाल सरकारका पुर्व उप सचिव जीतबहादुर शाहलाई म कृतज्ञता प्रकट गर्दछु । यस योजना तयारीमा विशेष भूमिका निर्वाह गर्नुहुने चन्दननाथ नगरपालिका शिक्षा युवा तथा खेलकुद शाखाका शाखा अधिकृत, सहयोगीको भूमिका निर्वाह गर्नुहुने अन्य कर्मचारीहरूलाई विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु । शिक्षा योजना निर्माणका लागि प्रत्यक्ष तथा परोक्ष रुपमा सहयोग गर्नुहुने सबै सरोकारवाला प्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्न चाहन्छु । यो योजना चन्दननाथ नगरपालिकाको शिक्षा क्षेत्रको समग्र सुधारको लागि एउटा महत्वपूर्ण दस्तावेज हो । यस योजनाले राखेका लक्ष्य तथा उद्देश्य हाँसिल गर्न यसको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न आम सरोकारवालाहरूमा रचनात्मक सुझाव तथा सहयोगको अपेक्षा राखेको छु ।

धर्मराज न्यौपाने
प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत
चन्दननाथ नगरपालिका जुम्ला

चन्दननाथ नगरपालिका
नगर कार्यपालिकाको कार्यालय
खलंगा बजार जुम्ला

पत्र संख्या २०७९/८०

चलानी न

शिक्षा योजनाका विषयमा

नेपालको संविधान २०७२ ले संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक शासन व्यवस्थाको माध्यमद्वारा दिगो शान्ति, सुशासन, विकास र समृद्धिको आकाङ्क्षा गरेको छ । यस अनुसार शिक्षालाई वैज्ञानिक प्राविधिक, व्यवसायिक, सिपमूलक, रोजगार मूलक एवम् जनमुखि बनाउँदै सक्षम, प्रतिस्पर्धी, नैतिक एवम् राष्ट्रिय हित प्रति समर्पित जनशक्ति तयार गर्न शिक्षा क्षेत्रमा राज्यको लगानी अभिवृद्धि गर्नुपर्ने देखिन्छ

संविधानको अनुसूची ८ ले स्थानीय तहको अधिकार सूचिको क्रम संख्या (८) मा आधारभूत र माध्यमिक शिक्षा स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्रभित्र परेको तथा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ को दफा ११(ज) अनुसार आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षाको २३ वटा अधिकार गाउँपालिका तथा नगर पालिकालाई प्रदान गरेको शिक्षाको सन्दर्भमा संविधान र कानुनले अङ्गीकार गरेको व्यवहारलाई आत्मसात गर्दै “सबल आर्थिक केन्द्र, समुन्नत चन्दननाथ ” को माध्यमबाट “सुखी नगरवासी र समृद्ध नगर ” को परि कल्पनालाई साकार पार्न शैक्षिक पहुँच र व्यवस्थालाई अग्रस्थानमा राख्न जरूरी देखिएको छ ।

सन १९७० देखि राष्ट्रियस्तरमा तयार गरिएको योजनाले स्थानीय तहका सबै आवश्यकता परिपूर्ति गर्न कठिनाई भै रहेको अवस्थामा वि.सं. २०५७ सालदेखि शिक्षालाई बिकेन्द्रीत योजनाको रूपमा निर्माण गर्न शुरूवात गरियो । जस अनुसार स्थानीय तहमा गाउँ शिक्षा योजना, नगर शिक्षा योजना, जिल्ला शिक्षा योजना निर्माण तथा कार्यान्वयनको जमर्को गरेको देखिन्छ । यही ध्येयलाई मनन् गर्दै युनेस्को काठमाडौँको प्राविधिक र आर्थिक सहयोग र शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रको समन्वयमा चन्दननाथ नगरपालिकाले पनि दश वर्षे शिक्षा योजना (२०२१/२२ - २०३१/३२) निर्माण गर्न पाउने सुअवसर पाएकोमा म अनुगृहीत छु ।

यो योजना निर्माणको आवश्यकता महसुस गरी नेपालका ७ वटा प्रदेश मध्ये कर्णाली प्रदेशको चन्दननाथ नगरपालिका छनौटमा पारी योजना निर्माणको अन्तिम मस्यौदा चन्दननाथ नगरपालिका जुम्लाका नगर प्रमुख ज्यूलाई हस्तान्तरण गर्ने सु अवसर जुटाइदिएकोमा युनेस्को काठमाडौँलाई कृतज्ञता व्यक्त गर्न चाहन्छु ।

यस योजना निर्माणको विषयवस्तु छनौटदेखि मस्यौदा पेश गर्ने बेलासम्म प्राविधिक तथा प्राज्ञिक सहयोग गर्ने विज्ञ तथा नेपाल सरकारका पुर्व उप सचिव जीतबहादुर शाह सर अभि विशेष धन्यवादको पात्र हुनुहुन्छ । यसको साथै योजना निर्माणको लागि हरेक कुरामा रचनात्मक सहयोग, सल्लाह प्रदान गर्नुहुने श्रद्धा नगर प्रमुख, नगर उप प्रमुख, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत तथा सामाजिक विकास समितिका संयोजक ज्यू प्रति पनि हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । यस योजना निर्माणमा अहोरात्र खटिने सम्पूर्ण कार्यदलका सदस्यहरु एवम् सूचना उपलब्ध गराउनु हुने सबै सरोकारवालाहरुमा हार्दिक आभार व्यक्त गर्दै यस योजनालाई समय सापेक्ष र प्रभावकारी बनाउन यहाँहरूको महत्वपूर्ण सुझावको अपेक्षा गरिएको छ ।

खडानन्द चौलागाई

नगर शिक्षा प्रमुख

चन्दननाथ नगरपालिका जुम्ला

khadakchaulagain@gmail.com

२०८०/०२/२०

विषय सूची

कार्यकारी सारांश	ix
परिच्छेद १: परिचय	१
१.१ पृष्ठभूमि	१
१.२ चन्दननाथ नगरपालिकाको शैक्षिक अवस्था	३
१.३ चन्दननाथ नगरपालिकाका शिक्षा क्षेत्रका समस्याहरु	४
१.४ चन्दननाथ नगरपालिकाका शिक्षा क्षेत्रका चुनौतीहरु	५
१.५ चन्दननाथ नगरपालिकाका शिक्षा क्षेत्रका अवसरहरु	५
परिच्छेद २ : लक्ष्य निर्धारण	७
२.१ परिचय	७
२.२ दीर्घकालीन सोच (Vision).....	७
२.३ ध्येय (Mission).....	७
२.४ उद्देश्य (Objectives).....	७
२.५ रणनीतिहरु (Strategies).....	८
२.६ अपेक्षित मुख्य उपलब्धि.....	९
२.७ मुख्य कार्य सम्पादन सूचक तथा परिमाणात्मक लक्ष्य	१०
परिच्छेद तीन: शिक्षाका मुख्य उपक्षेत्रहरु	१६
३.१ परिचय	१६
३.२ बालबिकास र शिक्षा.	१६
३.३ आधारभूत शिक्षा	२७
३.४ माध्यमिक शिक्षा.....	३५
३.५ प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा	४४
३.७ अनौपचारिक शिक्षा र निरन्तर सिकाइ	५१
परिच्छेद चार: अन्तरसम्बन्धित विषय तथा क्षेत्रहरु	५८
४.१ परिचय	५८
४.२ शिक्षक व्यवस्थापन र विकास	५८

४.३ पाठ्यक्रम, पाठ्यसामग्री तथा मूल्याङ्कन	६९
४.४ शैक्षिक सुशासन र गुणस्तर व्यवस्थापन	७९
४.५ शिक्षामा समतामूलक समावेशीकरण र मनोसामाजिक परामर्श	९०
४.६ शिक्षामा सूचना र सञ्चार प्रविधि	१०२
४.७ आपतकालीन तथा सङ्कटपूर्ण अवस्थामा शिक्षा	१११
४.८ शिक्षामा भौतिक पूर्वाधार विकास	१२१
परिच्छेद पाँच: तीनै तहको संस्थागत संरचना, क्षमता विकास र अन्तरसम्बन्ध	१२६
५.१. परिचय	१२६
५.२. वर्तमान अवस्था	१२६
५.३. चुनौति र अवसर	१२९
५.४. उद्देश्यहरु	१२९
५.५. रणनीतिहरु	१३०
५.६. उपलब्धि, नतीजा एवम् प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य	१३१
परिच्छेद छ: लगानी र स्रोत व्यवस्थापन	१३५
६.१ परिचय	१३५
६.२ वर्तमान अवस्था	१३५
६.३ चुनौति र अवसर	१३९
६.४ उद्देश्यहरु	१४०
६.५ रणनीतिहरु	१४०
६.६ स्रोतको अनुमान र विश्लेषण	१४१
६.७ चन्दननाथ नगरपालिकाको आगामी पाँच वर्षको शिक्षा क्षेत्रको प्रस्तावित बजेट अनुमान	१४२
६.८ चन्दननाथ नगरपालिकाको आगामी पाँच वर्षको शिक्षा क्षेत्रको प्रस्तावित व्यय अनुमान	१४३
६.९ अपेक्षित उपलब्धि	१४३
परिच्छेद सात: योजनाको कार्यान्वयन, अनुगमन र मूल्याङ्कन	१४४
७.१ परिचय	१४४
७.२ वर्तमान अवस्था	१४५
७.३ चुनौति र अवसर	१४६
७.४ उद्देश्यहरु	१४७

७.५ रणनीतिहरू	१४८
७.६ उपलब्धि, नतीजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य	१४९
परिच्छेद आठ : योजनाका उपलब्धि सूचकहरू	१५४
८.१ मुख्य मुख्य कार्य सम्पादन सूचकहरू	१५४
८.२ कार्यक्रम तथा नतिजा खाकामा आधारित सूचकहरू	१५८
सन्दर्भ सामग्री सूची	१६४
अनुसूचीहरू	१६६

तालिका सूची

तालिका नं	विषय	पेज नं
२.१	मुख्य कार्य सम्पादन सूचक तथा लक्ष्य	११
३.२	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य	२२
३.३	आधारभूत शिक्षाका प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य	३२
३.४	माध्यमिक शिक्षाका प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य	४१
३.६	प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाका प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य	४९
३.७	अनौपचारिक शिक्षा र निरन्तर सिकाइका प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य	५६
४.२	शिक्षक व्यवस्थापन तथा विकासका प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य	६४
४.३	पाठ्यक्रम पाठ्यसामग्री र मूल्याङ्कनका प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य	७६
४.४	शैक्षिक सुशासन र जनशक्ति व्यवस्थापनका प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य	८७
४.५	शिक्षामा समतामूलक समावेशीकरण र मनोसामाजिक परामर्शसम्बन्धी प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य	९८
४.६	शिक्षामा सूचना र सञ्चार प्रविधिसम्बन्धी प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य	१०९
४.७	आपतकालीन र सङ्कटपूर्ण अवस्थामा शिक्षासम्बन्धी प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य	११७
४.८	शिक्षामा भौतिक पूर्वाधार विकासका प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य	१२५
५.६	संस्थागत संरचना क्षमता विकास र अन्तरसम्बन्धका प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य	१३३
६.१	नेपालमा विगत पाँच वर्षमा शिक्षा बजेटको स्वरूप (बजेट रु करोडमा)	१३६
६.२	सरकारी र निजी किसिमबाट गरिएको प्रति विद्यार्थी प्रतिवर्ष लागतको तुलना	१३७
६.३	चन्दननाथ नगरपालिकाको विगत पाँच वर्षमा शिक्षा बजेटको स्वरूप (बजेट रु लाख)	१३७
६.४	प्रदेश सरकार सामाजिक विकास कार्यालय जुम्लाबाट यस पालिकामा सञ्चालित कार्यक्रमहरु	१३८
६.५	शिक्षामा विभिन्न उपक्षेत्रगत संघीय लगानीको अवस्था	१३९
६.६	चन्दननाथ नगरपालिकाको आगामी पाँच वर्षसम्मको बजेटमा शिक्षा क्षेत्रको प्रस्तावित बजेट	१४२
६.७	चन्दननाथ नगरपालिकाको शिक्षा क्षेत्र १० वर्षे योजनाका सुरुका ५ वर्षका लागि गरिएको व्ययको अनुमान	१४३
७.१	कार्यान्वयन अनुगमन तथा मूल्यांकनका प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य	१५१
८.१	प्रमुख कार्यसम्पादन सूचकहरु (KPIs)	१५४
८.२	कार्यक्रमगत नतिजासम्बन्धी सूचकहरु	१५८

कार्यकारी सारांश

बहुल जाति, भाषा, धर्म, कला र संस्कृतिले सजिएको चन्दननाथ नगरपालिका जुम्ला जिल्लाको सदरमुकाममा अवस्थित स्थानीय तह हो । यो साविकको कर्णाली अञ्चलको अञ्चल सदरमुकाम पनि हो । यस नगरपालिकामा २०३७ सालमा स्थापना कर्णाली प्राविधिक शिक्षालय पनि छ जसले प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा तथा तालिम परिषद (CTEVT) स्थापना गर्नका लागि मुलुकलाई मार्ग निर्देशन प्रदान गरेको थियो । यसै नगरपालिकामा चिकित्सा विज्ञानको एमडीसम्म अध्ययन हुने कर्णाली स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान पनि छ । यसका साथै त्रिभुवन विश्वविद्यालयको आङ्गिक क्याम्पसको रुपमा रहेको जुम्ला बहुमुखी क्याम्पस पनि यही नगरपालिकामा रहेको छ । जुम्लालाई पहिले कर्णाली अञ्चलको शैक्षिक र प्रशासनिक केन्द्रको रुपमा लिइन्थ्यो जसको मुख्य केन्द्रविन्दु नै यही स्थानीय तह हो । इतिहासदेखि प्राप्त उक्त प्रतिष्ठालाई जोगाउने काम चन्दननाथले अहिले पनि गरिरहेको छ । प्रतिष्ठालाई जोगाउने मात्र होइन यसको प्रवर्धन गर्नका लागि शिक्षालाई अझ योजनाबद्ध किसिमबाट अगाडी बढाउनका लागि नगरपालिकाले प्रस्तुत शिक्षा क्षेत्रको दश वर्षे योजना समेत निर्माण गरी कार्यान्वयनको चरणमा रहेको छ ।

प्रस्तुत दश वर्षे शिक्षा योजना (२०८०-२०८९) नगरपालिकाको शिक्षाको विद्यालय तहको योजना हो । योजनाको पहिलो परिच्छेदमा चन्दननाथ नगरपालिकाका विविध पक्षको चिनारी र शिक्षासँग सम्बन्धित अवस्था, समस्या, चुनौति र अवसरहरूको बारेमा उल्लेख गरिएको छ भने दोश्रो परिच्छेदमा योजनाका दूरदृष्टि, ध्येय, उद्देश्य, रणनीति तथा लक्ष्यहरू समावेश गरिएको छ । योजनाको तेस्रो परिच्छेदमा शिक्षाका उपक्षेत्रको रुपमा प्रारम्भिक बालविकास, आधारभूत शिक्षा, माध्यमिक शिक्षा, प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र अनौपचारिक शिक्षा र निरन्तर सिकाइलाई समेटिएको छ । त्यसैगरी चौथो परिच्छेदमा शिक्षाका उपक्षेत्रहरूसँग अन्तरसम्बन्धित विषयवस्तुको रुपमा शिक्षक व्यवस्थापन र विकास, पाठ्यक्रम, पाठ्यसामग्री तथा मूल्याङ्कन, शैक्षिक सुशासन र गुणस्तर व्यवस्थापन, शिक्षामा सूचना र सञ्चार प्रविधि, शिक्षामा समतामूलक समावेशीकरण र मनोसामाजिक परामर्श, आपतकालीन र सङ्कटकालीन अवस्थामा शिक्षा एवम् शिक्षालयहरूको पूर्वाधार विकासलाई समेटिएको छ । उपक्षेत्र र अन्तरसम्बन्धित विषयवस्तुहरूको विश्लेषण गर्दा हरेक विषय वा एकाइभित्र परिचय, वर्तमान अवस्था, चुनौति र अवसर, उद्देश्य, रणनीतिहरू, उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्यलाई क्रमिकरुपमा समेटिएको छ । यसका अतिरिक्त पाँचौं परिच्छेदमा तीनै सरकारहरूको बीचको संरचना, क्षमता विकास र सम्बन्ध, छैठौं परिच्छेदमा लगानी र स्रोत व्यवस्थापन तथा सातौं परिच्छेदमा योजनाको कार्यान्वयन, अनुगमन र मूल्याङ्कन र आठौं परिच्छेदमा योजनाको नतिजा खाकालाई समेटिएको छ ।

योजनाले चुनौतिको रुपमा सबै बालबालिकाहरूलाई गुणस्तरीय प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको अवसर लगायत सबै तहको विद्यालय शिक्षामा बालबालिकाको पहुँच र सहभागिता र गुणस्तरको सुनिश्चितता गर्नु, सबै विद्यालयको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरणमा सुधार ल्याई विद्यालयलाई बालमैत्री बनाउनु, शिक्षालाई सीप र श्रमसँग जोडेर नगरपालिकाको आर्थिक उपार्जन र समृद्धिको लागि प्राविधिक, व्यावसायिक र उद्यमशील जनशक्ति उत्पादन गर्नु, आवश्यकताका आधारमा पर्याप्त संख्यामा पेशाप्रति समर्पित, दक्ष र जवाफदेही शिक्षकहरूको व्यवस्था गरी बालबालिकाको सिकाइ उपलब्धिप्रति उत्तरदायी बनाउनु, नगरपालिका लगायत समग्र मुलुकको जीवन र जगतलाई सम्मानपूर्वक समेट्दै सिकाइलाई दैनिक जीवनसँग आबद्ध गर्नका लागि पाठ्यक्रम तथा सिकाइ क्रियाकलापमा सान्दर्भिक बनाउनु, सबै प्रकारका हिंसा, जोखिम, विभेद र प्रकोपबाट शिक्षणसंस्थालाई सुरक्षित बनाउनु, सूचना तथा सञ्चार लगायतका प्रविधिमा शिक्षक तथा विद्यार्थीको पहुँच विस्तार गरी सिकाइलाई प्रभावकारी बनाउनु, अनौपचारिक शिक्षा र निरन्तर सिकाइको अवसरमा वृद्धि गर्नु, सार्वजनिक

विद्यालयको सिकाइप्रति अभिभावकको आकर्षण तथा विश्वास कायम गर्नु आदिलाई आत्मसात गरी योजनालाई मूर्तरूप दिने काम गरिएको छ ।

यसैगरी चन्दननाथको शिक्षा क्षेत्र योजनाले महत्वपूर्ण अवसरको रूपमा नगरपालिकाले स्थानीय पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तक तयार गरी कार्यान्वयन गरिरहेको, नगरपालिका आफैमा इतिहास देखि नै प्राविधिक शिक्षा र उच्च शिक्षाका निम्ति साविकको कर्णाली अञ्चलको शैक्षिक केन्द्रको रूपमा स्थापित भएको, प्राविधिक शिक्षाप्रति यहाँका नागरिकहरूको आकर्षण बढ्दो रहेको, यहाँबाटै उत्पादन भएका मध्यमस्तरीय प्राविधिक जनशक्तिले कर्णाली प्रदेश लगायत मुलुकका विभिन्न क्षेत्रमा रोजगारीको अवसर पाइरहेको आदिलाई लिन सकिन्छ भने अन्य अवसरहरूको रूपमा केही दशकदेखि शिक्षाको पहुँच, गुणस्तर र समता विकासका लागि यसपूर्व नै सञ्चालन भएका कार्यक्रमहरूले विकास गरेका संरचना तथा क्षमताहरू पूर्वाधारका रूपमा रहेको, आधारभूत तहमा निःशुल्क तथा अनिवार्य र माध्यमिक तहमा निःशुल्क शिक्षाका लागि संवैधानिक, कानूनी तथा नीतिगत आधार तयार भई कार्यान्वयन भइरहेको, शिक्षामा नागरिकको चासोका साथै विद्यालय शिक्षामा खुद भर्ना दर र लैगिंक समतामा आशातीत प्रगति हुँदै गएको, संघीय संरचनामा विद्यालय शिक्षाको विकास र शासकीय तथा व्यवस्थापकीय प्रबन्धका लागि स्थानीय तहलाई जिम्मेवार बनाई तीनै तहका सरकारको सहकार्य, सहलगानी र समन्वयको स्वरूप प्रारम्भ भएको, राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ पूर्ण रूपमा कार्यान्वयन भइरहेको, सरकारी एवम् निजी क्षेत्रबाट सूचना, सञ्चार र प्रविधिको क्षेत्रमा लगानी र सहकार्यमा विकास र विस्तार हुदै गएको, नगरपालिकाका अधिकांस विद्यालयहरूमा पर्याप्त पूर्वाधार र जग्गाजमीन भएको, नगरपालिका आफै विविधताले भरिएको र मुलुककै अर्गानिक फलफुल र जडिबुटीका निम्ति उर्वर थलोको रूपमा नगरपालिका रहेको आदिलाई आत्मसात गरिएको छ ।

योजनाले उल्लिखित चुनौति र अवसरहरूलाई विश्लेषण गरी दूरदृष्टीको रूपमा 'हाम्रो नगर शिक्षाको शैक्षिक प्रतिबद्धता : गुणस्तरीय शिक्षामार्फत सुख, शान्ति र आत्म निर्भरता' अघि सारेको छ । त्यसरी नै योजनाले लक्ष्य र उद्देश्यअन्तर्गत सबै बालबालिकाहरूका लागि गुणस्तरीय प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा, अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षा र माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित गरी सान्दर्भिकता र गुणस्तरमा सुधार गर्ने, विद्यालय शिक्षालाई पढ्दै कमाउँदैको अवधारणा अनुसार सञ्चालन गर्ने, सबै इच्छुक नगरवासीहरूका लागि प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमका अवसरहरूलाई विस्तार गरी समावेशी एवं समतामूलक पहुँच स्थापित गर्दै सीपयुक्त र उद्यमशील जनशक्ति तयार गर्ने, साक्षरता र निरन्तर सिकाइलाई स्वरोजगार र आयआर्जनसँग जोड्ने, शिक्षाका सबै निकाय तथा शैक्षिक संस्थाहरूमा सुशासन प्रवर्द्धन गरी विद्यार्थीहरूको सिकाइप्रति उत्तरदायी प्रणालीको विकास गर्ने, शैक्षिक संरचनाहरूमा प्रोत्साहनमूलक वातावरणको सिर्जना गर्ने, शिक्षण पेशालाई रुचिको पेशा बनाउन चाहने दक्ष र इमान्दार व्यक्तिहरूलाई शिक्षक हुनका लागि उपयुक्त वातावरणको विकास गर्ने, पाठ्यक्रमलाई सान्दर्भिक तथा मूल्याङ्कन प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाई दैनिक जीवनका लागि आवश्यक आधारभूत सक्षमतासहित सृजनशील, सकारात्मक सोच भएको र रोजगारउन्मुख नागरिक तयार गर्ने, समतामूलक पहुँच र समावेशी सहभागितासहित सबैका लागि गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्ने, शैक्षिक क्षेत्रलाई भय, विभेद र दुर्व्यवहारमुक्त बनाउने आदिलाई अघि सारेको छ ।

उल्लिखित उद्देश्यहरूलाई परिपूर्ति गर्नका लागि क्षेत्रगत र विषयगत रूपमा रणनीति र क्रियाकलापहरूको प्रक्षेपण गरिएको छ । विद्यमान कानून र नीति नियमलाई पुनरावलोकन गरी कार्यान्वयन गरिने रणनीति र क्रियाकलापहरूमा प्रमुख रूपले बालविकासलाई एकवर्षको अवधिबाट बढाएर दुई वर्ष अवधिको बनाइने, आधारभूत शिक्षालाई अनिवार्य बनाउनका लागि अन्य कुराहरूका अतिरिक्त सरकारका तीनै तहको राज्यकोषबाट तलव खाने कुनैपनि व्यक्तिले कम्तिमा पनि आधारभूत तहको शिक्षा हासिल गरेको हुनुपर्ने, विद्यालय खाजा कार्यक्रमको अनुदानलाई समसामयिक गर्दै कक्षा ८ सम्म विस्तार गरिने, अभिभावकविहीन बालबालिकाका लागि नगरपालिकाले अभिभावकको भूमिका निर्वाह गरी उनीहरूको शिक्षा खर्चका

अतिरिक्त खाना, नाना र छानाको व्यवस्था गरिने , सबै प्रकारका छात्रवृत्तिहरू भौचर प्रणालीबाट उपलब्ध गराइने, पेशाप्रति समर्पित, इमान्दार र नैतिकवानका साथै कम्प्युटर लगायतका सीप भएको व्यक्तिको शिक्षण सेवामा प्रवेशका लागि शिक्षक छनोट गर्ने वर्तमान पाठ्यक्रममा पुनरावलोकन गरिने स्थानीय तहको जिम्मेवारीमा पर्छ र ? शिक्षालाई चुस्त र दुरुस्त किसिमले सञ्चालन गर्नका लागि यसको संरचनालाई पुनरावलोकन गरिने आदिलाई समावेश गरिएको छ ।

योजनाको समग्र पक्षको पूर्णताका लागि सकेसम्म तीनै तहको सरकारहरूले अबलम्बन गर्नुपर्ने रणनीतिहरूलाई समेट्ने काम प्रस्तुत योजनाले गरेको छ । लगानी तथा स्रोत व्यवस्थापन, कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन आदिको सवालमा तीनवटै तहका सरकार जिम्मेवार हुने मान्यतामा कार्यक्रम र क्रियाकलापहरूको व्यवस्थापन गरिएको छ । योजनाको अन्त सम्ममा तीनै तहका सरकारहरूले कुल बजेटको कम्तिमा बीस प्रतिशतको बजेट शिक्षामा लगानी गर्ने अपेक्षा गरिएको छ । यसरी विश्लेषण गर्दा चन्दननाथ नगरपालिकाको योजनाको मध्यसम्म अर्थात् सुरुका पाँच वर्षसम्म आवश्यक पर्ने कुल बजेट रु. एक अरब पचास करोड एकतीस लाख अनुमान गरिएकोछ । उक्त बजेटमध्ये संघीय सरकारबाट एक अरब सत्ताइस करोड पचास लाख, प्रदेश सरकारबाट सातकरोड पचास लाख र स्थानीय तहबाट पन्ध्र करोड एकतीस लाख लगानी हुने अपेक्षा गरिएको छ । योजना अवधिमा नागरिक समाज अभिभावक र गैरसरकारी संघसंस्थाहरूबाट समेत विभिन्न किसिमबाट योगदान हुने अपेक्षा गरिएको छ जसलाई बजेटमा हिसाव गरिएको छैन ।

परिच्छेद : १

परिचय

१.१. पृष्ठभूमि

नेपालको संविधान २०७२ ले संघ प्रदेश र स्थानीय तह गरी तीन तहका सरकारको परिकल्पना गरी नेपालको एकात्मक राज्य प्रणालीलाई संघीय राज्य प्रणालीमा रुपान्तरण गरेको छ। संविधानको मर्म मुताविक हाल मुलुकमा संघीय सरकार एक, प्रदेश सरकार सात र स्थानीय तहका ७५३ वटा सरकारहरु क्रियाशील रहेको अवस्था छ। संविधान अनुसार नै चन्दननाथ नगरपालिका पनि स्थानीय तहको ७५३ मध्येको एउटा स्थानीय सरकार हो। कुनै पनि राज्य सरकारका आफ्नै नीति, योजना, कानून, बजेट र कार्यक्रम हुन्छन्। सोही अनुसार चन्दननाथले पनि शिक्षासम्बन्धी योजना बनाइ कार्यान्वयन गर्नु आवश्यकता महसुस गरी प्रस्तुत योजना निर्माण कार्य अधि सारेको छ। योजनाको प्रस्तुत परिच्छेदमा चन्दननाथ नगरपालिकाको भौगोलिक अवस्था, जनसाङ्ख्यिक अवस्था, राजनीतिक, सामाजिक र साँस्कृतिक अवस्था, आर्थिक अवस्था र शैक्षिक अवस्थाका साथै नगरपालिकामा विद्यमान शैक्षिक समस्याहरु, चुनौतीहरु र अवसरहरुलाई पहिचान गर्ने काम गरिएको छ।

१.१.१. भौगोलिक अवस्था

कर्णाली प्रदेशको जुम्ला जिल्लाका ८ वटा स्थानीय तहमध्ये चन्दननाथ एक मत्त्वपूर्ण स्थानीय तह हो जो जुम्लाकै एउटा मात्र नगरपालिका हो। यो जुम्लाको सदरमुकाम अवस्थित स्थानीय तह हो। यस पालिकाको पूर्वमा पातारासी र गोठिचौर गाउँपालिका, पश्चिममा तातोपानी गाउँपालिका, उत्तरमा कनकासुन्दरी गाउँपालिका र मुगु जिल्ला र दक्षिणमा जाजरकोट जिल्ला पर्दछन्। अक्षांस र देशान्तरको हिसावले यो नगरपालिका विश्वमान चित्रमा २९°१३' उत्तरदेखि २९°१६' उत्तरीसम्मको अक्षांसमा र ८१°५३' देखि ८१°५५' पूर्वी देशान्तरमा अवस्थित छ। यस नगरपालिकाको क्षेत्रफल १२८.९६ बर्ग किलोमिटर रहेको छ। यो नगरपालिका समुन्द्री सतहदेखि २३५० मिटर उचाईमा रहेको छ। यस पालिकाको अधिकांश भूभाग समथर र केही भूभाग पाखो र भिरालो अवस्थामा रहेको छ। यहाँको अधिकांश अर्थात ५०० हेक्टर जमीन कृषियोग्य छ। यस पालिकाको पूर्वतिरबाट तिला र जवा नदी बगिरहेका छन् भने दक्षिणतिरबाट जुगाड खोला बगिरहेको छ। यहाँको हावापानी सुख्खा र शितोष्ण हुने गर्दछ। यहाँको हावापानी अन्यत्रको तुलनामा बाह्र महिना चिसो हुने गर्दछ भने मङ्सीर देखि फागुनसम्म त अत्यधिक चिसो हुने गर्दछ। दिउसो सधैभरि सुख्खा चिसो हावा बहने गर्दछ। यहाँको साउनदेखि असोजसम्मको मौसम र वातावरण हरियाली र फलफूलहरुले गर्दा मनमोहक हुने गर्दछ।

१.१.२. जनसाङ्ख्यिक संरचना

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार यस नगरपालिकाको कूल जनसंख्या २९०३६ रहेको छ। जसमध्ये पुरुष १०३९२ (४९.४०%) र महिला १०६४४ (५०.६०%) रहेका छन्। सबैभन्दा बढी जनसङ्ख्या वडा नम्बर ६ मा २६४३ छ भने सबैभन्दा कम जनसंख्या वडा नम्बर ३ मा १६८६ छ। त्यसैगरी उमेर अनुसारको जनसङ्ख्याको विश्लेषण गर्दा ४ वर्षसम्म उमेरका जनसङ्ख्या १५३३ (महिला – ८३६ र पुरुष – ९८७), ५ वर्ष देखि ९ वर्षसम्मको जनसङ्ख्या १९३४ (महिला – १०४४ र पुरुष – ८९०), १० वर्षदेखि १४ वर्षसम्मको जनसङ्ख्या २४२९ (महिला – १२२५ र पुरुष – १२०४) र १५ वर्षदेखि १९ वर्षसम्मको जनसङ्ख्या २३८३ (महिला – ८३६ र पुरुष – ९८७) रहेको देखिन्छ। यसैगरी यसभन्दा माथिको जनसङ्ख्या १२७५७ रहेको देखिन्छ।

१.१.३. राजनीतिक, सामाजिक र साँस्कृतिक अवस्था

चन्दननाथ नगरपालिका प्रतिनिधि सभा निर्वाचन क्षेत्र नम्बर १ र प्रदेश सभा क्षेत्र नम्बर 'क' अन्तर्गत पर्दछ। यस नगरपालिकाको प्रशासनिक भवन वडा नम्बर ४ भारतिबाडामा रहेको छ। नगरपालिकाका जम्मा १० वटा वडाहरुमध्ये ४ वटा वडामा साविकका गाविसका वडा कार्यालय छन् भने बाँकी ६ वटा वडाहरु भाडामा संचालनमा छन्। ५३ सदस्यीय विधायिकी अङ्ग नगर सभा र २१ सदस्यीय कार्यकारिणी अङ्ग कार्यपालिका रहेको छ। यहाँका पर्यटकीय स्थलहरुको रुपमा चन्दननाथ र भैरवनाथको मन्दिर, गणेश मन्दिर, ठाकुरज्यू र बिष्टज्यू ठूलो हाँका, सानो हाँका, चैरे चौर, धिमी पर्यटन पथमार्ग, दानसाँघु, गडुलस्नानी, पुग मालिका,

पञ्चदेवल, सत्रखम्बा, २२ मुरीको सेराडाव, दानसाँघु आदि रहेका छन् भने व्यापारिक स्थलहरूको रुपमा जुम्ला बजार(वडा नम्बर ५), दानसाँघु (वडा नम्बर १), कालेखोली बजार (वडा नम्बर ५), विजयनगर(वडा नम्बर ६) खोलीकोट (वडा नम्बर २ र ३, भारतीबाडा (वडा नम्बर ४, बसपार्क (वडा नम्बर ६), उमगाड बजार (वडा नम्बर ९), कराकोट बजार (वडा नम्बर ८), गैरागाउँ र बारकोटेबाडा (वडा नम्बर १०) आदि रहेका छन्।

यहाँको सांस्कृतिक र सामाजिक मूल्यमान्यता र परम्पराको रुपमा जन्मपश्चात न्वारान, पास्नी, बर्तवन्ध, विवाह, मर्दा किरिया बस्ने, देविदेउताको पूजा आराधना, विभिन्न स्थानमा लाने मेलाजात्रा आदि जस्ता संस्कारका अतिरिक्त भजन किर्तन, अष्टजाम आदि गर्ने चलन छ। यहाँको चाडपर्वको रुपमा साउने संक्राती, नागपञ्चमी, जात्राहरु, भाइटिका, सानीभैली ठूलीभैली, माघेसक्राती, चैते अष्टमी, बिस्सुवाँ, तागे सक्राती आदि महत्त्वपूर्ण रहेका छन्। राष्ट्रिय जनगणना २०६८ का आधारमा भन्नुपर्दा यहाँ वसोवास गर्ने विभिन्न जातजातिहरूमध्ये ब्रह्मण २८ प्रतिशत, क्षेत्री ५१ प्रतिशत, दलित १७ प्रतिशत र अन्य ४ प्रतिशत रहेका छन्। अन्य ४ प्रतिशत अन्तर्गत मगर, मुस्लिम, गुरुङ्ग, तामाङ्ग हरूको बसोवास रहेकोले चन्दननाथ नगरपालिकामा जातिय विविधता पाइन्छ। राष्ट्रिय जनगणना २०६८ कै आधारमा भन्नुपर्दा यस नगरपालिकामा नेपाली ९४ प्रतिशत, तामाङ्गी ३ प्रतिशत र अन्य भाषाभाषी ३ प्रतिशत रहेका छन्। साथै धार्मिक हिसावले हेर्दा हिन्दु ९१ प्रतिशत, बौद्ध ३ प्रतिशत, इस्लाम २ प्रतिशत र अन्य धर्म नखुलेको ४ प्रतिशत धर्मावलम्बीहरु रहेका छन्।

१.१.४. आर्थिक अवस्था

यहाँका अधिकांश मानिसहरु कृषिमा आश्रित छन्। कृषि अन्तर्गत धान, जौ, मकै, फापर, कोदो जस्ता अन्नबाली र स्याउ, ओखर, खुर्पानी, आरु, आरुबखडा जस्ता फलफुल र सिमी, भटमास, आलु, गांजर, केशर, केराउ, फर्सि जस्ता तरकारीहरु उत्पादनमा अधिकांश मानिसहरु संलग्न भएको पाइन्छ। यसका साथै यहाँका मानिसहरु पशुपालन, माछापालन, कुखुरापालन आदिमा पनि संलग्न रहेका छन्। केही मानिसहरु शिक्षण पेशा, निजामति कर्मचारी, सरकारी एवम् गैरसरकारी संघसंस्था, बैङ्क एवम् वित्तीय संस्था, प्रहरी, सेना आदि क्षेत्रमा पनि जागीरको रुपमा कार्यरत छन्। केही मानिसहरु साना तथा मझौला उद्योग, व्यापार व्यवसाय, ठेक्कापट्टा, बैदेशिक रोजगारी, ज्यालामजदुरी आदि क्षेत्रमा सङ्लग्न रही काम गरिरहेको अवस्था छ। यहाँका केही मानिसहरुले पाँचऔँल, भुत्ले, जटामसी, कटुकी, पदमचाल, जीवनबुटी (यासागुम्वा), गुच्चीच्याउ आदिको सङ्कलन र बिक्री वितरणलाई आयआर्जनको प्रमुख स्रोतको रुपमा लिने गरेको देखिन्छ।

चन्दननाथ नगरपालिकाका ५८.१९ प्रतिशत मानिसहरु गरीवको रेखामुनी रहेको अवस्था छ। केही निश्चित प्रतिशत मानिसहरु भने मुलुककै सम्पन्न बर्गमा पर्ने अवस्थाका पनि छन्। आयआर्जन र रोजगारीको अवसरमा सबै चन्दननाथबासीको समान पहुच छैन। चन्दननाथ लगायत जुम्लाकै नियति भने मानिसहरु यहाँ आयआर्जन गर्ने तर आर्जित सम्पत्तिको लगानी यहाँ नगरी तराईका जिल्ला, प्रदेशका राजधानी र केन्द्रिय राजधानीतिर गर्ने प्रवृत्तिले यहाँमा निम्न बर्गका नागरिकहरुको जीवनस्तर उठन नसकेको अवस्था छ। अर्को शब्दमा भन्नुपर्दा चन्दननाथ लगायत जुम्लाले आफैले गरेको उत्पादन आफैले गर्न नपाइरहेको अवस्था छ।

१.१.५. सडक यातायात सञ्चार र स्वास्थ्यको अवस्था

यस नगरपालिकामा पर्ने कर्णाली राजमार्गको करीव ५ किलोमिटर भाग पक्क सडक छ। २०७४ को स्थानीय तहको निर्वाचन पश्चात अधिकांश गाउँटोल जोड्ने ग्राभेल तथा कच्ची मार्गहरु स्थानीय पुर्वाधारका रुपमा निर्माण भएका छन्। कतिपय निर्माणाधिन अवस्थामा छन्। नजिकैको वडा नम्बर १ मा जुम्ला विमानस्थल रहेको छ जसले अधिकांश जुम्लाबासी र यहाँ जागिर गर्ने बाहिरका मानिसहरुका निम्ति वर्षौंदेखि यातायातको महत्त्वपूर्ण साधनको रुपमा काम गरिरहेको छ। पालिकाका १० वटै वडामा अतिरिक्त हुलाक World Link, Everst, NTC NET, Simple Fibre जस्ता इन्टरनेट प्रविधिहरुले चन्दननाथ नगरवासीहरुलाई विश्वव्यापीकरणको अनुभूति दिलाइरहेका छन्। नगरपालिकाभित्र ३ वटा रेडियोहरु कर्णाली एफ एम, रेडियो खुला आकाश र रेडियो नारी आवाजबाट राष्ट्रिय रेडियो तथा एफ एमका कार्यक्रमहरु सुन्न सकिन्छ।

चन्दननाथ नगरपालिकामै कर्णाली स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठानको शिक्षण कलेज र स्थापना रहेको छ जहाँ एम.वि.वि.एस. र एमडी सम्मको पढाइ हुन्छ । यसका साथै नगरपालिकाकै ६ वटा प्रमुख शाखाहरूमध्ये स्वास्थ्य शाखा पनि रहेको छ । यस शाखा अन्तर्गत ५ वटा आधारभूत स्वास्थ्य चौकी, बर्थिङ्ग सेन्टर सहितको स्वास्थ्य चौकी, वडा स्वास्थ्य चौकी र प्रदेश सरकार अन्तर्गतको आयुर्वेद औषधालय रहेको छ । प्रत्येक वडामा जनसंख्या र अवस्था अनुसार स्वास्थ्य स्वयम सेविकाहरू क्रियाशिल छन् ।

१.२ चन्दननाथ नगरपालिकाको शैक्षिक अवस्था

चन्दननाथ नगरपालिकामा भएका ६ वटा शाखाहरूमध्ये एउटा शाखाको रूपमा शिक्षा युवा तथा खेलकुद शाखा रहेको छ । उक्त शाखा अन्तर्गत रहने गरी १८ वटा सामुदायिक विद्यालय, १ वटा धार्मिक विद्यालय, ८ वटा संस्थागत विद्यालयहरू र ४ वटा सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरू रहेका छन् । सामुदायिक विद्यालयहरूमध्ये कक्षा १ – १२ सम्म सञ्चालित सामुदायिक विद्यालय ४ वटा छन् भने ३ वटा विद्यालयहरू कक्षा १ – १० सम्म सञ्चालित छन् । चन्दननाथ मा.वि.खलंगामा विज्ञान संकाय, वन विज्ञान, कृषि विषयको बालि विज्ञान, खुला विद्यालय कक्षा ६-८, खुला विद्यालय कक्षा ९-१० कार्यक्रमहरू सञ्चालनमा छन् । यसैगरी जनता मा.वि.महतगाउँमा वन विज्ञान, कक्षा ९-१२ प्राविधिक धार, समाहित शिक्षा कार्यक्रमहरू सञ्चालनमा छन् । राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार यहाँका कुल साक्षरता प्रतिशत ७७.६ रहेको छ जसमा पुरुषको साक्षरता प्रतिशत ८७.७ रहेको छ भने महिलाको साक्षरता प्रतिशत ६७.८ रहेको छ ।

कर्णाली मा.वि.अनामनगर सर्वेक्षक विषय पढाई भएको छ भने रत्नचुँडेश्वर मा.वि.बोहोरागाउँमा वृहत विद्यालय कार्यक्रम सञ्चालनमा छ । शम्भुनाथ ज्ञानकुन्ज मा.वि.श्रीदुस्कामा १८ महिने कृषि विषयको कार्यक्रम सञ्चालन भइरहेको छ भने जनज्योति मा.वि.बारकोटेगाउँमा बहु प्राविधिक विषयको कार्यक्रम सञ्चालन हुने गरी आवश्यक तयारी भइरहेको छ । यस नगरपालिकामा आधारभूत तहको कक्षा ६-८ सञ्चालन हुने विद्यालय ३ वटा छन् भने कक्षा ६-७ संचालित विद्यालय १ वटा छ । यसैगरी आधारभूत तहको कक्षा १-५ सम्म पढाई हुने विद्यालय ५ वटा छन् भने आधारभूत तहको कक्षा १-३ सम्म संचालन हुने विद्यालयहरूको सङ्ख्या ३ वटा रहेको छ जसमध्ये गुरुकुल संचालन भएको विद्यालय एउटा रहेको छ जसको नाम चन्दननाथ गुरुकुल पाठशाला हो ।

चन्दननाथ नगरपालिकाभित्र रहेका प्रारम्भिक बालविकास देखि कक्षा १२ सम्म अध्ययन गर्ने कुल विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या ११२८३ रहेको छ जसमा छात्राको सङ्ख्या ५४१० र छात्रको सङ्ख्या ५८७३ रहेको छ । यीमध्ये प्रारम्भिक बालविकासमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या २००७ रहेको छ जसमा छात्राको सङ्ख्या ९२५ र छात्रको सङ्ख्या १०८२ रहेको छ । त्यसै गरी आधारभूत कक्षा १ देखि ५ सम्मको विद्यार्थी सङ्ख्या ३८२९ रहेको छ जसमा छात्राको सङ्ख्या १९१० र छात्रको सङ्ख्या १९१९ रहेको छ । त्यसरी नै आधारभूत तह कक्षा ६ देखि कक्षा ८ सम्मको विद्यार्थी सङ्ख्या २६०३ रहेको छ जसमा छात्राको सङ्ख्या १३३४ र छात्रको सङ्ख्या १२६९ रहेको छ । माध्यमिक तहमा कक्षा ९-१० को विद्यार्थी सङ्ख्या १६९४ रहेको छ जसमा छात्राको सङ्ख्या ६७३ र छात्रको सङ्ख्या १०२१ रहेको छ । त्यसैगरी कक्षा ११-१२ को विद्यार्थी सङ्ख्या ११५० रहेको छ जसमा छात्राको सङ्ख्या ५६८ र छात्रको सङ्ख्या ५८२ रहेको छ । प्राविधिक धारतर्फ कक्षा ९-१२ सम्म अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या २४३ रहेको छ ।

चन्दननाथ नगरपालिकाभित्र रहेका सामुदायिक विद्यालयतर्फ प्रारम्भिक बालविकास देखि कक्षा १२ सम्म अध्ययन गर्ने कुल विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या ७४५१ रहेको छ जसमा छात्राको सङ्ख्या ३६३१ र छात्रको सङ्ख्या ३८२० रहेको छ । यीमध्ये कक्षा प्रारम्भिक बालविकासमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या ७३६ रहेको छ जसमा छात्राको सङ्ख्या ३५० र छात्रको सङ्ख्या ३८६ रहेको छ । त्यसै गरी आधारभूत कक्षा १ देखि ५ सम्मको विद्यार्थी सङ्ख्या १९६१ रहेको छ जसमा छात्राको सङ्ख्या १०३१ र छात्रको सङ्ख्या ९३० रहेको छ । त्यसरी नै आधारभूत तह कक्षा ६ देखि कक्षा ८ सम्मको विद्यार्थी सङ्ख्या २०५३ रहेको छ जसमा छात्राको सङ्ख्या १०६८ र छात्रको सङ्ख्या ९८५ रहेको छ । माध्यमिक तहमा कक्षा ९-१० को विद्यार्थी सङ्ख्या १५५१ रहेको छ जसमा छात्राको सङ्ख्या ६१४ र छात्रको सङ्ख्या ९३७ रहेको छ । त्यसैगरी कक्षा ११-१२ को विद्यार्थी सङ्ख्या ११५० रहेको छ जसमा छात्राको सङ्ख्या ५६८ र छात्रको सङ्ख्या ५८२ रहेको छ । प्राविधिक धारतर्फ कक्षा ९-१२ सम्म अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या ६८२ रहेको छ ।

चन्दननाथ नगरपालिकामा संस्थागत विद्यालयहरूको सङ्ख्या ८ रहेकोमा माध्यमिक विद्यालय र आधारभूत विद्यालयको सङ्ख्या क्रमशः ३ वटा र ५ वटा रहेको छ । त्यसैगरी संस्थागत विद्यालयमा अध्ययनरत जम्मा विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या ३८३२ रहेको छ जसमा छात्राको सङ्ख्या १७७९ र छात्रको सङ्ख्या २०५३ रहेको छ । यीमध्ये कक्षा प्रारम्भिक बालविकासमा अध्ययनरत

विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या १२७१ रहेको छ जसमा छात्राको सङ्ख्या ५७५ र छात्रको सङ्ख्या ६९६ रहेको छ । त्यसै गरी आधारभूत कक्षा १ देखि ५ सम्मको विद्यार्थी सङ्ख्या १८६८ रहेको छ जसमा छात्राको सङ्ख्या ८७९ र छात्रको सङ्ख्या ९८९ रहेको छ । त्यसरी नै आधारभूत तह कक्षा ६ देखि कक्षा ८ सम्मको विद्यार्थी सङ्ख्या ५५० रहेको छ जसमा छात्राको सङ्ख्या २६६ र छात्रको सङ्ख्या २८४ रहेको छ । संस्थागत विद्यालय तर्फ माध्यमिक तहमा कक्षा ९-१० को विद्यार्थी सङ्ख्या १४३ रहेको छ जसमा छात्राको सङ्ख्या ५९ र छात्रको सङ्ख्या ८४ रहेको छ । प्राविधिक धारतर्फ कक्षा ९-१२ सम्म अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या ६८२ रहेको छ ।

सामुदायिक विद्यालयतर्फ कार्यरत जम्मा शिक्षकहरूको संख्या १५९ जना रहेको छ जसमा माध्यमिक तहमा ४८ जना कार्यरत देखिन्छ । यसमा पनि माध्यमिक तहमा कार्यरतमध्ये स्थायी १२ जना, अस्थायी -९ जना, राहत -२० जना, प्रशिक्षक -४ जना र शिक्षण सहायक अनुदान - ३ जना रहेका छन् । त्यसरी नै आधारभूत तहमा १११ जना कार्यरत रहेका छन् जसमध्ये स्थायी - ७९ जना, अस्थायी -२ जना, राहत -२२ जना, प्रशिक्षक -२ जना र शिक्षण सहायक अनुदान - ५ जना रहेका छन् । प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रमा कार्यरत शिक्षकहरूको सङ्ख्या ३९ जना रहेको छ जसमा महिला र पुरुषको सङ्ख्या क्रमशः ३५ जना र ४ जना रहेको छ । यसका साथै सामुदायिक सिकाइ केन्द्रका परिचालकको सङ्ख्या ४ जना र आयाहरूको सङ्ख्या ३ जना रहेको छ । विद्यालयमा कार्यरत अनुदानमा आधारित कर्मचारीहरूको कुल सङ्ख्या २६ रहेको छ जसमा लेखा सहायक र विद्यालय सहयोगीहरूको सङ्ख्या क्रमशः ७ जना र १९ जना रहेको छ ।

जिल्ला शिक्षा कार्यालय जुम्लाले शिक्षाको पञ्चवर्षीय योजना (२०६७/६८ - २०७२/०७३) को अवधिको आरम्भमा जुम्लाका संस्थागत विद्यालय र सामुदायिक विद्यालयको बीचमा असल अभ्यासहरू आदानप्रदान गर्ने क्रममा मितेरी विद्यालयको अवधारणा अघि सारिएको थियो । असल अभ्यासहरू आदान प्रदान गर्ने सवालमा तत्कालीन समयमा उक्त कार्यक्रम प्रभावकारी भएको थियो । हालको अवस्थामा सरकारले उच्च शिक्षा अध्ययनका लागि सरकारबाट छात्रवृत्ति पाउनका लागि कक्षा ६ देखि नै सामुदायिक विद्यालयमा अध्ययन गरेको हुने पर्ने प्रावधान ल्याएपछि मितेरी विद्यालयको अवधारणालाई दुरुपयोग गर्दै संस्थागत विद्यालयमा अध्ययन गर्ने र सामुदायिक विद्यालयबाट परीक्षा दिने परिपाटी जुम्ला लगायत चन्दननाथ नगरपालिकामा मौलाएको अवस्था छ । यसले गर्दा विद्यार्थीहरू पनि दोहोरो गन्तीमा पर्ने भएको कारण जुम्ला लगायत चन्दननाथका विद्यार्थीहरूको कुल भर्नादर र खुद भर्नादरमा समेत प्रतिकूल असर परेको स्थिति छ । ऐन कानूनको कार्यान्वयन फितलो भएको र विद्यालय अनुगमन र सुपरीवेक्षण प्रणाली प्रभावकारी हुन नसकेको कारण यसप्रकारको असहज स्थिति देखिएको अवस्था छ । गुणस्तरको खोजीमा जुम्ला खलङ्गाका विद्यार्थी प्रदेश र संघीय राजधानीतिर आकर्षित भएजस्तै जुम्लाका अन्य पालिकाका विद्यार्थीहरू पनि जिल्लाको सदरमुकाममा रहेको यस पालिका आउने भएकोले पनि विद्यार्थी सङ्ख्या र जनसङ्ख्यामा उतारचढाव देखिने अवस्था छ ।

चन्दननाथ नगरपालिकामा प्राविधिक शिक्षा अध्ययनका लागि संघीय सरकारबाटै स्वीकृति भएको कर्णाली प्राविधिक शिक्षालय छ जहाँ विभिन्न स्ट्रिममा ६ सय भन्दा बढी विद्यार्थीहरू अध्ययनरत छन् । त्यसैगरी शिक्षा लगायतका विषयमा उच्च शिक्षा अध्ययनका लागि संघीय सरकारबाटै स्वीकृतिप्राप्त जुम्ला बहुमुखी क्याम्पस रहेको छ । यतिमात्र नभइ नगरपालिकामै एमविबिएस र एमडी सम्मको अध्ययनका लागि संघीय सरकारकै स्वीकृति एवम् लगानीमा कर्णाली स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठानमा सञ्चालनमा रहेको छ ।

१.३ चन्दननाथ नगरपालिकाको शैक्षिक समस्याहरू

मुलुकका अन्य पालिकाले जस्तै चन्दननाथ नगरपालिकाले पनि विद्यालय शिक्षामा अनगिन्ति समस्याहरूको सामना गरिरहेको अवस्था छ । तीमध्ये सबै तहको शिक्षामा कक्षा छाड्ने र दोहोर्याउने संख्या अझै बढी हुनु, कक्षा उत्तीर्णदर कम हुनु, शिक्षक व्यवस्थापनमा समस्या रहनु, सामुदायिक विद्यालय शिक्षामा गुणस्तरमा अपेक्षित सुधार नहुनु, संस्थागत विद्यालयको नियमनको प्रभावकारी व्यवस्था नहुनु, प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिमको पहुँच र गुणस्तर कमजोर रहनु यस क्षेत्रका प्रमुख समस्याका रूपमा रहेका छन् । उल्लेखित समस्याहरूलाई बुँदागत रूपमा निम्नानुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ ।

- क) शिक्षा क्षेत्रले बजेट विनियोजन र लगानीको सवालमा प्राथमिकता नपाउनु ।
- ख) नगरपालिका भित्र गुणस्तरीय शिक्षाको मापदण्ड तयार हुन नसक्नु ।
- ग) तालिमबाट सिकेका व्यवहारिक सीप कक्षाकोठामा प्रयोग गर्ने परिपाटीको अभाव हुनु ।
- घ) विद्यालयमा आवश्यक सिकाईमैत्री वातावरण र पर्याप्त भौतिक पूर्वाधारको अभाव हुनु ।

- ड) राजनीतिकर्मी, अभिभावक, विद्यालय व्यवस्थापन समिति, प्रधानाध्यापक र शिक्षकहरूमा शैक्षिक सुधारका लागि सकारात्मक सोच प्रतिवद्धता नहुनु ।
- च) पर्याप्त शिक्षक दरबन्दी उपलब्ध नभएको अधिकांश सामुदायिक विद्यालयहरूमा पर्याप्त शिक्षक दरबन्दीको अभाव हुनु ।
- छ) कार्यरत शिक्षकहरूको विद्यार्थी, विद्यालय र पेशाप्रतिको अभिप्रेरणा र समर्पणभावको स्तर न्यून हुनु ।
- ज) समाज र बालबालिकाप्रति सकारात्मक सोच र समर्पणभाव भएका शिक्षकहरूको छनोट गर्ने कार्यमा शिक्षक छनोट गर्ने परीक्षा प्रणाली कामयावी नहुनु ।
- झ) सबै सरोकारवालाहरूको सहभागितामा विद्यालय सुधार योजना निर्माण नहुनु र यसको प्रभावकारी कार्यान्वयन पनि नहुनु ।
- ञ) शिक्षकहरूको कार्यकुशलताको आधारमा मूल्याङ्कन सहित पुरस्कार र दण्ड गर्ने प्रणाली संस्थागत नहुनु
- ट) विद्यालयमा बालबालिकाहरूले सम्बन्ध र सुविधाको हिसावले प्राथमिकता नपाउनु ।
- ठ) विशेष आवश्यकता पर्ने बालबालिकाहरूका लागि विशेष विद्यालयको अभाव हुनु ।
- ड) शिक्षकले कक्षाकोठामा बिताउँने समयको पूर्ण रुपमा उपयोग नहुनु ।
- ढ) शिक्षण योजना र सिकाइ सामग्रीहरूको अपेक्षित प्रयोग नहुनु ।
- ण) विद्यार्थीहरूको उपस्थिति दर अपेक्षित रुपमा वृद्धि हुनु नसक्नु ।
- त) संस्थागत विद्यालयमा अध्ययन गरेर सामुदायिक विद्यालयबाट परीक्षा दिने परिपाटी मौलाउदै जानु ।
- थ) बालबालिकाको घर र विद्यालयलाई उनीहरूका निम्ति सिकाइमैत्री बनाउन नसक्नु ।
- द) हालको अवस्थामा शिक्षामा निरीक्षण र सुपरीवेक्षण प्रणाली प्रभावकारी नहुनु ।
- ध) कक्षा दोहोर्‍याउँने र कक्षा छाड्नेदरमा अपेक्षित रुपमा सुधार हुन नसक्नु आदि ।

१.४. चन्दननाथ नगरपालिकाका शिक्षा क्षेत्रका चुनौतीहरू

चन्दननाथ नगरपालिकाको सवालमा देखिएका शिक्षाका प्रमुख चुनौतिहरू निम्नानुसार रहेका छन् :

- क) गुणस्तरीय शिक्षाको प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन गर्नु ।
- ख). विद्यालयहरूको नक्सांकन तथा समायोजन गर्नु ।
- ग) विद्यालयमा दरबन्दी व्यवस्थापन गर्नु ।
- घ). निशुल्क तथा अनिवार्य शिक्षा कार्यान्वयन गर्नु ।
- ड) पाठ्यक्रम पाठ्यपुस्तक तथा मूल्यांकन प्रणालीमा सुधार ल्याउनु ।
- च) शिक्षकहरूलाई विद्यालय, विद्यार्थी र शिक्षण पेशाप्रति दक्ष र समर्पित बनाउनु ।
- छ) शिक्षामा सूचना तथा संचार प्रविधिको प्रयोग गर्नु ।
- ज) विपद व्यवस्थापन तथा बैकल्पिक शिक्षण प्रविधिको सहजीकरण गर्नु ।
- झ) जीवनप्रयत्न सिकाइका अवसरहरू सुनिश्चित गर्नु ।
- ञ) उपयुक्त भौतिक पुर्वाधारको निर्माण गर्नु ।
- ट) विद्यालय शिक्षामा सुशासन कायम गर्नु ।
- ठ) शिक्षाका सरोकारवालाहरूलाई शैक्षिक उन्नयनका लागि क्रियाशील बनाउनु ।
- ड) विद्यालयको नियमित विद्यार्थीले मात्र उक्त विद्यालयको परीक्षामा सम्मिलित हुने पाउने नीतिलाई कार्यान्वयन गर्नु

१.४. चन्दननाथ नगरपालिकाका शिक्षा क्षेत्रका अवसरहरू

चन्दननाथ नगरपालिकामा शिक्षाको क्षेत्रमा देखिएका र अनुभूत गरेका अवसरहरू निम्नानुसार छन् :

- क) चन्दननाथ नगरपालिकामा प्राविधिक शिक्षा अध्ययनका लागि सम्भवतः नेपालकै पुरानो कर्णाली प्राविधिक शिक्षालय सञ्चालनमा रहेको ।

- ख) माध्यमिक शिक्षा पश्चात् उच्च शिक्षाको अध्ययनका लागि पालिकामै सरकारी स्तरबाट जुम्ला शिक्षा क्याम्पस र कर्णाली स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान सञ्चालनमा रहेको ।
- ग) प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रमा शिक्षकहरुको दरबन्दी तुलनात्मक हिसावले पर्याप्त भएको ।
- घ) सबैजसो माध्यमिक विद्यालयहरुमा प्राविधिक विषयहरुमा पठनपाठन भइरहेको ।
- ङ) संघीय सरकारले चन्दननाथ नगरपालिका लगायत साविकको कर्णाली अञ्चलका सबै पालिकाहरुलाई विशेष आरक्षणको व्यवस्थापन गरी तदनुसारको प्रोत्साहन प्रदान गरिरहेको ।
- च) आधारभूत तथा माध्यमिक तहमा अनिवार्य तथा निशुल्क शिक्षाका लागि संबैधानिक, कानूनी र नीतिगत व्यवस्था भएको ।
- छ) शिक्षामा तीनवटै तह-संघीय सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय सरकारबाट न्यूनतम भए पनि सहयोग र सहकार्य गर्ने काम भइरहेको
- ज) अस्तित्वमा रहेका सरकारी तथा गैर सरकारी संस्थाहरुले शिक्षाको विकासको लागि समन्वयात्मक रुपमा कार्य गरिरहेको ।
- झ) शिक्षामा लगानीका लागि नगरपालिकाको नवौँ नगर सभाले प्रतिवद्धता जाहेर गरेको आदि ।

परिच्छेद : २ लक्ष्य निर्धारण

२.१ परिचय

विद्वानहरूका अनुसार योजना बनाउनु भनेको भविष्यलाई वर्तमानमा ल्याउनु हो यसकारण कि भविष्यका निम्ति अहिले नै केही गर्न सकियोस्। योजनाको यही विशेषताका आधारमा यस परिच्छेदमा अवको दश वर्षपछि पुग्न सकिने चन्दननाथ नगरपालिकाको शिक्षाको गन्तव्यलाई अनुमान गर्ने प्रयत्न गरिएको छ। परिच्छेद एकमा उल्लेख गरिएको चन्दननाथको साङ्गोपाङ्गो परिवेशको समीक्षासहित उठान गरिएका समस्या चुनौति र अवसरहरूले नगरपालिकाको शिक्षाको आगामी १० वर्षको मार्ग पहिचानका लागि आधार सिर्जना गरेका छन्। यही सन्दर्भलाई दृष्टिगत गरी यस नगर शिक्षा योजनाको माध्यमबाट यस नगरपालिकाले वि. सं. २०९० सम्ममा प्राप्त गर्ने उपलब्धिहरूलाई समेटेने गरी यस परिच्छेदमा योजनाको दूरदृष्टि (Vision), ध्येय (Mission), उद्देश्यहरू (Objectives), नीतिहरू (Strategies) तथा अपेक्षित उपलब्धि एवम् सूचकहरू (Key indicators) प्रस्तुत गरिएको छ।

२.२ दीर्घकालीन सोच (Vision)

हाम्रो नगरको शैक्षिक प्रतिबद्धता :

गुणस्तरीय शिक्षामार्फत सुख, समृद्धि र आत्मनिर्भरता

२.३ ध्येय (Mission)

गुणस्तरीय विद्यालय शिक्षाको माध्यमबाट विश्वबजारमा समेत प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने दक्ष, सक्षम र सीपयुक्त तथा श्रम र उत्पादनका साथै व्यक्तिगत र राष्ट्रिय जीवनप्रति सकारात्मक एवम् मानवमूल्यमा आधारित उन्नत सोच भएको र आफू चन्दननाथवासी भएकोमा गर्व गर्ने खुसी तथा सिर्जनशील जनशक्तिको विकास गर्ने।

२.४ उद्देश्यहरू (Objectives)

यस योजनाको समग्र उद्देश्य शिक्षालाई अधिकारका रूपमा स्थापित गरी गुणस्तरीय विद्यालय शिक्षामा सबैको सहज पहुँच, सहभागिता र निरन्तरताको सुनिश्चिततासहित समता र समावेशिताको प्रवर्धन गर्ने रहेको छ। समग्र उद्देश्यको विस्तृतीकरण गरी यस योजनाका निम्नलिखित उद्देश्यहरू निर्धारण गरिएको छः

१. सबै बालबालिकाहरूका लागि गुणस्तरीय प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको अवसर सुनिश्चित गर्नु।
२. अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षामा पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गरी गुणस्तर अभिवृद्धि गर्नु।
३. माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित गरी सान्दर्भिकता र गुणस्तरमा सुधार गर्नु।
४. सबै नागरिकका लागि साक्षरता, निरन्तर शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइको अवसर सुनिश्चित गर्नु।
५. सबै प्रकारका अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि गुणस्तरीय शिक्षाको पहुँच सुनिश्चित गरी जीवनपर्यन्त शिक्षाका माध्यमबाट मर्यादित जीवन यापन गर्न सक्षम र प्रतिस्पर्धी नागरिक तयार गर्नु।
६. सार्वजनिक तथा निजी शैक्षिक क्षेत्रका विद्यमान असल अभ्यासलाई सम्मिलन गर्दै निजी लगानीका शिक्षण संस्थाहरूको प्रभावकारी परिचालन, नियमन एवम् सार्वजनिक शिक्षा प्रणालीको रुपान्तरणको प्रक्रियामा सबलीकरण गर्नु।

७. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमका अवसरहरूलाई व्यापक विस्तार गरी सबै इच्छुक नागरिकहरूका लागि समावेशी एवं समतामूलक पहुँच स्थापित गर्दै नगरपालिकाको विकासका लागि योग्य, सक्षम, सीपयुक्त र उद्यमशील जनशक्ति तयार गर्नु ।
८. शिक्षाका सबै निकाय तथा शैक्षिक संस्थाहरूमा सुशासन प्रवर्द्धन गरी विद्यार्थीहरूको सिकाइप्रति उत्तरदायी प्रणालीको विकास गर्नु ।
९. दैनिक जीवनका लागि आवश्यक आधारभूत सक्षमतासहित सृजनशील, सकारात्मक सोच भएको, निरन्तर सिकाइप्रति प्रतिबद्ध र रोजगारउन्मुख नागरिक तयार गर्नु ।
१०. समतामूलक पहुँच र समावेशी सहभागितासहित सबैका लागि गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्नु ।
११. शैक्षिक क्षेत्रलाई भय, विभेद र दुर्व्यवहारमुक्त तथा सुरक्षित र विविधताअनुकूल बनाई विद्यार्थीलाई सिकारुमैत्रीका साथसाथै प्रविधिमैत्री वातावरणमा सिकाइ क्रियाकलापमा सहभागी हुनसक्ने गरी आपतकालीन तथा संकटपूर्ण परिस्थितिमा पनि बालबालिकाको शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकारलाई सुनिश्चित गर्नु ।

२.५ रणनीतिहरू (Strategies)

उल्लिखित उद्देश्यहरू प्राप्त गर्नका लागि यस योजनाका केही रणनीतिक प्राथमिकताहरू रहेका छन् । ती रणनीतिक प्राथमिकताहरू अन्तर्गत विद्यालय शिक्षामा सबैका बालबालिकाको सहज पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्ने, विद्यालय शिक्षाको गुणस्तर सुधार तथा सान्दर्भिकता वृद्धि गर्ने, विद्यालय शिक्षालाई समतामूलक र समावेशी बनाउने, नगरपालिकाको समुन्नतिसँग प्रत्यक्ष जोड्दै शिक्षामा सुशासन तथा उत्तरदायित्व अभिवृद्धि गर्ने रहेका छन् । यी रणनीतिक प्राथमिकताहरूमा आधारित भई यस योजनाको कार्यान्वयनका लागि निम्नलिखित रणनीतिहरू तय गरिएको छः

१. प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रमलाई विद्यालय शिक्षाको अभिन्न अंगको रुमा विकास गरी यसलाई सबै बालबालिकाका निमित्त अनिवार्य गरिनेछ ।
२. नक्साङ्कनका आधारमा नगरपालिका क्षेत्रभित्र विद्यालयको स्थापना, समायोजन तथा पुनर्वितरण गरी सबै बालबालिकाको पहुँच र सहभागिताको सुनिश्चितता गरिनेछ ।
३. अनिवार्य तथा निशुल्क आधारभूत शिक्षाको प्रत्याभूति गर्न नगरपालिकाका सबै बालबालिकालाई विद्यालय भर्ना गरी गराई तथा भर्ना भएका सबै बालबालिकालाई अध्ययनमा निरन्तरता दिन र गुणस्तर अभिवृद्धि गर्नका लागि उत्प्रेरणामूलक उपायहरू अवलम्बन गरिनेछ ।
४. संघीय तथा प्रदेश सरकारको सहयोग र सहजीकरणमा नगरपालिकाको नेतृत्वमा विद्यालयहरूले भौतिक, आर्थिक, शैक्षिक तथा मानवीय व्यवस्थापन र विकास गर्दै आधारभूत शिक्षाको गुणस्तरमा प्रवर्धन गरिनेछ ।
५. निःशुल्क माध्यमिक शिक्षामा सहज पहुँच र समावेशी सहभागिता सुनिश्चित गर्न संघ र प्रदेश सरकारसंगको समन्वयात्मक कार्यढाँचामा माध्यमिक विद्यालयहरूको क्षमता सुधार गरिनेछ ।
६. अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षा तथा निःशुल्क माध्यमिक शिक्षाको विकास तथा व्यवस्थापनका लागि संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकारबिच समन्वयात्मक कार्यढाँचा र उत्तरदायित्व प्रणालीलाई प्रभावकारी र सुदृढ बनाउने सवालमा सहयोग र सहकार्य गरिने छ ।
७. विद्यालयमा विषयगत शिक्षकको सुनिश्चितता गर्नुका साथै शिक्षकको पेसागत विकास र भरपर्दो सहयोग प्रणालीको सुनिश्चितता हुने आवश्यक संयन्त्रको निर्माण गरिनेछ ।
८. पेशाप्रति समर्पित, सामाजिक आचरणको हिसावले अब्बल एवम् बालबालिका र शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापप्रति रुचि भएको व्यक्तिलाई शिक्षकमा नियुक्ति गर्नका लागि आवश्यकतानुसार शिक्षक छनोट पाठ्यक्रमको विकास र परिमार्जनमा समेत नगरपालिकाबाट विशेष योगदान गरिनेछ ।
९. अपनत्वको सिर्जना, नेतृत्वको सबलीकरण, शिक्षण सिकाइ प्रक्रियामा सुधार, पेशागत नैतिकताको प्रवर्धन र लगानी अभिवृद्धिद्वारा सार्वजनिक विद्यालयको शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धि गरिनेछ ।

१०. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिममा विपन्न एवम् पिछडिएका वर्ग, क्षेत्र र समुदायलाई समेटन विशेष सहूलियत दिने नीति अख्तियार गरिनेछ ।
११. अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूको आवश्यकता र समावेशीकरणको सिद्धान्तको आधारमा विशेष शिक्षा र समावेशी शिक्षाका माध्यमबाट उपयुक्त शैक्षिक अवसरहरू उपलब्ध गराइनेछ ।
१२. बालबालिकाको पोषणको अवस्था तथा स्वास्थ्यमा सहयोग पुग्ने गरी दिवा खाजाको प्रबन्धका साथै स्थानीय स्वास्थ्य तथा अन्य सम्बन्धित सरकारी तथा गैरसरकारी संस्थाहरूसँग सहकार्य गरी सरसफाइ तथा स्वच्छता, आधारभूत स्वास्थ्य र पोषण सेवा तथा शिक्षाको सुविधा विद्यालयमार्फत प्रदान गरिनेछ ।
१३. नगरपालिका क्षेत्रभित्र बसोबास गर्ने गरिब, सुविधाविहिन, कठिन परिस्थितिमा रहेका र अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूलाई विद्यालयमा भर्ना हुन, निरन्तरता दिन र सिकाइमा सहभागी भई उपलब्धि सुधारमा सहयोग गर्नका लागि आवश्यक सहयोग प्रणालीको विकास गरी लागु गरिनेछ ।
१४. संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकारको समन्वयात्मक कार्यढाँचाका आधारमा निःशुल्क माध्यमिक शिक्षा (व्यावसायिक/प्राविधिक तथा साधारण) मा सहज पहुँच र समावेशी सहभागिता सुनिश्चित गर्न माध्यमिक विद्यालयहरूको क्षमतामा सुधारका लागि आवश्यक सहकार्य गरिनेछ ।
१५. निजी लगानीका शिक्षण संस्थाहरूलाई नियमन र अनुगमन गरी सोही अनुसार स्तरीकरण गरिनेछ ।
१६. सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाई शिक्षण सिकाइ प्रक्रियाको अभिन्न अंगको रूपमा एकीकृत गर्दै सिकाइलाई प्रविधिमैत्री, व्यावहारिक र नतिजामूलक बनाइनेछ ।
१७. स्थानीय पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्रीको निर्माण तथा विकास गरी सोको कार्यान्वयन पक्षलाई प्रभावकारी बनाइनेछ ।
१८. विद्यालय तहको शिक्षाको सान्दर्भिकता र गुणस्तर विकासका लागि पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री परिमार्जन तथा सान्दर्भिकता सहित शिक्षक शिक्षा तथा तालिम र शिक्षण सिकाइ तथा मूल्याङ्कन पद्धतिमा नगरपालिकाले आवश्यक सहयोग र सहजीकरण गर्नेछ ।
१९. विभिन्न उद्देश्यका साथ विभिन्न तहको शिक्षा हासिल गर्न सहज वातावरणको सिर्जना गर्नका लागि पुस्तकालय, सामुदायिक सिकाइ तथा सूचना केन्द्र र संग्रहालयको स्थापना र विस्तार गरिनेछ ।
२०. शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धिका लागि शिक्षण संस्थाहरूको अनुगमन, निरीक्षण तथा मूल्यांकन प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाइनेछ ।
२१. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको क्षेत्रमा लागत साझेदारीको सिद्धान्तका आधारमा नगरपालिकाले श्रोत परिचालन तथा व्यवस्थापन गर्नेछ ।
२२. आपतकालीन तथा संकटपूर्ण परिस्थितिमा पनि शैक्षिक गतिविधिलाई निरन्तरता दिनका लागि आवश्यक पर्ने संरचनागत, प्रविधिगत एवम् मानवीय श्रोतको उचित किसिमबाट व्यवस्थापन गरिनेछ ।
२३. साक्षरता, निरन्तर शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइको अवसरलाई पेसा एवम् व्यवसाय, सामाजिक जीवन र सहभागितासंग आबद्ध गर्नुका साथै सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरूको कार्यक्षमतामा सबलीकरण गरिनेछ ।
२४. शिक्षा प्राप्तिको संवैधानिक र कानुनी दायित्व पूरा गर्न नगरपालिकाको प्राथमिकताका आधारमा प्रयाप्तता, समन्यायीकता र प्रतिफलमुखी हुने गरी शैक्षिक लगानी सुनिश्चित गरिनेछ ।
२५. नगरपालिकाको शिक्षा हेर्ने निकाय र सम्पूर्ण प्रकारका शैक्षिक संस्थाहरूमा सुशासन प्रबर्धन गरी तिनको सुदृढिकरण र सबलीकरणका माध्यमबाट बालबालिकाको सिकाइप्रति उत्तरदायी प्रणालीको विकास गरिनेछ ।
२६. विद्यालय शिक्षामा सुशासन प्रवर्धन गर्नका लागि विद्यालयको नेतृत्व प्रणालीमा सुधार, सूचना प्रविधिमा आधारित व्यवस्थापन, कार्यसम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन र नतिजामा आधारित उत्तरदायित्व प्रणालीको विकास गरिनेछ ।
२७. संघीय र प्रदेश कानूनसंग नबाँझिने गरी शिक्षासम्बन्धी आवश्यक पर्ने नीति तथा कानूनको तर्जुमा गरी प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गरिनेछ ।
२८. विद्यालयमा हुने नियमित कार्यहरू जलवायु परिवर्तन, हरित विद्यालय, अपाङ्गमैत्री आदि अवधारणा अनुकूल हुने गरी निर्माण गरिनेछ ।

२९. बालबालिकाको सिकाइ क्षतिको आपुरण तथा द्रुत सिकाइका लागि सघन रुपमा कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।

२.६ अपेक्षित मुख्य उपलब्धि

योजनाको अन्त्य (२०३०) सम्ममा निम्नानुसारको उपलब्धि प्राप्त हुने अपेक्षा गरिएको छः

१. सबै बालबालिकाहरूलाई गुणस्तरीय प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको अवसर सुनिश्चित भएको हुने ।
२. अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षामा पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित भई गुणस्तर अभिवृद्धि भएको हुने ।
३. माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित भई सान्दर्भिकता र गुणस्तरमा सुधार भएको हुने ।
४. नगरक्षेत्रमा बसोबास गर्ने सबै नागरिकका लागि साक्षरता, निरन्तर शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइको अवसर प्राप्त भएको हुने ।
५. शिक्षा प्रशासन सञ्चालन गर्ने निकाय तथा सबै विद्यालयहरूमा सुशासन प्रवर्धन भई बालबालिकाको सिकाइप्रति उत्तरदायी प्रणालीमा विकास भएको हुने ।
६. राष्ट्रिय तथा स्थानीय पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन भएको हुने ।
७. विद्यार्थीको समग्र समुन्नतिका लागि समर्पित शिक्षकहरूबाट सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप सञ्चालन गरी विद्यार्थीहरूको सिकाइ उपलब्धिमा सुधार भएको हुने ।
८. विद्यालय तहको शिक्षामा समतामूलक पहुँच र समावेशी सहभागितासहित सबैका लागि गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित भएको हुने ।
९. बालबालिकाको स्वास्थ्य तथा पोषणको अवस्थामा सुधार भई सिकाइमा सुधार भएको हुने ।
१०. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षामा इच्छुक नागरिकको सहजै पहुँच प्राप्त भएको हुने ।
११. अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूले विशेष शिक्षा र समावेशी शिक्षाका माध्यमबाट उपयुक्त शैक्षिक अवसरहरू प्राप्त भएको हुने ।
१२. विद्यालयको निरीक्षण, अनुगमन तथा मूल्यांकन प्रभावकारी र नतिजामूलक भएको हुने ।
१३. विद्यार्थी र विद्यालयप्रति सकारात्मक र समर्पित शिक्षकहरूको छनोट हुने गरी शिक्षक छनोट प्रणालीमा सुधार भएको हुने ।
१४. विद्यालयमा कार्यरत शिक्षकहरूका निम्ति प्रोत्साहनमूलक किसिमबाट पेसागत विकास र सहयोग प्राप्त भएको हुने ।
१५. संस्थागत विद्यालयहरूको प्रभावकारी र न्यायसंगत ढङ्गले नियमन भएको हुने ।
१६. सम्पूर्ण तहमा आवश्यक पर्ने न्यूनतम विषयगत शिक्षकको व्यवस्थापन भएको हुने ।
१७. नक्सांकनका आधारमा विद्यालयहरूको स्थापना, पूर्णवितरण तथा समायोजन भएको हुने ।
१८. शिक्षाका सबै निकायहरूमा सुशासन प्रवर्द्धन भई बालबालिकाको सिकाइप्रति उत्तरदायी प्रणालीको विकास भएको हुने ।
१९. विद्यालय शिक्षाको पाठ्यक्रम सान्दर्भिक र जीवनोपयोगी तथा मूल्याङ्कन प्रणाली प्रभावकारी भई दैनिक जीवनका लागि आवश्यक आधारभूत सक्षमतासहित सृजनशील, सकारात्मक सोच भएको, निरन्तर सिकाइप्रति प्रतिबद्ध र रोजगारउन्मुख नागरिक तयार गर्न सहयोग भएको हुने ।
२०. बालबालिकाको स्वास्थ्य तथा पोषणको अवस्था एवम् मनोसामाजिक कुशलता (well-being) मा सुधार र अभिवृद्धि भई सिकाइमा सुधार भएको हुने ।
२१. आपतकालीन तथा संकटपूर्ण परिस्थितिमा पनि विद्यार्थीको शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकार सुनिश्चित भएको हुने ।
२२. सबै विद्यार्थीहरूलाई सुरक्षित र उपयुक्त भौतिक अवस्थासहितको विद्यालयमा अध्ययन गर्ने अवसर प्राप्त भएको हुने ।
२३. विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विस्तार भई सिकाइलाई असहज परिवेशमा समेत प्रभावकारी, गुणस्तरीय तथा सान्दर्भिक बनाउन सहयोग भएको हुने ।
२४. शैक्षिक क्षेत्रलाई प्राथमिकताको क्षेत्रमा स्थापित गरी पालिका र समग्र मुलुकका अब्बल नागरिकहरू शैक्षिक क्षेत्रमा रोजगारीका लागि आकर्षित भएको हुने ।
२५. अभिभावक र शिक्षकको बीचको निरन्तरको अन्तरक्रिया र सहकार्यको माध्यमबाट विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिमा सुधार भएको हुने ।

२६. शैक्षिक संस्थाहरु बालबालिकाको सिकाइको सवालमा अभावमुक्त थलोको रुपमा विकास भएको हुने ।

२.७ मुख्य कार्य सम्पादन सूचक तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

यस योजनाका मुख्य कार्य सम्पादन सूचक तथा परिमाणात्मक लक्ष्य निम्नबमोजिम निर्धारण गरिएको छः

तालिका २.१: मुख्य कार्य सम्पादन सूचक तथा लक्ष्य

क्र.सं.	सूचक	राष्ट्रिय, प्रदेश र स्थानीय तहको सूचक	आधार वर्ष २०७९	२०८३	२०८७	२०९१	अनुगमन हुने तह
१. प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा							
१.१	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा कूल भर्ना दर* (%)	स्थानीय	९६.०	९७.०	९८.०	९९.०	√
		प्रदेश	७१.६				√
		राष्ट्रिय	८६.२	८९.५	९४.०	९९.०	√
१.२	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको अनुभव लिई कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिका* (%)	स्थानीय	६९.०	७४.०	८६.०	९५.०	√
		प्रदेश	६७.४				√
		राष्ट्रिय	६८.७	७३.०	८५.०	९५.०	√
२. आधारभूत शिक्षा (कक्षा १ - ८)							
२.१	कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिकाको खुदप्रवेश दर (%)	स्थानीय	९८.०	९८.५	९९.०	१००	√
		प्रदेश	९७.८				√
		राष्ट्रिय	९६.८	९७.५	९९.०	१००	√
२.२	कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिकाको कूल प्रवेश दर (%)	स्थानीय	१३८.०	१२५.	११५.०	१०५.०	√
		प्रदेश	१२६.९				√
		राष्ट्रिय	१२१.९	११०.	१०७.०	१०५.०	√
२.३	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा १-५) मा खुद भर्ना दर* (%)	स्थानीय	९८.०	९८.५	९९.०	१००	√
		प्रदेश	९७.२				√
		राष्ट्रिय	९७.१	९९.०	९९.५	१००	√
२.४	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा १-५) मा कूल भर्ना दर* (%)	स्थानीय	१२५.००	११५.	११०.००	१०५.००	√
		प्रदेश	१२५.९				√
		राष्ट्रिय	११९.३				√
२.५	आधारभूत तहको कक्षा ५ को खुदप्रवेश दर* (%)	स्थानीय	९८.०	९८.५	९९.०	१००	√
		प्रदेश					√
		राष्ट्रिय	९८.३				√
२.६	आधारभूत तहको कक्षा ५ सम्म टिकाउ दर* (%)	स्थानीय	९४.०	९४.०	९७.०	९९.०	√
		प्रदेश					√
		राष्ट्रिय	९३.०				√

२.७	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा ५) पुरा गर्ने दर* (%)	स्थानीय		८५.०	९३.०	९५.५	९९.५	√
		प्रदेश						√
		राष्ट्रिय		८५.८	९३.१	९५.५	९९.५	√
२.८	आधारभूत तहमा (प्राथमिक कक्षा १-५)मा भर्ना ५-९ वर्ष उमेर भन्दा माथिका बालबालिका* (%)	स्थानीय		२०.०	१५.०	१०.०	५.०	√
		प्रदेश						√
		राष्ट्रिय		२२.२				√
२.९	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा १-५) कूल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचाङ्क*	स्थानीय		१.०३	१.०२	१.०१	१.००	√
		प्रदेश						√
		राष्ट्रिय		१.०२	१.०१	१.०१	१.०१	√
२.१०	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा खुद भर्ना दर* (%)	स्थानीय		९४.०	९६.०	९९.०	१००	√
		प्रदेश		९४.९				√
		राष्ट्रिय		९३.८	९६.०	९९.०	१००	√
२.११	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा कूल भर्ना दर (%)	स्थानीय		१२०.०	११५.	११००.०	१०५.०	√
		प्रदेश		११६.७				√
		राष्ट्रिय		११०.४	१०९.	१०७.०	१०५.०	√
२.१३	आधारभूत तहको कक्षा ८ सम्मको टिकाउ दर* (%)	स्थानीय		८०.०	८३.०	८७.०	९६.०	√
		प्रदेश						√
		राष्ट्रिय		७९.३	८२.०	८६.०	९५.०	√
२.१४	आधारभूत तहको कक्षा १ मा भर्ना भई कक्षा ८ पुरा गर्ने दर*(%)	स्थानीय		७२.०	७७.०	८१.०	९०.०	√
		प्रदेश						√
		राष्ट्रिय		७२.७	७७.०	८१.०	९०.०	√
२.१५	आधारभूत तह(कक्षा १-८) कूल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचक*	स्थानीय		०.९८	०.९९	०.९९	१.००	√
		प्रदेश		०.९८				√
		राष्ट्रिय		१.०१				√
२.१६	कक्षा ३ मा न्युनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेका (कक्षा ३ को आधारभूत वा तह २ हासिल भएका) बालबालिकाको सङ्ख्या (%)	नेपाली भाषा	स्थानीय	३९.००	४९.०	५९.००	६९.००	√
			प्रदेश	३९.४४				√
			राष्ट्रिय	४३.५३				√
		गणित	स्थानीय	२५.१५	४५.०	५५.००	६५.००	√
			प्रदेश	२५.१५				√
			राष्ट्रिय	३७.२२				√
२.१७	कक्षा ५ मा न्युनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेका (कक्षा ५ को आधारभूत तह हासिल भएका) बालबालिकाको सङ्ख्या (%)	नेपाली भाषा	स्थानीय	४५.००	५२.०	६०.०	७०.०	√
			प्रदेश					√
			राष्ट्रिय	४५.००	५२.०	६०.०	७०.०	√
		गणित	स्थानीय	२५.१५	४०.०	६०.०	७०.०	√
			प्रदेश					√
			राष्ट्रिय	२८.३	४०.०	६०.०	७०.०	√
		अङ्ग्रेजी	स्थानीय					√
			प्रदेश					√

			राष्ट्रिय					√
२.१८	कक्षा ८ मा न्युनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेका (कक्षा ८ को तह ३ हासिल भएका) बालबालिकाको सङ्ख्या (%)	नेपाली भाषा	स्थानीय	३६.००	४०	६०	७०	√
			प्रदेश	३५.००				√
			राष्ट्रिय	३९.००	७०	७२	७५	√
		गणित	स्थानीय	२०.००	४०.	६०	७०	√
			प्रदेश	१९.००				√
			राष्ट्रिय	२६.००	६०	६५	७०	√
		विज्ञान	स्थानीय	२३.००	४५०.	६०.०	७०.०	√
			प्रदेश	२२.००				√
			राष्ट्रिय	२८.२२	५०.०	६०.०	७०.०	√
२.१९	विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिका* (%)	आधारभूत (कक्षा १-५)	स्थानीय	२.८	२.०	०.५	०.०	√
			प्रदेश	२.८				√
			राष्ट्रिय	२.०	१.०	०.५	०	√
		आधारभूत (कक्षा १-८)	स्थानीय	५.०	३.०	१.५	०.०	√
			प्रदेश	५.१				√
			राष्ट्रिय	६.६	५.०	१.०	०	√
२.२०	आधारभूत तह (कक्षा १-८) अध्यापनरत कूल शिक्षक मध्ये महिला शिक्षकको सङ्ख्या*(%)	स्थानीय	३३.६४	४०.०	४५.०	५०.०	√	
		प्रदेश					√	
		राष्ट्रिय	४३.७	४५.०	४८.०	५०.०	√	
३. माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९-१२)								
३.१	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा खुद भर्ना दर* (%)	स्थानीय	५०.०	६०.०	७०.०	८०.०	√	
		प्रदेश	४६.१				√	
		राष्ट्रिय	४७.६	५४.०	६५.०	८०.०	√	
३.२	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा कूल भर्ना दर* (%)	स्थानीय	७५.०	८०.०	८५.०	९०.०	√	
		प्रदेश	५१.४				√	
		राष्ट्रिय	७१.४	७९.०	८३.०	९०.०	√	
३.३	माध्यमिक तहमा कूल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचक* (कक्षा ९-१२)	स्थानीय	१.०५	१.०३	१.०२	१.०	√	
		प्रदेश	१.०१				√	
		राष्ट्रिय	१.०२	१.०	१.०	१.०	√	
३.४	आधारभूत तहबाट माध्यमिक तहमा ट्रान्जिसन दर* (%)	स्थानीय	९७.०	९८.०	९९.०	१००	√	
		प्रदेश					√	
		राष्ट्रिय	९७.५				√	
३.५	कक्षा १ मा भर्ना भएका बालबालिका मध्ये कक्षा १० मा पुग्ने दर (%)	स्थानीय	६५.०	७०.०	८०.०	९०.०	√	
		प्रदेश					√	
		राष्ट्रिय	६०.३	६५.०	७५.०	९०.०	√	
३.६	कक्षा १ मा भर्ना भएका बालबालिका मध्ये कक्षा १२ मा पुग्ने दर (%)	स्थानीय	३०.०	४०.०	४५.०	५०.०	√	
		प्रदेश	७५.०				√	
		राष्ट्रिय	२४.०	२७.०	३१.०	५०.०	√	
३.८		स्थानीय	२२.०	२५.०	२८.०	२३.०	√	

	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा कार्यरत महिला शिक्षक सङ्ख्या* (%)	प्रदेश					√
		राष्ट्रिय	२०.६	२२.०	२७.०	३३.०	√
४. जीवन-पर्यन्त शिक्षा तथा सिकाइ र अनौपचारिक शिक्षा							
४.१	साक्षरता दर (१५ वर्ष भन्दा माथि) (%)	स्थानीय	५८.०	७५.०	९५.०	९७.०	√
		प्रदेश					√
		राष्ट्रिय	५८.०	७५.०	९५.०	९७.०	√
४.२	साक्षरता दर (६ वर्ष भन्दा माथि) (%)	स्थानीय	७७.६	८५.०	९५.०	१००	√
		प्रदेश					√
		राष्ट्रिय	८२.०	९४.०	९६.०	१००	√
४.३	साक्षरता दर (१५-२४ उमेर समूह) (%)	स्थानीय	९०.०	९५.०	९९.०	१००	√
		प्रदेश					√
		राष्ट्रिय	९२.०	९५.०	९९.०	१००	√
४.४	लैङ्गिक विकास सूचाङ्क (६ वर्ष भन्दा माथिको साक्षरता दरमा)	स्थानीय	०.६०	०.७०	०.९०	१.०	√
		प्रदेश					√
		राष्ट्रिय	०.५८	०.६१	०.६४	०.७०	√
५. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सीप विकास तालिम							
५.१	प्राविधिक तथा व्यावसायिक सीप विकास तथा तालिम प्राप्त आर्थिक रूपले सक्रिय जनशक्ति*(%)	स्थानीय	५०.००	६०.००	७०.००	८०.००	√
		प्रदेश					√
		राष्ट्रिय	३१.०	४०.०	५०.०	७५.०	√
६. सुशासन तथा व्यवस्थापन							
६.१	आधारभूत तह (कक्षा१-५) मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात(सामुदायिक विद्यालय)	स्थानीय	२४:१	२७:१	३०:१	३०:१	√
		प्रदेश					√
		राष्ट्रिय	२४:१	२७:१	३०:१	३०:१	√
६.२	आधारभूत तह (कक्षा६-८) मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात(सामुदायिक विद्यालय)	स्थानीय	६८:१	६०:१	५०:१	४०:१	√
		प्रदेश					√
		राष्ट्रिय	३०:१	३०:१	३०:१	३०:१	√
६.३	आधारभूत तह (कक्षा१-८) मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात (सामुदायिक विद्यालय)	स्थानीय	३६:१	३३:१	३१:१	३०:१	
		प्रदेश					
		राष्ट्रिय	३१:१	३०:१	३०:१	३०:१	
६.४	माध्यमिक तह (कक्षा९-१०) मा विद्यार्थी: शिक्षक अनुपात(सामुदायिक विद्यालय)	स्थानीय	४६:१	४१:१	३६:१	३३:१	√
		प्रदेश					√
		राष्ट्रिय	४०:१	३८:१	३५:१	३०:१	√
६.५	माध्यमिक तह (कक्षा९-१२) मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात	स्थानीय	५६:१	५०:१	४५:१	४०:१	√
		प्रदेश					√
		राष्ट्रिय	४८:१	४०:१	३०:१	३०:१	√
७. शिक्षामा लगानी							
८.१	कूल बजेटको शिक्षा क्षेत्रमा विनियोजित बजेट*(%)	स्थानीय	२१.८६ (२.४४)	२१.५० (५.००)	२१.०० (१०.००)	२०.०० (२०.००)	√
		प्रदेश					√

चन्दननाथ नगरपालिकाको दश वर्षे शिक्षा योजना (२०८०।०८१- २०८९।०९०)

		राष्ट्रिय	१०.६८	१५.०	१७.०	२०.०	√
८.२	सुत्रमा आधारित शिक्षामा लगानी (%)	स्थानीय					√
		प्रदेश					√
		राष्ट्रिय					√
८.३	आधारभूत तह (कक्षा१-८) मा प्रति विद्यार्थी सरकारी खर्च (रु. हजारमा)	स्थानीय	३०	३२	३४	३६	√
		प्रदेश					√
		राष्ट्रिय	१८	२१	२४		√
८.४	माध्यमिक तह (कक्षा९-१२) मा प्रति विद्यार्थी सरकारी खर्च (रु. हजारमा)	स्थानीय	२९	३०	३१	३२	√
		प्रदेश					√
		राष्ट्रिय	११	१३	१७		√

परिच्छेद : ३

शिक्षा क्षेत्र योजनाका मुख्य उपक्षेत्रहरु

३.१ परिचय

प्रस्तुत योजनाको परिच्छेद दुईमा पहिचान गरिएका यस नगरपालिकाको दश वर्षे शिक्षा योजनाका दीर्घकालीन सोच, उद्देश्य र रणनीतिका आधारमा यस परिच्छेदमा शिक्षा क्षेत्रसँग सम्बन्धित मुख्य मुख्य उपक्षेत्रहरु समावेश गरी विश्लेषण गरिएको छ । योजनाका सबै प्रमुख उपक्षेत्रहरु यस परिच्छेद अन्तर्गत समेटिने भएकोले पनि योजनामा यो परिच्छेद एक महत्वपूर्ण परिच्छेद हो । उपक्षेत्रहरु समेट्ने क्रममा अधिकार र जिम्मेवारीको हिसावले कुन तहको सरकारको कुन उपक्षेत्र भन्ने कुरालाई गौण रुपमा हेरी नगरपालिकाको शिक्षा क्षेत्रलाई समग्रमा हेर्ने काम प्रस्तुत योजनाले गरेको छ । त्यसकारण पनि योजनाको यस परिच्छेदमा शिक्षा क्षेत्रका प्रमुख उपक्षेत्रहरु अन्तर्गत प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा, आधारभूत शिक्षा, माध्यमिक शिक्षा, शिक्षक व्यवस्थापन र विकास, प्राविधिक तथा व्यावसायिक तालिम र शिक्षा, अनौपचारिक शिक्षा र निरन्तर सिकाइलाई समेटिएको छ ।

उल्लिखित उपक्षेत्र अन्तर्गतका विषयवस्तुहरुको खाका तयार गर्ने क्रममा यस पूर्वका शिक्षा योजनाहरु, दिगो विकासका लक्ष्यहरु, राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६, मुलुकको पन्ध्रौँ पञ्चवर्षीय योजना, सङ्घको दश वर्षे विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना, जुम्लाको जिल्ला शिक्षा योजना (२०६७ - २०७९) नेपालको संविधान एवम् शिक्षा सम्बन्धी प्रचलित कानूनहरु, शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय र शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रबाट प्रकाशित अद्यावधिक तथ्याङ्कहरु, सघीय शिक्षा मन्त्रालयबाट २०७९ मा प्रकाशित शिक्षाको सोचपत्र, शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रबाट प्रकाशित स्थानीय तहको शिक्षा योजना निर्माण सम्बन्धी मार्गदर्शन २०७९ आदिको अध्ययन र विश्लेषण गर्ने काम भएको छ । यसका अतिरिक्त सरोकारवाहरुसँग भएका अन्तरक्रिया र छलफलबाट लिखित एवम् मौखिक रुपमा प्राप्त भएका सुझावहरुलाई समेत समेट्ने काम गरिएको छ । प्रत्येक उपक्षेत्रहरुको वर्तमान अवस्थाको विश्लेषणको क्रममा चुनौति र अवसरहरुको पहिचान गरी सम्बन्धि उपक्षेत्रसँग सम्बन्धित उद्देश्य, रणनीति, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य निर्धारण गर्ने काम भएको छ ।

३.२ प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा

३.२.१ परिचय

बालबालिकामा प्रारम्भिक बालविकास उमेरमा उपलब्ध सकारात्मक वातावरणले उनीहरुको स्वास्थ्य, भविष्यको पढाइ, रोजगारीको अवसर र उत्पादनशीलतामा अभिवृद्धि गर्दछ । बालबालिकाको बाँच्न पाउने अधिकार, संरक्षणको अधिकार, विकासको अधिकार र सहभागी हुन पाउने अधिकारको सुनिश्चितताले उनीहरुको सर्वाङ्गीण विकासमा टेवा पुऱ्याउँछ । सिकाइ मानव विकासको एउटा पक्ष हो । यो गर्भस्थादेखि मृत्युपर्यन्त जारी रहन्छ । मानव जीवनको आधारशीलाका रूपमा रहेकाले प्रारम्भिक बाल्यावस्था वा बाल्यकालको विकास महत्वपूर्ण हुन्छ । दिगो विकासका १७ ओटा लक्ष्यहरु मध्ये ११ ओटा लक्ष्यहरु प्रत्यक्ष रूपमा प्रारम्भिक बालविकाससँग सम्बन्धित रहेका छन् । अतः दिगो विकासका अधिकांश लक्ष्यहरु हासिल गर्न प्रारम्भिक बालविकास शिक्षाले महत्वपूर्ण भूमिका खेल्न सक्दछ ।

सरकारले आफ्ना नागरिकको सर्वाङ्गीण विकासका लागि विशेष लगानी गरेको हुन्छ । यसका लागि नेपाल सरकारले पनि संविधान, ऐन कानून, नीति र कार्यक्रमहरुमा विभिन्न व्यवस्था गरेको छ । नेपालको संविधानको धारा ३९(२) मा प्रत्येक बालबालिकालाई परिवार तथा राज्यबाट शिक्षा, स्वास्थ्य पालनपोषण, उचित स्याहार, खेलकुद मनोरञ्जन तथा सर्वाङ्गीण व्यक्तित्व विकासको हक हुने छ भन्ने व्यवस्थाले बालबालिकाको हकलाई सुनिश्चित गरेको छ । यसैगरी धारा ३९(३) मा प्रत्येक बालबालिकालाई प्रारम्भिक बालविकास तथा बालसहभागिताको हक हुनेछ भनी बालबालिकाको विकास र सहभागिताको व्यवस्था गरिएको छ । शिक्षा (नवौँ संशोधन) ऐन २०२८ ले चारवर्ष उमर पूरा गरेका बालबालिकाहरुलाई एक वर्षको शिक्षाको परिकल्पना गरेको छ । यसैगरी सोही ऐनको दफा ११त(१) मा “प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको सञ्चालन तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी व्यवस्था तोकिएबमोजिम हुने छ” भनी उल्लेख गरिएको छ ।

विद्यालय शिक्षाको राष्ट्रिय पाठ्यक्रमको प्रारूप, २०७६ ले भने चार वर्षको उमेर पूरा भएका बालबालिकालाई कम्तीमा एक वर्षको प्रारम्भिक बालविकासको अवसर प्रदान गरिने र चार वर्ष उमेरभन्दा मुनिका बालबालिकालाई शिशु विकास केन्द्रबाट शारीरिक, मानसिक वा बौद्धिक, संवेगात्मक र सामाजिक विकास तथा स्याहारका क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न सकिने व्यवस्था गरेको छ । बालविकास कार्यक्रमलाई प्रभावकारी कार्यान्वयनमा ल्याउनका लागि नेपालको संविधान, स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४, अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षासम्बन्धी ऐन, २०७५, बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०७५ मा प्रारम्भिक बालविकाससम्बन्धी कानूनी प्रावधान रहेका छन् । पन्ध्रौँ योजना (२०७६/७७-२०८०/८१), बालबालिकासम्बन्धी राष्ट्रिय नीति, २०६९, विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना (२०२१।०२३-२०३१।०३२), र बालविकास राष्ट्रिय रणनीति (२०७७।०७८), प्रारम्भिक बालविकास सम्बन्धी प्रावधानहरू समेटिएका छन् । यसका साथै पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको पाठ्यक्रम २०७७ लागु गरेको छ ।

३.२.२ वर्तमान अवस्था

प्रारम्भिक बालविकास शिक्षा औपचारिक शिक्षाको लागि पूर्व तयारी र सर्वाङ्गीण विकासको मुल आधार हो भन्ने कुरा दिगो विकास लक्ष्यको ४.२ मा उल्लेख गरीएको छ । कक्षा १० उत्तीर्ण गरेको व्यक्ति प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रको शिक्षक हुनसक्ने कानूनी प्रावधान रहेको छ । हाल नेपालमा ३०,०३९ सरकारी अनुदान प्राप्त प्रारम्भिक बालविकास केन्द्र र ६,६२३ संस्थागत विद्यालयमा सञ्चालित पूर्व प्राथमिक कक्षाहरू रहेका छन् (CEHRD, 2020) । बालविकास केन्द्रमा भर्ना भएका कुल बालबालिकाको संख्या ११,०५,५६१ देखिन्छ भने चार वर्ष उमेरका बालबालिकाको कुल सङ्ख्या ६ लाख ४० हजारमध्ये ४,३६,११५ प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षामा भर्ना भएका देखिन्छन् । यसरी नियाल्दा बालविकासमा बालबालिकाको कुल भर्ना दर ८५.१ र खुद भर्ना दर ६८.८ प्रतिशत पुगेको छ । बालविकासमा अध्यापनरत ९५.७ प्रतिशत शिक्षकहरूको न्यूनतम योग्यता पुगेको देखिन्छ भने ९१.२ प्रतिशतले आधारमूत तालिम समेत लिएको देखिन्छ । बालविकासको अनुभव सहित कक्षा १ मा अध्ययन गर्ने बालबालिकाको प्रतिशत ६८.७ रहेको देखिन्छ ।

चन्दननाथ नगरपालिकामा बालविकास केन्द्रहरूको सङ्ख्या ४८ वटा रहेको छ जसमध्ये सामुदायिक विद्यालयमा आधारित ३४ वटा, संस्थागत विद्यालयमा आधारित ९ वटा र समुदायमा आधारित ५ वटा रहेका छन् । यस नगरपालिकामा रहेका सामुदायिक विद्यालय र समुदायमा आधारित बालविकास केन्द्रमा शैक्षिक वर्ष २०७८ मा भर्ना भएका बालबालिकाको जम्मा संख्या ४५४ रहेको छ जसमध्ये २०९ जना बालक र २३८ जना बालिका रहेका देखिन्छन् । प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रमा कुल भर्नादर (GER) ९६.० रहेको छ भने प्रारम्भिक बालविकास एवम् पूर्व प्राथमिक शिक्षाको बालबालिकाको कक्षा १ मा हुने खुद भर्ना दर ९८.० प्रतिशत रहेको छ ।

यस पालिकामा सामुदायिक विद्यालय र समुदायमा आधारित सबै बालविकास केन्द्रमा महिला सहजकर्ता रहेका छन् । बालविकास केन्द्रमा सहजिकरण गर्ने ९८ प्रतिशत भन्दा सहजकर्ताहरू न्यूनतम शैक्षिक योग्यता प्राप्त छन् । सबै सहजकर्ताहरूलाई प्रारम्भिक बालविकास सम्बन्धी तालिम प्रदान गरिएको छ । प्रारम्भिक बालविकास शिक्षामा आउने बालबालिकाहरूको लैंगिक सुचक सतप्रतिशत रहेको छ । अधिकांश बालविकास केन्द्रहरू भौतिक पूर्वाधार र शैक्षिक सामग्रीको हिसावले कमजोर अवस्था रहेको देखिन्छ । बालविकासका कक्षाहरूमा विषयगत कुना र बुक कर्नरहरू नभएको अवस्था छ । बालविकासका सबै बालबालिकाहरूलाई दिवा खाजाको व्यवस्था गरिएको भए तापनि खाजाको पर्याप्तता र व्यवस्थापन पक्ष कमजोर छ ।

बाल विकास शिक्षालाई प्रभावकारी बनाउनका लागि अभिभावक र शिक्षक विच समन्वय र अन्तरक्रिया गर्ने काम प्रभावकारी भएको देखिदैन । बालविकास केन्द्रका बालबालिकाहरूको दिवा खाजा, बुक कर्नरका लागि हरेक वर्ष स्थानीय तह मार्फत स्रोत व्यवस्थापन हुने गरेको भए तापनि त्यसको सही किसिमले सदुपयोग भएको देखिदैन । यसपूर्व बाल विकासका सहजकर्ताहरूको पारिश्रमिक न्यून (रु दश हजार मात्र) भएकोमा प्रोत्साहनका लागि स्थानीय तहले रु. ७००० मासिक रुपमा तलबमा थप सुविधा प्रदान गरी दुबै सरकारबाट साझेदारी गरेर मासिक तलव रु १७०००। दिने प्रवन्ध मिलाएको छ । बालविकास सहजकर्ताहरूलाई स्थानीय स्रोत साधनको प्रयोग गरी शैक्षिक सामग्री निर्माणका लागि हरेक वर्ष तालिमको व्यवस्था समेत स्थानीय तहले गर्ने गरेको छ । यसका लागि प्रतिविद्यार्थी मसलन्द र शैक्षिक सामग्री अनुदान समेत दिने व्यवस्था गरिएको छ ।

बालविकास केन्द्रमा समस्याको रूपमा बालबालिकाहरूको उमेरमा अनेकता हुनु, बाल विकास केन्द्रको सजावट र फर्निचरको व्यवस्था उपयुक्त किसिमको नहुनु, सिकाई क्षेत्र व्यवस्थापन राम्रो नहुनु, बालमैत्री र मौसम मैत्री कक्षाकोठा नहुनु, बालबालिकाको सञ्चित अभिलेख व्यवस्थित नहुनु, कक्षा १ र २ मा जस्तै पढाउने परिपाटी कायम रहनु, “खेल्दै सिक्दै” को सिद्धान्त अनुसारका खेल सामग्री तथा शैक्षिक सामग्री नहुनु, बालविकास संहजकर्ताहरूमा उत्प्रेरणाको कमी रहनु, अनुगमन र सुपरीवेक्षणको प्रभावकारी व्यवस्थापन नहुनु आदि रहेका छन्।

३.२.३ चुनौति तथा अवसर

प्रारम्भिक बाल विकास शिक्षाको सर्वसुलभता, उपयुक्त पूर्वाधारको विकास, गुणस्तरको सुनिश्चिततासहित प्रारम्भिक बाल विकास र शिक्षाप्रतिको आकर्षणमा अभिवृद्धि गर्नु, बालविकासका लागि सक्षम र समर्पित जनशक्तिको व्यवस्थापन गर्नु, अभिभावकलाई बालबालिकाको शिक्षाप्रति जिम्मेवार बनाउनु, बालबालिकाको घरायसी वातावरण बालबालिकामैत्री बनाउनु, प्रारम्भिक बालविकास स्तरको शिक्षा निःशुल्क घोषणा गर्नु, बालबालिकाका निम्ति उचित मनोसामाजिक परामर्शको व्यवस्था गर्नु, बालविकासमा कार्यरत शिक्षकको पारिश्रमिक तथा सेवा शर्तसम्बन्धी स्पष्ट मापदण्डको विकास गर्नु, प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको गुणस्तरको न्यूनतम मापदण्ड विकास गर्नु, सरकारी विद्यालयहरूमा सञ्चालित बालविकास केन्द्र र संस्थागत विद्यालयमा सञ्चालित पूर्व प्राथमिक कक्षाको सहजीकरण र अवधिमा एकरूपता ल्याउनु आदि प्रारम्भिक बाल विकास शिक्षाका मुख्य चुनौतीहरू रहेका छन्।

नेपालको संविधान २०७२ ले निशुल्क तथा अनिवार्य आधारभूत शिक्षा र निःशुल्क माध्यमिक शिक्षाको संवैधानिक सुनिश्चितता गर्नुका साथै बालबालिकाको हक अन्तर्गत प्रारम्भिक बालविकास शिक्षालाई बालबालिकाको हकमा समावेश गरेको छ। विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजनाले प्रारम्भिक शिक्षा र बालविकासलाई विद्यालय शिक्षाको संरचनामा एकिकृत गरिसकेको र शिक्षा ऐन, २०२८ को आठौँ संशोधनले समेत प्रारम्भिक बाल विकास र शिक्षालाई विद्यालय शिक्षाको संरचनामा समेटेको हुँदा प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षालाई शिक्षा प्रणालीको जगको रूपमा आत्मसात गरिएको छ। नगरपालिकामा प्रारम्भिक बाल विकास केन्द्रको पहुँच सुनिश्चितताका लागि आवश्यक संरचनाको विकास भइसकेको अवस्था छ। अभिभावक, समुदाय, वडा कार्यालय, स्थानीय र प्रदेश सरकारहरूबीच साझेदारी र सहकार्य मार्फत प्रारम्भिक बाल विकास र शिक्षाको प्रवर्द्धन गर्न सकिने गरी राष्ट्रीय रणनीतिको विकास गरी लागू गरिएको छ। सङ्घीय सरकारले समेत गत आर्थिक वर्षको बजेटदेखि बालविकास केन्द्रमा कार्यरत शिक्षकहरूको तलबभत्ता वृद्धि गर्ने सवाललाई सम्बोधन गरेको छ। प्रदेश सरकार र विभिन्न पालिकाहरूले समेत बालविकासका शिक्षकहरूलाई पारिश्रमिकमा टेवा पुग्नेगरी प्रोत्साहन र सेवासुविधा प्रदान गरेको छ। राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले समेत बालविकासको गुणस्तरमा अभिवृद्धि गर्नका लागि स्पष्ट नीतिगत व्यवस्था गरेको छ। उल्लिखित पक्षहरूलाई बालविकासको क्षेत्रमा भएका अवसरहरूको रूपमा लिन सकिन्छ।

३.२.४ उद्देश्यहरू

चन्दननाथ नगरपालिकाको प्रस्तुत योजना अन्तर्गत प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको समग्र उद्देश्य चन्दननाथका प्रारम्भिक उमेर समुहका सबै बालबालिकाको उपयुक्त किसिमबाट शारीरिक, सामाजिक, बौद्धिक, संवेगात्मक र भाषिक विकासको अवसर सुनिश्चित गर्नु रहेको छ भने यसका उद्देश्यहरू निम्न बमोजिम रहेका छन्।

१. प्रारम्भिक बालविकासका लागि नीतिगत, संस्थागत तथा संरचनागत संयन्त्रको स्थापना गरी बालविकास र शिक्षालाई प्रभावकारी बनाउनु।
२. सबै बालबालिकालाई प्रारम्भिक बालशिक्षाको अनुभवसहित निः शुल्क आधारभूत शिक्षामा भर्ना गराउनु।
३. प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षालाई बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकासमा केन्द्रित हुने गरी गुणस्तरीय र प्रभावकारी बनाउनु।
४. प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका सेवाहरूको गुणस्तर सुनिश्चित गर्नु।

५. पाँच वर्षमुनिका बालबालिकाको शारीरिक, सामाजिक, संवेगात्मक, संज्ञानात्मक, आध्यात्मिक तथा नैतिक क्षमताको विकास गरी प्रारम्भिक बाल शिक्षा तथा विकास/पूर्व प्राथमिक शिक्षालाई अधिकारमा आधारित बनाउनु र विद्यालय प्रवेशको तयारी गराउनु ।
६. प्रारम्भिक बालबिकासमा दक्ष र बालबालिकाप्रति समर्पित मानव स्रोत र पर्याप्त भौतिक एवम आर्थिक स्रोतको सुनिश्चितता गर्नु ।
७. बालबालिकाको घरायसी वातावरणलाई बालमैत्री बनाउदै बालबालिकाको समुचित विकासमा स्थानीय तह, आमा, बुवा, परिवार, संरक्षक तथा समुदायको सक्रिय संलग्नता सुनिश्चित गर्नु ।
८. प्रारम्भिक बालबिकास उमेरका बालबालिकाहरूका लागि पोषण एवम स्वास्थ्य सुरक्षाको उपयुक्त व्यवस्था गर्नु ।

३.२.५ रणनीतिहरू

योजनाका उद्देश्यहरू हासिल गर्न निम्नलिखित रणनीतिहरू अवलम्बन गरिने छ :

१. सङ्घ र प्रदेशको कानूनसँग नबाझिने गरी बालबिकास सम्बन्धी कानून, नीति, कार्यविधि आदि निर्माण गरेर कक्षा १ मा भर्ना हुनका लागि बालबिकास शिक्षाको अनुभवलाई अनिवार्य गरिनेछ ।
२. प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षा कार्यक्रमलाई विद्यालय शिक्षाको अभिन्न अङ्गको रूपमा विकास गरी यो तहको शिक्षालाई आवश्यक कानून बनाई सबै बालबालिकाको लागि निशुल्क र अनिवार्य गरिनेछ ।
३. तीनै तहका सरकार र अभिभावकको साझेदारीमा बालबालिकाहरूको सर्वाङ्गीण विकास एवं विद्यालय शिक्षाको पूर्वतयारीका लागि संस्थागत विद्यालय र सामुदायिक विद्यालयहरूमा सञ्चालन भइरहेको बालबिकासको शिक्षा अवधिलाई समायोजन गरी कम्तिमा २ वर्षको बनाउनका लागि कानून निर्माण गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
४. प्रारम्भिक बालबिकास सम्बन्धि मौजुदा सङ्घीय नीति, ऐन र कानूनको मर्म र स्थानीय तहको मौलिक आवश्यकताका आधारमा कानुनी सामञ्जस्यता ल्याई प्रारम्भिक बालबिकास सम्बन्धी नीति, ऐन र कानून निर्माण गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
५. प्रारम्भिक बालबिकासको सिकाइ क्रियाकलाप सहजीकरणमा मातृभाषालाई प्राथमिकता दिई आवश्यकता अनुसार स्थानीय भाषाको प्रयोगलाई समेत जोड दिइनेछ ।
६. लक्षित उमेरका सबै बालबालिकालाई प्रारम्भिक बालबिकासको अवसर सुनिश्चित गर्नका लागि अन्य सरकार र सङ्घसंस्थाहरूसँग सहकार्य गरी उपयुक्त वातावरणको सिर्जना गरिनेछ ।
७. प्रारम्भिक बालबिकासका लागि संस्थागत तथा संरचनागत सुधार गर्न स्थानीय तहमा सम्बन्धित क्षेत्रका विषय विज्ञहरूको संलग्नतामा प्रारम्भिक बालबिकास संयन्त्रको स्थापना गरी सहजीकरण गरिनेछ ।
८. लागत साझेदारीका आधारमा कम्तिमा एक विद्यालय, एक बाल विकास केन्द्रको अवधारणासहित बाल विकास केन्द्रको पुनर्बितरण र विस्तार गरिनेछ ।
९. प्रारम्भिक बाल कक्षामा निर्धारित मापदण्ड अनुरूप बसाई व्यवस्था र सरसफाइलाई ध्यान दिएर खेल सामग्री, सिकाइ सामग्री, मनोरञ्जन सामग्री, अडियो भिडियो सामग्री सहित आकर्षक, मनोरञ्जनपूर्ण र बालमैत्री कक्षाकोठा व्यवस्थापनसहितको नमूना बाल विकास केन्द्रको विकास गर्ने कार्यलाई प्रोत्साहित गरिनेछ ।
१०. बालबालिकाहरूको मनोरञ्जन र उनीहरूको सन्तुलित र स्वस्थकर विकासमा सहयोग पुर्याउनका लागि कम्तिमा प्रत्येक वडामा एउटा बालउद्यानको स्थापना र विकास गरी सञ्चालन गरिनेछ ।
११. बालबिकास उमेरका आफ्ना सन्ततीहरूलाई अनिवार्य रूपमा बालबिकास तथा शिक्षामा भर्ना गर्न र घरायसी वातावरणलाई बालमैत्री बनाउन आवश्यक कानून बनाई अभिभावकलाई जिम्मेवार बनाउन 'सन्ततिको समुन्नतिका लागि अभिभावक शिक्षा' कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

१२. बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकास एवं विद्यालय शिक्षाको पुर्व तयारीका लागि अभिभावक शिक्षा (आमा शिक्षा) सम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालनका लागि सङ्घीय सरकार र प्रदेश सरकारसँग समन्वय, सहकार्य र सहलगानीको मोडेल अवलम्बन गरिनेछ ।
१३. बाबुआमा नभएका बालबालिकाको निम्ति विभिन्न सामाजिक सङ्घसंस्था र मनकारी सामाजिक अभियन्ताहरूसँग सहकार्य र समन्वय गरी उनीहरूको गाँस, बास, कपास, शिक्षा, स्वास्थ्य र सुरक्षा जस्ता आवश्यकता परिपूर्तिको सुनिश्चितता प्रदान गर्नका लागि कानून बनाइ नगरपालिकाले अभिभावकको भूमिका निर्वाह गर्नेछ ।
१४. प्रारम्भिक बाल शिक्षा तथा विकास/पूर्व प्राथमिक शिक्षाको अनुभव नलिई कक्षा एकमा भर्ना हुनेको प्रतिशतलाई न्यूनिकरण गर्नका लागि विद्यालयमा आधारित, समुदायमा आधारित तथा घर परिवारमा आधारित विभिन्न प्रकारका प्रारम्भिक बाल शिक्षा तथा विकास/पूर्व प्राथमिक शिक्षा कार्यक्रमको प्रवन्ध गरिनेछ ।
१५. प्रारम्भिक बालविकास कक्षा र बालविकास केन्द्रका शिक्षकहरूको न्यूनतम योग्यता निर्धारण गरी हाल कार्यरत बालविकास शिक्षकहरूलाई समयानुकूलको तलव सुविधाका साथै योग्यतामा आधारित वृत्ति विकास र स्तर वृद्धिको अवसर प्रदान गरिनेछ ।
१६. प्रारम्भिक बाल शिक्षा तथा विकास / पुर्व प्राथमिक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन भएका प्रत्येक विद्यालयमा कम्तिमा एक जना शिशु वा बालस्याहार कार्यकर्ताको व्यवस्थापन गरी सोको कार्यान्वयन गरिनेछ ।
१७. प्रारम्भिक बालविकासका बालबालिकाको शारीरिक, सामाजिक, संवेगात्मक, संज्ञानात्मक, आध्यात्मिक तथा नैतिक क्षमताको विकासलाई सन्तुलित किसिमबाट अघि बढाउनका लागि विज्ञमार्फत आवश्यक पर्ने मनोसामाजिक परामर्श प्रदान गरिनेछ ।
१८. स्थानीय तहमा केन्द्रित विद्यालयमा आधारित, समुदायमा आधारित र घरमा आधारित विभिन्न प्रकारका बालशिक्षा तथा विकास/ पूर्व प्राथमिक शिक्षा कार्यक्रमको व्यवस्थाका लागि सहजीकरण गर्न अभिभावक र शिक्षकको क्षमता विकासका कार्यक्रमहरू संचालनमा ल्याइनेछ ।
१९. प्रारम्भिक बालविकास शिक्षाको प्रभावकारीता अभिवृद्धिका लागि स्थानीयस्तरमा उपलब्ध कम मूल्यका (No Cost , Low Cost) स्रोतसाधनको प्रयोग मार्फत शैक्षिक सामग्री उत्पादन, संरक्षण र प्रभावकारी उपयोग गरी बालबालिकाको प्रारम्भिक सिकाइ तथा विकास मापदण्ड (ELDS) को कार्यान्वयनको सुनिश्चित गरिनेछ ।
२०. प्रारम्भिक बालविकासका क्षेत्रमा गरिने लगानीलाई एकद्वार प्रणालीबाट खर्च गरिने नीतिगत प्रवन्ध कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ ।
२१. अपाङ्गता भएका बालबालिकालाई सहयोग गर्न र खास गरी जटिल अपाङ्गता भएका बालबालिकालाई लक्षित गरी विशिष्टीकृत, घरमा आधारित प्रारम्भिक बाल शिक्षा स्थापना र सञ्चालन लगायत अपाङ्गताको पहिचान गरी उपचारका लागि सिफारिस गर्ने संयन्त्रको विकास गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
२२. नगरपालिकाको अगुवाइमा स्वास्थ्य, पोषण, शिक्षा र सुरक्षामा एकीकृत पद्धतिबाट विद्यालयमा बालबालिकाका लागि बहुक्षेत्रीय प्रारम्भिक बाल विकास कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
२३. प्रारम्भिक बालविकास उमेरका बालबालिकाको शिक्षा, स्वास्थ्य, पोषण लगायत सबै किसिमका अधिकारको सुनिश्चितताका लागि अभिभावक, सरोकारवाला र आमसंचार माध्यमसँग सहकार्य गरिनेछ ।
२४. प्रारम्भिक बालविकास कक्षाका लागि निर्धारित प्राथमिकता प्राप्त न्यूनतम अवस्था prioritise Minimum Enabling condition PMEC पुरा गर्न सघन रुपमा कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
२५. बालबालिकाको अपाङ्गता कार्यगत सीमितताको पहिचान गरी उपयुक्त शैक्षिक अवसर सिर्जनाका लागि सबै बालबालिकाको प्रारम्भिक पहिचान Early Screening गरिनेछ ।

३.२.६ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क) उपलब्धि (Outcomes)

लक्षित उमेर समूहका सबै बालबालिकालाई गुणस्तरीय प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको अवसर सुनिश्चित भइ यसको सकारात्मक असर शिक्षाका अरु तहमा समेत प्रतिविम्बित हुने ।

ख) प्रमुख नतिजाहरू (Key results)

१. प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा उमेरका सबै बालबालिकाहरूलाई कम्तिमा दुई वर्षको प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रममा सहज पहुँच भएको हुने ।
२. कक्षा १ मा प्रवेश गर्ने सबै बालबालिकाहरू प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको अनुभव सहितका हुने ।
३. सबै प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रहरूमा पेशाप्रति समर्पित, योग्य र तालिम प्राप्त शिक्षक तथा बालबालिकाको हेरचाह तथा सहयोगका लागि सहायक कर्मचारीसहित केन्द्रले न्यूनतम मापदण्ड पूरा गरेको हुने ।
४. पाठ्यक्रम परिमार्जन र अनुकुलनसहित कार्यान्वयन भई प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा उमेरका सबै बालबालिकाहरूको विकासात्मक र सिकाइ आवश्यकता सम्बोधन हुने गरी गुणस्तरीय सेवा सुनिश्चित भएको हुने ।
५. भौगोलिक जटिलतामा रहेका तथा अपाङ्गता भएका बालबालिकालाई समेट्नका लागि आवश्यकतामा आधारित, जस्तै घरमा आधारित, समुदायमा आधारित, कार्यक्षेत्र (उद्योग, कलकारखाना) तथा घुम्ती प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रमका नमुनाहरूको विकास र सञ्चालन भएको हुने ।
६. सामुदायिक र सस्थागत विद्यालयहरूमा सञ्चालनमा रहेका बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रमहरूमा समयावधिका हिसावले एकरूपता भएको हुने ।
७. बाबुआमा नभएका बालबालिकाहरूका निम्ति नगरपालिकाले अभिभावकको भूमिका निर्वाह गरेको हुने ।
८. बालविकास तथा शिक्षा उमेरका सन्ततिको अभिभावकहरू कानूनी एवम् नैतिक हिसावले सन्ततिको शिक्षाका लागि जिम्मेवार र जवाफदेही भएको हुने ।
९. प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको कार्यान्वयनमा सबै तहका सरकार, परिवार, समुदाय, गैरसरकारी सङ्घसंस्था र विद्यालयहरू जिम्मेवार भएको हुने ।
१०. सबै बालविकास केन्द्रमा कम्तिमा प्राथमिकता प्राप्त न्यूनतम अवस्था prioritise Minimum Enabling condition PMEC पुरा भएको हुने ।
११. प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा भर्ना हुन उपयुक्त भएका सबै बालबालिकाको प्रारम्भिक पहिचान Early Screening भएको हुने ।

ग) प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

तालिका ३.२.: प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	जिम्मेवार निकाय
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका न्यूनतम मापदण्डहरूको विकास, परिमार्जन तथा प्रबोधीकरण गरी कार्यान्वयन गरिने ।	पटक	१	√	√	१	√	२	२	नगरपालिका
२	न्यूनतम मापदण्डअनुसार प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षा कार्यक्रमका लागि सुरक्षित तथा अपाङ्ग मैत्री शौचालय सहितको कक्षा कोठाको व्यवस्था गरिने	बाबिके	३९	३९	३९	३९	३९	३९	३९	सम्बन्धित वडा र नगरपालिका
३	निजी क्षेत्र र सङ्घसंस्थाहरूको समेत साझेदारीमा मापदण्डले तोकेअनुसार पूर्वाधार, सिकाइ क्षेत्र, केन्द्रको भित्ती तथा बाहिरी सिकाइ तथा खेल सामग्री व्यवस्थापन गरिने ।	बाबिके	९	९	९	९	९	९	९	वडा , नगरपालिका र गैर सरकारी संस्था
४	विकास साझेदार, गैरसरकारीसंस्था, निजी क्षेत्र तथा समुदायलाई प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षामा समन्वय, सहयोग, सहकार्य तथा लगानी बढाउन प्रोत्साहन	बाबिके	३९	३९	३९	३९	३९	३९	३९	नगरपालिका, गैर सरकारी संस्था र निजी क्षेत्र
५	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको नक्साङ्कन गरी पुनर्वितरण	बाबिके	√	√	√	√	√	√	√	नगरपालिका
६	कक्षा १ मा भर्ना हुनका लागि बालबिकास शिक्षाको अनुभवलाई अनिवार्य गरिने	स्थानीय तह	३९	३९	३९	३९	३९	३९	३९	संघ प्रदेश र स्थानीय तह
७	कानून बनाइ बालविकास तथा शिक्षाको अवधिलाई कम्तिमा दुई वर्ष हुने गरी संशोधन गरिने	स्थानीय तह	७९	√	√	√	√	७९	७९	नगरपालिका र नगर सभा ।

८	स्थानीय तहमा सम्बन्धित क्षेत्रका विषय विज्ञहरुको संलग्नतामा प्रारम्भिक बालबिकास सल्लाहकार संयन्त्रको स्थापना र सञ्चालन गरिने	बाबिके	३९	३९	३९	३९	३९	३९	३९	
९	प्रत्येक वडामा कम्तीमा बालबिकास केन्द्रलाई नमूनाको रुपमा स्थापना गरी सञ्चालन गरिने ।	वडा	१०	√	√	√	√	१०	१०	नगरपालिका
१०	बाबूआमा दुवै नभएका बालबालिकाहरुका लागि आधारभूत आवश्यकता पूरा गर्नेगरी स्थानीय तहले अभिभावकको जिम्मेवारी निर्वाह गर्नु पर्ने	सबै अनाथ	√	√	√	√	√	सबै अनाथ	सबै अनाथ	सङ्घसंस्था सँगको सहकार्यमा स्थानीय तहले बजेटको व्यवस्थापन सहित गर्ने ।
११	कानून र शिक्षा दुवैको माध्यमबाट अभिभावकलाई जिम्मेवार बनाउदै घरायसी वातावरणलाई सिकाइमैत्री बनाउन अभिभावकलाई अभिप्रेरित गर्ने ।	बाबिके	३९	√	√	√	√	३९	३९	
१२	प्रारम्भिक बालबिकास तथा शिक्षाको शिक्षकहरुको पारिश्रमिक तथा सेवा सुविधा वृद्धि	शिक्षक	३९	√	√	√	√	३९	३९	नगरपालिका
१३	बाबिकेको शिक्षालाई दुई वर्षे बनाउदा थप गरिने शिक्षकको व्यवस्थापन ।	शिक्षक	३९	√	√	√	√	३९	३९	नगरपालिका
१४	शिक्षकको योग्यता र क्षमता विकास गर्दै वृत्ति विकासको अवसर अवसर गर्ने ।	शिक्षक प्रतिशत	२५	५०	२५	√	√	१००	१००	नगरपालिका
१५	प्रारम्भिक बालबिकास केन्द्रमा सहयोगीको व्यवस्था	सहयोगी	३९	३९	३९	३९	३९	३९	३९	नगरपालिका
१६	बालबिकास केन्द्रको स्तरोन्नतिका लागि कार्यक्रमगत र शीर्षकगत रुपमा सशर्त बजेटको व्यवस्था गर्ने ।	बाबिके	३६	३९	३९	३९	३९	३९	३९	संघ प्रदेश र स्थानीय सरकार
१७	चाइल्ड ट्याकिड गर्ने प्रयोजनका लागि विद्यार्थीहरुलाई कोड दिई बालबालिकाको अभिलेखीकरण गर्ने ।	बाबिके	३९	√	√	√	√	३९	३९	संघ प्रदेश र स्थानीय सरकार

१८	अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरुको सिकाइ आवश्यकता सम्बोधन गर्न वैयक्तिक परिवार सेवा योजना निर्माण गरी कार्यान्वयन	पहिचान भएका घरपरिवार र केन्द्रहरु	घर परिवार र केन्द्र	√	√	√	√	घरपरिवार र केन्द्र	घरपरिवार र केन्द्र	नगरपालिका
१९	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको पाठ्यक्रमलाई बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकास तथा सिकाइ सहजीकरणमा सहयोग हुने गरी सन्दर्भ सापेक्ष बनाउने र प्रवर्धनीकरण गर्ने	पटक	१	√	√	√	√	१	१	प्रदेश र स्थानीय तह
२०	बालबालिकालाई गुणस्तरीय एकीकृत सेवा प्रदान गरी बालबालिकाको मासिक स्वास्थ्य जाँच, खोप तथा स्वास्थ्यसम्बन्धी अभिलेख व्यवस्थापन, वृद्धि अनुगमनगरी कुपोषित बालबालिकाका लागि आवश्यक प्रबन्ध गर्ने	सबै बाविके	सबै केन्द्र	√	√	√	√	सबै बाविके	सबै बाविके	नगरपालिका र विद्यालय
२१	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रमका बालबालिकाका लागि पोषणयुक्त दिवा खाजाको व्यवस्था	सबै बाविके	√	√	√	√	√	सबै बाविके	सबै बाविके	संघ र स्थानीय सरकार
२२	सिकाइ सहजीकरण कार्यमा मातृभाषालाई प्राथमिकता दिई आवश्यकता अनुसार स्थानीय भाषाको समेत प्रयोग गर्ने।	स्थानीय तह, सबै केन्द्र	सबै केन्द्र	√	√	√	√	सबै बाविके	सबै बाविके	संघ र स्थानीय तह
२३	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका व्यवस्थापन समितिका सदस्यहरु र अभिभावक तथा सरोकारवालाहरुका लागि नियमित अभिमुखीकरण	सबै बाविके	√	√	√	√	√	सबै बाविके	सबै बाविके	नगरपालिका
२४	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रममा कम्तीमा माहिनाको एक पटक अभिभावक तथा	वडा, स्थानीय	√	√	√	√	√	√	वडा, स्थानीय तह, सबै बाविके	नगरपालिका

	समुदायका सदस्य मार्फत स्थानीय ज्ञान तथा सिपहरू बालबालिकालाई सिकाउने	तह, सबै बाबिके								
२५	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रममा शारीरिक, सामाजिक, मानसिक तथा भावनात्मक सुरक्षाको व्यवस्था गर्ने र आवश्यकताको आधारमा मनोसामाजिक परामर्शदाता वा संस्थासँग समन्वय गर्ने ।	सबै बाबिके	√	√	√	√	√	३९	३९	नगरपालिका
२६	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षामा परिवार तथा समुदाय, निजी क्षेत्र तथा गैरसरकारी सङ्घ संस्थाको सहभागिता, संलग्नता र जिम्मेवारी वृद्धि	सबै बाबिके	√	√	√	√	√	३९	३९	नगरपालिका
२७	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा केन्द्रको वर्तमान अवस्थाको परीक्षण गरी न्यूनतम मापदण्ड पूरा गराउन बजेट व्यवस्थाका लागि लागत साझेदारी मापदण्ड २०७७ परिमार्जन गरी कार्यान्वयन गरिने	कार्यान्वयन निरन्तर स्थानीय तह	√	√	√	√	√	३९	३९	संघ तथा स्थानीय सरकार
२८	सबै प्रकारका प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रमहरूको अनिवार्य रूपमा शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणालीमा दर्ता गराउने ।	सबै बाबिके	√	√	√	√	√	३९	३९	संघ प्रदेश र स्थानीय तह
२९	कम्तिमा प्रत्येक वडामा एउटा बालउद्यानको स्थापना र सञ्चालन	सबै वडा	२	२	२	२	२	१०	१०	नगरपालिका र वडा पालिका
३०	प्रारम्भिक बालविकास सेवा तथा पाठ्यक्रमको कार्यान्वयन, अनुदान तथा सहयोगको प्रभावकारिताको सङ्घ, प्रादेशिक प्रारम्भिक बालविकास समिति, स्थानीय प्रारम्भिक बालविकास समितिबाट अनुगमन, सुपरीवेक्षण, सहयोग तथा सहजीकरण	सबै वडा स्थानीय तह र बाबिके	√	√	√	√	√	√	√	नगरपालिका

३.३ आधारभूत शिक्षा

३.३.१ परिचय

विद्यालय क्षेत्र सुधार योजना (२०६६-२०७२) ले विद्यालय शिक्षाको पुनर्संरचना गरेर कक्षा १-८ लाई आधारभूत शिक्षा र कक्षा ९-१२ लाई माध्यमिक शिक्षाको रूपमा परिभाषित गरेपछि विद्यालय शिक्षा हाल दुई तहको भएको छ । यसपूर्व भएको प्राथमिक र निम्न माध्यमिक तहलाई मिलाएर हाल व्यवस्था गरिएको आधारभूत तहको शिक्षाले व्यक्ति, समाज र राष्ट्रको विकासमा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्ने भएकोले नेपालको संविधानको धारा ३१ (१) मा यसलाई नागरिकको मौलिक हक अन्तर्गत राखी आधारभूत तहसम्मको शिक्षा अनिवार्य र निशुल्क गरी मातृभाषामा शिक्षा दिने व्यवस्था गरेको छ । सबैका लागि शिक्षा (२०००-२०१५), सहश्राब्दी विकास लक्ष्य, दिगो विकासको लक्ष्यहरु, इन्चोन घोषणा (२०१५- २०३०), संयुक्त राष्ट्रसंघ, मानव अधिकारको विश्वव्यापी घोषणा पत्रको धारा २६, अनिवार्य तथा निशुल्क शिक्षा सम्बन्धि ऐन २०७५ मा आधारभूत तहको शिक्षा अनिवार्य र निशुल्क हुनेछ भनी उल्लेख गरिएको छ ।

गुणस्तरीय आधारभूत शिक्षाले गरिबी घटाउन मद्दत गर्ने र व्यक्तिको जीवनस्तरमा उल्लेखनीय सुधार ल्याउन सक्ने तथा यसबाट समाज र राष्ट्रलाई नै विकासको पथमा अगाडि बढ्नमा सहयोग हुने कुरा विभिन्न अध्ययन प्रतिवेदनहरूले देखाएका छन् । युनेस्कोको एउटा प्रतिवेदनले यदि कम आय भएका मुलुकका सबै विद्यार्थीहरूले आधारभूत पढाइ सीप हासिल गरेर विद्यालय छाड्ने हो भने १७ करोड १० लाख मानिसलाई गरिबीबाट माथि उठाउन सकिने तथ्य प्रकाशन गरेको छ । हाम्रो देश नेपालको आ.ब.२०७९/०८० को नीति तथा कार्यक्रमको बुँदा न.६३ मा आगामी आर्थिक वर्षमा साक्षर नेपाल घोषणा गर्ने, बुँदा न.७० मा बालबालिकालाई विद्यालय ल्याऔं र पढाईमा टिकाऔं कार्यक्रमलाई प्रभावकारी बनाउने र सार्वजनिक विद्यालय सवलिकरण दशक २०७६—२०८५ अभियान सञ्चालन गर्ने नीति लगायत थुप्रै आधारहरूले आधारभूत तहको शिक्षाको महत्त्वलाई दृष्टिगत गरेर नै यसलाई योजनाबद्ध रूपमा व्यवस्थित र गुणस्तरीय बनाउनका लागि चन्दननाथ नगरपालिकाले यस योजनामा आधारभूत शिक्षा विकासका कार्यक्रमहरू समावेश गरेको छ ।

३.३.२ वर्तमान अवस्था

आधारभूत शिक्षामा सबै बालबालिकाको समतामूलक पहुँच पुऱ्याउन विगतमा गरिएका प्रयासहरूको नतिजास्वरूप मुलुकभर आधारभूत तह कक्षा १ देखि कक्षा ८ सम्म अध्ययन गरिरहेका विद्यार्थीहरूको संख्या ५३१९००४ रहेको छ । यी मध्ये सामुदायिक विद्यालयहरूमा अध्ययनरत विद्यार्थीको संख्या ३८०६६३९ र संस्थागत विद्यालयहरूमा अध्ययनरत विद्यार्थीको संख्या १५१२३६५ रहेको छ । यसरी हेर्दा मुलुकको आधारभूत तहका विद्यार्थीहरूको कुल भर्नादर ९७.१ प्रतिशत र कक्षा १ देखि ८ को खुद भर्नादर ९३.४ प्रतिशत पुगेको छ । यस्तै आधारभूत तह पूरा गर्ने दर ११०.४ प्रतिशत र कक्षा ८ को टिकाउ दर ७९.३ प्रतिशत रहेको छ । अझै पनि आधारभूत तहको उमेर समूहका ६.२ प्रतिशत बालबालिका विद्यालय बाहिर रहेका छन् (शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, २०७८) ।

चन्दननाथ नगरपालिका भित्र हाल कक्षा १-३ सञ्चालित ३, कक्षा १-५ सञ्चालित ५ (एउटा धार्मिक विद्यालय समेत), कक्षा १-८ सञ्चालित ४, कक्षा १-१० सञ्चालित ३ र १-१२ सञ्चालित विद्यालयहरू ४ गरी जम्मा सामुदायिक विद्यालयहरूको संख्या १८ रहेको छ । आधारभूत कक्षा १ देखि ५ सम्मको विद्यार्थी सङ्ख्या १९६१ रहेको छ जसमा छात्राको सङ्ख्या १०३१ र छात्रको सङ्ख्या ९३० रहेको छ । त्यसरी नै आधारभूत तह कक्षा ६ देखि कक्षा ८ सम्मको विद्यार्थी सङ्ख्या २०५३ रहेको छ जसमा छात्राको सङ्ख्या १०६८ र छात्रको सङ्ख्या ९८५ रहेको छ । यी विद्यालयहरूमा आधारभूत तहको स्वीकृत दरबन्दीमा प्राथमिक तहमा ७० र निम्न माध्यमिक तह ११ का साथै राहत दरबन्दी तर्फ प्राथमिक तहमा ११ र निम्न माध्यमिक तहमा १२ गरी जम्मा १०४ शिक्षकहरू कार्यरत छन् । प्राविधिक धारमा कार्यरत २ जना प्रशिक्षक र ५ जना शिक्षण सहयोग

अनुदानबाट नियुक्त समेत गरी आधारभूत तहमा जम्मा १११ जना शिक्षकहरू कक्षा १ देखि ८ सम्म अध्यापनरत रहेको देखिन्छ ।

३.३.३ चुनौति र अवसर

निःशुल्क तथा अनिवार्य आधारभूत शिक्षालाई पूर्णरूपले निःशुल्क र अनिवार्य किसिमले प्रदान गर्नु, विद्यालयमा विद्यार्थीको नियमिततालाई बढाउनु, सबै प्रकारका विद्यालयमा भौतिक पूर्वाधारसहितको आकर्षक सिकाइ वातावरण विकास गर्नु, उपयुक्त संख्यामा दक्ष र पेशाप्रति समर्पित शिक्षकको व्यवस्थापन गर्नु, शैक्षिक सेवा प्रवाहमा सुधार ल्याउनु, शैक्षिक सुशासन र उत्तरदायित्व अभिवृद्धि गर्नु, शिक्षण सिकाइ पद्धतिलाई व्यावहारिक, बालमैत्री एवं प्रविधिमा आधारित बनाउनु, सामुदायिक तथा नीजि विद्यालयबीचको शिक्षण सिकाइको प्रक्रिया र उपलब्धिको खाडल घटाउनु, शैक्षिक सरोकारवालाहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्नु, कक्षा छाड्ने दर शून्यमा झारी विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धी अभिवृद्धि गर्नु, गुणस्तरको सुनिश्चिततासहित सार्वजनिक शिक्षाप्रतिको आकर्षण अभिवृद्धि गर्नु, विद्यार्थी संख्याको अनुपातमा शिक्षक दरबन्दी मिलान तथा पुनर्बितरण गर्नु, विभिन्न किसिमका प्रकोप, संकट तथा महामारीबाट शिक्षालाई मुक्त बनाउनु लगायत विद्यालय सुपरीवेक्षण र अनुगमन तथा नियमनलाई संस्थागत र संरचनागत रूपमा विकास गर्नु आधारभूत शिक्षासंग सम्बन्धित चुनौतिहरू हुन् ।

आधारभूत तहको शिक्षाको सवालमा अवसरहरू पनि प्रशस्त देखिएका छन् । शिक्षालाई मौलिक हकको रूपमा स्थापित गर्दै अधिकार र जिम्मेवारी सहित स्थानीय तहलाई जिम्मेवार गराउने संवैधानिक आधार भएकाले नगरपालिकाका निमित्त शिक्षामा सहभागिता र पहुँचमा बृद्धि गरी गुणस्तर सुधार गर्न सकिने अवसर सिर्जना भएको छ । देशमा संघीयताको कार्यान्वयनसँगै सरोकारवालाहरूमा सार्वजनिक विद्यालयहरूप्रतिको चासो र चिन्ता बढिरहेको छ । शिक्षकका पेशागत संघ संस्था, राजनीतिक दल, नागरिक समाज आदिबाट शैक्षिक सुधारमा सकारात्मक प्रतिवद्धताहरू प्राप्त भइरहेका छन् ।

यसरी नै शिक्षामा पहुँच र गुणस्तर अभिवृद्धिमा गैर सरकारी र नीजि क्षेत्रको भूमिका पनि महत्वपूर्ण बन्दै गएको अवस्था छ । विद्यालयमा आधारभूत तहको खुद भर्नादर र लैंगिक समता सूचकांकमा प्रगति देखिएको छ । स्थानीय तहको सरकारको क्षमता विकास गर्दै आधारभूत शिक्षाको व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी तुल्याइ शैक्षिक सेवा प्रवाहमा सुधार गर्न सकिने अवसर रहेको छ । शिक्षा तीन वटै तहका सरकारको साझा अधिकार क्षेत्रको रूपमा रहेकोले आपसी साझेदारीमा आधारभूत शिक्षामा प्रयास लगानी अभिवृद्धि गर्न सकिने अवस्था देखिन्छ ।

३.३.४ उद्देश्य

प्रस्तुत चन्दननाथ नगरपालिकाको दश वर्षे शिक्षा योजनाले सबैका लागि आधारभूत शिक्षालाई अधिकारका रूपमा स्थापित गर्दै बालमैत्री वातावरणमा ५ देखि १२ वर्ष उमेर समूहका सम्पूर्ण बालबालिकाहरूका लागि समतामूलक किसिमबाट गुणस्तरीय आधारभूत शिक्षामा पहुँचको सुनिश्चितता गर्ने मुख्य उद्देश्यलाई पूरा गर्नका लागि निर्धारण गरेका उद्देश्यहरू देहायबमोजिम रहेका छन् ।

१. अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गरी यस तहको शिक्षामा सबैको समतामूलक पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्नु ।
२. आधारभूत विद्यालय उमेरका सबै बालबालिकाहरूलाई आधारभूत तहको शिक्षा पुरा गर्ने अवस्था सुनिश्चित गर्नु ।
३. आधारभूत शिक्षा पूरा गरेका सबै बालबालिकाहरूमा न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल हुने अवस्था सुनिश्चित गर्नु ।

४. आधारभूत विद्यालयहरूको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण बालमैत्री, समावेशी र सुरक्षित बनाउनु ।
५. विद्यालय शिक्षाको शासकीय तथा व्यवस्थापकीय प्रबन्धमा सुधार गरी विद्यालय पद्धतिलाई विविधता अनुकूल, उत्थानशील (Resilient) र जवाफदेही बनाउनु,
६. आधारभूत तहको सिकाइलाई दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित गराउदै अन्तरसम्बन्धित विषयबस्तुलाई एकीकृत गरी सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नु ।

३.३.५ रणनीतिहरू

आधारभूत शिक्षासँग सम्बन्धीत योजनाका उद्देश्यहरू हासिल गर्न निम्नलिखित रणनीतिहरू अवलम्बन गरिनेछ :

१. जनसांख्यिक बनोट र भौगोलिक अवस्थाको आधारमा विद्यालय नक्सांकन गरी आवश्यकताका आधारमा विद्यालय गाँस्ने, सार्ने तथा नयाँ स्थापना गर्ने काम सम्पादन गरिनेछ ।
२. अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षाको कार्यान्वयन गर्न प्रदेश र संघीय सरकारसँग समेत समन्वय र सहकार्य गर्दै आवश्यक कानून तर्जुमा तथा आवश्यक स्रोतको व्यवस्था मिलाउनुका साथै आफ्ना परिवारका बालबालिकालाई विद्यालयमा भर्ना नगराएमा दण्डित हुने तर्फ अभिभावकलाई सजग गराइनेछ ।
३. घरधुरी सर्वेक्षण मार्फत गरीवको रेखामुनी रहेका परिवारका बालबालिकाहरूको पहिचान गरी उनीहरूको आधारभूत तहको शिक्षालाई पूर्ण रूपले निःशुल्क किसिमबाट पूरा गर्ने कुराको सुनिश्चित गरिनेछ ।
४. नगरपालिकाभित्र विद्यालय बाहिर रहेका सबै बालबालिकाहरूको यथार्थ विवरण सङ्कलन गरी उनीहरूको पहुँच सुनिश्चित गर्न आवश्यक कार्यक्रमहरू (वैकल्पिक/अनौपचारिक/ खुला/परम्परागत शिक्षा तथा सिकाइ, लक्षित कार्यक्रम, प्रोत्साहनमूलक कार्यक्रम, आवासीय सुविधा आदि) संचालन गरिनेछ ।
५. विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकालाई विद्यालय भर्ना गर्न र विद्यालयमा विद्यार्थी टिकाइ राख्नका लागि आधारभूत तहमा अध्ययन गर्ने आर्थिकरूपले विपन्न दलित, विपन्न जनजाति, विपन्न सिमान्तकृत, विपन्न द्वन्द्व पिडित तथा कठिन परिस्थितिमा रहेका अभिभावकका बालबालिकाहरूलाई उनीहरूको अवसर लागत (Opportunity cost) लाई समेत दृष्टिगत गरी छात्रवृत्ति र प्रोत्साहन कार्यक्रम सरल र सहज रूपमा उपलब्ध गराउनुका साथै स्वास्थ्य परीक्षण र उपचारजस्ता सेवाहरू उपलब्ध गराउन आवश्यक कार्य गरिनेछ । आधारभूत तहको शिक्षा मातृभाषामा प्राप्त गर्ने बालबालिकाको मौलिक हकलाई सुनिश्चित गरिनेछ ।
६. विद्यालय सेवा क्षेत्रसम्बन्धी मापदण्ड तथा कार्यविधि तयार पारी सोका आधारमा सबै प्रकारका आधारभूत विद्यालयहरूको सेवा क्षेत्र निर्धारण गरी बालबालिकालाई सेवाक्षेत्र अन्तर्गतको विद्यालयमा अध्ययन गर्न प्रेरित गरिनेछ ।
७. आधारभूत शिक्षालाई कानूनी रूपमा अनिवार्य गर्न सहयोग पुग्ने गरी यस नगरपालिकामा सरकारी ढुकुटीबाट तलवभत्ता खाने कुनै पनि जागिरको न्यूनतम शैक्षिक योग्यता आधारभूत शिक्षा उत्तीर्ण हुनु पर्ने प्रावधानको व्यवस्थापन गरी सोको प्रभावकारी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
८. आधारभूत तहमा न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गराउन आवधिक रूपमा सिकाइको मूल्याङ्कन गरी विद्यार्थीको सिकाइका लागि शिक्षकलाई प्रधानाध्यापक र प्रधानाध्यापकलाई स्थानीय तहप्रति जवाफदेही हुने प्रणालीको विकास गरिनेछ ।
९. सबै आधारभूत विद्यालयहरूमा भवन, कक्षाकोठा, फर्निचर, प्रयोगशाला खानेपानी, शौचालय तथा सरसफाइको उचित प्रबन्धसहित पुस्तकालय, बुक कर्नर जस्ता न्यूनतम भौतिक र शैक्षिक सुविधा सुनिश्चित गरी बालमैत्री, समावेशी र सुरक्षित सिकाइ वातावरणको सुनिश्चितता प्रदान गरिनेछ ।
१०. सबै विद्यालयहरूमा सघन आधारभूत सिकाइ अवस्था पूरा गराउने सवालमामा आवश्यक लगानीको प्रबन्ध गर्न संघीय सरकार र प्रदेश सरकारसँग आवश्यक समन्वयन गरी तत्सम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

११. शिक्षण सिकाइ विधिमा समेत आवश्यक परिमार्जन गर्दै कक्षा ३ सम्म कक्षा शिक्षणलाई कार्यान्वयन गरिनेछ र यसका लागि आवश्यक पर्ने प्रविधि, शिक्षक तालिम तथा प्रोत्साहनका कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
१२. मूल्याङ्कनलाई शिक्षण सिकाइको अभिन्न अङ्गको रूपमा प्रयोगमा ल्याउने किसिमले विद्यार्थीलाई आवश्यक सहयोग उपलब्ध गराउदै सिकाइमा सुधार ल्याउने अवस्था सिर्जना गर्न कक्षाकोठामा आधारित मूल्याङ्कनसँग सम्बन्धित क्षमताको विकास गरिनेछ ।
१३. संघ र प्रदेश सरकारसँग समेत समन्वय र सहकार्य गरी विद्यालय व्यवस्थापन समिति, प्रधानाध्यापक, शिक्षक अभिभावक संघका पदाधिकारीको क्षमता विकास र अभिभावक अभिमुखीकरण जस्ता कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।
१४. विद्यार्थीको पोषण तथा स्वास्थ्यमा सुधार गर्नका लागि स्थानीय स्वास्थ्य एकाइ तथा संघसंस्थाको सहकार्यमा विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
१५. संघ र प्रदेश सरकारसँग समेत समन्वय र सहकार्य गरी विद्यार्थीलाई विद्यालयमा आधारित शैक्षिक तथा मनोसामाजिक परामर्श प्रदान गरिनेछ ।
१६. तीनै तहका सरकारको सहकार्यमा स्थानीय उत्पादनमा आधारित पौष्टिक तथा स्वस्थकर दिवाखाजाको प्रबन्धलाई थप व्यवस्थित गरी विद्यालयहरूमा दिवाखाजाको व्यवस्थापन गरिनेछ ।
१७. विद्यालय शिक्षालाई प्रकोप, संकट तथा महामारीलगायतका परिस्थितिप्रति उत्थानशील (Resilient) र शिक्षण संस्थाहरूलाई प्रविधिसम्बन्धी सीप र साधनसहितको भौतिक पूर्वाधार सम्पन्न बनाउनुका साथै विद्यालयलाई बहुप्रकारका विपद्प्रति संवेदनशील र अपांगमैत्री बनाउने कार्यको कार्यान्वयन गरिनेछ ।
१८. शिक्षक होइन कि अनुदान देउ हामी चाहेको गुणस्तर दिन सक्छौं भन्ने स्थानीय तहका केही विद्यालयहरूलाई शिक्षक दरबन्दीको सट्टा अनुदान उपलब्ध गराइ नमूनाका रूपमा सञ्चालन गर्न अभिप्रेरित गरिनेछ ।
१९. संघीय सरकारले तयार गरेको शिक्षकको न्यूनतम योग्यता र तयारीको मापदण्ड तथा विद्यार्थी शिक्षक अनुपातलगायत शिक्षक दरबन्दीका आधारहरूको पुनरावलोकन गरी नपुग शिक्षक दरबन्दी सिर्जना गरी विद्यालयलाई वितरण गरिनेछ ।
२०. नतिजाप्रतिको जवाफदेहिता सुनिश्चित हुने गरी विद्यालय तथा शैक्षिक निकायको शासकीय तथा व्यवस्थापकीय पद्धतिमा सुधार गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
२१. निश्चित समयको अन्तरालमा विद्यालयको कार्यसम्पादन परीक्षण तथा विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि परीक्षण मार्फत जवाफदेहिता सुनिश्चितताका लागि सुधारका क्षेत्र पहिचान गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
२२. आधारभूत तहको प्रारम्भिक कक्षामा लागू भएको शिक्षाको नव पर्वतनात्मक कार्यलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न तथा विद्यालयमा रचनात्मक शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापहरू सञ्चालनका लागि विद्यालयको प्रस्तावनाका आधारमा अनुदान उपलब्ध गराउने गरी कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
२३. आधारभूत शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गरी शिक्षण सिकाइ गर्ने वातावरण तयार गरिनेछ ।
२४. सबै विद्यालयहरूलाई सरोकारवालाहरूको व्यापक सहभागितामा विद्यालय सुधार योजना निर्माण र अद्यावधिक गर्न लगाइ सोही योजनाका आधारमा विद्यालयहरूमा स्थानीय स्रोतसाधन परिचालन गरिनेछ ।
२५. राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ ले निर्दिष्ट गरेअनुसार विद्यालय शिक्षालाई विविधताअनुकूल, समावेशी र समतामूलक बनाउनका लागि स्थानीय परिवेशअनुकूल सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन, भाषिक विविधता अनुकूलको माध्यम भाषाको उपयोग तथा सामाजिक सांस्कृतिक विविधताको सम्मान र समावेश हुने गरी सिकाइ सामग्री, विधि तथा प्रक्रियाको प्रयोग गरिनेछ ।
२६. राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ ले निर्दिष्ट गरेअनुसार स्थानीय पेशा, व्यवसाय र प्रविधि एवम् मूल्य, मान्यता, संस्कार र रितिरिवाजहरूको संरक्षण र सम्बर्धन गर्न र बालबालिकालाई श्रमसँग र श्रमलाई उत्पादनसँग जोड्नका लागि एक विद्यालय एक व्यवसायको अवधारणालाई स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माणको क्रममा समावेश गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
२७. राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ अनुरूप सिकाइलाई दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित गराउनका लागि व्यवहारकुशल सिपहरूलाई सिकाइ क्रियाकलापमा एकीकृत गर्नुका साथै अन्तरसम्बन्धित विषयवस्तुलाई एकीकृत गरी सिकाइ

क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने गरी सिकाइ सामग्री, विधि तथा क्रियाकलापमा परिमार्जन तथा सुधार गर्ने कार्यमा समन्वय र सहजीकरण गरिनेछ ।

२८. विद्यालय (संस्थागत समेत)हरूको नियमन, अनुगमन र सुपरीवेक्षण गरी बस्तुगत प्रतिवेदन उलब्ध गराउन र विद्यालयहरूले गरेको राम्रा अभ्यासहरूलाई सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयहरूको बीचमा आदानप्रदान गर्नका लागि विशेषज्ञ सम्मिलित शिक्षाका निवृत्त अधिकृत, निवृत्त प्रधानाध्यापक र शिक्षक सहितको तेश्रोपक्षसँग सम्झौता गरी अनुगमन कार्यलाई प्रभावकारी बनाइनेछ ।

३.३.६ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क) उपलब्धि (Outcomes)

१. अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षामा यस तहको उमेर समूहका सबै बालबालिकाको पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित भई गुणस्तर अभिवृद्धि हुने ।

ख) प्रमुख नतिजाहरू (Key results)

१. सबै बालबालिका गुणस्तरीय आधारभूत शिक्षाको पहुँचमा भई सहभागी भएको हुने ।
२. सम्बन्धित विद्यालयको सेवा क्षेत्र अन्तर्गतका बालबालिकाहरू सम्बन्धित विद्यालयमा नै अध्ययन गरेको हुने ।
३. संविधानको मर्म अनुसार आधारभूत शिक्षा निःशुल्क र अनिवार्य रूपमा सञ्चालन भएको हुने ।
४. अनाथ र गरीबको रेखामुनी रहेका परिवारका बालबालिकाहरूले सहज बातावरणमा अनिवार्य र निःशुल्क आधारभूत शिक्षा हासिल गरेका हुने ।
५. सबै अभिभावकहरू बालबालिकाको आधारभूत तहको शिक्षा अनिवार्य रूपले पूरा गराउनु पर्ने सवालमा सजग र जिम्मेवार भएको हुने ।
६. पेशाप्रति पर्याप्त समर्पण, सीप र संख्यामा भएका शिक्षकहरूले बालमैत्री वातावरणमा शिक्षण सिकाइ गरेको हुने ।
७. सबै विद्यालयले प्राथमिकता प्राप्त सक्षमता (PMEC) पुरा गरेको गरी न्यूनतम भौतिक पूर्वाधार तथा सिकाइ सामग्रीको उपलब्धता र आवश्यक सङ्ख्यामा योग्य, सक्रिय तथा उत्प्रेरित शिक्षकको व्यवस्था भई बालमैत्री र समावेशी वातावरणमा सिकाइ हुने ।
८. विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम सञ्चालन र पौष्टिक तथा स्वस्थकर दिवा खाजाको प्रबन्धबाट बालबालिकाको स्वास्थ्य तथा पोषणको अवस्थामा सुधार भएको हुने ।
९. आधारभूत शिक्षा पूरा गर्ने बालबालिकाले न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेको हुने ।
१०. विद्यालय शिक्षा प्रणाली प्रकोप, संकट तथा महामारीलगायतका परिस्थितिप्रति उत्थानशील भएको हुने ।
११. विद्यालय शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलगायतका प्रविधिको प्रयोगमा विस्तार तथा सहज उपयोग भई सिकाइमा सहयोग भएको हुने ।
१२. शैक्षिक निकायमा कार्यरत जनशक्तिको क्षमता विकास भई आधारभूत तहमा गुणस्तरीय शिक्षा प्रवाह तथा शैक्षिक सुशासन कायम भएको हुने ।
१३. विद्यालयहरू सञ्चार सूचना र प्रविधिको उपलब्धता र उपयोगको हिसावले सम्पन्न भएका हुने ।
१४. जीवन र जगतप्रति सकारात्मक सोच, श्रमप्रतिको श्रद्धा, व्यवहारकुशल सीप र सामाजिक आचरणको हिसावले उपयुक्त जनशक्ति तयार भएको हुने ।

(ग) प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

तालिका ३.३.६: आधारभूत शिक्षाका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (पहिलो ५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	जिम्मेवार निकाय
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	विद्यालयहरूको नक्साङ्कन, पुनर्वितरण तथा समायोजन ।	पटक	१	१	√	√	√	१		नगरपालिका
२	शिक्षक योग्यताका मापदण्ड र दरवन्दी निर्धारणका मापदण्ड तथा आधार पुनरावलोकन तथा परिमार्जन र कार्यान्वयन ।	पटक	१	√	√	√	√	१		संघ र नगरपालिका
		विद्यालय	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	
३	विद्यालयमा मापदण्डअनुसार नपुग शिक्षकको व्यवस्था	शिक्षक नपुगेका विद्यालयहरू	√	√	√	√	√	√		नगरपालिका र प्रदेश सरकार
४	आधारभूत तहका सबै बालबालिकालाई विद्यालयमा भर्ना गर्ने कार्यको निरन्तरता ।	प्रतिशत	१००	१००	१००	१००	१००	१००	१००	वडा र नगरपालिका
५	विद्यालयमा न्यूनतम भौतिक पूर्वाधार विकास (भवन तथा कक्षाकोठा, फर्निचर, शौचालय, खानेपानी, खेलमैदान, घेराबार, खाजा घर)	विद्यालय	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	१००	संघ, प्रदेश र नगरपालिका (विद्यालय भौतिक सुधारको क्रियाकलाप अनुसार)
६	विद्यालयको कार्यसम्पादन परीक्षण तथा विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि परीक्षण	विद्यालय प्रतिशत	१००	१००	१००	१००	१००	१००	१००	संघ, प्रदेश र नगरपालिका
		पटक	१				१	२		
७	राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ मा भएका सम्पूर्ण प्रावधानहरूको कार्यान्वयन	विद्यालय	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै		संघ, प्रदेश र नगरपालिका (पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कनको क्रियाकलाप अनुसार)

८	कक्षा शिक्षण, विषयवस्तुको एकीकृत सिकाइ, व्यवहारकुशल सिपहरूको एकीकरण तथा विद्यार्थी मूल्याङ्कनसम्बन्धी शिक्षक क्षमता विकास (वहु भाषिक सिकाइ सहजीकरण तथा विद्यार्थी परामर्श सेवासमेत) ।	शिक्षक प्रतिशत	२०	२०	३०	३०		१००		संघ, प्रदेश तथा नगरपालिका (शिक्षक व्यवस्थापन विकासको क्रियाकलाप अनुसार)
९	विद्यालय शिक्षालाई प्रकोप, संकट तथा महामारीलगायतका परिस्थितिप्रति उत्थानशील बनाउने योजना तयार गरी कार्यान्वयन ।	योजना तयारी पटक	१							संघ, प्रदेश तथा नगरपालिकाको आपसी सहकार्यमा स्थानीय तहबाट कार्यान्वयन
		विद्यालय	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै		
१०	सिकाइका लागि सूचना तथा सञ्चार प्रविधि लगायतका प्रविधिको प्रयोगमा वृद्धि गर्न आवश्यक संरचना, सामग्री तथा क्षमता विकास ।	विद्यालय प्रतिशत	२०	३०	३०	२०		१००		संघीय सरकार र प्रदेश सरकारको लगानी र सहजीकरणमा नगरपालिकाबाट कार्यान्वयन ।
११	शिक्षक तयारी, विकास र सहायता प्रणालीको पुनर्संरचना ।	तयारी कोष र कार्यक्रम विकास	२							संघ / विश्वविद्यालय तथा प्रदेश (शिक्षक व्यवस्थापन विकासको क्रियाकलाप अनुसार) सँगको आपसी सहकार्यमा नगरपालिकाबाट कार्यान्वयन ।
		सहायता संरचना	३							
१२	विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम र दिवा खाजाको प्रबन्ध र दिवा खाजा सञ्चालन	विद्यालय प्रतिशत	१००	१००	१००	१००	१००	१००		संघ, प्रदेश तथा नगरपालिकाको सहकार्यमा (दिवा खाजा तथा विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रमको क्रियाकलाप अनुसार)
		विद्यार्थीहरु	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	
१३	विभिन्न किसिमका अपाङ्गता भएका विद्यार्थीलाई सहयोग	अपाङ्ग विद्यार्थी	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	संघ, प्रदेश तथा नगरपालिका
१४	निःशुल्क शिक्षाको सुनिश्चितताका लागि	विद्यार्थी	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	संघ, तथा स्थानीय तह (पाठ्यपुस्तक तथा छात्रवृत्तिका क्रियाकलाप अनुसारसमेत)
	—पाठ्यपुस्तक									
	—आर्थिक रूपमा विपन्नका लागि ड्रेस, स्टेशनरी इत्यादिका लागि छात्रवृत्ति	विपन्न विद्यार्थी	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	
	— अनाथ विद्यार्थीका लागि शिक्षा सहित खाना नाना र छानाको व्यवस्था	अनाथ विद्यार्थी	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	
	— सिकाइ सामग्री तथा विद्यालय व्यवस्थापन	विद्यालय	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	

१५	कक्षाकोठामा आधारित मूल्याङ्कनलाई शिक्षण सिकाइ प्रक्रियामा एकीकृत गरी सिकाइ सुधारमा प्रयोग गर्ने गरी कार्यान्वयन	विद्यालय प्रतिशत	४०	१००	१००	१००	१००	१००		संघ, प्रदेश तथा नगरपालिका (पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कनको क्रियाकलाप अनुसार)
१६	स्थानीय पाठ्यक्रममा आधारित एक विद्यालय एक व्यवसाय कार्यक्रम सञ्चालन	विद्यालय	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै		नगरपालिका र विद्यालय
१७	शिक्षण सिकाइमा सुधार र बालमैत्री विद्यालयको विकासका लागि प्रस्तावमा आधारित अनुदान प्रणालीको कार्यान्वयन	आवेदक विद्यालय	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै		नगरपालिका
१८	शिक्षक दरबन्दीको सट्टा अनुदानमा आधारित विद्यालयहरुका लागि कार्यक्रम	इच्छुक विद्यालय	१	१	१	१	१	५	६	संघ प्रदेश र स्थानीय तह
१९	आधारभूत तहमा सञ्चालन गरिने परीक्षालाई थप व्यवस्थित ।	विद्यालय	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	नगरपालिका
२०	—शैक्षिक मानव संसाधन सूचना प्रणाली स्थापना —विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक अभिभावक संघका पदाधिकारीको क्षमता विकास र अभिभावक अभिमुखीकरण	प्रणाली सङ्ख्या	१	१	१	१	१	१		संघ, प्रदेश तथा नगरपालिका
		विद्यालय प्रतिशत	३०	४०	३०			१००		
२१	सरकारी ढुकुटीबाट तलव खाने कुनै पनि पदमा जागीर खानका लागि कम्तीमा पनि आधारभूत तहको शिक्षा पूरा गरेको योग्यता निर्धारण गरी सोको कार्यान्वयन	कार्यविधि निर्माण	✓					✓	✓	नगरपालिका
		कार्यान्वयन		✓	✓	✓	✓	✓	✓	

३.४ माध्यमिक शिक्षा

३.४.१ परिचय

शिक्षा ऐन, संशोधन सहित २०२८ अनुसार कक्षा ९ देखि १२ सम्मको शिक्षालाई माध्यमिक शिक्षा भनेर परिभाषित गरिएको छ । नेपालको संविधानले माध्यमिक तहको शिक्षा निःशुल्क प्राप्त गर्ने हक स्थापित गरेको छ भने अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा ऐन २०७५ ले पनि प्रत्येक नागरिकलाई माध्यमिक शिक्षा प्रदान गर्ने दायित्व राज्यको हुने उल्लेख गरेको छ । संविधानले एकातिर विद्यालय तहको शिक्षालाई स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्रभित्र रहने व्यवस्था गरेको देखिन्छ भने अर्कोतिर सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय सरकारको साझा अधिकारभित्र पनि राखेको छ । संविधानका उल्लिखित प्रावधानहरूले आम नागरिकका लागि गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्न एकल तथा साझा सूचीका आधारमा तीनै तहका सरकारलाई जिम्मेवार बनाउने स्पष्ट दिशा निर्देश गरेको छ ।

राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६ ले गुणस्तरीय माध्यमिक शिक्षामा सबैको निःशुल्क पहुँच सुनिश्चित गर्दै यसबाट सिर्जनशीलता, रचनात्मकता, अध्ययनशीलता, सकारात्मक चिन्तन र सदाचार जस्ता गुण सहितको प्रतिस्पर्धी, सीपयुक्त एवम् उत्पादनशील जनशक्ति तयार गर्ने उद्देश्य राखेको छ । विज्ञान प्रविधि तथा नवप्रवर्तन नीति, २०७६ ले विद्यालय तहदेखि नै परम्परागत मौलिक ज्ञान, प्रविधि तथा सिपका बारेमा अध्ययन-अध्यापन गरी वैज्ञानिक चिन्तन तथा सिर्जनशीलता अभिवृद्धि गर्ने रणनीति लिएको छ । माध्यमिक तहमा साधारण, परम्परागत र प्राविधिक धारमा शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालनमा छन् । कक्षा ११ र १२ मा धारको विकल्पहरूसहित एकलपथीय पाठ्यक्रम लागू गरिएको छ । कक्षा १२ पछि उच्च शिक्षामा प्रवेश गर्न वा कामको संसारमा जान मार्ग प्रशस्त हुने व्यवस्था छ ।

३.४.२ वर्तमान अवस्था

मुलुकको माध्यमिक तहको शिक्षाको अवस्था अध्ययन गर्दा यस तहमा विद्यार्थीको पहुँचमा क्रमिक प्रगति भएको छ । शैक्षिक तथ्यांक २०७७ अनुसार माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा कुल भर्ना दर र खुद भर्ना दर क्रमशः ७१.४% र ४७.६% पुगेको छ । कक्षा ९-१२ मा लैङ्गिक समता सूचक १.०२ पुगेको छ । तर कक्षा १ मा भर्ना भएका बालबालिकामध्ये माध्यमिक तहको कक्षा १० र कक्षा १२ मा पुग्ने दर क्रमशः ६०.३% र २४.०% मात्र रहेको देखिन्छ । यसले कक्षा ८ र कक्षा १० (एसईई) पछाडि ठूलो सङ्ख्यामा बालबालिकाहरूले विद्यालय छाड्ने गरेको देखाउँछ । सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयको कक्षा ९ र १० मा कुल १०,४०,९७६ बालबालिकाहरू अध्ययनरत रहेका छन् । कक्षा ११ र कक्षा १२ मा ६,६१,६४२ विद्यार्थी भर्ना भएका छन् । संस्थागत विद्यालयतर्फ कक्षा ९ र १० मा २,४६,७९१ (कुल विद्यार्थी सङ्ख्याको करिब २३%) तथा कक्षा ११ र कक्षा १२ मा २,३४,३८३ विद्यार्थी (करिब ३५%) अध्ययनरत रहेका छन् ।

शैक्षिक तथ्याङ्क २०७८ अनुसार कर्णाली प्रदेशभर माध्यमिक तहमा स्थायी, अस्थायी र राहत गरी कक्षा ९-१० मा १,२३० र ११-१२ मा ८६८ गरी जम्मा २०९८ शिक्षकहरू कार्यरत रहेका छन् । यस प्रदेशमा माध्यमिक तहमा विद्यार्थी विद्यालय अनुपात कक्षा ९-१० मा ११६ र कक्षा ११-१२ मा १५१ तथा शिक्षक विद्यार्थी अनुपात कक्षा ९-१० मा ५९ र कक्षा ११-१२ मा ७० रहेको छ । माध्यमिक तहमा विद्यालय विद्यार्थी अनुपात अनुपात कक्षा ९-१० मा ११६ रहेको छ । त्यसरी नै विद्यालय र शिक्षक अनुपात कक्षा ९-१० मा २.० र कक्षा ११-१२ मा ३.४ रहेको छ । यसरी नै माध्यमिक तहको कुल विद्यार्थी भर्ना दर भर्नादर कक्षा ९-१० मा १२१.७, कक्षा ११-१२ मा ५१.४ र कक्षा ९-१२ मा ८२.१ रहेको अवस्था छ । त्यसरी माध्यमिक तहमा विद्यार्थीको खुद भर्नादर कक्षा ९-१० मा ६५.५, कक्षा ११-१२ मा २६.७ र कक्षा ९-१२ मा ४६.१ रहेको अवस्था छ ।

शैक्षिक तथ्याङ्क २०७८ अनुसार यस चन्दननाथ नगरपालिकामा कक्षा ९-१० सञ्चालन भएका सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयहरू ३ वटा र कक्षा ११-१२ सञ्चालन भएका सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयहरू ४ वटा रहेका छन् । त्यसैगरी माध्यमिक तहमा कक्षा ९-१० को विद्यार्थी सङ्ख्या १६९४ रहेको छ जसमा छात्राको सङ्ख्या ६७३ र छात्रको सङ्ख्या १०२१ रहेको छ । त्यसैगरी कक्षा ११-१२ को विद्यार्थी सङ्ख्या ११५० रहेको छ जसमा छात्राको सङ्ख्या ५६८ र छात्रको सङ्ख्या ५८२ रहेको छ । प्राविधिक धारतर्फ कक्षा ९-१२ सम्म विभिन्न धारमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या ६८२ रहेको छ ।

नगरपालिकामा माध्यमिक तहमा स्थायी, अस्थायी, राहत र नगर पालिकाबाट राखिएका शिक्षक गरी कक्षा ९-१० मा ३४ र कक्षा ११-१२ मा १४ गरी जम्मा ४८ शिक्षकहरु कार्यरत रहेका छन्। यस नगरपालिकामा शिक्षक विद्यार्थी अनुपात कक्षा ९-१० मा ५० र कक्षा ११-१२ मा ८२ रहेको छ। यसरी नै माध्यमिक तह कक्षा ९-१२ को कुल विद्यार्थी भर्ना दर ७५ प्रतिशत रहेको छ भने खुद भर्नादर ५० प्रतिशत रहेको छ।

हाम्रो मुलुकमा विगत लामो समयदेखि नै विद्यालय र शिक्षकको क्षमता विकासलाई गुणस्तरीय शिक्षाको मुख्य आधारका रूपमा व्याख्या गरिदै आएको छ भने शैक्षिक संस्था भित्र सिकाइ संस्कार विकास गर्नु पर्छ भनेर बहस र पैरवीसमेत हुँदै आएको छ। विज्ञान शिक्षा परियोजना तथा माध्यमिक शिक्षा विकास परियोजनादेखि हाल सञ्चालनमा रहेको विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रमसम्म क्षमता विकासले प्राथमिकता पाएको छ। कर्मचारीका लागि तालिम तथा अध्ययन भ्रमण, शिक्षकलाई पेसागत तालिम र अध्ययनको अवसर, प्रधानाध्यापकका लागि नेतृत्व विकास तालिम जस्ता पक्षमा काम पनि भइरहेका छन्। प्रधानाध्यापकको छुट्टै पदको विकास गर्ने भन्ने नीति तय गरिए पनि कार्यान्वयन भएको छैन।

संघीयता संरचनाअनुसार तीन ओटै तहबाट शिक्षाको व्यवस्थापन गर्ने कार्य भए पनि माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा मूलतः स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्र भित्र राखिएको छ। शिक्षा विकाससँग सम्बन्धित संरचनाहरू पनि सोहीअनुसार बन्ने क्रममा छन्। शिक्षाको व्यवस्थापनका लागि स्थानीय तहमा शिक्षा सेवाका कर्मचारी रहने व्यवस्था छ। शिक्षकको पेसागत तालिमका लागि प्रदेश सरकारअन्तरगत तालिम केन्द्रहरू छन्। शिक्षकका केही पेसागत संगठनहरू तथा विभिन्न गैरसरकारी सङ्घ संस्थाले पनि विभिन्न किसिम र समयावधिका क्षमता विकासका कार्यक्रमहरू संचालन गर्दै आएका छन्।

३.४.३ चुनौति र अवसर

माध्यमिक शिक्षाका चुनौतिको रूपमा निःशुल्क माध्यमिक शिक्षालाई निःशुल्क किसिमबाट कार्यान्वयन गर्नु, माध्यमिक शिक्षाको पहुँचबाट बाहिर रहेका बालबालिकालाई विद्यालयमा ल्याउनु, विपन्न बालबालिका, विभिन्न किसिमका अपाङ्गता भएका बालबालिका, दुर्गम क्षेत्रका महिला, दलित, पिछडिएका वर्ग र लोपोन्मुख समुदायका बालबालिका, कठिन परिस्थितिमा रहेका बालबालिकाहरूको माध्यमिक शिक्षामा समतामूलक पहुँच सुनिश्चित गर्नु, माध्यमिक तह विशेषतः कक्षा १० बाट कक्षा ११ को संक्रमण दर तथा माध्यमिक तहमा खुद भर्नादर बढाउनु, सूचना तथा सञ्चार लगायतका प्रविधिमा शिक्षक तथा विद्यार्थीको पहुँच विस्तारमा विस्तार गर्नु, शिक्षकको पेसागत समर्पण र दक्षतामा वृद्धि र सिकाइमा प्रभावकारी ढङ्गले त्यसको प्रयोग गरी सिकाइ उपलब्धता सुधार गर्नु, डिजिटल डिभाईडलाई कम गर्नु, सबै माध्यमिक विद्यालयमा न्यूनतम सिकाइ अवस्था पूरा गरी विद्यालयको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरणमा सुधार ल्याई विद्यालयलाई बालमैत्री बनाउनु, संघीय संरचनाअनुरूप माध्यमिक शिक्षाको व्यवस्थापन तथा सञ्चालनका लागि नीतिगत, कानुनी तथा संरचनागत स्वरूपको विकास तथा कार्यान्वयन र संस्थागत क्षमता विकास गर्नु, विद्यालय शिक्षा पद्धतिलाई विद्यार्थीको सिकाइप्रति उत्तरदायी बनाउनु, विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई सिकाइ क्रियाकलापको अभिन्न अङ्गका रूपमा विकास गर्नु, आधारभूत तहको परीक्षा प्रणालीमा सुधार गरी माध्यमिक शिक्षाको प्रविष्टीलाई स्तरीय बनाउनु, शिक्षकको वृत्ति विकासलाई पारदर्शी, नतिजामा आधारित र अनुमानयोग्य बनाई व्यवस्थित गर्नु, विद्यालय शिक्षालाई विविधताअनुकूल, समावेशी र समतामूलक बनाउनु, आवश्यक विषयगत शिक्षक दरवन्दीको व्यवस्था गरी विद्यालयमा सक्षम र योग्य विद्यालय जनशक्ति व्यवस्थापन गर्नु आदिलाई लिन सकिन्छ।

संघीयताको संक्रमणकालिन अवस्था, कर्मचारीहरूको समायोजन, स्थानीय र प्रदेश तहको संरचना, कानून र व्यवस्थापकीय स्पष्टताको अभाव, शिक्षक व्यवस्थापन, विद्यालय शिक्षक र शिक्षक विद्यार्थीको उच्च अनुपात, विद्यालयमा राजनीतिक हस्तक्षेप, विद्यालय सुपरिवेक्षण, शैक्षिक गुणस्तर र सान्दर्भिकता, प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षामा विस्तार, माध्यमिक शिक्षामा न्यून लगानी, तीनवटा तहका सरकारहरूबीचको समन्वय र सहकार्य तथा शिक्षासम्बन्धी अधिकारको साझा बुझाइमा अस्पष्टता, मेधावी व्यक्तिहरूको शिक्षण पेशामा आकर्षण, शिक्षकको पेसागत विकास, संस्थागत विद्यालयलाई सेवामूलक बनाउँदै लैजाने कार्य, माध्यमिक शिक्षालाई प्रकोप, सङ्कट तथा महामारीलगायतका परिस्थितिप्रति उत्थानशील (Resilient) बनाउने कार्य, शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको

प्रयोग, शिक्षक तालिमको प्रभावकारी कार्यान्वयन, विद्यालय र नतिजामा आधारित सुपरिवेक्षण आदि पनि माध्यमिक शिक्षाका चुनौतिहरू हुन्।

नेपालको संविधान (२०७२) को मौलिक हक सम्बन्धी व्यवस्थाले गुणस्तरीय शिक्षामा सबैको समतामूलक समावेशी र पहुँचको सिद्धान्तलाई अपनाएको र शिक्षालाई हरेक नागरिकको मौलिक अधिकार र राज्यको दायित्व बनाएको स्थिति रहेको छ। संविधानको धारा ३१ मा प्रत्येक नागरिकलाई राज्यबाट माध्यमिक शिक्षा निःशुल्क पाउने हक हुनेछ भनेर ग्यारेण्टी गरिएको छ। संविधानको त्यही धाराले अपांगता भएका र आर्थिक रूपले बिपन्न नागरिकलाई उच्च शिक्षासम्म समेत शिक्षा निःशुल्क हुने व्यवस्था गरेको छ। त्यस्तै, दलितको लागि पनि नेपालको संविधानको धारा ४० ले उच्च शिक्षासम्म छात्रवृत्तिसहित निःशुल्क हुने व्यवस्था गरेको छ। संविधानको धारा ५१ ले शिक्षालाई वैज्ञानिक, प्राविधिक, ब्यावसायिक, सीपमूलक, रोजगारमूलक एबम् जनमुखी बनाउँदै सक्षम, प्रतिस्पर्धी, नैतिक एवम् राष्ट्रिय हितप्रति समर्पित जनशक्ति तयार गर्ने नीति अंगिकार गरेको छ। त्यही धाराले शिक्षा क्षेत्रमा राज्यको लगानी अभिवृद्धि गर्दै शिक्षामा भएको निजी क्षेत्रको लगानीलाई नियमन र व्यवस्थापन गरी सेवामूलक बनाउने भनेर निर्देशन गरेको छ। उल्लिखित कुराहरूलाई अवसरको रूपमा लिन सकिन्छ।

शिक्षा नीति २०७६ ले कक्षा १० वा माध्यमिक शिक्षा परीक्षा सञ्चालन गर्न, शिक्षकको पेशागत विकास गर्न, शिक्षक बढुवासम्बन्धी कार्य सम्पादन गर्न र विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना तथा समग्र विद्यालय शिक्षासम्बन्धी कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नका लागि स्थानीय तह र विद्यालयहरूलाई जिम्मेवार हुने गरी नीति अगाडी सारेको छ। उक्त नीतिले सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहका अधिकार तथा जिम्मेवारीहरूलाई थप स्पष्ट बनाएको छ। यस नगरपालिकाका माध्यमिक विद्यालयहरू प्राविधिक शिक्षातर्फ आकर्षित हुदै माध्यमिक तहमा विभिन्न स्ट्रिमका प्राविधिक कक्षाहरू सञ्चालन गरिरहेका छन्। शिक्षाका उल्लिखित सन्दर्भहरूलाई समेत अवसरको रूपमा हेर्न सकिन्छ।

३.४.४ उद्देश्यहरू

यस योजनाको माध्यमिक शिक्षा उपक्षेत्रको समग्र उद्देश्य माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँचलाई सुनिश्चित गर्दै शिक्षालाई प्रतिस्पर्धी, प्रविधिमैत्री, रोजगारमूलक र उत्पादनमुखी बनाई नगरपालिका र समग्र मुलुकको निम्ति मध्यमस्तर र उच्च शिक्षाका निम्ति अब्बल दर्जाको मानव संसाधन विकास गर्नु रहेको छ भने यस अन्तर्गतका विशिष्ट उद्देश्यहरू निम्न अनुसार रहेका छन् :

१. माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्दै सान्दर्भिकता र गुणस्तरमा सुधार गर्नु।
२. माध्यमिक शिक्षामा खुद भर्ना दर तथा टिकाउ दर बढाउनु।
३. विद्यालय शिक्षाको शासकीय तथा व्यवस्थापकीय प्रबन्धमा सुधार गरी विद्यालय पद्धतिलाई विविधता अनुकूल, उत्थानशील र जवाफदेही बनाउनु।
४. माध्यमिक शिक्षालाई पढ्दै कमाउदैको अवधारणा अनुरूप विद्यार्थीहरूमा आत्मनिर्भरता र श्रमप्रति सम्मान गर्ने बानीको विकास गर्नु।
५. सिकाइलाई दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित गर्नु र अन्तरसम्बन्धित विषयवस्तु तथा व्यवहार कुशल सिपलाई एकीकृत गरी सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नु।
६. माध्यमिक शिक्षा पूरा गरेका सबै बालबालिकाहरूलाई दैनिक जीवन, रोजगारी र निरन्तर सिकाइका लागि तयार बनाउनु।
७. सार्वजनिक तथा निजी शैक्षिक क्षेत्रका विद्यमान असल अभ्यासलाई सम्मिलन गर्दै माध्यमिक शिक्षा प्रणालीको रूपान्तरणको प्रक्रियालाई सवलीकरण गर्नु।

३.४.५ रणनीतिहरू

योजनाका उद्देश्यहरू हासिल गर्न निम्नलिखित रणनीतिहरू अवलम्बन गरिनेछ :

१. संघीय मापदण्डअनुसार प्रदेश सरकारसँग आवश्यक समन्वय गरी विद्यालय नक्साङ्कनमार्फत् सबै बालबालिकाको पहुँच सुनिश्चित गर्न विद्यालयहरूलाई पुनर्वितरण, समायोजन तथा स्थापना गरिनेछ ।
२. निःशुल्क माध्यमिक शिक्षामा सहज पहुँच र समावेशी सहभागिता सुनिश्चित गर्न सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय सरकारको समन्वयात्मक कार्यढाँचामा माध्यमिक विद्यालयहरूको क्षमता विकास गरिनेछ ।
३. माध्यमिक तहमा खुद भर्नादर र टिकाउदर बढाउन तथा कक्षा १० देखि ११ मा संक्रमणदर बढाउन बैकल्पिक माध्यमको प्रयोग तथा विद्यार्थी प्रोत्साहन कार्यक्रम सञ्चालन एवम् अपाङ्गता भएका र अभिभावक विहीन बालबालिकाहरूका लागि खाना, नाना र छाना सहितको सुविधा उपलब्ध गराइनेछ ।
४. गरिब तथा विपन्न परिवारका विद्यालय छोड्न सक्ने सम्भावना भएका कक्षा ८ उतीर्ण विद्यार्थीलाई कक्षा ९-१२ को माध्यमिक शिक्षा पूरा गर्न सहयोग गर्नका लागि सहयोग पद्धतिको विकास गरिनेछ ।
५. आवश्यकतामा आधारित छात्रवृत्ति प्रदान गरी न्यून आर्थिक सामाजिक पृष्ठभूमि भएका विद्यार्थीको माध्यमिक शिक्षामा पहुँच अभिवृद्धि गरिनेछ ।
६. सबै विद्यालयमा आधारभूत सिकाइ Basic Learning condition पूरा गरी विद्यालयको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरणमा सुधार ल्याई विद्यालयलाई बालमैत्री बनाइनेछ ।
७. सामुदायिक विद्यालय नभएको सेवा क्षेत्रमा स्थापना भएर निशुल्क माध्यमिक शिक्षा प्रदान गर्न योगदान गर्ने संस्थागत विद्यालयहरूलाई विद्यार्थी संख्याको आधारमा अनुदान दिने पद्धतिको विकास गरिनेछ ।
८. हरेक विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि विस्तार गर्दै डिजिटल डिभाईड कम गरिने र शिक्षण सिकाइमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि बढाइने छ ।
९. सिकाइलाई वास्तविक जीवन तथा व्यवहारसँग सम्बन्धित गराउन विषयवस्तुको स्वरूपअनुसार २५ देखि ५० प्रतिशतसम्मको पाठ्यभारका लागि प्रयोगात्मक अभ्यास, परियोजना कार्य वा सामुदायिक कार्य समावेश गरिनेछ ।
१०. विद्यालयमा राष्ट्रिय पाठ्यक्रमको प्रारूप, २०७६ को कार्यान्वयन गर्ने क्रममा विद्यार्थी, स्थानीय तह र विद्यालयहरूको आवश्यकतामा आधारित गरी विद्यार्थीलाई पढ्दै कमाउँदै गर्ने वातावरणको समेत सिर्जना हुने गरी स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण तथा कार्यान्वयन गरिनेछ ।
११. नगरपालिकाका प्रतिभाशाली विद्यार्थीलाई योग्यताका आधारमा माध्यमिक शिक्षा अध्ययन गर्नका लागि सहयोग प्रदान गर्ने कार्यक्रमको थालनी गरिनेछ ।
१२. विद्यालय शिक्षादेखि नै विज्ञान, प्रविधि, ईन्जिनियरिङ्, कला र गणित शिक्षा (STEAM) जस्ता विषयहरूको सिकाइलाई अन्तरसम्बन्धित गर्दै लगिनेछ ।
१३. सामुदायिक विद्यालयमा कक्षा ११ र १२ मा विज्ञान विषय अध्ययनकालागि आकर्षण बढाउन पर्याप्त पूर्वाधार सहित विद्यार्थीहरूलाई छात्रवृत्तिको व्यवस्था गरिनेछ ।
१४. माध्यमिक शिक्षामा मानव मुल्यमा आधारित शिक्षालाई अन्तरसम्बन्धित विषयको रुपमा शिक्षण सिकाइ गर्नका लागि पाठ्यक्रममा स्थानीय परिवेश अनुसार परिमार्जन गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
१५. विद्यालयमा रचनात्मक किसिमले शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गरी बालमैत्री वातावरणमा गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्न इच्छुक विद्यालयहरूलाई उनीहरूको प्रस्तावनाका आधारमा अनुदान उपलब्ध गराइनेछ ।
१६. नतिजाप्रतिको जवाफदेहिता सुनिश्चित हुने गरी विद्यालय तथा शैक्षिक निकायको शासकीय तथा व्यवस्थापकीय पद्धतिमा संघीय संरचनाअनुकूल सुधार गरिनेछ ।

१७. शिक्षक निरन्तर अध्यावधिक हुन अभिप्रेरणा बढाउने कार्यक्रम सञ्चालन गरी दक्ष विषय शिक्षकको व्यवस्था गरिनेछ ।
१८. माध्यमिक विद्यालयमा सक्षम र उत्प्रेरित प्रअको व्यवस्था गरी विद्यालय विकास तथा व्यवस्थापनप्रति प्रअलाई उत्तरदायी बनाइनेछ ।
१९. संघीय सरकारको शिक्षकको न्यूनतम योग्यता र तयारीको मापदण्ड तथा विद्यार्थी शिक्षक अनुपातलगायत शिक्षक दरवन्दीका आधारहरूको पुनरावलोकन गरी निर्धारण गरिएको शिक्षक दरवन्दीको आवश्यकताअनुसार पुनर्वितरण, समायोजन तथा थप गर्नका लागि आवश्यक नीति नियम बनाइ कार्यान्वयन गरिनेछ ।
२०. बालबालिकाको सिकाइ उपलब्धि सुधारका निम्ति जिम्मेवार हुनका लागि अभिभावकलाई आवश्यक कानून र सहजीकरण मार्फत अभिप्रेरित गरिनेछ ।
२१. न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गराउन आवधिक रूपमा सिकाइको मूल्याङ्कन गरी विद्यार्थीको सिकाइप्रति जवाफदेही हुने प्रणाली विकास गर्न उत्कृष्ट सिकाइ अवस्था भएका स्थानीय तह जस्तै काठमाण्डौ महानगरसँग सहकार्य गरिनेछ ।
२२. विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई शिक्षण सिकाइकै अभिन्न अङ्गको रूपमा प्रयोगमा ल्याई विद्यार्थीलाई आवश्यक सहयोग उपलब्ध गराएर सिकाइमा सुधार ल्याउने अवस्था सिर्जना गर्न कक्षाकोठामा आधारित मूल्याङ्कनसँग सम्बन्धित क्षमता विकास गरिनेछ र विद्यार्थी मूल्याङ्कन तथा परीक्षा पद्धतिमा सुधार गरिनेछ ।
२३. निश्चित अन्तरालमा विद्यालयको कार्यसम्पादन परीक्षण तथा विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि परीक्षण गरी जवाफदेहिता सुनिश्चित गरिने छ र सुधारका क्षेत्र पहिचान गरी सुधारका लागि कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
२४. माध्यमिक विद्यालयहरूलाई नियमन एवम् पुरस्कृत गर्न सङ्घ र प्रदेशसँग समन्वय गरी उत्तरदायित्व र कार्यसम्पादन परीक्षण पद्धति लागू गरिनेछ ।
२५. तोकिएका मापदण्ड पूरा गरेको वा गर्नुपर्ने प्रावधानका आधारमा माध्यमिक विद्यालयहरूलाई नमूना विद्यालय र वृहत विद्यालय (Big School) को रूपमा विकास गरिनेछ ।
२६. शिक्षा क्षेत्रमा काम गर्ने गैरसरकारी सङ्घ संस्था, सहकारी र अन्य सामुदायिक संस्थाहरूसँगको समन्वय र साझेदारीमा माध्यमिक शिक्षाको पहुँच गुणस्तर र सान्दर्भिकतामा सुधार हुने गरी विद्यालयको आवश्यकता अनुसार कार्यक्रमहरूको तय गरी सञ्चालन गरिनेछ ।
२७. विद्यालय अनुगमन, निरीक्षण तथा सुपरिवेक्षण प्रक्रियालाई विकेन्द्रित गरी विद्यालय र नगरपालिका स्तरबाट प्राविधिक सहायता प्रदान गर्ने पद्धतिको विकास गर्न सहजीकरण गरिनेछ ।
२८. विद्यालय (संस्थागत समेत)हरूको नियमन, अनुगमन र सुपरिवेक्षण गरी बस्तुगत प्रतिवेदन उलब्ध गराउन र विद्यालयहरूले गरेको राम्रा अभ्यासहरूलाई सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयहरूको बीचमा आदानप्रदान गर्नका लागि विशेषज्ञ सम्मिलित शिक्षाका निवृत्त अधिकृत, निवृत्त प्रधानाध्यापक र शिक्षक सहितको तेश्रोपक्षसँग सम्झौता गरी अनुगमन कार्यलाई प्रभावकारी बनाइनेछ ।

३.४.६ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क) उपलब्धि (Outcomes)

माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित भई नगरपालिका र समग्र मुलुकको आवश्यकता अनुसार सान्दर्भिकता र गुणस्तरमा सुधार हुने ।

ख) प्रमुख नतिजाहरू (Key results)

१. सबै बालबालिकाहरूलाई निःशुल्क माध्यमिक तहको शिक्षा खुद भर्ना तथा टिकाउ दरमा वृद्धि भएको हुने ।

२. सबै माध्यमिक विद्यालयले आधारभूत सिकाइ अवस्था Basic (Learning Condition) पुरा गरेको हुने ।
३. माध्यमिक शिक्षाको सान्दर्भिकता र गुणस्तर विकासका लागि पाठ्यक्रम, पाठ्य सामग्रीमा परिमार्जन, सहजीकरणमा सूचना र प्रविधिको समुचित प्रयोग र उचित सिकाइ वातावरणको निर्माण भएको हुने ।
४. माध्यमिक शिक्षा पूरा गर्ने सबै बालबालिकाले पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेकाम सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेको हुने ।
५. माध्यमिक शिक्षाको भर्ना, सहभागिता तथा सिकाइ उपलब्धिमा लैङ्गिक, भौगोलिक, सामाजिक तथा आर्थिक लगायतका समता सूचकमा सुधार भएको हुने ।
६. शिक्षा प्रणाली प्रकोप, सङ्कट तथा महामारीलगायतका परिस्थितिप्रति उत्थानशील भएको हुने ।
७. विद्यालय शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलगायतका प्रविधिको प्रयोगमा विस्तार तथा सहज उपयोग भई सिकाइलाई सहयोग भएको हुने ।
८. शैक्षिक निकायमा कार्यरत जनशक्तिको पेशागत क्षमता र समर्पणमा विकास भई माध्यमिक तहमा गुणस्तरीय शिक्षा प्रवाह तथा शैक्षिक सुशासन कायम भएको हुने ।
९. पर्याप्त सीप र संख्यामा भएका दक्ष र पेशाप्रति समर्पित शिक्षकहरूले बालमैत्री वातावरणमा शिक्षण सिकाइ गरेको हुने ।
१०. सबै अभिभावकहरू बालबालिकाको आधारभूत तहको शिक्षा अनिवार्य रूपले पूरा गराउनु पर्ने सवालमा सजग र जिम्मेवार हुने ।
११. शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापहरूमा सिर्जनशिलता र नविनता प्रदर्शन गरी शैक्षिक उपलब्धिमा सुधार गर्ने विद्यालय, शिक्षक र विद्यार्थीहरू सम्मानित र पुरष्कृत भएका हुने ।

ग) प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष

तालिका ३.४.: माध्यमिक शिक्षाका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (पहिलो ५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	जिम्मेवार निकाय
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	निःशुल्क माध्यमिक शिक्षाको कार्यान्वयनका लागि आवश्यक पर्ने कानून, कार्यविधि, निर्देशिकाहरूको तयारी र कार्यान्वयन ।	पटक	१	√	√	√	√	१	१	सङ्घ, प्रदेश र नगरपालिका
२	विद्यालयमा नक्साङ्कन, पुनर्वितरण तथा समायोजन ।	पटक	१	१	√	√	√	१		नगरपालिका
३	शिक्षक योग्यताका मापदण्ड र दरवन्दी निर्धारणका मापदण्ड तथा आधार पुनरावलोकन तथा परिमार्जन र कार्यान्वयन ।	पटक	१	√	√	√	√	१		सङ्घ र नगरपालिका
		विद्यालय	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	
४	विद्यालयमा मापदण्डअनुसार नपुग शिक्षकको व्यवस्था ।	विद्यालय	√	√	√	√	√	√	√	नगरपालिका र प्रदेश सरकार
५	सिर्जनात्मक क्रियाकलापका लागि विद्यालयहरूलाई प्रस्ताव र कामका आधारमा प्रोत्साहन अनुदान	विद्यालय	√	√	√	√	√	√	√	नगरपालिका
६	विद्यालयमा न्यूनतम भौतिक पूर्वाधार विकास गर्नुपर्ने विद्यालय (भवन तथा कक्षाकोठा, फर्निचर, शौचालय, खानेपानी, खेलमैदान, घेराबार, खाजा घर आदि)	विद्यालय प्रतिशत	२५	२५	२५	२५	२५	१००	सबै	सङ्घ, प्रदेश र नगरपालिका (विद्यालय भौतिक सुधारको क्रियाकलाप अनुसार)
७	विद्यालयको कार्यसम्पादन परीक्षण तथा विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि परीक्षण	विद्यालय प्रतिशत	२५	२५	२५	२५		१००	सबै	सङ्घ, प्रदेश र नगरपालिका
		पटक	१				१	२		

चन्दननाथ नगरपालिकाको दश वर्षे शिक्षा योजना (२०८०।०८१- २०८९।०९०)

८	राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ मा भएका सम्पूर्ण प्रावधानहरूको कार्यान्वयन	कक्षा प्रतिसत	२५	२५	२५	२५		१००	१००	सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको आपसी समन्वयमा (पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कनको क्रियाकलाप अनुसार)
९	व्यवहारकुशल सिपहरूको एकीकरण तथा विद्यार्थी मूल्याङ्कनसम्बन्धी शिक्षक क्षमता विकास	शिक्षक प्रतिशत	२०	२०	२०	२०	२०	१००	१००	सङ्घ, प्रदेश तथा स्थानीय तह (शिक्षक व्यवस्थापन विकासको क्रियाकलाप अनुसार)
१०	विद्यालय शिक्षालाई प्रकोप, सङ्कट तथा महामारीलगायतका परिस्थितिप्रति उत्थानशील बनाउने योजना तयार गरी कार्यान्वयन	योजना तयारी पटक	१							योजना निर्माणमा सङ्घ र प्रदेश सरकारको समन्वयमा नगरपालिकाबाट कार्यान्वयन
		विद्यालय	७	७	७	७	७	७	७	
११	सिकाइका लागि सूचना तथा सञ्चार प्रविधि लगायतको प्रयोगमा वृद्धि गर्न आवश्यक संरचना, सामग्री तथा क्षमता विकास	विद्यालय प्रतिशत	२०	३०	३०	२०	१००	१००	१००	संघीय सरकार र प्रदेश सरकारको समन्वय र सहजीकरणमा स्थानीय तहबाट कार्यान्वयन ।
१२	शिक्षक तयारी, विकास र सहायता प्रणालीको पुनर्संरचना	तयारी कोर्स र कार्यक्रम विकास	२							सङ्घ / विश्वविद्यालय तथा प्रदेश सरकार र नगरपालिका (शिक्षक व्यवस्थापन विकासको क्रियाकलाप अनुसार)
		सहायता संरचना	३							
१३	माध्यमिक शिक्षामा विज्ञान, प्रविधि, ईन्जिनियरिङ्ग, कला र गणित शिक्षा (STEAM) जस्ता विषयहरूको सिकाइलाई अन्तरसम्बन्धित गर्ने र विज्ञान, गणित तथा कम्प्युटर विज्ञान विषय अध्ययनका लागि अवसर बढाउने कार्य संचालन ।	विद्यालय प्रतिशत	२०	२०	२०	२०	२०	१००		सङ्घ, प्रदेश तथा नगरपालिकाको सहकार्य सहलगानीमा
१४	विभिन्न किसिमका अपाङ्ता भएका विद्यार्थीलाई सहयोग	विद्यार्थी सङ्ख्या	√	√	√	√	√			सङ्घ, प्रदेश र नगरपालिका
१५	विव्यस, पिटीए पदाधिकारीको क्षमता विकास	प्रतिशत	२५	३०	३०	१५		१००		प्रदेश तथा स्थानीय तह

१६	निःशुल्क शिक्षाको सुनिश्चितताका लागि पाठ्यपुस्तक	विद्यार्थी सङ्ख्या	२१००	२१५०	२२००	२२५०	२३००	२३००		सङ्घ, प्रदेश र नगरपालिका (पाठ्यपुस्तक तथा छात्रवृत्तिका क्रियाकलाप अनुसारसमेत)
	—आर्थिक रूपमा विपन्नका लागि सहयोग र छात्रवृत्ति कार्यक्रम	विद्यार्थी प्रतिशत	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	
	अभिभावकविहीन बालबालिकाका लागि खाना, नाना र छानाको व्यवस्था ।	विद्यार्थी प्रतिशत	२०	२०	२०	२०	२०	२०	२०	
	— सिकाइ सामग्री तथा विद्यालय व्यवस्थापन	विद्यालय प्रतिशत	१००	१००	१००	१००	१००	१००	१००	
१७	कक्षाकोठामा आधारित मूल्याङ्कनलाई शिक्षण सिकाइ प्रक्रियामा एकीकृत गरी सिकाइ सुधारमा प्रयोग गर्ने गरी सुधार गर्ने	विद्यालय प्रतिशत	४०	१००	१००	१००	१००	१००	१००	सङ्घ, प्रदेश र नगरपालिका (पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कनको क्रियाकलाप अनुसार
१८	सघ र प्रदेशसँगको सहकार्यमा पढ्दै र कमाउँदै कार्यक्रम सञ्चालन	विद्यालय प्रतिशत	२०	२०	२०	२०	२०	१००	१००	संघ र प्रदेश सरकारसँगको सहकार्यमा ।
१९	परियोजना कार्य र अन्य क्रियाकलाप मार्फत विद्यार्थीहरूसँग सहकार्य गरी हरित विद्यालय र बालबगैचा प्रवर्धन तथा बन्यजन्तु र मानिस बीचको द्वन्द्वलाई न्यूनीकरण गर्नका लागि कार्यक्रमहरू सञ्चालन ।	विद्यालय	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	नगरपालिका, वडा पालिका र विद्यालयहरू
२०	माध्यमिक तहमा सञ्चालन गरिने परीक्षालाई थप व्यवस्थित ।	माध्यमिक विद्यालय	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै		नगरपालिका (पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कनको क्रियाकलाप अनुसार
२१	—शैक्षिक मानव संसाधन सूचना प्रणाली स्थापना —विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक अभिभावक सङ्घका पदाधिकारीको क्षमता विकास र अभिभावक अभिमुखीकरण ।	प्रणाली सङ्ख्या	१	१	१	१	१	१		सङ्घ, प्रदेश तथा नगरपालिका
		विद्यालय प्रतिशत	३०	४०	३०			१००		
२२	नमून एवम् वृहत विद्यालयको विकास	विद्यालय	१	१	१	१	०	४	५	सङ्घ, प्रदेश तथा नगरपालिका
२३	विशेषज्ञ सम्मिलित तेश्रो पक्षबाट विद्यालयको अनुगमन, सुपरीवेक्षण र प्रतिवेदन ।	विद्यालय	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	नगरपालिका

३.६. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा

३.६.१. परिचय

प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सीप विकास आजको अपरिहार्य आवश्यकता हो । यो शिक्षा श्रम सिप रोजगारी र उत्पादनसँग प्रत्यक्ष रूपमा जोडिएको हुन्छ । यसका अतिरिक्त यो शिक्षा समाज र समग्र मुलुकको समृद्धिसँग जोडीएको हुन्छ । त्यसैले पनि हाम्रो जस्तो बसिबसी खानका लागि पढ्नु पर्छ भन्ने मानसिकताले घर गरेको समाजमा गरिखाने शिक्षालाई प्राथमिकता दिएर कार्यान्वयन नगर्दासम्म मुलुकको समुन्नति सम्भव देखिदैन । उल्लिखित विषयलाई आत्मसात गरी सरकारले गरिखाने शिक्षा अर्थात प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको विकास र बिस्तारलाई उच्च प्राथमिकतामा राखेर प्रत्येक स्थानिय तहसम्म यसको पहुँच विस्तार गरी सीपयुक्त दक्ष जनशक्ति उत्पादन गरेर स्वदेशमै रोजगार एवं स्वरोजगारका अवसरहरु श्रृजना गर्दै कामका लागि विदेश जाने युवाहरुलाई स्वदेशमै आत्मनिर्भर बनाउने लक्ष्य लिएको छ ।

जुन मुलुकले आफ्नो स्रोत साधनको प्रयोग र परिचालन गर्न सक्ने जनशक्ति उत्पादन गर्न सक्दैन, त्यो मुलुकले युग अनुकूल आफुलाई बदल्न पनि सक्दैन । अतः यसका लागि शिक्षालाई सीपसंग, सीपलाई रोजगारी र उत्पादनसंग र उत्पादनलाई बजारसंग जोड्न सक्ने शिक्षा प्रणालीको विकास र विस्तार गर्न आवश्यक छ । विद्यालय शिक्षाको अन्तिम तह माध्यमिक तहको शिक्षाले नागरिकलाई जीवन निर्वाह गरेर खान सक्ने आधारभूत व्यावसायिक सीप र दक्षता सहितको श्रम शिक्षा दिनु जरुरी छ । माध्यमिक तहको शिक्षाको उत्पादन कम्तिमा पनि स्थानीय स्तरमा उपलब्ध स्रोत साधनमा आधारित व्यावसायिक सीप र उद्यमशिलताको माध्यमबाट श्रम गरेर जीवनयापन र आय आर्जनमा संलग्न भई आत्मनिर्भर र स्वावलम्बी हुन सक्ने हुनुपर्छ । यसै कुरालाई मध्यनजर राखी माध्यमिक तह कक्षा ९-१२ मा प्राविधिक धारको पठनपाठन सुरु गरिएको छ ।

३.६.२. वर्तमान अवस्था

शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयबाट २०७७ मा प्रकाशित तथ्याङ्कलाई नियाल्दा केही समय यता आएर प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाका कार्यक्रमहरुको संख्यात्मक रूपमा निकै बिस्तार भएको छ । सीटीईभीटीको केन्द्रको संरचना र ७ वटा प्रदेश कार्यालयहरु बाहेक ६१ वटा आंगिक पोलिटेक्निक/शिक्षालयहरु, २० वटा साझेदारीमा संचालित पोलिटेक्निक शिक्षालयहरु, ५६३ वटा सामुदायिक विद्यालयमा प्राविधिक शिक्षा, ४२९ वटा सम्बन्धन प्राप्त निजी शिक्षालयहरु र ११४० वटा छोटो अवधीका निजी तालिम प्रदायक संस्थाहरु देशभरि बिस्तार गरिएका छन् । (शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, शैक्षिक सूचना, २०७७)

नेपालमा हाल बिभिन्न १२ वटा बिषयगत मन्त्रालयहरुले प्राविधिक शिक्षा र सीपमूलक तालिमसंग सम्बन्धित रोजगारमूलक तथा स्वरोजगार श्रृजना गर्ने कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्दै आएका छन् । यसमध्ये पनि ६ वटा मन्त्रालयहरु (कृषि तथा पशुपंक्षी विकास, संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन, शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि र स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय, श्रम तथा रोजगार र उद्योग तथा वाणिज्य) ले मुख्यरूपमा प्राविधिक शिक्षा र तालिमका कार्यक्रमहरु सञ्चालन गरेको देखिन्छ । शिक्षा मन्त्रालयले २०७४ सालमा प्रकाशन गरेको एकीकृत प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमको वार्षिक प्रतिवेदन अनुसार आ.व. २०७२।०७३ मा कृषि तथा पशुपंक्षी विकास मन्त्रालयले १८८३ जना, संस्कृति पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय तथा अन्तर्गत २,३९६ जना, शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय र अन्तर्गत ५८,४९१ र स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठानहरु मार्फत २९,२२४ जनालाई व्यावसायिक तालिम प्रदान गरेको देखिन्छ । (शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, २०७६)

यसरी नै शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयको २०७७ को तथ्याङ्कको आधारमा भन्नु पर्दा टिएसएलसीका कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्ने शिक्षालयहरुको संख्या ६२५ र डिप्लोमा तहको कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्ने शिक्षालयहरुको संख्या ६१८ रहेको छ । यसरी नै टिएसएलसीमा अध्ययन गरिरहेका विद्यार्थीहरुको संख्या मुलुकभर २०,३७१ रहेको छ जसमा छात्राहरु ११,५८५ र छात्रहरु ८,७८५ छन्

। प्राविधिक शिक्षाको डिप्लोमा तहमा अध्ययनरत मुलुकभरका विद्यार्थीहरूको संख्या १३,५८४ रहेको छ जसमा छात्राहरु १,४८४ र छात्रहरु १२,०८७ छन्।

चन्दननाथ नगरपालिकाको सबैजसो माध्यमिक विद्यालयहरूमा प्राविधिक विषयहरूको पठनपाठन हुन्छ । चन्दननाथ माध्यमिक विद्यालय खलङ्गामा विज्ञान सङ्काय, वन विज्ञान र कृषि अन्तर्गत बाली विज्ञान विषयको पठनपाठन हुन्छ । जनता माध्यमिक विद्यालय महतगाउँमा वन विज्ञान विषयको पठनपाठन हुन्छ । रत्नचुडेश्वर माध्यमिक विद्यालय बोहोरागाँउमा बृहत विद्यालय कार्यक्रम सञ्चालनमा छ । कर्णाली माध्यमिक विद्यालय अनानमनगरमा सर्वेक्षक विषयको पठनपाठन हुन्छ । उल्लिखित सबै विद्यालयहरूमा प्राविधिक धारतर्फ अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या ६८२ जना रहेको देखिन्छ जसमा छात्राहरुको सङ्ख्या २९० र छात्रहरुको सङ्ख्या ४०२ रहेको छ । यी बाहेक कर्णाली प्राविधिक शिक्षालयमा विभिन्न सङ्कायमा विभिन्न पालिका जिल्ला र प्रदेशका ६ सयभन्दा बढी विद्यार्थीहरु अध्ययन गरिरहेको अवस्था छ । यो शिक्षालयमा अध्ययन गरेका विद्यार्थीहरूले यो क्षेत्र लगायत मुलुकभरि नै मध्यमस्तरको प्राविधिक जनशक्तिको रूपमा भूमिका निर्वाह गरिरहेका छन् । यसै नगरपालिकामा कर्णाली स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान सञ्चालनमा रहेको छ जहाँ मेडिकल साइन्सका एमबीबीएस र एमडीका कक्षाहरु सञ्चालन भइरहेका छन् ।

३.६.३. चुनौति र अवसर

प्राविधिक तथा व्यावसायिकको सन्दर्भमा कक्षा ९ देखि कक्षा १२ को प्राविधिक धारको पाठ्यक्रमलाई अधिकांश विद्यार्थीलाई आकर्षित गर्नेगरी परिमार्जन गर्नु, प्राविधिक र व्यावसायिक शिक्षाको पाठ्यक्रममा राष्ट्रियता, नैतिकता र मानवमूल्य जस्ता विषयवस्तुहरूको अन्तर्गुलन गरी समावेश गर्नु, शिक्षालाई सीप, सीपलाई रोजगारी, रोजगारीलाई उत्पादन र उत्पादनलाई बजार प्रणाली सम्म आबद्ध गर्ने गरी प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको प्रणालीगत विकास तथा विस्तार गर्नु, प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षालाई उच्चमशीलता विकासमा केन्द्रित गर्नु, प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षामा सार्वजनिक क्षेत्रको बृद्धि र लागत साझेदारी सिद्धान्तका आधारमा स्रोत परिचालन गर्नु, प्राविधिक र व्यावसायिक शिक्षाको लागि आवश्यक पर्ने भौतिक पूर्वाधार, ल्याब लगायत उक्त धारको कार्यक्रम संचालनका लागि दक्ष र अभिप्रेरित जनशक्तिको व्यवस्थापन गर्नु, प्राकृतिक स्रोत साधनमा आधारित प्राविधिक र व्यावसायिक शिक्षालाई प्रवर्धन गर्नका लागि आवश्यक पर्ने अध्ययन अनुसन्धान गर्नु, प्राविधिक र व्यावसायिक शिक्षा संचालनको लागि आवश्यक पर्ने बजेटको व्यवस्थापन गर्नु, राजनीतिक र नागरिक इच्छाशक्ति र प्रतिबद्धतासहितको ठोस योजना कार्यान्वयनको लागि आवश्यक व्यवस्थापन गर्नु, प्राविधिक शिक्षाको नाममा संचालनमा रहेका परम्परागत प्राविधिक शिक्षाको निरन्तरता भन्दा पनि स्रोत साधनमा आधारित उद्यमी र व्यवसायी उत्पादन गरी आर्थिक उपार्जन सहित समृद्धि प्राप्त गर्ने प्राविधिक शिक्षाको योजना निर्माण र सोको कार्यान्वयन गर्नु यस क्षेत्रका प्रमुख चुनौतिहरु हुन् ।

चन्दननाथ नगरपालिकाका माध्यमिक विद्यालयहरूले प्राविधिक र व्यावसायिक प्रकृतिका विषयहरु पठनपाठन गरिरहेको अवस्था हुनु, कर्णालीकै पुरानो विद्यालय चन्दननाथ माविमा सरकारी अनुदानबाटै विज्ञान विषयका कक्षाहरु सञ्चालन हुनु, नगरपालिका भित्र प्राविधिक एसएलसी र डिप्लोमा तहका कार्यक्रमहरु सञ्चालनमा हुनु, कृषि, पशुपालन, इञ्जिनियरिङ, इलेक्ट्रिकल र इलोकट्रोनिक तर्फको प्राविधिक शिक्षा सञ्चालनका लागि नगरपालिकाको परिवेश अनुकूल हुनु, प्राविधिक शिक्षा प्राप्त गरेका विद्यार्थीहरूले बेरोजगार बस्नु नपरेको कारण नागरिकहरूको प्राविधिक शिक्षा तर्फको आकर्षण बढ्नु नगरपालिकाभित्रै विश्व विद्यालय स्तरको कर्णाली स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान सञ्चालन हुनु आदि यस नगरपालिकाका प्राविधिक शिक्षा तर्फका अवसरहरु हुन् ।

प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा प्रदेश सरकारको उच्च प्राथमिकतामा पर्नु, विद्यालयदेखि उच्च शिक्षासम्म प्राविधिक शिक्षालाई प्राथमिकताका साथ सञ्चालन गर्नका लागि सरकारी नीति र कार्यक्रमहरु लागू हुदै गएको अवस्था हुनु, सीटिइभिटी अन्तरगतका विभिन्न तहका सिपमुलक र उच्चमशीलता आधारित व्यावसायिक र रोजगारमुलक प्रकृतिका प्राविधिक विषय र कार्यक्रमहरूलाई व्यवस्थित बनाउन सकिने आधार हुनु, उपलब्ध प्राकृतिक स्रोत र साधनको अधिकतम उपयोग गर्दै परम्परागत सीप र प्राविधिलाई व्यावसायिक सीप

र रोजगारीसँग जोड्नका लागि उपयुक्त वातावरण हुनु, चन्दननाथ लगायत समग्र जुम्लाको परिवेश अर्गानिक खेती फलफूल र जडिबुटी खेतीका लागि अनुकूल हुनु आदिलाई समेत प्राविधिक र व्यावसायिक शिक्षाको क्षेत्रका अवसरको रूपमा लिन सकिन्छ ।

३.६.४. उद्देश्यहरु

यस योजनाको प्रस्तुत उपक्षेत्रको समग्र उद्देश्य चन्दननाथ नगरपालिका लगायत समग्र मुलुकमा उपलब्ध प्राकृतिक स्रोत साधनहरूको प्रयोग र परिचालन गर्दै आर्थिक उपार्जन र समृद्धिको साधक प्राविधिक, व्यावसायिक र उद्यमी जनशक्ति उत्पादन गर्ने रहेको छ भने यससँग सम्बन्धित विशिष्ट उद्देश्यहरु निम्नानुसार रहेका छन् ।

१. प्राविधिक र व्यावसायिक शिक्षा मार्फत सीपयुक्त, स्वरोजगार र आत्मनिर्भरका साथै देश र नागरिकप्रति समर्पित र इमान्दार जनशक्ति उत्पादन गर्नु ।
२. प्राविधिक, व्यावसायिक र सिपमूलक शिक्षामार्फत आयआर्जन र रोजगारीका अवसरमा बृद्धि गर्नु ।
३. नगरपालिकाको स्रोतसाधन र सम्भाव्यतामा आधारित उद्योग, व्यवसाय र रोजगारी मार्फत नगर र नगरवासीको आर्थिक विकास र समृद्धिमा टेवा पुऱ्याउनु ।
४. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमका अवसरहरूलाई व्यापक विस्तार गरी समावेशी एवम् समतामूलक पहुँच स्थापित गर्दै देश विकासका लागि योग्य, सक्षम सीपयुक्त र उद्दमशील जनशक्ति तयार गर्नु ।
५. श्रमप्रति श्रद्धा र सम्मान गर्ने भावना र श्रम गर्ने अभिवृत्तिमा अभिवृद्धि गर्दै शिक्षालाई सीप, सीपलाई रोजगारी, रोजगारीलाई उत्पादन र उत्पादनलाई समृद्धिसँग आवद्ध गर्नु ।

३.६.४. रणनीतिहरु

१. स्थानीय श्रम बजारको आवश्यकता एवम् प्राथमिकताका आधारमा योग्यता र क्षमता अनुसार सान्दर्भिक, उपयोगी, गुणस्तरीय र प्रतिस्पर्धी प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सीप विकासका अवसरहरु इच्छुक सबैलाई प्रदान गर्ने गरी प्राविधिक शिक्षालय र तालिम प्रदायक संस्थाहरूको विकास र विस्तार गरिनेछ ।
२. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमको क्षेत्रमा विभिन्न सरोकारवालाहरूको सहभागिता एवम् साझेदारीमा दिगो लगानी गर्ने वातावरणको सुनिश्चित गर्न सङ्घ, प्रदेश सरकार र सरोकारवालासँग समन्वय र सहकार्य गरिनेछ ।
३. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षामा पिछडिएका वर्ग, क्षेत्र र समुदायलाई समेट्न विशेष सहूलियत दिने नीति अवलम्बन गर्न सङ्घ र प्रदेश सरकारसँग समन्वय र सहकार्य गरिनेछ ।
४. प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषदले तयार गरेका प्राविधिक र व्यावसायिक धारका पाठ्यक्रमहरूलाई नगरपालिकाको आवश्यकता, संभाव्यता र मौलिकता अनुकूल हुनेगरी छनौट गरेर सञ्चालन गर्न नगरपालिका स्तरमा विशेषज्ञहरु समेत भएको प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा व्यवस्थापन एकाइको गठन गरिनेछ ।
५. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको क्षेत्रमा आवश्यक जनशक्ति उत्पादनका लागि सङ्घ, प्रदेश सरकार र विश्वविद्यालयहरूसँग सहकार्य गरिनेछ ।
६. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूका लागि निःशुल्क अवसर वा सहूलियत ब्याजदरमा ऋण उपलब्ध गराउनका साथै हाल नगरपालिकाबाट त्यसप्रकारको शिक्षा अध्ययनका लागि छात्रवृत्ति कार्यक्रमलाई विस्तार गरी निरन्तरता प्रदान गर्न सङ्घ र प्रदेश सरकारसँग समन्वय र सहकार्य गरिनेछ ।

७. आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक कारणले पछि परेका व्यक्तिहरूलाई र अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको प्राविधिक शिक्षाको आवश्यकता पूरा गर्न समावेशी शिक्षा एवं विशेष शिक्षाका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।
८. प्राथमिकताका आधारमा कृषि तथा वन, विज्ञान , इलेक्ट्रिकल, इलेक्ट्रोनिक, चिकित्सा विज्ञान, आयुर्वेद, पर्यटन, इन्जिनियरिङ्, नवीकरणीय ऊर्जा, अटो मोवाइल, पेण्टीङ्ग, प्लम्बिङ्ग, शैलुन, मेसन व्यवसाय, सेकुरिटी गार्ड, उद्योग तथा व्यापार लगायतका प्राविधिक विषय क्षेत्रलाई समेटिने गरी नगरपालिकाभित्र प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा प्रदायक संस्थाहरूको स्थापना र संचालन गर्नका लागि सङ्घ र प्रदेश सरकारसँग समन्वय र सहकार्य गरिनेछ ।
९. निजी क्षेत्रका रोजगारदाता सङ्घ संस्थाहरूको साझेदारीमा औद्योगिक सीप विकास (Apprenticeship) कार्यक्रम, इन्टर्नसीप र अन्तर्द जब ट्रेनिङ्ग सञ्चालन गर्न सङ्घ र प्रदेश सरकारसँग समन्वय र सहकार्य गरिनेछ ।
१०. श्रम बजारको अध्ययन तथा अनुसन्धान गरी बजारको माग अनुसार नयाँ सीप, प्रविधि विकास गर्ने कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सङ्घ र प्रदेश सरकारसँग समन्वय र सहकार्य गरिनेछ ।
११. मन्त्रालय अन्तर्गत विद्यालय स्तरमा सञ्चालन भइरहेको प्राविधिक धारतर्फको कक्षा ९-१२ को कार्यक्रम र प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद् अन्तर्गत सञ्चालित तीन बर्षे प्राविधिक डिप्लोमा कार्यक्रमलाई एउटै ढाँचामा ल्याई समानस्तरको तीन बर्षे पाठ्यक्रम लागू गर्न सङ्घ र प्रदेश सरकारसँग समन्वय र सहकार्य गरिनेछ ।
१२. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षासम्बन्धी परीक्षा राष्ट्रिय परीक्षा बोर्डबाट सञ्चालन गर्न आवश्यक कानुनी र संरचनागत प्रवन्ध गर्न सङ्घ र प्रदेश सरकारसँग समन्वय र सहकार्य गरिनेछ ।
१३. प्राविधिक शिक्षाका गतिविधिलाई प्रयोगात्मक, व्यावहारिक र समयानुकूल बनाउन शैक्षिक संस्थाले उद्योग, व्यापार, सङ्घ, संस्था लगायतका कार्यस्थल र समुदायसँग सहकार्य र लागत साझेदारी गर्ने वातावरणको सिर्जना गर्नका लागि सङ्घ र प्रदेश सरकारसँग समन्वय र सहकार्य गरिनेछ ।
१४. प्राविधिक शिक्षाको क्षेत्रमा काम गर्ने जनशक्तिको दीगो व्यवस्थापनका लागि विशेष प्रोत्साहन र पेशामा सुनिश्चितता हुने गरी कार्यक्रमको विकास गरेर कार्यान्वयन गर्न सङ्घ र प्रदेश सरकारसँग समन्वय र सहकार्य गरिनेछ ।
१५. प्राविधिक र व्यावसायिक शिक्षाबाट उत्पादित जनशक्तिलाई मातृभूमी र समग्र मुलुकप्रति समर्पित र जिम्मेवारका साथै नैतिकवान र सेवाउन्मुख बनाउनका लागि र प्राविधिक र व्यावसायिक शिक्षाको पाठ्यक्रममा राष्ट्रियता, नैतिकता र मानवमूल्य जस्ता विषयवस्तुहरूको अन्तर्गुलन गर्न सङ्घ र प्रदेश सरकारसँग समन्वय गरिनेछ ।
१६. सबै क्षेत्र, हैसियत र बर्गका मानिसहरूमा श्रम संस्कृतिको विकास गरेर श्रम गर्ने र उत्पादनमा संलग्न हुने श्रमिक एवम् जनशक्तिका निम्ति सम्मानजनक सुविधा र पारीश्रमिकको व्यवस्था गर्न सङ्घ र प्रदेश सरकारसँग समन्वय र सहकार्य गरिनेछ ।
१७. नगरपालिकामा सञ्चालनमा रहेको सबै प्राविधिक शिक्षा सञ्चालन गरेका विद्यालयहरूमा त्यहाँ अध्ययनरत विद्यार्थी सङ्ख्याका आधारमा अनुदान र छात्रवृत्ति कार्यक्रम उपलब्ध गराइनेछ ।
१८. नगरपालिकाको अगुवाइमा विद्यालय तहसम्मको प्राविधिक शिक्षालाई क्रमशः प्रविधिमैत्री र निःशुल्क गर्दै लगिनेछ ।

क३.६.५ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क) उपलब्धि (Outcomes)

चन्दननाथ नगरपालिकामा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाबाट सक्षम, सीपयुक्त र श्रमप्रति सम्मानभाव भएको जनशक्ति उत्पादन भइ आर्थिक उपार्जनका अवसरमा बृद्धि भएको हुने ।

ख) प्रमुख नतिजाहरू (Key results)

१. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमको क्षेत्रममा पिछडिएका वर्ग, क्षेत्र र समुदायको सहभागिता अभिवृद्धि भएको हुने ।
२. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षालाई व्यवस्थापन गर्नका लागि नगरपालिका स्तरमा विशेषज्ञहरु समेत भएको प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा तथा तालिम व्यवस्थापन एकाइको गठन भएको हुने ।
३. प्राविधिक धारतर्फको कक्षा ९-१२ र तीन बर्षे प्राविधिक डिप्लोमा कार्यक्रमलाई एउटै ढाँचामा ल्याई समानस्तरको तीन बर्षे पाठ्यक्रम कार्यान्वयन भएको हुने ।
४. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षासम्बन्धी परीक्षा राष्ट्रिय परीक्षा बोर्डबाट सञ्चालन भएको हुने ।
५. प्राविधिक शिक्षासम्बन्धी गतिविधिहरु प्रयोगात्मक, व्यावहारिक र समयानुकूल भएको हुने ।
६. प्राविधिक शिक्षाको क्षेत्रमा काम गर्ने जनशक्ति पेशाप्रति समर्पित भइ काम गरेको हुने ।
७. नागरिकमा श्रमप्रतिको सम्मान भाव विकास भएको हुने ।
८. नगरपालिकामा सञ्चालनमा रहेको सबै प्राविधिक शिक्षालयहरूले विद्यार्थी सङ्ख्याका आधारमा अनुदान र छात्रवृत्ति कार्यक्रम प्राप्त गरेको हुने ।
९. नगरपालिकाको अगुवाइमा विद्यालय तहसम्मको प्राविधिक शिक्षालाई क्रमशः प्रविधिमैत्री र निःशुल्क गरिएको हुने ।

(ग) प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष

तालिका ३.६.: प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (पहिलो ५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	जिम्मेवार निकाय
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	सङ्घ र प्रदेश सरकारसँग सहकार्य र समन्वय गरी प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको योजनाको कार्यान्वयनका लागि आवश्यक कानून, नियम, निर्देशिका र कार्यविधि बनाइ कार्यान्वयन ।	पटक	१				१	२	३	सङ्घ, प्रदेश र नगरपालिका
२	प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षामा पिछडिएका वर्ग, क्षेत्र र समुदायलाई समेट्नका लागि छात्रवृत्ति एवम् विशेष सहूलियत दिने नीति अवलम्बन गर्न सङ्घ र प्रदेश सरकारसँग समन्वय र सहकार्य ।	लक्षित समूहको पहिचानको आधारमा संख्या	√	√	√	√	√	√	√	नगरपालिका सङ्घ, प्रदेश
३	नगरपालिका स्तरमा प्राविधिक शिक्षासम्बन्धी काम गर्नका लागि विशेषज्ञहरू समेत भएको प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा व्यवस्थापन एकाइको गठन र कार्यसञ्चालन ।	पटक	१	√	√	√	√	√	√	नगरपालिका
४	आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक कारणले पछि परेका र अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको प्राविधिक शिक्षाको आवश्यकता पूरा गर्न छात्रवृत्ति एवम् प्रोत्साहनका कार्यक्रमहरू सञ्चालन ।	सर्वे पश्चात आवश्यकताका आधारमा	√	√	√	√	√	√	√	नगरपालिका सङ्घ र प्रदेश
५	प्राथमिकताका आधारमा कृषि तथा वन, विज्ञान तथा प्रविधि, इलेक्ट्रिकल, इलोकट्रोनिक, चिकित्सा विज्ञान, आयुर्वेद, पर्यटन, इन्जिनियरिङ्, नवीकरणीय ऊर्जा, प्लम्बिङ्ग, अटो मोवाइल, पेण्टीङ्ग, शैलुन, मेसन व्यवसाय, सेकुरिटी गार्ड, उद्योग तथा व्यापार लगायतका प्राविधिक विषय क्षेत्रलाई समेटिने गरी प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा प्रदायक संस्थाहरूको स्थापना र संचालन ।	सर्वे पश्चात मागका आधारमा	√	√	√	√	√	√	√	नगरपालिका, सङ्घ, प्रदेश

चन्दननाथ नगरपालिकाको दश वर्षे शिक्षा योजना (२०८०।०८१- २०८९।०९०)

६	निजी क्षेत्रका रोजगारदाता सङ्घ संस्थाहरूको साझेदारीमा औद्योगिक सीप विकास (Apprenticeship) कार्यक्रम, इन्टर्नसीप र अन् द जब ट्रेनिङ्ग सञ्चालन ।	सर्वे पश्चात मागका आधारमा	√	√	√	√	√	√	√	निजी क्षेत्र
७	प्राविधिक शिक्षाको क्षेत्रमा काम गर्ने जनशक्तिको दीगो व्यवस्थापनका लागि विशेष प्रोत्साहन र पेशामा सुनिश्चितता प्रदान ।	पेशामा निरन्तर प्रोत्साहन	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ, प्रदेश र नगरपालिका
८	प्राविधिक धारतर्फको कक्षा ९-१२ र तीन बर्षे प्राविधिक डिप्लोमा कार्यक्रमलाई एउटै ढाँचामा ल्याई समानस्तरको तीन बर्षे पाठ्यक्रमको कार्यान्वयन ।	एउटै ढाँचामा संचालन	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ, प्रदेश र नगरपालिका
९	प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षासम्बन्धी परीक्षा राष्ट्रिय परीक्षा बोर्डबाट सञ्चालन ।	परीक्षा संचालन	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ, प्रदेश र नगरपालिका
१०	प्राविधिक र व्यावसायिक शिक्षाको पाठ्यक्रममा राष्ट्रियता, नैतिकता र मानवमूल्य जस्ता विषयवस्तुहरूको समायोजन ।	पाठ्यक्रम परिमार्जन	१					१	२	सङ्घ र प्रदेश
११	नगरपालिकामा सञ्चालनमा रहेको सबै प्राविधिक शिक्षालयहरूमा विद्यार्थी सङ्ख्याका आधारमा अनुदान र छात्रवृत्ति कार्यक्रम सञ्चालन ।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	नगरपालिका
१२	विद्यालय तहसम्मको प्राविधिक शिक्षालाई क्रमशः प्रविधिमैत्री र निःशुल्क बनाउने ।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	नगरपालिका

३.७ अनौपचारिक शिक्षा र निरन्तर सिकाइ

३.७.१ परिचय

शिक्षा सभ्य र सुसंस्कृत मानव जीवन पद्धतिको प्रमुख पूर्वाधार हो । यो मानव अधिकारको विषय पनि भएकाले सवैलाई सार्वजनिक शिक्षाको सुनिश्चित गर्नु राज्यको दायित्व हो । औपचारिक शिक्षावाट मात्र सवैलाई समय सुहाउदो सार्वजनिक शिक्षाको सर्वशुलभ पहुँच नहुने हुदा औपचारिक शिक्षाको दायरामा नसमेटिएका नागरिकलाई विविध तरिकावाट समय सापेक्ष ज्ञान, सिप र व्यवहारमा सकारात्मक परिवर्तन गराउन जीवन पर्यन्त चलिरहने शिक्षा नै अनौपचारिक शिक्षा हो । अनौपचारिक एवं आजीवन शिक्षाले समाजमा विद्यमान विभिन्न किसिमका समूहका लागि आफ्नो लक्ष्य बनाई सेवा प्रदान गर्दछ । निरक्षरका लागि साक्षरता, साक्षरका लागि साक्षरोत्तर, सिकाइ अवसरका लागि स्तरबृद्धि, शिक्षासँग सिप र आम्दानी जोड्दै शिक्षित समाजको विकासका लागि अनौपचारिक एवं आजीवन शिक्षाले काम गर्दछ ।

संविधानले सुनिश्चित गरेको शिक्षा पाउने हक, राष्ट्रिय शिक्षा नीतिले अवलम्बन गरेको सिद्धान्त, दिगो विकासका लक्ष्य ४ तथा आवधिक योजनाले अपेक्षा गरेको प्रत्येक नागरिकले शिक्षा पाउने हकको कार्यान्वयन गर्न औपचारिक शिक्षासँगै अनौपचारिक शिक्षा प्रणालीले योगदान गर्दछ । देशको भूगोल, हालसम्मको शिक्षाको पहुँच र नागरिकको सिकाइ अवस्थाका आधारमा थप सिकाइ अवसरको निर्माण गरी आजीवन सिकाइ संस्कृतिको विकास गर्न अनौपचारिक एवं आजीवन शिक्षालाई थप व्यवस्थित गर्न आवश्यक छ । यसका लागि अनौपचारिक तथा आजीवन सिकाइको पहुँचको विस्तार, गुणस्तरको अभिवृद्धि र संस्थागत क्षमताको विकास गर्नु पर्दछ ।

विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना २०७९-८८ मा अनौपचारिक शिक्षा र आजीवन सिकाइको प्रावधानलाई विगत आधा शताब्दीमा मुलुकमा भए गरेका परीक्षणहरू, विभिन्न अन्तर्राष्ट्रिय अनुभवहरू तथा सबै सरोकारवालाहरूको सल्लाह र सुझावको आधारमा समय सापेक्ष सुधार गरिएको छ । अनौपचारिक शिक्षा र आजीवन सिकाइलाई आगामी १० वर्ष भित्र निरन्तर सिकाइमा संलग्न समाज एवं सिकाइ संस्कृतिको प्रवर्धन गर्नेतर्फ लैजानु पर्ने देखिन्छ ।

अनौपचारिकलगायत अन्य माध्यमबाट सिकेका सिकाइहरूलाई समेत समकक्षता प्रदान गरी गतिशीलता र पारगम्यतालाई सहज बनाउनका लागि राष्ट्रिय योग्यता प्रारूप (National Qualification Framework- NQF) नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषदबाट स्वीकृत भई कार्यान्वयनको चरणमा रहेको छ । शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र (तत्कालिन अनौपचारिक शिक्षा केन्द्र) बाट आधारभूत तहको समकक्षी अनौपचारिक शिक्षाको सिकाइ क्षेत्र, मापदण्ड तथा उपलब्धिहरूको प्रारूप तयारी भइरहेको छ । राष्ट्रिय शिक्षा नीति – २०७६ ले नेपाललाई पूर्ण साक्षर मुलुक तुल्याई अनौपचारिक, बैकल्पिक, परम्परागत र खुला शिक्षाका माध्यमबाट आजीवन सिकाइ संस्कृतिको विकास गर्नु, सबै प्रकारका अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि गुणस्तरीय शिक्षाको पहुँच सुनिश्चित गरी जीवन पर्यन्त शिक्षाका माध्यमबाट मर्यादित जीवनयापन गर्न सक्षम र प्रतिस्पर्धी नागरिक तयार पार्ने उद्देश्य निर्धारण गरेको छ ।

चन्दननाथ नगरपालिकाको शिक्षा क्षेत्रको योजनाको यस खण्डमा सिङ्गो मुलुक एवम् चन्दननाथमा अनौपचारिक शिक्षा र आजीवन सिकाइको वर्तमान अवस्था विश्लेषणका आधारमा चुनौतीहरू पहिचान गरिएको छ । पहिचान गरिएका चुनौतीहरूको सामना गरी अनौपचारिक शिक्षा र आजीवन सिकाइ कार्यक्रमको स्वरूप तयार गर्ने क्रममा यस योजना अवधिका लागि अनौपचारिक शिक्षा र आजीवन सिकाइ कार्यक्रमका उद्देश्य, रणनीतिहरू, कार्यक्रम कार्यान्वयनबाट प्राप्त हुने प्रमुख नतिजा र प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्षहरू यसमा समावेश गरिएको छ ।

३.७.२ वर्तमान अवस्था

सन् १९९४ मा दूर शिक्षा केन्द्रको स्थापना, बि.सं. २००८ मा नन्दी रात्री मा.वि. बाट खुला पद्धति अंगालेर SLC परीक्षाको सञ्चालन, प्रथम पञ्चवर्षिय योजना (२०१३-२०१८) बाट प्रौढ साक्षरताको शुरुवात, २०६५-०६६ मा नेपाल सरकारको

राष्ट्रिय साक्षरता अभियान सञ्चालन, २०६९-०७२ को साक्षर नेपाल अभियान आदि कार्यक्रमहरु नेपालमा बैकल्पिक पद्धतिबाट सम्पूर्ण (विद्यालय बाहिर रहेका समेत) नागरिकलाई शिक्षित बनाउनका लागि प्रभावकारी भूमिका खेल्ने कार्यक्रमहरु रहेका थिए र प्रस्तुत कार्यक्रमहरुले उल्लिखित भूमिका निर्वाह गरेकोमा पनि कुनै सन्देह छैन।

हाम्रो मुलुकमा योजनाबद्ध विकासको शुरु संगै २०१३ देखि नै अनौपचारिक शिक्षाको विकास र विस्तार हुदै आएको छ। यस अन्तरगत मुख्य गरि आधारभुत प्रौढ शिक्षा, महिला शिक्षा, साक्षरोत्तर शिक्षा, साक्षरता अभियान लगाएतका कृयाकलाप हरु संचालन हुदै आएका छन। मुलुकको संविधान, आवधिक योजना, राष्ट्रिय शिक्षा नीति, क्षेत्रगत ऐन नियम तथा तीनै तहका सरकारको नीति कार्यक्रम तथा बजेटमा समेत अनौपचारिक शिक्षालाई प्राथमिकताका साथ राखिएको छ। शैक्षिक इतिहासलाई अध्ययन गर्दा नेपालमा अनौपचारिक तथा आजीवन सिकाइको महत्त्वपूर्ण भूमिका रहेको देखिन्छ। आजीवन सिकाइलाई संस्थागत गर्न नसकिए पनि नेपालमा अनौपचारिक शिक्षाको विकासका लागि विभिन्न प्रयासहरु भइरहेका छन्। विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रम अवधिमा अनौपचारिक शिक्षा तथा जीवनपर्यन्त सिकाइअन्तर्गत निरन्तर शिक्षा तथा साक्षरता कार्यक्रमहरुमा पहुँचको वृद्धि भएको र साक्षरता तथा जीवनपर्यन्त सिकाइ कार्यक्रमको गुणस्तरमा सुधार हुने नतिजाको अपेक्षा गरिएको थियो।

अनौपचारिक तथा निरन्तर शिक्षा, खुला तथा बैकल्पिक शिक्षाका पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक तथा थप सिकाइ सामग्रीहरु विकास गरिएको छ भने तालिम मापदण्ड निर्धारण गरी सोका आधारमा सहजकर्ताहरुका लागि तालिम प्रदान गरिएको छ। महिला सहभागिता र सशक्तिकरणमा बृद्धि भएको छ। औपचारिक शिक्षामा विशेष गरी पिछडिएका समुदायका छात्राहरुको सहभागितामा वृद्धि भएको छ। सिकाइ सक्षमता १२ ओटा निर्धारण गरी साक्षर नेपाल अभियान सञ्चालन भई हालसम्म ६४ जिल्ला साक्षर घोषणा भएका छन्। उक्त अभियानकै क्रममा चन्दननाथ नगरपालिकाका साविकका गाविस र समग्र जुम्ला जिल्ला समेत साक्षर घोषणा गरिएको देखिन्छ। त्यस अभियानमा १५ देखि ६० वर्ष उमेर समूहका मानिसहरुको साक्षरता दर ९५ प्रतिशत पुग्यो भने जिल्लालाई साक्षर घोषणा गर्न सकिने प्रावधान रहेको छ।

विगत देखिको प्रयासको फलस्वरूप २००७ सालमा २ प्रतिशत रहेको नेपालको साक्षरता दर राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को जनगणना अनुसार ७६.२ प्रतिशत साक्षरता पुगेको छ भने हाल मुलुकको कुल जनसङ्ख्या २,९१,६४,५७८ रहेको छ जसमा महिलाको सङ्ख्या ५१.१ प्रतिशत र पुरुषको सङ्ख्या ४८.९ प्रतिशत रहेको देखिन्छ। यसमध्ये पनि ५ वर्षमाथिको कुल जनसङ्ख्या २,६७,२५,२९५ मध्ये मुलुकमा ७६.२ प्रतिशत अर्थात २,०३,७७,९८० मानिसहरु साक्षर छन् जसमध्ये महिलाहरुको साक्षरता प्रतिशत ६९.४ अर्थात १,०८,३०,८८६ जना रहेको छ भने पुरुषहरुको साक्षरता प्रतिशत ८३.६ अर्थात ९५,४७,०९४ रहेको छ। उक्त जनगणनाका अनुसार हाम्रो कर्णाली प्रदेशको कुल जनसङ्ख्या १६,८८,४१२ भएकोमा पाँच वर्ष भन्दा माथिको जनसङ्ख्या १५,१९,६११ रहेकोमा तीमध्ये साक्षर जनसङ्ख्या ११,५६,१९४ रहेको छ। यसलाई प्रतिशतमा हेर्दा ७६.२ हुन आउँछ। चन्दननाथ नगरपालिकाको सन्दर्भमा हेर्दा राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार चन्दननाथको नगरपालिकाको कुल जनसङ्ख्या २१,०३६ रहेको छ जसमा पुरुष १०,३९२ (४९.४०%) र महिला १०,६४४ (५०.६०%) रहेका छन्। त्यसैगरी २०७८ को जनगणना अनुसार ५ वर्षभन्दा माथिको जनसङ्ख्या १९,५०३ रहेको छ। ५ वर्षमाथिको प्रस्तुत जनसङ्ख्यामध्ये ७७.६ प्रतिशत मानिसहरु साक्षर रहेका छन्। जसमध्ये पुरुषको साक्षरता प्रतिशत ८७.७ रहेको छ भने महिलाको साक्षरतादर ६७.८ रहेको छ।

३.७.३ चुनौति र अवसर

अनौपचारिक शिक्षाका समग्र चुनौतिहरुको रुपमा सबै नागरिकलाई कार्यमुलक साक्षर बनाउनु, साक्षरतालाई उत्पादन र उत्पादकत्वसँग जोड्नु, पूर्ण साक्षर नगरपालिका घोषणा गर्नु, अनौपचारिक माध्यमबाट साक्षरता सिप प्राप्त गरेका व्यक्तिलाई औपचारिक शिक्षामा निरन्तरता दिनु, अनौपचारिक शिक्षालाई कार्यमूलक बनाउनु, अनौपचारिक शिक्षालाई सञ्चार प्रविधिसँग जोड्नु, पठन संस्कृतिलाई जीवनको अभिन्न अङ्ग बनाउनु, औपचारिक शिक्षाबाट बञ्चितहरुका लागि भरपर्दो र

सुलभ औपचारिक, खुला तथा वैकल्पिक शिक्षामा पहुँच उपलब्ध गराउनु, साक्षरतालाई आय आर्जन र निरन्तर शिक्षासँग आवद्ध गर्नु आदि मुख्य चुनौतिहरू रहेका छन् । अनौपचारिक शिक्षाप्रति प्रभावकारी अभिरुचीको जागृत गराउने, सहभागीहरूको अनियमितता, साक्षरोत्तर शिक्षाको कमी, अनौपचारिक शिक्षा प्रदान गर्ने निकायहरूबिच समन्वयको अभाव, पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्रीको उपलब्धता र व्यावहारिकता, स्रोत परिचालनमा उचित परिचालन जस्ता कुरा पनि चुनौतिका रूपमा रहेका छन् ।

चन्दननाथ नगरपालिकाका अनौपचारिक शिक्षा क्षेत्रका विशिष्ट चुनौतिहरूको रूपमा नगरपालिका भित्रका दुर्गम क्षेत्रमा बसोबास गरिरहेका र सिकाइको उमेर ढल्किसकेका व्यक्तिहरूलाई सिकाइको अवसर विस्तार गर्नु, निरक्षर व्यक्तिको तथ्याङ्क संकलन र निजहरूलाई सिकाइको लागि स्रोत व्यवस्थापन गर्नु, सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरूलाई अनौपचारिक शिक्षाका निमित्त सक्रिय बनाउनु, कार्यक्रमको सफल कार्यान्वयनको प्रभावकारी अनुगमन गर्न स्थानीय तहको क्षमता अभिवृद्धि गर्नु, शिक्षाका लागि समाजका हरेक तह र तप्काका व्यक्ति एवम् संस्थाको सहयोग र समर्थन प्राप्त गर्नु, कार्यक्रम कार्यान्वयन पश्चात प्राप्त ज्ञान सिपलाई दिगो बनाउन उपयुक्त अवसरको सिर्जना गर्नु, सिकाइका लागि सिकाइ नभै सिकाइ प्रति सिकारुको अपनत्व बोध गराउनु, एकपटक सिकिसकेपछि सोको निरन्तरताका लागि पुनः सिकाइ कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु, प्रौढहरूमा 'सिकेर के हुन्छ र ?' भन्ने मनोभावना हटाइ सिकाइले जीवन सहज बनाउछ भन्ने तर्फ अभिप्रेरित बनाउनु, सिकारुको धर्म, संस्कृति आदि समेटेर उनीहरूकै मातृ भाषामा सिकाई सामग्रीको बिकास गर्नु आदि रहेका छन् ।

वर्तमान सन्दर्भमा वहु शासकिय साझेदारहरूको स्रोत सहितको प्रतिवद्धता र प्राथमिकताका साथै नेपाल सरकारले अन्तर्राष्ट्रिय मञ्चमा गरेका शिक्षासम्बन्धी प्रतिबद्धता, सबैलाई अनिवार्य शिक्षा दिने संवैधानिक व्यवस्था, समृद्ध नेपाल सुखी नेपाली बनाउने संघीय सरकारको दीर्घकालिन सोच, साक्षरता अभियान, अनौपचारिक शिक्षा नीति, खुला तथा वैकल्पिक शिक्षाको व्यवस्थापन जस्ता कुराको यथोचित उपयोगलाई अवसरका रूपमा लिन सकिन्छ । शिक्षा केन्द्रबाट मात्रै सञ्चालन हुँदै रहेको स्थितिको अन्त्य गरी शिक्षा व्यवस्थापनको अधिकार स्थानीय तहमा दिनुका साथै शिक्षामा तीनै तहका सरकारको साझा अधिकार रहनु पनि अनौपचारिक तथा खुला शिक्षा विकासका लागि अवसरको रूपमा लिन सकिन्छ । नगरपालिकामा धेरै पहिलेदेखि साक्षरताको क्षेत्रमा क्रियाशील हुदै आएका चारवटा सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरू लगायत अन्य सहयोगी विकास साझेदारहरूले सहयोग गरिरहेको अवस्था हुनु, नगरपालिका शिक्षा र साक्षरताको क्षेत्रमा लगानी गर्न प्रतिबद्ध हुनु आदिलाई यस नगरपालिकामा भएका अनौपचारिक शिक्षाका अवसरहरूको रूपमा लिन सकिन्छ ।

३.७.४ उद्देश्यहरू

चन्दननाथ नगरपालिकाको यस शिक्षा योजनाको प्रस्तुत उपक्षेत्रको समग्र उद्देश्य अनौपचारिक शिक्षालाई साक्षरताको मुल आधारको रूपमा विकास गर्दै पूर्ण साक्षर नगरपालिका सहितको समुन्नत समाज निर्माण गर्ने रहेको र यस अन्तर्गतका उद्देश्यहरू देहायबमोजिम रहेका छन् ।

१. शिक्षाको अवसरबाट वञ्चित वा बिचैमा पढाइ छाडेका नवसाक्षर र निरक्षर सबै नगरवासी नागरिकहरूका लागि समावेसी तथा समतामूलक साक्षरता र आजीवन सिकाइका अवसर सुनिश्चित गर्नु ।
२. अनौपचारिक, खुला र वैकल्पिक माध्यमबाट प्राप्त ज्ञान सिपलाई दैनिक जीवन र आयआर्जनका पेसा व्यवसायसँग आबद्ध गरी जीवनपर्यन्त सिकाइ सुनिश्चित गर्नु ।
३. पठन संस्कृतिलाई जीवनको अभिन्न अङ्गको रूपमा विकास गर्नु ।
४. औपचारिक, अनौपचारिक र अरितिक शिक्षाका बिच अन्तरसम्बन्ध स्थापित गर्नु ।

३.७.५ रणनीतिहरू

योजनाका उद्देश्यहरू हासिल गर्न निम्नलिखित रणनीतिहरू अवलम्बन गरिने छः

१. नगर क्षेत्र भित्र विभिन्न उमेर समूहका औपचारिक शिक्षाबाट बञ्चित व्यक्तिहरूको तथ्याङ्क सङ्कलन गरी उनीहरूको लागि उपयोगी हुने गरी अनौपचारिक शिक्षाका कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
२. साक्षरता सिकाइमा रेडियो, टेलिभिजन, मोवाइल, अनलाइनजस्ता सञ्चार प्रविधि, सामुदायिक पुस्तकालय तथा सहभागी मैत्री सामग्री तथा विधि समेतका आधारमा पहुँचको अभिवृद्धि गरिनेछ ।
३. 'साक्षर अभिभावक हाम्रो गौरव' लाई साक्षरता अभियानसँग गाँसेर आफ्नो सेवा क्षेत्र अन्तर्गतका सबै अभिभावकलाई साक्षर बनाउनका लागि टोल र वडामा रहेको शिक्षित व्यक्ति, जनप्रतिनिधि, विद्यालय, विद्यार्थी र समुदायलाई परिचालन गरिनेछ ।
४. नागरिक समाज, आमा समूह, बालक्लब, युवाक्लब तथा अन्य स्थानीय सरोकारवालाहरूसँग समन्वय र सहकार्य गरी नगरपालिकालाई साक्षर हुदै पूर्ण साक्षर नगरपालिका सुनिश्चितताको घोषणा गरिनेछ ।
५. सामुदायिक सिकाइ केन्द्र, विद्यालय, विकास साझेदार, नागरिक समाज, सञ्चार माध्यम, अभिभावक, अन्य साझेदारहरू परिचालन गरी साक्षरता र निरन्तर शिक्षाको निम्ति नागरिकहरूलाई अभिप्रेरित गरिनेछ ।
६. राष्ट्रिय योग्यता प्रारूपअनुसार अरितिक, अनौपचारिक तथा औपचारिक शिक्षाबिच समकक्षताको लागि निर्माण गरिएका नीति, ऐन, नियमावली, निर्देशिका र मापदण्डको कार्यान्वयन गर्न संघीय र प्रदेश सरकारसँग समन्वय गरिनेछ ।
७. सिकाइका आवश्यकताअनुसार तहगत पाठ्यक्रम, सिकाइ मोड्युलहरू र भाषिक विविधता अनुरूपका डिजिटल सिकाइ सामग्री विकास गरी उपयोगमा ल्याउन सङ्घ र प्रदेश सरकारसँग सहकार्य गरिनेछ ।
८. सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय सरकारलगायत साझेदार निकायबिच समन्वय, सहजीकरण तथा राष्ट्रिय योग्यता प्रारूप कार्यान्वयन गर्न सङ्घदेखि स्थानीय तहसम्म नै एकीकृत प्रणालीको विकास गरी संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गर्न सङ्घ र प्रदेश सरकारसँग सहकार्य गरिनेछ ।
९. अनौपचारिक एवं आजीवन सिकाइका लागि सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय सरकारबिच स्रोत साझेदारीको प्रारूप विकास गरी लागू गर्न सङ्घ र प्रदेश सरकारसँग समन्वय र सहकार्य गरिनेछ ।
१०. सामुदायिक सिकाइ केन्द्रलाई आधारभूत सुविधा सम्पन्न विद्युतीय पुस्तकालय, सामुदायिक सूचना केन्द्र, एफ. एम. सञ्चालन र सेवा प्रवाह गर्ने बहुउद्देश्यीय संयन्त्रको रूपमा सुदृढीकरण गरी समावेशी एवम् समतामा आधारित आजीवन सिकाइ थलो (Lifelong Learning Hub) को रूपमा विकास गरिनेछ ।
११. सामुदायिक सिकाइ केन्द्रलाई प्रत्येक वडामा आवद्ध तथा विस्तार गरेर प्रविधि मैत्री बनाई सिकाइका अवसर प्रदान गरिनेछ ।
१२. सामुदायिक सिकाइ केन्द्रलाई अनौपचारिक शिक्षाका कार्यक्रमको स्रोतकेन्द्र बनाइ समुदायमा रहेका नवसाक्षर व्यक्तिहरूलाई नजिकै रहेको सामुदायिक सिकाइ केन्द्र र विद्यालयको पुस्तकालय उपयोग गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ ।
१३. पठन संस्कृतिको विकास र जीवनपर्यन्त सिकाइलाई सुनिश्चित गर्न वडास्तरमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधियुक्त पुस्तकालय र वाचनालय स्थापना गरिनेछ ।

१४. स्वाध्ययन वा अनौपचारिक माध्यमबाट साक्षरता सिप प्राप्त व्यक्तिहरूलाई क्षमता र योग्यतानुसार मूल्याङ्कन गरी समकक्षता प्रमाणपत्र प्रदान गर्न पहल गरिनेछ । त्यसरी प्रमाणपत्र प्राप्त व्यक्तिलाई औपचारिक शिक्षामा प्रवेशको अवसर प्रदान गर्न आवश्यक नीतिगत व्यवस्थाका लागि संघ र प्रदेश सरकारसँग सहकार्य गरिनेछ ।
१५. कुनै पनि कक्षाका विद्यार्थीहरूका घरपरिवारका निरक्षर सदस्यहरूलाई साक्षर बनाउने गरी त्यस्ता विद्यार्थीहरूलाई परियोजना कार्य र प्रयोगात्मक कार्य दिने व्यवस्था गरिनेछ ।
१६. अनौपचारिक शिक्षालाई आवश्यकतानुसार सूचना र सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गरी दूर तथा खुला र प्रत्यक्ष एवम् ई-पत्राचार आदिको माध्यमबाट सञ्चालन गरिनेछ ।
१७. मौलिक एवम् पम्परागत सीप र शिक्षाको मूल प्रवाहीकरण गर्न खुला र वैकल्पिक शिक्षाको अवसर विस्तार गरी विद्यालय शिक्षामा पहुँच बढाउन आवश्यक सहजीकरण गरिनेछ ।
१८. नवसाक्षरहरूका लागि खुला विद्यालय, वैकल्पिक विद्यालय, पेसागत विद्यालय, व्यावसायिक विद्यालय आदि सञ्चालन गर्ने सवालमा विद्यालयको संरचना र संयन्त्रलाई प्रयोगमा प्रोत्साहित गरिनेछ ।
१९. नगरपालिकामा शिक्षा, युवा तथा खेलकूद शाखा अन्तर्गत रहने गरी अनौपचारिक शिक्षा इकाइको स्थापना गरी कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ ।
२०. औपचारिक, अनौपचारिक र अरितिक शिक्षाका बिच अन्तरसम्बन्ध स्थापित गर्नका लागि सामुदायिक सिकाइ केन्द्रलाई पूलको रूपमा विकास गरी कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
२१. अनौपचारिक तथा खुला शिक्षाका लागि पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक तथा सिकाइ सामग्री निर्माण र वितरण तथा अनुगमन, निरीक्षण र कार्यान्वयन प्रक्रियालाई तीन तहका सरकारबीचको साझेदारी र समन्वयमा सञ्चालन गर्नु ।
२२. परम्परागत रैथाने ज्ञान सीपको परिक्षण गरी प्रमाणिकरण गर्ने व्यवस्था मिलाइने छ ।

३.७.६ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क) उपलब्धि (Outcomes)

१. नगरपालिकाका सबै नागरिकहरूका लागि साक्षरता, निरन्तर शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइको अवसर प्राप्त भइ यसकै कारण उनीहरूको जीवनस्तरमा सकारात्मक प्रभाव परेको हुने ।

ख) प्रमुख नतिजाहरू (Key results)

१. चन्दननाथ नगरपालिका पूर्ण साक्षर नगरपालिकाको रूपमा घोषणा भइ नवसाक्षर र शिक्षालाई निरन्तरता दिन चाहनेहरूका लागि आवश्यकतामा आधारित निरन्तर शिक्षाका कार्यक्रमहरूको प्रबन्ध भएको हुने ।
२. सिकारुको आवश्यकताअनुसार आजीवन सिकाइका नमुना मोड्युल र सिकाइ सामग्रीहरू विकास भइ कार्यान्वयन भएको हुने ।
३. सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको संस्थागत संयन्त्र एवम् सञ्चालन मापदण्ड तयार भई एकीकृत सेवा प्रवाह गर्ने आजीवन सिकाइको केन्द्र (Lifelong Learning Hub) को रूपमा विकास भएको हुने ।
४. अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइबाट आर्जित ज्ञान तथा सिपको पहिचान एवम् प्रमाणीकरण गर्न नीति/नियमावली/कार्यविधि तयार भई गरी राष्ट्रिय योग्यता प्रारूपअनुरूप समकक्षता प्रदान भएको हुने ।

५. अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइका लागि लागत साझेदारिताको प्रारूप तयार भइ कार्यान्वयन भएको हुने ।
६. सामूदायिक सिकाई केन्द्रलाई प्रत्येक वडामा आवद्ध तथा विस्तार एवं प्रविधि मैत्री बनाइ सिकाइका अवसर प्रदान गरिएको हुने ।
७. परम्परागत रैथाने ज्ञान सीपको प्रमाणिकरण भएको हुने ।

ग) प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

तालिका ३.७.: अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)					जम्मा	भौतिक लक्ष्य (१०वर्ष)	जिम्मेवार सरकार र निकायहरू
			१	२	३	४	५			
१	नगरपालिकालाई साक्षर हुदै पूर्ण साक्षर सुनिश्चितताको घोषणा ।	पटक	१	√	√	√	√	१		नगरपालिका
२	'साक्षर अभिभावक हाम्रो गौरव' लाई साक्षरता अभियानसँग गाँसेर विद्यालय सेवा क्षेत्र अन्तरगतका सबै अभिभावकलाई साक्षर बनाउनका लागि टोल र वडामा रहेको शिक्षित व्यक्ति, जनप्रतिनिधि, विद्यालय, विद्यार्थी आदिको परिचालन ।	विद्यालय	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै		नगरपालिका र विद्यालय
३	साक्षरता सिकाइमा रेडियो, टेलिभिजन, मोवाइल, अनलाइनजस्ता सञ्चार प्रविधि, सामुदायिक पुस्तकालय तथा सहभागी मैत्री स्थानीय भाषाका सामग्री तथा विधि समेतका आधारमा पहुँचको अभिवृद्धि ।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ, प्रदेश र नगरपालिका
४	नगरपालिकाको कम्तीमा एउटा सामुदायिक सिकाइ केन्द्रलाई आधारभूत सुविधा सम्पन्न विद्युतीय पुस्तकालय, सामुदायिक सूचना केन्द्र, एफ. एम. सञ्चालन र सेवा प्रवाह गर्ने बहुउद्देश्यीय संयन्त्रको रूपमा सुदृढीकरण गरी समावेशी एवम् समतामा आधारित आजीवन सिकाइ थलो (Lifelong Learning Hub) को रूपमा विकास ।	नगरपालिका	१	√	√	√	√	१	१	सङ्घ, प्रदेश र नगरपालिका
५	सामुदायिक सिकाइ केन्द्रलाई अनौपचारिक शिक्षाका कार्यक्रमको स्रोतकेन्द्र बनाइ समुदायमा रहेका नवसाक्षर व्यक्तिहरूलाई नजिकै रहेको सामुदायिक सिकाइ केन्द्र र विद्यालयको पुस्तकालय उपयोग गर्नका लागि प्रोत्साहन ।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह
६	स्थानीय मागका आधारमा एउटा वडामा एउटा हुनेगरी सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको स्थापना तथा सञ्चालन ।	वडा	१	२	२	२	२	९	१०	नगरपालिका

७	पठन संस्कृतिको विकास र जीवनपर्यन्त सिकाइलाई सुनिश्चित गर्न वडामा रहेको सामुदायिक सिकाइ केन्द्रमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधियुक्त पुस्तकालय र वाचनालय स्थापना ।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह
८	सामुदायिक पुस्तकालयहरूको स्थापना र सञ्चालनलाई सामुदायिक सिकाइ केन्द्रसँगको आवद्धता ।	पुस्तकालय		√	√	√	√			सङ्घ, प्रदेश र नगरपालिका
९	विद्यालय अध्ययनरत विद्यार्थीहरूबाट आफ्नो परिवारका निरक्षर सदस्यहरूलाई साक्षर बनाउनका लागि परियोजना एवम् प्रयोगात्मक कार्य संचालन	विद्यालयहरू	√	√	√	√	√	√	√	प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार र विद्यालयहरू
१०	सामुदायिक सिकाइ केन्द्रमा संयोजक व्यवस्था तथा सहयोगीको व्यवस्था	नगरपालिका	√	√	√	√	√	√	√	नगरपालिका
११	तीनै तहका सरकारको लागत सहभागिताको प्रारूप तयार गरी सोको कार्यान्वयन ।	पटक	१							सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह
१२	एफएम रेडियो, सञ्चारकर्मी र मिडियासँग साक्षरता र निरन्तर शिक्षाका लागि सहकार्य ।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	नगरपालिका
१३	सिकाइ प्रक्रियामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग (रेडियो, टेलिभिजन, अनलाइन तथा अफलाइन डिजिटल सामग्री, डिजिटल प्लेटफर्म विकास र सञ्चालन)	निरन्तर	√	√	√	√	√	√		सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह
१४	साक्षरता र निरन्तर शिक्षाका लागि अनौपचारिक प्रौढ विद्यालय, खुला विद्यालय, पेशागत विद्यालय, व्यावसायिक विद्यालय, धार्मिक प्रकृतिका विद्यालय लगायतको संस्थागत विकास र सञ्चालनका लागि अनुदानको प्रवन्ध ।	विभिन्न प्रकृतिका विद्यालयहरू	√	√	√	√	√	√		सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह
१५	औपचारिक, अनौपचारिक र अरितिक शिक्षाका बिच अन्तरसम्बन्ध स्थापित गर्न सामुदायिक सिकाइ केन्द्रलाई पूलको रूपमा विकास गरी कार्यक्रम सञ्चालन ।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√		सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह

परिच्छेद : ४

शिक्षा योजनाका अन्तरसम्बन्धित विषय तथा क्षेत्रहरू

४.१ परिचय

योजनामा शिक्षा क्षेत्रका अन्तर्गतका मुख्य उपक्षेत्रहरू अन्तर्गत प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा, आधारभूत शिक्षा, माध्यमिक शिक्षा, प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र अनौपचारिक शिक्षा र निरन्तर सिकाइसँग सम्बन्धित वर्तमान अवस्थाको विश्लेषणका आधारमा चुनौती र अवसरहरूको पहिचान गरी यस योजनाका लागि उद्देश्य, रणनीतिहरू तथा प्रमुख नतिजा, क्रियाकलाप तथा लक्ष्यहरूसहितको योजनाको खाका परिच्छेद ३ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

प्रस्तुत परिच्छेदमा शिक्षाका उल्लिखित विभिन्न उपक्षेत्रहरूसँग सम्बन्धित विभिन्न अन्तरसम्बन्धित विषयहरू जस्तै: शिक्षक व्यवस्थापन तथा विकास, पाठ्यक्रम, पाठ्यसामग्री तथा मूल्याङ्कन, शैक्षिक सुशासन र गुणस्तर व्यवस्थापन,, शिक्षामा सूचना र प्रविधि, शिक्षामा समतामूलक समावेशिकरण र मनोसामाजिक परामर्श, आपतकालीन तथा सङ्कटपूर्ण अवस्थामा शिक्षा, भौतिक पूर्वाधार विकास समावेश गरी विश्लेषण गरिएको छ । यी अन्तरसम्बन्धित विषयहरूलाई योजनामा प्राथमिकता प्रदान गर्न र विभिन्न उपक्षेत्रसँग सम्बन्धित गराउन सहयोग पुऱ्याउने उद्देश्यले यस परिच्छेदमा प्रस्तुत गरिएको छ । यी विषयलाई यस खण्डमा अलग्गै प्रस्तुत गर्दा कतिपय रणनीति तथा क्रियाकलापहरू दोहोरिने भए पनि अधिल्लो परिच्छेदका रणनीति तथा क्रियाकलापहरूले सम्बन्धित खण्ड वा उपक्षेत्रमा प्रयोग गर्ने कुरामा विशेष ध्यान दिन्छ भने यस परिच्छेदले ती विषयलाई व्यवस्थित गर्न र विभिन्न उपक्षेत्रमा उपलब्धि प्राप्तिलाई सहयोग पुऱ्याउँने काम गर्दछ ।

४.२ शिक्षक व्यवस्थापन र विकास

४.२.१ परिचय

शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा शिक्षक एक जीवन्त स्रोत हो । यही जीवन्त स्रोतको क्रियाशिलतामा शिक्षण सिकाइमा अरु स्रोतहरूले गति लिने गर्दछन् । शिक्षकमा भएको पेशाप्रतिको समर्पण र उत्साह, विषयवस्तुको पर्याप्त ज्ञान, शिक्षणसिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालनमा दक्षता र नमुना व्यक्तित्व प्रदर्शनले विद्यार्थीहरूको सिकाइमा सकारात्मक प्रभाव पार्दछ । सबै तहको शिक्षामा योग्य, दक्ष, समर्पित र अभिप्रेरित शिक्षकहरूको व्यवस्थापनबाट नै शिक्षाको गुणस्तर सुनिश्चित गर्न सकिन्छ । गुणस्तरीय शिक्षाका लागि शिक्षक योग्य, व्यावसायिक रूपमा दक्ष, पेसाप्रति उत्प्रेरित, समर्पित, प्रतिबद्ध र विद्यार्थीको सिकाइप्रति जवाफदेही हुन आवश्यक छ । यसका लागि शिक्षक व्यवस्थापन र विकास प्रभावकारी हुन आवश्यक छ ।

हाम्रो मुलुकमा संघीय शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले शिक्षकको पेसागत विकासका लागि नीति निर्माण गर्दछ । शिक्षक तयार गर्ने काम विश्वविद्यालय र माध्यमिक विद्यालयहरू (उच्च मावि) ले गरिरहेका छन् । शिक्षक अध्यापन अनुमति पत्र सम्बन्धी काम र रिक्त शिक्षक दरबन्दीमा स्थायी पदपूर्तिका लागि परीक्षा सञ्चालन गरी नियुक्तिका लागि सिफारिस गर्ने र शिक्षक बहुवासम्बन्धी कार्य शिक्षक सेवा आयोगले गर्ने गरेको छ भने आयोगबाट सिफारिस भई आएका शिक्षकहरूलाई नियुक्ति र पदस्थापन गर्ने कार्य स्थानीय तहहरूबाट हुने गरेको छ । यसैगरी अस्थायी वा विद्यालयको निजी स्रोतमा शिक्षक नियुक्ति गर्ने, शिक्षकको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन गर्ने कार्य पनि स्थानीय तहबाट हुने गरेको छ । शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रले प्रमाणीकरण तथा कष्टमाइज्ड तालिम पाठ्यक्रम निर्माण गर्ने र प्रशिक्षक तयार गर्ने कार्य गर्दछ भने प्रदेश शिक्षा तालिम केन्द्रहरूले शिक्षकको क्षमता अभिवृद्धिका लागि तालिम सञ्चालन गर्ने काम गर्दै आएका छन् ।

शिक्षाको गुणस्तर अभिवृद्धि लागि समग्र मुलुकमा जस्तै यस नगरपालिकामा पनि शिक्षण पेसालाई रोजाइको पेसाका रूपमा विकास गर्ने, शिक्षक तयारी गर्ने, कक्षाकोठाको शिक्षणसिकाइलाई गुणस्तरयुक्त बनाउने, शिक्षक सहयोग प्रणालीलाई सुदृढ बनाउने, शिक्षक पेसागत विकासलाई प्रभावकारी बनाउने, विद्यार्थीको सिकाइप्रति शिक्षकलाई जिम्मेवार बनाउने र औचित्यपूर्ण शिक्षक आपूर्ति र वितरण गर्ने आदि सवालमा क्रमशः केही सकारात्मक कामहरु भएको देखिए तापनि त्यसको सँगसँगै प्रशस्त चुनौतिहरु पनि देखिएका छन्। अतः यस योजनामा शिक्षक व्यवस्थापन तथा विकासको वर्तमान अवस्थाको समीक्षा गरी चुनौतीहरु पहिचान गरिएको छ। पहिचान गरिएका चुनौतीहरुको सामना गरी शिक्षक व्यवस्थापन तथा विकासलाई व्यवस्थित र प्रभावकारी बनाउनका लागि यस नगरपालिकाको सन्दर्भमा शिक्षक व्यवस्थापनको अवस्था, शिक्षक व्यवस्थापन तथा विकासको उद्देश्य, उद्देश्य पुरा गर्नका लागि अपनाइने रणनीतिहरु, कार्यक्रम कार्यान्वयनबाट हासिल हुने अपेक्षित नतिजा तथा मुख्यमुख्य क्रियाकलाप तथा लक्ष्यहरु समावेश गरी प्रस्तुत गर्ने प्रयत्न गरिएको छ।

४.२.२ वर्तमान अवस्था

शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम ९२ अनुसार सामुदायिक विद्यालयमा रहने शिक्षक दरबन्दीको विवरण अनुसूची १२ मा व्यवस्था गरेको छ। पूर्व प्राथमिक विद्यालयमा १ जना, प्राथमिक विद्यालयमा ५० जनासम्म विद्यार्थी भएमा कम्तीमा २ जना र सोभन्दा बढी विद्यार्थी भएमा कम्तीमा ३ जना, कक्षा ६-८ का लागि कम्तीमा ४ जना र माध्यमिक तह ९-१२ का लागि ८ जना शिक्षक रहने व्यवस्था उक्त नियमावलीले गरेको छ। नियमावली अनुसार नेपालमा शिक्षक विद्यार्थी अनुपात हिमाली भेकमा १:३०, पहाडी भेकमा १:४० र तराई तथा काठमाडौँ उपत्यकामा १:५० रहेको छ।

यही अनुपातलाई आधार मानेर शिक्षक सङ्ख्या कम भएका विद्यालयमा स्थानीय तहबाट नियुक्त भएका शिक्षकहरुका लागि नेपाल सरकारले शिक्षक सहायता अनुदान रकम प्रदान गर्दै आएको छ। शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रको अभिलेखअनुसार प्रदेश, जिल्ला र विद्यालयपिच्छे शिक्षक विद्यार्थी अनुपात फरक फरक छ। तराईमा शिक्षक विद्यार्थी अनुपात उच्च रहेको पाइन्छ भने हिमाली भेकमा यो अनुपात न्यून रहेको छ।

शिक्षक सङ्ख्या को बारेमा तथ्याङ्कको अध्ययन गर्दा शैक्षिक तथ्याङ्क २०७८ अनुसार मुलुकमा कक्षा १ देखि कक्षा १२ सम्मको कुल विद्यार्थी सङ्ख्या ७८,०७,३८९ रहेको छ भने सामुदायिक विद्यालयमा कार्यरत राहत र स्वीकृत दरबन्दीमा कार्यरत शिक्षकको कुल सङ्ख्या १,५९,३६८ रहेको छ। साथै मुलुकमा सामुदायिक विद्यालयहरुको कुल सङ्ख्या २८,६४३ रहेको छ। संस्थागत विद्यालय तर्फको तथ्याङ्क हेर्दा मुलुकभर संस्थागत विद्यालयहरुको सङ्ख्या ६,६८७ रहेको छ र विद्यार्थीहरुको सङ्ख्या १५,१२,३६५ रहेको छ। त्यसै गरी शैक्षिक तथ्याङ्क हेर्दा चन्दननाथ नगरपालिकामा कक्षा १ देखि १२ सम्म अध्ययन गर्ने कुल विद्यार्थीहरुको सङ्ख्या ६७१५ रहेको छ भने शिक्षकको सङ्ख्या १५९ जना रहेको देखिन्छ। साथै यस नगरपालिकामा एउटा धार्मिक विद्यालय सहित सामुदायिक विद्यालयहरु १९ रहेको देखिन्छ।

यसरी विश्लेषण गर्दा आधारभूत तहको कक्षा १ देखि ५ सम्मको मुलुकको विद्यालय शिक्षक अनुपात ३.६ र यस चन्दननाथ नगरपालिकाको उक्त अनुपात ४.३१ रहेको छ। त्यसरी नै कक्षा १ देखि ५ सम्मको शिक्षक विद्यार्थी अनुपात मुलुकको २४.० रहेको छ भने यस नगरपालिकाको उक्त अनुपात पनि २४.१ रहेको छ। त्यसरी नै कक्षा ६-८ को विद्यालय शिक्षक अनुपात मुलुकको २:१ रहेको छ भने यस नगरपालिकाको ३:१ रहेको छ। त्यसरी नै कक्षा ६-८ को शिक्षक विद्यार्थी अनुपात मुलुकको ५१:१ रहेको छ भने यस नगरपालिकाको उक्त अनुपात ६८:१ रहेको छ। समग्रमा कक्षा १ देखि कक्षा ८ सम्मको शिक्षक विद्यार्थी अनुपात ३३:१ रहेको छ भने चन्दननाथ नगरपालिकाको उक्त अनुपात ३६:१ रहेको छ। त्यसरी नै कक्षा ९-१० र कक्षा ९-१२ को विद्यालय शिक्षक अनुपात मुलुकको क्रमशः ३:१ र ४:१ रहेको छ भने यस नगरपालिकाको उक्त अनुपात

क्रमशः ४.८६:१ र ३.५:१ रहेको छ । यसैगरी कक्षा ९-१० र कक्षा ९-१२ को शिक्षक विद्यार्थी अनुपात मुलुकको क्रमशः ४०:१ र ४८:१ रहेको छ भने यस नगरपालिकाको उक्त अनुपात क्रमशः ४६:१ र ५६:१ रहेको छ ।

राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६ मा हालको शिक्षक दरबन्दी पुनर्वितरणबाट पनि शिक्षक नपुग भएमा नेपाल सरकारबाट दायित्व नपर्ने गरी प्रदेश सरकार तथा स्थानीय तहले आवश्यकताका आधारमा थप शिक्षक दरबन्दी सिर्जना गर्न सक्ने व्यवस्था मिलाइने छ भनिएको छ । चन्दननाथ नगरपालिकाको हकमा राहत र नगरपालिकाले सिर्जना गरेका शिक्षक दरबन्दीले शिक्षक कमीको समस्यालाई समाधान गरेपनि कक्षामा भएको शिक्षक विद्यार्थीको उच्च अनुपातलाई उपयुक्त बनाउन र माध्यमिक विद्यालयहरूमा विषयानुसारको शिक्षकको व्यवस्थाका लागि शिक्षक दरबन्दी थप गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

४.२.३ चुनौति र अवसर

शिक्षकको पेशागत सहयोगका लागि संयन्त्र बनाएर कार्यान्वयन गर्नु, शिक्षण पेसालाई रोजाइको पेसाका रूपमा विकास गर्नु एवम् शिक्षण पेसालाई रोजाइको पेशा बनाएकालाई शिक्षण पेशामा प्रवेश गराउनु, कक्षाकोठाको आवश्यकता र पाठ्यक्रमको मर्म एवम् बालबालिकाको रुचिअनुसारको शिक्षकको आपूर्तिका निमित्त शिक्षक सेवा आयोगको परीक्षा र पाठ्यक्रमलाई समसामयिक बनाउनु, विद्यालय तहको पाठ्यक्रम र शिक्षण आवश्यकतालाई सम्बोधन हुने गरी विश्वविद्यालयका शिक्षक तयारी कोर्स वा शिक्षक शिक्षा कार्यक्रमहरूलाई समायोजन गर्नु, सक्षम शिक्षक आपूर्तिका लागि विश्वविद्यालयमा शिक्षा संकायमा विद्यार्थी भर्ना र शिक्षण सिकाइ तथा मूल्याङ्कन प्रक्रिया सुधार गरी व्यवस्थित बनाउनु, कक्षाकोठालाई पेशागत विकास र सिकाइको थलोको रूपमा विकास गर्नु, पुरष्कार र दण्डको प्रावधानलाई वस्तुगत र न्यायोचित किसिमले कार्यान्वयन गरिनु, विद्यालयहरूमा तहगत रूपमा न्यूनतम विषयगत शिक्षक दरबन्दीको व्यवस्थापन गर्नु, नपुग शिक्षकको आपूर्ति नगरपालिकाले आफ्नै लगानीबाट गर्नेगरी निरन्तर स्रोतको व्यवस्थापन गर्नु र शिक्षकको सरुवा र बृत्ति विकासलाई पारदर्शी, निष्पक्ष, न्यायोचित र विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिमा आधारित बनाउनु शिक्षक व्यवस्थापन तथा विकासका क्षेत्रमा देखिएका मुख्य चुनौतिहरू हुन् ।

पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका सिकाइ उपलब्धि सुनिश्चित गर्न र शिक्षण सिकाइलाई विद्यार्थीकेन्द्रित बनाउन शिक्षण विधि तथा शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा विविधता ल्याउनु, शिक्षक पेसागत सहयोगको सुदृढ प्रणाली स्थापित गर्नु, शिक्षकलाई विशुद्ध पेशाको उन्नयनमा सहयोग पुर्याउने गरी सबैको साझा पेशागत संस्थाप्रति प्रतिबद्ध बनाउनु, शिक्षकको पेसागत विकासको अवसर विस्तार र प्रभावकारीतामा सुधार गर्ने गरी संस्थागत प्रबन्ध गर्नु, विद्यार्थी सिकाइ उपलब्धिलाई शिक्षकको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनसँग आवद्ध गर्ने कार्यलाई प्रभावकारी बनाउनु शिक्षक नियुक्ति र व्यवस्थापनको विविधतालाई एकिकृत किसिमबाट समायोजन गर्नु आदि पनि शिक्षक व्यवस्थापन तथा विकासका क्षेत्रमा देखिएका चुनौतिहरू नै हुन् ।

शिक्षक सेवा आयोगले निरन्तर रूपमा स्थायी शिक्षकको पदपूर्ति गर्नु, बढुवाका नियमित कार्यहरू प्रभावकारी रूपमा अगाडि बढाउनु, नेपाल सरकारले शिक्षक दरबन्दी मिलान गर्नका लागि कार्यदल निर्माण गरी प्राप्त प्रतिवेदनअनुसार दरबन्दी मिलानका कार्यहरू शिक्षा तथा मानव श्रोत विकास केन्द्रबाट तदारुकताका साथ अगाडि बढ्नु, शिक्षकको पेशागत विकास प्रारूपअनुसार पेसागत विकासका तीनवटै तरिकाहरू कार्यान्वयनमा आउनु, प्रदेश र स्थानीय तहले समेत शिक्षक व्यवस्थापनमा लगानी गर्दै आउनु, शिक्षकका पेशागत संस्थाहरू प्रविधि तथा अन्य पेशागत विकाससम्बन्धी तालिम र प्रशिक्षण कार्यक्रमको आयोजना र सहजिकरणमा अभिप्रेरित देखिनु, चन्दननाथ नगरपालिकाको शिक्षक विद्यार्थी अनुपात राष्ट्रिय अनुपातभन्दा उपयुक्त हुनु, नगरपालिकाआफ्नै स्रोतबाट नपुग भएका शिक्षक दरबन्दीको व्यवस्थापन गर्ने प्रयत्न हुनु आदि यस क्षेत्रका अवसरहरू रहेका छन् ।

४.२.४ उद्देश्यहरू

उपर्युक्त चुनौति र अवसरहरूका आधारमा चन्दननाथ नगरपालिकाको दशवर्षे शिक्षा योजनामा शिक्षक व्यवस्थापन र विकासको समग्र उद्देश्य पर्याप्त सङ्ख्यामा भएका पेशाप्रति समर्पित र दक्ष शिक्षकहरूबाट बालबालिकाको सिकाइ उपलब्धिप्रति उत्तरदायी भइ सहजीकरण गर्नु रहेको छ भने योसँग सम्बन्धित उद्देश्यहरू देहायबमोजिम निर्धारण गरिएका छन् :

१. शिक्षक तयारीको गुणात्मक पक्षको पुनरावलोकन गर्दै शिक्षक तयारीको वर्तमान स्वरूप तथा प्रक्रियामा परिवर्तन गरी पेसाप्रति समर्पित र सक्षम शिक्षक आपूर्ति गर्न सहयोग गर्नु ।
२. शिक्षकको छनौट, नियुक्ति र पुनर्वितरणलाई सुदृढ बनाउन सहयोग गर्नु ।
३. सबै तहमा शिक्षकहरूको योग्यताको पुनरावलोकन गरी विषयवस्तुमा दक्ष र निपूण शिक्षकको सुनिश्चित गर्न सहयोग गर्नु ।
४. पुरष्कार र दण्डको प्रावधानलाई वस्तुगत र न्यायोचित किसिमले प्रभावकारी बनाउन सहयोग गर्नु ।
५. शिक्षक विकास तथा निरन्तर पेसागत सहायता प्रणाली स्थापना गर्न योगदान गर्नु ।
६. आवश्यक प्रोत्साहन, निरन्तर पेसागत विकास र सिकाइ आदान प्रदान कार्यक्रमका माध्यमबाट सबै तहमा सक्षम, प्रतिबद्ध र अभिप्रेरित शिक्षकहरूको प्रबन्ध गर्न योगदान गर्नु ।
७. सुपरिवेक्षण, शिक्षक तालिम र शिक्षक सक्षमता प्रारूपको पुनरावलोकन गरी सान्दर्भिक र प्रभावकारी बनाउन योगदान गर्नु ।
८. स्थानीय र प्रदेश सरकारले सिर्जना गरेका दरबन्दीमा शिक्षकहरूको आपूर्तिको निम्ति प्रदेशस्तरमा प्रदेश शिक्षक सेवा आयोगको गठन कार्यमा योगदान गर्नु ।

४.२.५ रणनीतिहरू

यस योजनामा प्रस्तुत खण्डका रणनीतिहरू देहायबमोजिम रहेका छन् :

१. शिक्षक सक्षमता प्रारूपलाई अद्यावधिक गरी यसलाई शिक्षक तयारी र छनौट प्रक्रियामा आबद्ध गर्न योगदान गरिने छ ।
२. शिक्षक विद्यार्थी अनुपातको आधारमा तहगत, क्षेत्रगत र विषयगत रूपमा शिक्षक दरबन्दी मिलान एवम् दरबन्दी पुनर्वितरण तथा थप गरिनेछ ।
३. शिक्षकहरूको शैक्षिक योग्यताका सम्बन्धमा प्रारम्भिक बालविकास एवम् पूर्व प्राथमिक शिक्षा र कक्षा १-३ का लागि कक्षा १२ उत्तीर्ण, कक्षा ४-८ का लागि स्नातक तह उत्तीर्ण र कक्षा ९-१२ का लागि स्नातकोत्तर उत्तीर्ण उम्मेदवारलाई कायम गरी शिक्षकको योग्यता अद्यावधिक गर्न योगदान गरिनेछ ।
४. रिक्त शिक्षक दरबन्दीको प्रक्षेपणका आधारमा एक वर्षअघि नै छनौट गरी प्रत्येक शैक्षिक सत्रको पहिलो महिनामा नै नियुक्ति गरिने र प्रकाशित प्रतिक्षा सूचीबाट अर्को वर्षको छनोटसम्म शिक्षक नियुक्त गर्ने कार्यमा आवश्यक योगदान गरिनेछ ।
५. शिक्षा नीति अनुसार नपुग शिक्षक दरबन्दीमध्ये स्थानीय तह र प्रदेश सरकारले आर्थिक भार व्यहोर्ने गरी कानून बमोजिम सिर्जना गरिएका शिक्षक दरबन्दीहरूको न्यायोचित किसिमले वितरण गरी शिक्षकहरूको नियुक्ति र पदस्थापनमा योगदान गरिनेछ ।
६. प्रत्येक ५ वर्षमा शिक्षकको निरन्तर पेसागत विकासका लागि शिक्षण सीप विकाससम्बन्धी सेवाकालीन तालिम प्रदान गर्ने कार्यलाई अनिवार्य बनाइनेछ ।
७. स्थानीय शिक्षक पेसागत सहयोग प्रणालीमार्फत शिक्षकलाई निरन्तर पेसागत सहयोग उपलब्ध गराइनेछ । यसका लागि स्थानीय तहमा विषयगत शिक्षक सञ्जाल तथा आवश्यकतानुसार अनुभवी शिक्षकबाट सहयोग तथा मेन्टरिङको पद्धति विकास गर्न संघ र प्रदेश सरकारसँग सहकार्य गरिनेछ ।

८. शिक्षकहरुको साझा सङ्गठनको रूपमा एउटा मात्र संस्थाको व्यवस्था गरी उक्त संस्थालाई शिक्षकको पेशागत सहयोग र विकासका निम्ति क्रियाशील बनाउनका लागि सङ्घ एवम् स्थानीय तहसँग सहकार्य गरिनेछ।
९. शिक्षकको उपस्थिति नियमितता र कार्यसम्पादनमा सुधार गरी नतिजाप्रति जवाफदेही हुने पद्धति विकासका लागि, शिक्षक तथा प्रधानाध्यापकको वृत्ति विकासलाई विद्यार्थीको सिकाइ सुधारसँग सम्बन्धितगर्नका लागि स्थानीय तहसँग सहकार्य गरिनेछ।
१०. शिक्षकको सेवा सर्त बढुवालागायत वृत्ति विकासका प्र, सुविधा, प्रावधानहरुलाई प्रोत्साहन, सुविधा र पुनरावलोकन गरी समसामयिक बनाउने सवालमा सङ्घ र प्रदेश सरकारसँग सहकार्य गरिनेछ।
११. कुनै विद्यालयमा कुनै शिक्षकको काम सन्तोषजनक भएमा बढीमा पाँच वर्ष काम गर्न पाउने र तत्पश्चात प्रधानाध्यापकको सिफारिसमा सरुवा गर्न सक्ने कानूनी प्रावधान बनाइ सरुवालाई वस्तुनिष्ठ, न्यायोचित र अनुमानयोग्य बनाउनका लागि सङ्घ र प्रदेश सरकारसँग सहकार्य गरिनेछ।
१२. शिक्षक नियुक्ति सरुवा तथा तालिम तथा पेसागत विकासमा, सहभागी गराउँदा विद्यार्थीको सिकाइमा कुनै अवरोध नहुने पद्धतिको विकास गर्न सङ्घ र प्रदेश सरकारसँग सहकार्य गरिनेछ।
१३. पुरस्कार र प्रोत्साहन कार्यक्रमलाई सम्बन्धित प्र. अ. तथा शिक्षकको सामाजिक आचरण, पेशाप्रतिको निष्ठा र समर्पणभाव, विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि र उनीहरुको अभिमतलाई समेत आधार बनाइ लागु गरिनेछ।
१४. प्रदेश र स्थानीय तहबाट सिर्जना गरिएका शिक्षक दरबन्दीमा स्थायी नियुक्ति गर्नका लागि प्रदेश स्तरमा स्वायत्त संस्थाको रूपमा प्रदेश शिक्षक सेवा आयोगको स्थापना गरी तत्सम्बन्धी कार्य गर्नका लागि पहल गरिनेछ।
१५. विषयवस्तुका अतिरिक्त शिक्षण पेसा प्रति गर्व गर्ने, बालबालिकासँग रमाउने, सूचना र प्रविधिमा दक्ष, सामाजिक सेवाभावले अभिप्रेरित र आचरणको हिसावले निष्कलङ्कित व्यक्ति शिक्षण पेसामा छनौट हुने गरी सङ्घीय शिक्षक सेवा आयोग र प्रदेश शिक्षक सेवा आयोगको पाठ्यक्रमलाई पुनरावलोकन गर्न योगदान गरिनेछ।
१६. नपुग शिक्षक दरबन्दीमध्ये राष्ट्रिय शिक्षा नीति अनुसार प्रदेशसँग समन्वय, सहकार्य र सहलगानीका आधारमा कानून बमोजिम शिक्षक दरबन्दीको सिर्जना गरी न्यायोचित किसिमले वितरण गरिनेछ।

४.२.६ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क) उपलब्धि (Outcomes)

१. पर्याप्त मात्रामा सक्षम र पेशाप्रति अभिप्रेरित शिक्षकको व्यवस्था भई विद्यार्थीको सिकाइ सक्षमतामा सुधार भएको हुने।

ख) परिणात्मक नतिजा (Results)

१. शिक्षक सक्षमता प्रारूपको पुनरावलोकन भई राष्ट्रिय शिक्षक सक्षमता कार्यढाँचाका आधारमा शिक्षकको तयारी, छनौट र पेसागत विकास भएको हुने।
२. शिक्षक तयारीका कोर्सहरुमा पर्याप्त विषयगत तथा शिक्षण सिकाइसम्बन्धी सक्षमता विकास हुने गरी पुनर्संरचना तथा सुधार भएको हुने।
३. विभिन्न तहका शिक्षकमा प्रवेशका लागि हालको न्यूनतम शैक्षिक योग्यतामा पुनरावलोकन तथा सुधार भएको हुने।
४. कक्षाकोठाको आवश्यकता र पाठ्यक्रमको मर्म एवम् बालबालिकाको रुचिअनुसारको शिक्षकको आपूर्तिको निम्ति शिक्षक सेवा आयोगको परीक्षा र पाठ्यक्रम निर्माण भइ लागू भएको हुने।
५. शिक्षण पेसा थप प्रतिस्पर्धी र सम्मानित भएको हुने।
६. पेसागत विकासका प्रावधानहरुको विस्तार र सुदृढीकरण भई स्थानीय तहमा शिक्षक पेसागत सहयोग प्रणालीमार्फत निरन्तर पेसागत सहयोग प्राप्त भएको हुने।
७. शिक्षकको उपस्थिति, शिक्षण विधि तथा तौरतरिका र कार्यसम्पादनमा सुधार भएको हुने।

८. विद्यालयमा हुनु पर्ने न्यूनतम शिक्षकका साथै शिक्षक विद्यार्थी अनुपातका आधारमा तहगत र विषयगत रूपमा पर्याप्त सङ्ख्यामा शिक्षक दरबन्दीको मिलान एवम् पुनर्वितरण र शिक्षकको आपूर्ति नियमित रूपमा भएको हुने ।
९. शिक्षक सरुवा र वृत्ति विकासका लागि पारदर्शी, अनुमानयोग्य र वस्तुनिष्ठ आधारसहितको पद्धति स्थापित भएको हुने ।
१०. पारदर्शी, वस्तुनिष्ठ र न्यायोचित आधारमा शिक्षकको प्रोत्साहन र पुरष्कार पद्धति स्थापित भएको हुने ।
११. शिक्षकहरु विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिमा समर्पित हुनुका साथै आफू स्वयमको पेशागत विकासका लागि एउटै साझा संस्थामा आबद्ध हुने भएको कारण शिक्षकहरुमा पेशाप्रतिको समर्पण र विद्यार्थीप्रतिको सेवाभाव उच्च भएको हुने ।

ग) प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

तालिका नं : ४.२

शिक्षक व्यवस्थापन तथा विकाससम्बन्धी प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (पहिलो ५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	जिम्मेवार निकाय
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	शिक्षकहरूका निम्ति कार्यसम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन तथा सुविधाका निम्ति बस्तुनिष्ठ मापदण्ड बनाई कार्यान्वयन ।	सबै शिक्षक	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ र प्रदेश सरकारसँग सहकार्य
२	नगरपालिकाका सबै शिक्षकको स्वास्थ्य विमा अनिवार्य गरी सोको कार्यान्वयन ।	सबै शिक्षक	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ र प्रदेश सरकारसँग सहकार्य
३	सरुवा र बढुवालाई पूर्वानुमानयोग्य र वस्तुनिष्ठ बनाउने गरी कानुनको निर्माण एवम् कार्यान्वयन ।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ र प्रदेश सरकारसँग सहकार्य
४	अस्थायी तथा प्रदेश र स्थानीय तहबाट दरबन्दी सिर्जना गरी नियुक्त शिक्षकहरूको व्यवस्थापनका लागि उपयुक्त मापदण्ड तथा निर्देशिका निर्माण गरी कार्यान्वयन ।	दरबन्दी सिर्जना	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ र प्रदेश सरकारसँग सहकार्य गरेर
		वितरण	√	√	√	√	√	√	√	
५	स्थानीय तहबाट महंगी, यातायात, खाजा खर्च, सञ्चार खर्च आदिको व्यवस्था गरेर निजामतिको तुलनामा शिक्षकको सेवा सुविधालाई अझै आकर्षक बनाई सोको कार्यान्वयन ।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ र प्रदेश सरकारसँग सहकार्य गरेर
६	बालविकासका शिक्षक र विद्यालयका कर्मचारीलाई कम्तिमा एउटा शैक्षिक मजदूरले पाउनु पर्ने सुविधामा नघटाई सङ्घले दिएको सुविधामा थप गरी तलवभत्ता उपलब्ध गराउने व्यवस्थाको कार्यान्वयन ।	बाविकेका शिक्षक र विद्यालयका कर्मचारी	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ र प्रदेश सरकारसँग सहकार्य गरेर
७	अपाङ्गता भएका व्यक्ति, महिला, सीमान्तकृत वर्गका व्यक्तिहरूलाई शिक्षण पेसामा सहभागी गराउन क्षमता अभिवृद्धिका कार्यक्रम सञ्चालन ।	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	सङ्घ र प्रदेश सरकारसँग सहकार्य

८	नयाँ नियुक्ति पाएका शिक्षकहरूलाई एक महिने सेवा प्रवेश तालिम सञ्चालन ।	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	सङ्घ र प्रदेश सरकारसँग सहकार्य
९	शिक्षण पेशालाई रोजाइको पेसा बनाउन चाहनेहरूका निम्ति पेसामा प्रवेशका लागि पूर्व सेवाकालीन तालिम र मनोसामाजिक परामर्शको व्यवस्था ।	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	सङ्घ र प्रदेश सरकारसँग सहकार्य
१०	विद्यार्थीको सिकाइ सुनिश्चित गर्न शिक्षकले काममा बिताउने समय सुनिश्चित गर्न प्र.अ.लाई जिम्मेवार बनाउने कार्य ।	सबै प्र अ	१९	१९	१९	१९	१९	१९		प्रदेश र स्थानीय तहको सहकार्य ।
११	शिक्षण सिकाइमा सुधारका लागि शिक्षकहरूलाई प्रधानाध्यापक प्रति जवाफदेही बनाउने र प्रधानाध्यापकले शिक्षकलाई विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिको आधारमा बढुवा र अन्य प्रोत्साहनको व्यवस्थापन ।	कानूनमा संशोधन गरेर	√	√	√	√	√	√		प्रदेश र स्थानीय तहको सहकार्य ।
१२	प्रत्येक शिक्षकले प्रत्येक शैक्षिक सत्रमा शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापहरूको सुधारका लागि कार्यमुलक अनुसन्धान गर्नुपर्ने र त्यस्ता उत्कृष्ट अनुसन्धानलाई नगरपालिकाले प्रकाशन गरी सम्प्रेषण ।	सबै शिक्षक	√	√	√	√	√	√	सबै विद्यालय	प्रदेश सरकारसँग सहकार्य
१३	स्थानीय तहमा शिक्षक पेसागत सहयोग मार्गदर्शन/कार्यविधिको विकास ।	कार्यविधि निर्माण	१	१						प्रदेश सरकारसँग सहकार्य
१४	मार्गदर्शन/कार्यविधिका आधारमा सिकाइका लागि शिक्षकहरूको ई-सञ्जाल/समूह निर्माण ।	नगरपालिका	१	१	१	१	१	१		प्रदेश सरकारसँग सहकार्य
१५	शिक्षक मेन्टरिङ कार्यक्रम सञ्चालनका लागि क्षमता विकास कार्यक्रम सञ्चालन (शिक्षण पेसामा प्रवेश गरेको शिक्षकका लागि कमिमा ३ महिनासम्म अनुभवी/विज्ञ शिक्षकको साथमा रहेर)	नगरपालिका	√	√	√	√	√	√		सङ्घ र प्रदेश सरकारसँग सहकार्य
१६	शिक्षकहरूको संस्था शिक्षक महासंघलाई शिक्षकहरूको पेशागत सहयोगको निम्ति जिम्मेवार बनाउने ।	नगरपालिका	√	√	√	√	√	√		शिक्षक महासङ्घ सँग सहकार्य ।
१७	प्रधानाध्यापकबाट नियमित रूपमा शिक्षकको कार्यसम्पादनको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन ।	सबै विद्यालय	१९	१९	१९	१९	१९	१९		प्रदेशसँग सहकार्य ।
१८	शिक्षकलाई परामर्श कार्य गर्न, अध्ययन अनुसन्धान, अनुगमन गर्न तथा विज्ञ सेवा प्रदान गर्नका लागि	नगरपालिका	√	√	√	√	√	√		प्रदेशसँग सहकार्य ।

	स्थानीय तहमा सेवानिवृत्त दक्ष शिक्षकहरूको विज्ञ टोली गठन ।									
१९	सहपाठी कक्षाअवलोकन । (प्रत्येक शिक्षकको प्रत्येक महिनामा कम्तिमा २ ओटा कक्षाअवलोकन र पृष्ठपोषण आदानप्रदान)	सबै विद्यालय	√	√	√	√	√	√		विद्यालयसँग सहकार्य
२०	शिक्षकको पेशागत आवश्यकता अनुसार शैक्षिक तालिम केन्द्रहरूमा खटाइ शिक्षकहरूलाई पेशागत विकास तालिम लिन प्रेरित गर्ने र तालिम पश्चात विद्यालयमा आइ सिकाइ आदानप्रदानको संस्कार विकास ।	शिक्षक संख्या	२५	२५	२५	२५	२५	२५		प्रदेश र तालिम केन्द्रसँग सहकार्य ।
२१	स्थानीय तहमा विषयगत शिक्षक समूह निर्माण गरी उक्त समूहलाई सम्बन्धित विषयमा पेशागत दक्षता अभिवृद्धिका लागि उपयोग ।	समूह संख्या	६	६	६	६	६	६		शिक्षक समूहसँग सहकार्य ।
२२	स्थानीय पालिकास्तरमा सञ्चालन हुने प्रधानाध्यापक बैठकलाई नियमित र व्यवस्थित गराउनुका साथै हरेक बैठकमा हरेक प्रधानाध्यापकले आफ्नो विद्यालयमा गरेको केही न केही अनुकरणीय कार्य अर्थात असल अभ्यासलाई प्रस्तुतिका लागि अनिवार्य ।	विद्यालय	१९	१९	१९	१९	१९	१९		प्रधानाध्यापकहरूसँग सहकार्य ।
२३	विद्यालयहरूले गरेका असल अभ्यासहरूको अवलोकन एवम् सिकाइका लागि अवलोकन भ्रमणको व्यवस्था (पालिका र प्रदेशस्तरमा)	पटक	२	२	२	२	२	८		विद्यालयहरूसँग सहकार्य ।
२४	सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमा आधारित सिकाइका लागि अनलाइन/अफलाइन शिक्षक तालिम सञ्चालन । (प्रत्येक शिक्षकले प्रत्येक ७ वर्षमा तालिम पाउने)	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	शिक्षक र तालिम केन्द्रसँग सहकार्य ।
२५	विद्यालय तहमा शिक्षकको निरन्तर पेसागत विकास गर्न प्रधानाध्यापकलाई जिम्मेवार बनाउनुको साथै शिक्षकको निरन्तर पेसागत विकास कार्यलाई विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिसँग आवद्धता ।	पद्धति	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	नगरपालिका
२६	विद्यालयलाई प्रविधिका हिसावले स्रोतसम्पन्न बनाउने ।	विद्यालय	१९	१९	१९	१९	१९	१९		नगरपालिका

२७	शिक्षकलाई विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिप्रति जिम्मेवार बनाउने र सोका आधारमा शिक्षकको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन गर्न प्रधानाध्यापकलाई जिम्मेवार बनाउने ।	पद्धति	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	प्रधानाध्यापकहरूसँग सहकार्य ।
२८	विद्यालयमा छुट्टै प्रधानाध्यापक पदको व्यवस्था गरी करारमा नियुक्त गर्ने कानुनी व्यवस्था ।	पद्धति	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	सङ्घ र प्रदेशसँग सहकार्य
२९	शिक्षकको बढुवा, सरुवा र प्रोत्साहनलाई पूर्वानुमानयोग्य र वस्तुनिष्ठ बनाइ सोको कार्यान्वयन ।	पद्धति	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	सङ्घ र प्रदेशसँग सहकार्य
३०	शिक्षकले शिक्षणमा बिताउने समयका लागि प्रधानाध्यापकलाई जिम्मेवार बनाउने ।	सबै विद्यालय	१९	१९	१९	१९	१९	१९	१९	प्रधानाध्यापकहरूसँग सहकार्य ।
३१	विद्यालयमा उपलब्ध शिक्षकहरूमध्ये हरेक हिसावले उत्कृष्ट शिक्षकलाई प्रधानाध्यापक बनाउने ।	सबै विद्यालय	१९	१९	१९	१९	१९	१९	१९	विव्यससँग सहकार्य ।
३२	शिक्षक र कर्मचारीले प्रधानाध्यापकसँग र प्रधानाध्यापकले विद्यालय व्यवस्थापन समिति र विव्यसले पालिकासँग करार सम्भौता गरी कार्य गर्ने ।	सबै विद्यालय	१९	१९	१९	१९	१९	१९	१९	प्रअ, विद्यालय र विव्यससँग सहकार्य ।
३३	राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ बमोजिम हरेक विद्यालयमा न्यूनतम शिक्षक दरबन्दी कायम गर्दा पनि नपुग शिक्षक दरबन्दीका लागि प्रदेश सरकारसँग सहकार्य र सहलगानीका आधारमा शिक्षक दरबन्दीको सिर्जना गर्ने ।	शिक्षक दरबन्दी	√	√	√	√	√	√	√	संघ, प्रदेशसँग सहकार्य ।
३४	मौज्दात शिक्षक दरबन्दी र सिर्जना गरिएका दरबन्दीको विषयगत हिसावले फेहरिष्ट तयारी गरी विज्ञापनका लागि प्रदेश शिक्षक आयोगमा पठाउने ।	शिक्षक दरबन्दी	√	√	√	√	√	√	√	प्रदेशसँग सहकार्य ।
३५	स्थायी शिक्षक नआउदासम्म बैकल्पिक सूचीमा उम्मेवारहरूलाई करार नियुक्ति गरी काममा लगाउने ।	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		नगरपालिका
३६	एकदिन पनि विद्यालयको शिक्षण सिकाइमा बाधा नपर्ने गरी शिक्षक अवकास, सरुवा र नियुक्ति वा पदस्थापन भइ काम गर्ने शिक्षकको व्यवस्थापन गर्ने ।	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		नगरपालिका

४.३ पाठ्यक्रम, पाठ्यसामग्री र मूल्याङ्कन

४.३.१ परिचय

पाठ्यक्रम औपचारिक शिक्षाको बाटो हो । यही बाटोमा मानिसलाई समुन्नति शिखरमा पुर्याउने औपचारिक शिक्षा रुपि साधन हिड्ने गर्दछ वा शिक्षा हिड्नु पर्दछ । कुनै मुलुक वा प्रदेश वा पालिका वा विद्यालयको शिक्षा कस्तो छ र त्यहाँका बालबालिकाहरूले कुन कक्षा वा तहमा गएर के सिक्नु पर्दछ भन्ने कुरालाई त्यहाँको पाठ्यक्रमले तय गर्दछ । यति मात्र नभई पाठ्यक्रमले उक्त बाटोमा सिकारुलाई कसरी हिड्न सिकाउने वा हिड्न सहयोग गर्ने भन्ने कुराको समेत पाठ्यक्रमले व्याख्या गर्दछ । पाठ्यक्रमले देखाएको बाटोमा सिकारु हिड्न सकेनसकेको पहिचान गरी हिड्न नसकेको भए वा अर्को कुनै अनपेक्षित बाटोमा हिडेको भएमा सिकारुलाई पाठ्यक्रमले नै तोकेको बाटोमा हिड्न प्रेरित गर्ने काम मूल्याङ्कनले गर्दछ । यसरी पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कनले एउटै सिक्काका दुईपाटा भएर काम गरिरहेका हुन्छन् । अर्को शब्दमा भन्नुपर्दा मूल्याङ्कनको पाटोलाई समेत पाठ्यक्रमले आफूमा समाहित गरेर पाठ्यक्रम अधि बढ्ने गर्दछ ।

पाठ्यक्रमको माध्यमबाट प्राप्त हुने शिक्षा अर्थात् ज्ञान सिप तथा अभिवृत्तिको माध्यमबाट व्यक्तिलाई समाज तथा विश्व , पेसा व्यवसाय ,रोजगारी प्राप्त गर्न ,परिवेशअनुकूल समायोजन हुन छनोट तथा सञ्चालन गर्न र आर्थिक क्रियाकलापमा सरिक हुन सहयोग प्राप्त हुनुपर्छ । यसका साथै पाठ्यक्रम निश्चित मूल्य तथा मान्यतामा विकास गरिएको हुनाले यसले सामाजिक मूल्य मान्यता तथा व्यवहारलाई सान्दर्भिकरणसहित आत्मसात् गर्नसमतामूलक र समावेशी ,विभेदरहित ; दृष्टिकोणअनुरूप व्यवहार गर्न ,आफ्नो र अरुको अधिकार र कर्तव्यप्रति सचेत रहन , सिर्जनात्मक तथा तथ्यपरक ढङ्गबाट सोच्न र निर्णय गर्न सहयोग गर्नुपर्छ । यसरी पाठ्यक्रम एउटा शिक्षा प्रणालीलाई मार्गदर्शन गर्ने आधार भएकाले यसको विकास तथा कार्यान्वयन उपयुक्तढङ्गले हुनुपर्दछ । मानवीय आवश्यकता सामाजिक मूल्य मान्यता र ,सिकारुको रुचि , सिप तथा प्रविधिअनुकूल पाठ्यक्रमलाई एउटा गतिशील लचिलो ,समाज तथा विश्वपरिवेशमा विकास भएका ज्ञान प्रक्रियाका रूपमा लिनु आवश्यक छ ।

शिक्षा क्षेत्र योजनाको प्रस्तुत खण्डमा नेपालमा विद्यालय तह (बालविकास तथा शिक्षादेखि कक्षा १२ सम्मको) पाठ्यक्रम विकास, कार्यान्वयन तथा मूल्याङ्कनसम्बन्धी वर्तमान अवस्थाको समीक्षा गरिएको छ । पाठ्यक्रम र सन्दर्भ सामग्रीको सवालमा चन्दननाथ नगरपालिकाका प्रयासहरूलाई सन्दर्भ अनुसार जोड्ने काम समेत गरिएको छ । पाठ्यक्रमको सम्बन्धमा गरिएको समीक्षाका आधारमा चुनौति र अवसरहरूको पहिचान गरिएको छ । पहिचान गरिएका चुनौती र अवसरहरूलाई मध्यनजर गरी यस योजना अवधिमा चन्दननाथ नगरपालिकामा पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कनलाई अझ सान्दर्भिक बनाउन र यसको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कनसम्बन्धी यस योजनाका उद्देश्य, रणनीतिहरू, अपेक्षित मुख्य नतिजा, मुख्यमुख्य कार्यक्रम तथा लक्षहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।

४.३.२ वर्तमान अवस्था

शिक्षाका अधिकांस सरोकारवालाहरू अहिले पनि पाठ्यक्रमतिर भन्दा पनि पाठ्यपुस्तकतिर बढी चासो राखिरहेका हुन्छन् । मिडियाले समेत पाठ्यपुस्तकहरू सम्बन्धित विद्यालयमा पुगे नपुगेको कुरालाई प्रमुख खबर बनाइरहेको हुन्छ । अरुका त कुरै टाढा भयो, कतिपय शिक्षकहरूले समेत पाठ्यक्रमलाई भन्दा पाठ्यपुस्तकलाई प्राथमिकतामा राखी पठनपाठन गरेका तथ्यहरू भेटिन्छन् । यसो हुनुमा पठनपाठन सुरु भएको केही दशक नाघिसकेपछि मात्रै औपचारिक रूपमा हाम्रो मुलुकमा पाठ्यक्रमको जन्म भएको सन्दर्भले भूमिका निर्वाह गरेको हुन सक्छ यसकारण कि शिक्षक, विद्यार्थी र शिक्षाका सरोकारवालाहरूले पाठ्यक्रमलाई भन्दा पनि पहिले पाठ्यपुस्तकलाई देख्ने मौका पाए । नेपालमा वि.सं. २०२८ को राष्ट्रिय शिक्षा पद्धतिको योजनामा सर्वप्रथम विद्यालय तहमा आवश्यक अङ्गहरूसहित पाठ्यक्रमलाई दस्तावेजीकरण गरिएको थियो भने पाठ्यक्रम विकासका लागि संस्थागत प्रबन्धका रूपमा शिक्षा मन्त्रालयअर्न्तगत पाठ्यक्रम विकास केन्द्र स्थापना भएको थियो । हालको

अवस्थामा वि.सं.२०७६ मा नयाँ पाठ्यक्रम प्रारूप तयार भई सोको कार्यान्वयन गर्ने क्रममा विद्यालय तहमा नयाँ पाठ्यक्रम विकास गरी वि.सं. २०७७ देखि कक्षा १ र ११ मा कार्यान्वयन सुरु भई वि.सं. २०८० सम्ममा विद्यालय तहका सबै कक्षाहरू अर्थात् कक्षा १-१२ मा यो पाठ्यक्रम कार्यान्वयन भएको छ ।

यसरी कार्यान्वयन हुन गइरहेको पाठ्यक्रममा विद्यालय तहको पाठ्यक्रमलाई सान्दर्भिक तथा प्रभावकारी बनाउन कक्षा १-३ मा अन्तरसम्बन्धित विषयवस्तुलाई एकीकृत गरिएको, व्यवहारकुशल तथा जीवनोपयोगी सिपहरू समावेश हुने गरी सिकाइ क्रियाकलापहरूको तर्जुमा गरिएको छ । पाठ्यभारलाई विस्थापन गरेर पाठ्यघण्टाको व्यवस्था गरिएको छ । आधारभूत तह कक्षा १ देखि कक्षा ८ सम्म स्थानीय कला, संस्कृति, भाषा, इतिहास, परम्परा, सिप तथा ज्ञानमा आधारित स्थानीय पाठ्यक्रम स्थानीय तहले विकास गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने र सबै कक्षाका विषयवस्तुलाई यथासम्भव स्थानीय परिवेश तथा दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित गराई व्यावहारिक किसिमले सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्ने व्यवस्था गरिएको छ । कक्षा १ देखि कक्षा ३ सम्मको मूल्याङ्कन प्रणालीलाई सिकाइ उपलब्धिमा आधारित गरिएको छ भने कक्षा ४ देखि कक्षा ८ सम्मको मूल्याङ्कन प्रणालीलाई सैद्धान्तिक परीक्षा र परियोजना कार्यमा आधारित बनाइएको छ । त्यसै गरी यसले सिकाइमा प्रयोग गरिने माध्यम भाषाले सिकाइमा बाधा नपर्ने गरी आवश्यकताअनुसार मातृभाषा, स्थानीय भाषा वा बहुभाषाको प्रयोग गरी सिकाइ सहजीकरण गर्न सकिने व्यवस्था गरिएको छ ।

पाठ्यक्रममा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाई जीवनोपयोगी तथा व्यवहारकुशल सिपका रूपमा एकीकृत गर्नुका साथै सिकाइको माध्यमका रूपमा प्रयोगलाई विस्तार गर्ने र विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापको अभिन्न अङ्गका रूपमा सिकाइ सुधारका लागि निरन्तर पृष्ठपोषण प्रदान गर्ने गरी प्रयोग गर्ने नीति लिएको छ । विद्यालय तह पुरा गरेपछि पेसा, व्यवसाय तथा रोजगारीमा जान चाहनेलाई सहयोग गर्ने र उच्च शिक्षा प्रवेश गर्न चाहनेहरूका लागि तयारी गराउने गरी माध्यमिक तहमा अनिवार्य तथा विभिन्न ऐच्छिक विषयहरू समावेश गरिएको छ भने प्राविधिक धार अध्ययन गर्न सक्ने व्यवस्था पनि गरिएको छ । विद्यालय शिक्षाको समग्र पाठ्यक्रमलाई सक्षमतामा आधारित बनाई विकास तथा कार्यान्वयन गरिएको छ भने विषयवस्तु तथा सिकाइ क्रियाकलापको भार पाठ्यघण्टा (Credit Based) मा निर्धारित गरिएको छ । विद्यार्थी मूल्याङ्कनको नतिजालाई अक्षराङ्कन पद्धतिमा व्याख्या गर्ने व्यवस्था गरिएको छ ।

विद्यालय शिक्षाको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ तथा सोअनुरूप विकास गरिएका पाठ्यक्रमका उल्लिखित परिवर्तन तथा सुधारको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि थप तयारी तथा क्षमता विकास आवश्यक छ । यसका लागि शिक्षकको तयारी, क्षमता विकासको अवसर, उत्प्रेरणा तथा जवाफदेहिता ज्यादै महत्त्वपूर्ण छ भने शिक्षक सहायता प्रणालीको स्थापना, स्थानीयलगायत सबै तहका सरकार तथा पाठ्यक्रम विकास गर्ने निकाय र कार्यान्वयन गर्ने विद्यालय सबैको क्षमता तथा जवाफदेहितामा सुधार आवश्यक छ । विद्यालय तहको कक्षा ९ देखि नै प्राविधिक धारको पाठ्यक्रम कार्यान्वयनको जटिलताको विश्लेषण गरी यस धारको पाठ्यक्रममा सुधार तथा समायोजन गर्नु जरुरी भएको छ । प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको पाठ्यक्रम, शिक्षणसिकाइ तथा मूल्याङ्कनसम्बन्धी व्यवस्थामा सुधारको खाँचो देखिएको छ ।

पाठ्यक्रम, शिक्षण सिकाइ र मूल्याङ्कनलाई सँगसँगै हिडाउन अपेक्षाकृत सकिएको छैन । अन्य मुलुकमा सफल भएको निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली हाम्रो मुलुकमा प्रभावकारी हुन सकेको छैन । हाल कार्यान्वयन भइरहेको सिकाइ उपलब्धिमा आधारित र परियोजना कार्यमा आधारित मूल्याङ्कन प्रणाली सफल र प्रभावकारी हुनका लागि पनि विद्यालयको कुशल व्यवस्थापन र शिक्षकको समर्पणको आवश्यक पर्दछ । यस तर्फ ध्यान दिन सकिने भने अहिलेको मूल्याङ्कनको हविगत पनि निरन्तर मूल्याङ्कनको जस्तै नहोला भन्न सकिन्न । सबै कक्षाहरूमा नयाँ पाठ्यक्रम कार्यान्वयन भइसक्दा समेत शिक्षकहरूलाई यस बारेमा अभिमुखीकरण गर्न नसकेको अवस्था छ । निर्माणात्मक मूल्याङ्कन प्रभावकारी हुन नसकिरहेको अवस्था छ । कतिपय विद्यार्थीहरू अध्ययनका लागि तराइ तिर झर्ने र परीक्षा दिन मात्र यता आउने नियतिले हाम्रो पठन पाठन र परीक्षाको अवस्थालाई व्यङ्ग्य गरेको अवस्था छ ।

पूर्वीय दर्शनमा आधारित शिक्षा, मातृभाषा तथा स्थानीय विषय, संस्कृतलगायत शास्त्रीय भाषा शिक्षाका लागि कानुनी तथा नीतिगत आधारहरू तयार भई मौलिक एवम् स्थानीय ज्ञान, सिप तथा प्रविधिको उपयोग तथा निरन्तरताका लागि सरोकारवाला पक्षका साथै स्थानीय तह तथा विद्यालयका लागि अवसरको सुनिश्चितता गरिएको छ । विडम्बना भन्नुपर्छ हालसम्म आइपुग्दा पनि कतिपय पालिकाहरूले यसतर्फ गम्भीर नभएको अवस्था छ । त्या समस्या चन्दननाथ नगरपालिकामा पनि केही हदसम्म देखिएको छ । चन्दननाथले पर्याप्त बजेट विनियोजन गर्न नसकेका कारण तोके बमोजिमको पाठ्यघण्टा र विषयवस्तुलाई समेटेर पाठ्यक्रम र सोही अनुसारका पाठ्यपुस्तकहरू प्रकाशन गर्न नसकेको अवस्था छ । चन्दननाथ नगरपालिकाले पाठ्यक्रमको आधारमा पाठ्यपुस्तक र सन्दर्भ सामग्रीहरू पनि लेखन एवम् प्रकाशन गर्ने कामलाई तिब्रता दिएको छ । यसै सन्दर्भमा चन्दननाथ शैक्षिक सत्र २०७९ मा कक्षा १, २ र ३ मा स्थानीय पाठ्यपुस्तक समेत तयार गरी पठनपाठन सुरु गरिएको छ भने शैक्षिक सत्र २०८० कक्षा मा ४ र ५ मा लागु गर्ने कार्यक्रम रहेको छ । कोभिड १९ को कारण विद्यालयहरू बन्द भएको अवस्थामा घरमै बसेर अध्ययन गर्नका लागि चन्दननाथ नगरपालिकाले स्वाध्ययन सामग्री प्रकाशन गरेर विद्यार्थीहरूलाई वितरण गरेको अवस्था थियो ।

संघीय सरकारले स्थानीय तहमार्फत् पाठ्यपुस्तक खरिदका लागि विद्यालयलाई रकम उपलब्ध गराई सामुदायिक विद्यालयमा कक्षा १-१० मा अध्ययन गर्ने सबै विद्यार्थीले निःशुल्क रूपमा पाठ्यपुस्तक प्राप्त गर्ने व्यवस्था गरेको छ । विकल्पविहिन र प्रतिस्पर्धाविना तयार हुने यस्ता पुस्तकहरूमा विविध पक्षमा कमजोरी हुन सक्ने सम्भावनालाई नकार्न सकिन्न । विद्यार्थीको हातमा सरकारी पाठ्यपुस्तक आइपुग्दा कागज र छपाइको गुणस्तर निजीको तुलनामा कमजोर देखिएकोले विद्यार्थीहरू निजी प्रकाशनतिर आकर्षित भएको अवस्था छ । यसका लागि पुस्तक डिजायन र मुद्रणमा सुधार आवश्यक देखिन्छ । त्यसैगरी स्पेसिफिकेसन अनुसारको कागज तथा मुद्रणको गुणस्तर सुनिश्चित गर्नु उत्तिकै आवश्यक छ । अधिकांश संस्थागत र केही सामुदायिक विद्यालयहरूले भने निजी क्षेत्रका प्रकाशकद्वारा प्रकाशित र पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले सन्दर्भ सामग्रीका रूपमा प्रयोग गर्ने प्रयोजनका लागि सूचीकृत पुस्तकमध्येबाट छनोट गरी पाठ्यपुस्तकका रूपमा प्रयोग गरिरहेका छन् । पाठ्यपुस्तक तथा सन्दर्भ सामग्रीहरूको विद्युतीय प्रति तयार गरी पाठ्यक्रम विकास केन्द्रको वेबसाइटमा राखिएको तथा शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रले निर्माण तथा सञ्चालन गरेको विद्युतीय सिकाइ पोर्टल सिकाइ चौतारी (e-Learning Portal) मा उक्त सिकाइ सामग्रीहरू राखिएका छन् । माध्यमिक तहको प्राविधिक धारतर्फ पनि विषयगत सिकाइ तथा स्रोत सामग्री विकास गरी वेबसाइटमा राखिएका छन् ।

४.३.३ चुनौति र अवसर

नयाँ पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि शिक्षक तयारी, विकास र विषयगत शिक्षकको व्यवस्था गर्नु, विद्यालयमा आधारित पेसागत सहयोग पद्धति स्थापना र सञ्चालन गर्नु, स्थानीय पाठ्यक्रम र पाठ्यसामग्री विकासका लागि स्थानीय तहको क्षमता विकास गर्नु, सबै शिक्षकलाई नयाँ पाठ्यक्रम र पाठ्यसामग्रीको अभिमुखीकरण गर्नु, पाठ्यक्रम विकास तथा परिमार्जनमा सरोकारवालाको अर्थपूर्ण सहभागिताको सुनिश्चितता गर्नु, पाठ्यक्रम विकास तथा अद्यावधिक कार्यलाई अनुसन्धानमा आधारित बनाउनु, पालिका स्तरमा पाठ्यक्रम निर्माण र परिमार्जनका लागि आवश्यक पर्ने संरचनाको स्थापना गर्नु, बालबालिकाको सिकाइलाई माध्यम भाषाका कारण अवरोध नहुने गरी भाषाको छनोट गर्नु, विशेषतः प्रारम्भिक कक्षाहरूमा आवश्यकताअनुसार मातृ भाषा, स्थानीय भाषा, बहुभाषा आदिको प्रयोग गर्नु, विद्यालय तहको प्राविधिक धारको पाठ्यक्रममा सुधार, परिमार्जन तथा समायोजन गर्नु, अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूका लागि पाठ्यक्रम तथा सिकाइ सामग्रीमा पर्याप्त विकल्पहरू प्रदान गरी अपाङ्गताको प्रकृतिअनुसार लचकता प्रदान गर्नु, पाठ्यपुस्तकको गुणस्तर सुधार तथा बहुपाठ्यपुस्तक नीतिको कार्यान्वयन गर्नु, मूल्याङ्कनलाई व्यावहारिक र प्रयोजनमूलक बनाउनु आदि पाठ्यक्रम, पाठ्यसामग्री तथा विद्यार्थी मूल्याङ्कनका क्षेत्रमा देखिएका प्रमुख चुनौतीहरू हुन् ।

यसका अतिरिक्त शिक्षक निर्देशिकालगायत विद्यार्थीका लागि मुद्रित तथा डिजिटल सन्दर्भ सामग्रीको विकास तथा उपलब्धताको सुनिश्चित गर्नु, मूल्याङ्कन पद्धतिलाई शिक्षणसिकाइसँग जोड्नु, परीक्षा पद्धतिलाई स्मरण र बोध जस्ता सामान्य संज्ञानात्मक पक्षको मात्र लेखाजोखा नगरी उच्च तहको संज्ञान तथा सिप परीक्षण गर्ने गरी कार्यान्वयन र विद्यार्थीको कार्यसम्पादन स्तरलाई मूल्याङ्कनको नतिजाले स्पष्ट गर्न सक्ने बनाउनु, योग्यता प्रमाणीकरणका लागि तहगत स्तर निर्धारण र समक्षता प्रदान (राष्ट्रिय योग्यता प्रारूपको कार्यान्वयन) गर्नु, सिकाइ सहजीकरण र मूल्याङ्कनमा सूचना प्रविधिको उपयोग सहितको वैकल्पिक विधिको प्रयोग गर्नु, अनलाइन पद्धतिमा आधारित शिक्षण सिकाइको लागि सीप प्रविधि र पहुँचा विस्तार गर्नु, पाठ्यक्रम विकास, परिमार्जन कार्यान्वयन तथा मूल्याङ्कनमा स्थानीय तह, प्रदेश सरकार तथा विद्यालयको अर्थपूर्ण सहभागिता कायम गरी पाठ्यक्रम कार्यान्वयनमा जवाफदेहिताको सुनिश्चितता गर्नु आदि समेतलाई पाठ्यक्रम, पाठ्यसामग्री तथा विद्यार्थी मूल्याङ्कनको क्षेत्रमा देखिएका चुनौतीहरू हुन्।

पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक र मूल्याङ्कन प्रणालीमा कण्ठ गर्ने किसिमको सङ्ज्ञानात्मक पक्षभन्दा सीप र सिर्जनालाई प्राथमिकता दिने कार्यको आरम्भ हुनु, मूल्याङ्कन प्रणाली क्रमशः विद्यालय र शिक्षकमा आधारित हुदै जानु, स्थानीय ज्ञान, सीप र प्रविधिलाई क्रमशः पाठ्यक्रममा समावेश गरी शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्ने नीति र कार्यक्रमहरूको विकास गरिनु, तुलनात्मक रूपमा पहिलेको भन्दा पाठ्यपुस्तक छपाइ, गुणस्तर र डिजाइनमा सुधार हुदै जानु, पाठ्यपुस्तक प्रकाशनमा भएको एकाधिकार क्रमशः प्रतिस्पर्धात्मक किसिमले बजारमा जानु, पहिले भन्दा अहिलेको शैक्षिक सत्रमा पाठ्यपुस्तकहरू समयमै उपलब्ध हुनु, वेबसाइटहरूमा पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक र सन्दर्भसामग्रीका इकपिहरू पढ्न मिल्ने गरी उपलब्ध हुदै जानु, प्रारम्भिक कक्षा पढाइ कार्यक्रम अन्तर्गत विद्यालयहरूमा बालबालिकाहरूका निम्ति कक्षाकोठाहरूमा सन्दर्भ सामग्रीहरूसहितका बुककर्नरहरूको व्यवस्था हुनु चन्दननाथ लगायतका पालिकाहरूले आफ्नै परिवेश अनुकूलको पाठ्यक्रम निर्माण गरी कार्यान्वयन गरिरहेको अवस्था हुनु जस्ता पक्षहरूलाई पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक र मूल्याङ्कन प्रणालीमा देखिएका अवसरहरूको रूपमा लिन सकिन्छ।

४.३.४ उद्देश्यहरू

चन्दननाथ नगरपालिकाको प्रस्तुत योजनाले पाठ्यक्रम, पाठ्यसामग्री र मूल्याङ्कन उपक्षेत्रको समग्र उद्देश्यको रूपमा पाठ्यक्रमलाई समयसापेक्ष, सान्दर्भिक, गुणस्तरीय र प्रभावकारी बनाई सम्मृद्ध नगरपालिका निर्माणका लागि सक्षम, सृजनशील तथा प्रतिस्पर्धी नागरिक तयार गर्न सहयोग गर्नु रहेको छ भने यससम्बन्धी उद्देश्यहरू देहायबमोजिम रहेका छन् :

- १) स्थानीय आवश्यकता र विश्वपरिवेशलाई आत्मसात गरी पाठ्यक्रमलाई समयसापेक्ष, सान्दर्भिक, गुणस्तरीय र प्रभावकारी बनाउन योगदान गर्नु।
- २) पूर्वीय दर्शन, मानवीय मूल्य मान्यता र आदर्शलाई अन्तरसम्बन्धित विषयवस्तुको रूपमा स्थानीय पाठ्यक्रममा समावेश गरी पाठ्यक्रमलाई अनुसन्धान तथा जीवन्त अनुभवमा आधारित किसिमबाट विकास गरी कार्यान्वयन गर्नु।
- ३) सिकाइलाई दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित हुनेगरी विषयवस्तुलाई अन्तरसम्बन्धित गरी सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नु।
- ४) पाठ्यक्रममा आधारित शिक्षण सिकाइद्वारा स्थानीय र आधुनिक विश्वपरिवेशअनुसार सिकारूमा ज्ञान, सिप तथा व्यवहार विकासमा सहजीकरण गर्नु।
- ५) सिकारूका सिकाइ समस्याको समाधानउन्मुख निरन्तर, आवधिक तथा स्तरीकृत साथै प्रमाणमा आधारित मूल्याङ्कन पद्धतिको कार्यान्वयन गर्नु।
- ६) कक्षाकोठामा हुने शिक्षण सिकाइलाई पाठ्यपुस्तकमा आधारित नभई पाठ्यक्रममा आधारित बनाउनका लागि शिक्षालयको वातावरण उपयुक्त बनाउनु र शिक्षकको दक्षता र समर्पण भावमा सुधार गर्नु।

- ७) स्तरीय र सिकारुमैत्री पाठ्यपुस्तक र सन्दर्भ सामग्रीहरूको लेखन र व्यवस्थापन गरी विद्यालय र विद्यार्थीहरूमा सहज किसिमले पठन संस्कृतिमा विकास गर्दै सिकाइ उपलब्धिमा सुधार गर्नु ।
- ८) पालिका स्तरमा पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक र मूल्याङ्कनको क्षेत्रमा काम गर्नका लागि उपयुक्त संरचना र जनशक्तिको व्यवस्था गर्नु ।

४.३.५ रणनीतिहरू

उल्लिखित उद्देश्यहरू हासिल गर्न निम्नलिखित रणनीतिहरू अवलम्बन गरिएको छ :

- १) राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ को आधारमा तयार गरिएको विद्यालय तहको पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन गरिनेछ र कार्यान्वयनको मूल्याङ्कन आवधिक रूपमा गरी त्यसका आधारमा पाठ्यक्रम परिमार्जन तथा सुधार गर्न योगदान गरिनेछ ।
- २) पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तक विकास प्रक्रियालाई बढी सहभागितामूलक बनाई स्थानीय सरोकारवालामा अपनत्व विकास गरी जवाफदेही बनाउन विद्यालयमा आधारित पाठ्यक्रम विकास प्रक्रियालाई प्रभावकारी बनाउन भूमिका निर्वाह गरिनेछ र विकास गरिएका पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्रीको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि सम्बन्धित शिक्षक तथा सरोकारवालालाई प्रभावकारी ढङ्गले प्रबोधीकरण गरिनेछ ।
- ३) सङ्घीय संरचनाअनुसार स्थानीय सरकार तहबाट पाठ्यक्रम विकास तथा कार्यान्वयनका लागि अत्यावश्यक संरचनागत तथा पेसागत सक्षमता अभिवृद्धि गरी पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न उचित कानुनी तथा नीतिगत व्यवस्था गरी कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ ।
- ४) पूर्वीय दर्शन, मानवीय मुल्य मान्यता र पेशा व्यवसाय एवम् श्रमप्रतिको सम्मानमा आधारित समाज, सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकास र प्रयोग एवम् कला संस्कृति र सम्पदाहरूको संरक्षण र सम्बर्धन गर्ने कार्यलाई उच्च प्राथमिकता दिई स्थानीय पाठ्यक्रमलाई समसामयिक, सान्दर्भिक र व्यावहारिक बनाउँदै लगिनेछ ।
- ५) स्थानीय तहबाट निर्माण गरिने पाठ्यक्रम र सन्दर्भ सामग्रीहरू स्थानीय आवश्यकता, मूल्यनिष्ठ समाज एवम् मानवता र पूर्वीय दर्शनमा आधारित बनाई निर्माण एवम् कार्यान्वयन गर्नका लागि आवश्यक संयन्त्रको विकास गरिनेछ ।
- ६) राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूपले निर्दिष्ट गरेअनुसार स्थानीय स्तरमा विद्यालय तहको पाठ्यक्रम विकास तथा कार्यान्वयन गर्न अत्यावश्यक सक्षमता र जिम्मेवारीको विकास गरिनेछ ।
- ७) वैकल्पिक सिकाइका आधारमा शिक्षणसिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गरी स्थानीय तहमा पर्न सक्ने विपत, महामारी तथा सङ्कटको अवस्थामा सिकाइलाई निरन्तरता दिन सामुदायिक विद्यालयको संरचनागत सुधार, शिक्षकको पेसागत सक्षमता विकास र पर्याप्त सिकाइ सामग्री विकास गरी सिकाइ अवसर अभिवृद्धि गरिनेछ र विद्यालयहरूलाई यसका लागि सक्षम बनाउन भूमिका निर्वाह गरिनेछ ।
- ८) पाठ्यक्रम विकास तथा कार्यान्वयनमा सम्बद्ध सरोकारवालाहरू, अभिभावक, शिक्षक, विद्यार्थी, समाजसेवी, विद्यालय व्यवस्थापन पदाधिकारी, बुद्धिजीवी, शिक्षाप्रेमी, एवम् परम्परागत ज्ञान र सिपका ज्ञाता तथा अनुसन्धाता आदिको सहभागिता र भूमिकामा वृद्धि गरिनेछ ।
- ९) स्थानीय तहबाट समेत प्रकाशन हुने पाठ्यपुस्तकको गुणस्तर सुधार गर्न प्रतिस्पर्धात्मक प्रक्रिया अवलम्बन गरी पाठ्यपुस्तक विकास गरिने छ । कागज तथा छपाइको गुणस्तरसमेत सुधार गरी बहुवर्ष प्रयोगको सम्भाव्यता परीक्षण गरिनेछ । यसका साथै पाठ्यक्रममा आधारित शिक्षणसिकाइलाई सुनिश्चित गर्न शिक्षकको पेसागत सक्षमता विकासलाई निरन्तरता दिई बहुपाठ्यपुस्तक नीति कार्यान्वयन गरिनेछ ।
- १०) परम्परागत रूपमा प्रचलनमा रहेको पाठ्यपुस्तकमा आधारित शिक्षणसिकाइलाई बालकेन्द्रित, लैङ्गिक तथा अपाङ्गता मैत्री बनाई सूचना, सञ्चार र प्रविधिको उचित प्रयोग गर्दै बढी सहभागितामूलक, अन्तरक्रियात्मक, खोजमूलक एवम्

- समस्या समाधान केन्द्रित शिक्षण विधिको प्रयोगलाई संस्थागत गरिनेछ । प्रारम्भिक कक्षाहरूको शिक्षण सिकाइमा पाठ्यपुस्तकको प्रयोगलाई न्यूनिकरण गर्दै लगिनेछ ।
- ११) बालबालिकाको सिकाइलाई माध्यम भाषाका कारण अवरोध नहुने गरी माध्यम भाषा छनोट गरिने छ । यसका लागि विशेषतः प्रारम्भिक कक्षाहरूमा सिकाइ सहजीकरणका लागि आवश्यकताअनुसार मातृभाषा, स्थानीय भाषा, बहुभाषा प्रयोगलाई प्राथमिकता दिइनेछ ।
 - १२) विद्यालयहरूलाई वैकल्पिक तथा बहुकक्षा शिक्षणसिकाइअनुरूपका शैक्षिक क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्न सक्षम बनाइँदै लगिनेछ ।
 - १३) विद्यालयमा आधारित सहयोग पद्धति विकास गरी पाठ्यक्रमको कार्यान्वयनमा रहेका समस्याहरूलाई कार्यान्वयन तहमा नै समाधान गरी शिक्षणसिकाइ प्रक्रियालाई प्रभावकारी बनाइनेछ ।
 - १४) सबै सामुदायिक विद्यालयमा सूचना, सञ्चार तथा प्रविधिमा आधारित शिक्षणसिकाइका लागि अत्यावश्यक पूर्वाधार विकास तथा त्यसको उचित उपयोग गर्न संघ र प्रदेश सरकारसँग सहकार्य गरिनेछ ।
 - १५) प्रत्येक सामुदायिक विद्यालयमा एक एक सूचना सञ्चार तथा प्रविधि ल्याब र सिकाइ सामग्रीयुक्त पुस्तकालय स्थापना गरी शिक्षक तथा सिकारूलाई प्रविधिको प्रयोग, थप ज्ञान, सिप विस्तारको अवसरमा वृद्धि तथा खोजमूलक शिक्षणसिकाइको प्रयोग गर्ने वातावरण सुनिश्चित गर्न योगदान गरिनेछ ।
 - १६) सङ्घीय सरकार र प्रदेश सरकारको सहयोग सहकार्यका आधारमा नगरपालिकामा स्थानीय पाठ्यक्रम विकास तथा कार्यान्वयनका लागि मौजूदा संरचनामा पुनरावलोकन गरिनेछ ।
 - १७) सङ्घीय सरकार र प्रदेश सरकारको सहयोगमा अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूको शैक्षिक पहुँच बढाउन र सिकाइ अवसर वृद्धि गर्न पाठ्यक्रम तथा सिकाइ सामग्रीलाई ब्रेल लिपीमा तयार गर्ने र श्रव्यदृश्यमा आधारित साङ्केतिक भाषाका शैक्षिक सामग्रीहरूको विकास तथा प्रयोगलाई उच्च प्राथमिकताका साथ कार्यान्वयनमा ल्याई सबै बालबालिकाको शैक्षिक अधिकारको सुनिश्चित गरिनेछ ।
 - १८) पाठ्यक्रम परिमार्जनका क्रममा परिमार्जित पाठ्यक्रम वा नयाँ विकसित पाठ्यक्रम कार्यान्वयनका लागि शिक्षकमा हुनुपर्ने वा विकास गर्नुपर्ने सक्षमता यकिन गरी पाठ्यक्रम कार्यान्वयनपूर्व शिक्षकको सक्षमता विकास गर्ने कार्यलाई सुदृढ बनाइनेछ ।
 - १९) सिकारूको सिकाइ उपलब्धिप्रति शिक्षकलाई जिम्मेवार तथा जवाफदेही बनाई विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिलाई शिक्षकको वृत्तिविकाससँग आबद्ध गर्दै पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने वातावरण सिर्जना गरिनेछ ।
 - २०) तीव्र गतिमा भइरहेको ज्ञान, विज्ञान र प्रविधिको परिवर्तन र विकासलाई सम्बोधन र समावेश हुने गरी पाठ्यक्रमको परिवर्तन र परिमार्जन गर्ने कार्यलाई सहज, सरल, चुस्त र छरितो बनाउन संघ र प्रदेशसँग सहकार्य गरिनेछ ।
 - २१) शिक्षण सिकाइ भन्दा परीक्षालाई महत्त्व दिने हाम्रो संस्कारलाई परिवर्तन गरी सिकेको प्रमाणित भइसकेपछि परीक्षा लिइरहनु नपर्ने गरी मूल्याङ्कन प्रणालीको विकास गर्न योगदान गरिनेछ ।
 - २२) विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई पारदर्शी, बस्तुनिष्ठ र कक्षाकोठाको सिकाइमा आधारित हुनेगरी प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न योगदान गरिनेछ ।
 - २३) विद्यालय तहको प्राविधिक धारको हालको पाठ्यक्रम कार्यान्वयनको मूल्याङ्कनका आधारमा आवश्यक सुधार, परिमार्जन तथा समायोजनका लागि आवश्यक पहल गरिनेछ ।

४.३.६ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क) उपलब्धि (Outcomes)

विद्यालय शिक्षाको पाठ्यक्रमलाई सान्दर्भिक तथा मूल्याङ्कन प्रणाली प्रभावकारी भई दैनिक जीवनका लागि आवश्यक आधारभूत सक्षमतासहित सृजनशील, सकारात्मक सोच भएको, निरन्तर सिकाइप्रति प्रतिबद्ध र रोजगारउन्मुख नागरिक तयार गर्न सहयोग भएको हुने ।

ख) नतिजा(Results)

- १) राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ अनुसार प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षादेखि कक्षा १२ सम्मको पाठ्यक्रम विकास भई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन भएको हुने ।
- २) कक्षा १-८ सम्म सबै विद्यालयमा सम्बन्धित स्थानीय तहले विकास वा समायोजन गरेअनुसार स्थानीय पाठ्यक्रम कार्यान्वयन भएको हुने ।
- ३) प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षादेखि आधारभूत तहसम्म विशेषत कक्षा १-३ मा आवश्यकतानुसार मातृभाषा, स्थानीय भाषा वा बहुभाषाको प्रयोग गरी सिकाइ सहजीकरण भएको हुने ।
- ४) बहुपाठ्यपुस्तक प्रयोग हुने र पाठ्यपुस्तकको गुणस्तरमा सुधार गर्न आवश्यक योगदान भएको हुने ।
- ५) कक्षाकोठा सिकाइको अभिन्न अङ्गका रूपमा सिकाइ सुधारको माध्यमका रूपमा मूल्याङ्कनको प्रयोग हुनका साथै विभिन्न तहमा सञ्चालन गरिने सार्वजनिक परीक्षाले विद्यार्थीको क्षमताको सही व्याख्या गरेको हुने ।
- ६) पाठ्यसामग्रीहरू अपाङ्ग मैत्री तथा सामाजिक, सांस्कृतिक तथा भौगोलिक विविधता सापेक्ष भएको हुने ।
- ७) सिकाइ क्रियाकलाप बालमैत्री, स्थानीय सन्दर्भ सापेक्ष, सान्दर्भिक तथा प्रभावकारी भएको हुने ।
- ८) पाठ्यक्रम कार्यान्वयनका लागि नतिजा अर्थात् विद्यार्थीको सिकाइमा आधारित उत्तरदायित्व बहन भएको हुने ।
- ९) नगरपालिकास्तरको पाठ्यक्रम निर्माण एवम् परिमार्जन र पाठ्यपुस्तकको विकास र प्रकाशनका लागि उपयुक्त संरचनाको स्थापना भएको हुने ।
- १०) सङ्घ र प्रदेश सरकारको समन्वय र सहकार्यमा चन्दननाथ नगरपालिकाले निर्माण गर्ने स्थानीय पाठ्यक्रम र सन्दर्भ सामग्रीहरू स्थानीय आवश्यकता, मूल्यनिष्ठ समाज एवम् मानवता र पूर्वीय दर्शनमा आधारित भएको हुने ।

ग) प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष (Major activities and target)

तालिका ४.३.: पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कनसम्बन्धी प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

क्र.सं	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (पहिलो ५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	जिम्मेवार निकाय
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	शिक्षक निर्देशिका विकास, पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री अभिमुखीकरण आदि गरी राष्ट्रिय एवम् स्थानीय पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन।	कक्षा/ विषय	√	√	√	√	√			सङ्घको नेतृत्व र प्रदेश एवम् स्थानीय सरकारको सहयोग।
२	विद्यार्थी मूल्याङ्कनका लागि विकास गरिएका मापदण्ड (आन्तरिक, प्रयोगात्मक, बाह्य) हरुको प्रबोधिकरण र कार्यान्वयन।	कक्षा/ विषय	√	√	√	√	√	√		सङ्घको नेतृत्व र प्रदेश एवम् स्थानीय सरकारको सहयोग।
३	प्राविधिक धारतर्फका पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री अन्तरगत समस्या तथा विकल्प पहिचान र संरचना तयारी, पाठ्यक्रम समायोजन, परिमार्जन तथा विकास पाठ्यसामग्री समायोजन, परिमार्जन तथा विकास प्रयोगात्मक कार्यविधि विकास र पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री प्रबोधीकरण।	विषय क्षेत्र र पटक	१ √	√	√					सङ्घीय सरकारको नेतृत्व र प्रदेश एवम् स्थानीय सरकारको सहयोग।
४	निर्देशिका, कार्यविधि तथा मार्गदर्शन विकास तथा परिमार्जन तथा एकीकरण	पटक	१	१	१	१	१	५		सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको समन्वय र सहकार्यमा
५	विभिन्न विषयमा विद्यार्थीका लागि नमूना डिजिटल अन्तरक्रियात्मक सामग्री विकास गरी सम्पूर्ण	पद्धति कक्षा विषय पटक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			दृष्टिविहिन तथा श्रवण क्षमताविहिनले समेत प्रयोग गर्न सक्ने गरी

	सामग्रीलाई डिजिटलाइज गरी केन्द्रको इ-पुस्तकालयमा व्यवस्थित गरी सार्वजनिक पहुँच हुने गरी राख्ने।									सङ्घको नेतृत्वमा निर्माण
६	पाठ्यपुस्तक									
	—बहुपाठ्यपुस्तक नीति कार्यान्वयन (गुणस्तर सुनिश्चि गर्ने, मूल्याङ्कन तथा छनोट) एवम् निःशुल्क पाठ्यपुस्तक उपलब्ध गराउने	कक्षा/ विषय	१-१०	१-१०	१-१०	१-१०	१-१०			सङ्घीय सरकारको नेतृत्व र प्रदेश एवम् स्थानीय सरकारको सहयोग।
	—पाठ्यपुस्तकको बहुबर्षे प्रयोगको परीक्षण	कक्षा/ विषय	तयारी	तयारी	परीक्षण	परीक्षण				
	—विभिन्न किसिमका अपाङ्गता भएकाहरूका लागि अनुकूल पाठ्यपुस्तक/पाठ्यसामग्री विकास तथा निःशुल्क उपलब्ध गराउने	कक्षा/विषय सङ्ख्या	१ देखि ३	४ देखि ५	६ देखि ८	९ र १०	११ र १२			
७	पाठ्यक्रम मूल्याङ्कन									
	— अनुसन्धान तथा मूल्याङ्कन	तह/कक्षा				१	१			सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको समन्वय र सहकार्यमा
	— सुधार	कक्षा/ विषय					अधार भूत	माध्यमिक		
	—विद्यालयमा आधारित पाठ्यक्रम विकास परीक्षण	विषय				कक्षा १	कक्षा २	कक्षा ३		
८	स्थानीय पाठ्यक्रम									
	— स्थानीय पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री विकास, समायोजन तथा कार्यान्वयन	कक्षा/विषय	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			नगरपालिकाले सम्पादन गर्ने
९	संस्थागत प्रबन्ध र क्षमता विकास									
	—स्थानीय सरकार तहमा पाठ्यक्रमको विकास, कार्यान्वयन, परीक्षा तथा मूल्याङ्कन,	पटक	१	१						सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको समन्वय र सहकार्यका आधारमा

	अनुगमनलगायतका प्राविधिक सहयोगका लागि स्थानीय विज्ञ सम्मिलित प्राविधिक संयन्त्रको व्यवस्था									नगरपालिकाले सम्पादन गर्ने
	—नयाँ पाठ्यक्रममा आधारित शिक्षक तालिम तथा सहायता प्रणालीमार्फत् शिक्षकको क्षमता विकास	पटक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			तीनै सरकारको सहकार्यमा
१०	आधारभूत तथा माध्यमिक तहका सार्वजनिक परीक्षा प्रणाली सुधारका लागि क्षमता विकास गर्ने	स्थानीय तह	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह
११	नगरपालिका स्तरमा पाठ्यक्रम निर्माण एवम् परिमार्जन र पाठ्यपुस्तकको विकास र प्रकाशनका लागि उपयुक्त संरचनाको स्थापना हुने।	स्थापना	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			सङ्घ र प्रदेशसँगको सहकार्यमा नगरपालिकाले सम्पादन गर्ने
१२	स्थानीय तहले निर्माण गर्ने पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तक स्थानीय आवश्यकता, मूल्यनिष्ठ समाज एवम् मानवता र पूर्वीय दर्शनमा आधारित हुने	लेखन र प्रकाशन	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			सङ्घ र प्रदेशसँगको सहकार्यका आधारमा नगरपालिकाले सम्पादन गर्ने
१३	स्थानीय तहबाट स्थानीय आवश्यकता अनुसार मातृभाषा लगायत अन्य भाषाका पाठ्यपुस्तक र सन्दर्भ सामग्री सम्पादन प्रकाशन र वितरण सम्बन्धी कार्य गरिने।	लेखन र प्रकाशन	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			सङ्घ र प्रदेशसँगको सहकार्यका आधारमा नगरपालिकाले सम्पादन एवम् प्रकाशन गर्ने।

४.४. शैक्षिक सुशासन र गुणस्तर व्यवस्थापन

४.४.१ परिचय

आधुनिक राज्य व्यवस्थामा सुशासन र जनशक्ति व्यवस्थापनको सवाल एक महत्वपूर्ण सवाल हो । त्यसैले पनि भन्ने गरिन्छ – ‘सुशासन राज्यप्रणालीमा प्राणी जगतलाई नभइ नहुने वायू जस्तै हो जसको उपस्थितिको बारेमा खासै चासो राखिदैन तथापि यसको अनुपस्थितिले भने जीवनमा ठूलो फरक पर्दछ ।’ सुशासनको बारेमा हाम्रो मुलुकमा पनि बेलाबेलामा चर्चा भइरहन्छ । सुशासनको खम्बाको रूपमा रहेका कानूनी शासन, सहभागिता, पारदर्शिता, उत्तरदायित्व र जवाफदेहिता, समता र समावेशिता, प्रभावकारिता र मितव्ययिता जस्ता कुराहरुको पालना भएन भन्ने कुराहरुको बारेमा बेलाबेलामा चर्चापरिचर्चा हुनु हाम्रो मुलक र हाम्रो प्रदेशमा नौलो मानिदैन । शिक्षा क्षेत्रमा यसको बहस झनै चर्को रूपमा उठ्ने गरेको छ ।

सामान्यतया गुणस्तर भन्नाले उपभोक्तालाई बस्तु वा सेवाबाट प्राप्त हुने सन्तुष्टी हो । उपभोक्तालाई प्राप्त हुने सन्तुष्टीको स्तर जति उच्च हुन्छ बस्तु वा सेवा त्यति धेरै गुणस्तरीय भन्ने बुझिन्छ । शिक्षामा गुणस्तर भन्नाले पहिलो कुरा, परिवार र समुदायबाट सहयोग र प्रोत्साहनप्राप्त स्वस्थ र सिकाइका लागि उत्प्रेरक सिकाइ, दोश्रो कुरा, सिकाइका लागि स्वस्थ, सुरक्षित, लैङ्गिक समतामूलक र उपयुक्त स्रोतसाधन र सुविधायुक्त वातावरण, तेश्रो कुरा, साक्षरता, जीवनोपयोगी सीप र ज्ञान लगायत लैङ्गिकता, स्वास्थ्य, पोषण, सडकक्रमक रोगहरुबाट बचाव गर्नका लागि सान्दर्भिक हुने पाठ्यक्रम, विषयवस्तु र शैक्षिक सामग्री, चौथो कुरा, सिकाइ सहजीकरणमा प्रवर्धन र विभेदको न्यूनिकरणलाई सहयोग पुग्ने गरी उपयुक्त कक्षाकोठा, विद्यालय र मूल्याङ्कन प्रणालीमा आधारित तालिमप्राप्त र दक्ष शिक्षकबाट सहजीकरण गरिएको बालकेन्द्रित शिक्षण प्रणाली र पाँचौँ कुरा, शिक्षाका राष्ट्रिय लक्ष र समाजमा सकारात्मक सहभागिताको परिपूर्ति हुने गरी ज्ञान, सीप र अभिवृत्ति भएका नागरिकहरुको उत्पादन आदि पर्दछन् (UNICEF, June, 2000) ।

शिक्षामा गुणस्तरलाई व्यक्ति, परिवार, समाज र राष्ट्रको दृष्टिकोणबाट पनि विश्लेषण गर्न सकिन्छ । दृष्टान्त दिएर भन्नुपर्दा राष्ट्रका लागि गुणस्तरीय शिक्षा अन्तर्गत विद्यार्थीको राम्रो राष्ट्रिय शैक्षिक उपलब्धि, विश्वव्यापी प्रतिष्पर्धी नागरिकको उत्पादन, विकासलाई सहयोग गर्ने, राष्ट्रियता प्रवर्धन गर्ने र राष्ट्रको विकासका लागि आवश्यक जनशक्ति परिपूर्ति गर्ने जस्ता पक्षहरु पर्दछन् । समाजका निम्ति गुणस्तरीय शिक्षा अन्तर्गत सहिष्णुता, सामुदायिक सद्भाव, नैतिकवान, शिष्ट, संस्कृतिको प्रवर्धन गर्ने, सकारात्मक सोच भएको आदि जस्ता पक्षहरु पर्दछन् । परिवारका लागि गुणस्तरीय शिक्षा अन्तर्गत रोजगारमूलक, परम्पराको संरक्षण र पालना गर्ने तथा आर्थिक उपार्जन गर्ने आदि जस्ता कुराहरु पर्दछन् । त्यसैगरी व्यक्तिका लागि गुणस्तरीय शिक्षा अन्तर्गत रोजगारी, स्वतन्त्र जीवन यापन र समुन्नत चेतना जस्ता कुराहरु गुणस्तरीय शिक्षा अन्तर्गत पर्दछन् ।

हाम्रो देश, प्रदेश र स्थानीय सन्दर्भमा कुरा गर्नुपर्दा, गुणस्तरीय शिक्षाका बारेमा चर्चा भएका र सरोकारवालाहरुले बुझेको अर्थ र परिभाषाबाट सन्तुष्ट हुने ठाउँ देखिदैन । कतिपय सरोकारवालाहरुले अंग्रेजी माध्यममा पढ्ने, अङ्ग्रेजी बोल्ने, परीक्षामा राम्रो ग्रेड ल्याउने, व्यवहारमा भन्दा पनि पठनपाठन र सैद्धान्तिक पक्षमा सफल, बैदेशिक रोजगारका लागि बाञ्छनीय जस्ता कुराहरु गुणस्तरीय शिक्षाका लागि प्राथमिकतामा परेको देखिन्छ । कतिपयमा गुणस्तरीय शिक्षा कामदार हुनका लागि भन्दा पनि बसेर खानका लागि भन्ने सोचले घर गरेको अवस्थालाई पनि नकार्न नसकिने स्थिति छ ।

शिक्षामा सुशासन र गुणस्तर व्यवस्थापन एउटै सिक्काका दुईटा पाटा जस्तै अन्तरसम्बन्धित विषयहरु हुन । एउटाको उपस्थिति भएको ठाउँमा अर्कोको उपस्थिति पनि अनिवार्य देखिन्छ । अर्थात् जहाँ सुशासन हुन्छ त्यहाँ गुणस्तर पनि हुन्छ । त्यसैगरी जहाँ गुणस्तर हुन्छ त्यहाँ सुशासन पनि हुन्छ । यसको विपरित जहाँ सुशासन हुँदैन त्यहाँ गुणस्तरका कुरा गर्नु पनि हास्यास्पद हुन्छ र गुणस्तर नभएको ठाउँमा

सुशासनको अवस्था कमजोर हुनु पनि अन्यथा नभई स्वभाविक मानिन्छ । हाम्रो मुलुकको शिक्षामा सुशासन र गुणस्तर सड्कटमा परेका कुराहरु धेरै पहिले देखि उठिरहेका छन् । सुशासन र गुणस्तरलाई उच्च बनाउनका लागि विभिन्न समयमा विभिन्न प्रयासहरु पनि हुदै आएका छन् तथापि प्रयासहरु त्यति सफल भएको देखिदैन जति हुनु पर्थ्यो । प्रस्तुत योजनाको यस खण्डमा सुशासन र शैक्षिक गुणस्तरको वर्तमान अवस्थाको विश्लेषण गर्दै यससँग सम्बन्धित चुनौति र अवसरहरु योजनाले निर्धारण गरेका उद्देश्य र रणनीतिहरु योजनाका अपेक्षित उपलब्धि र लक्षित क्रियाकलापहरुलाई सिलसिलेवार किसिमबाट प्रस्तुत गरिएको छ ।

४.४.२ वर्तमान अवस्था

विगत लामो समयसम्म सरकार र शैक्षिक कार्यक्रमहरुको प्राथमिकता शिक्षामा सबैको पहुँच हुनु पर्ने विषयले पाएको अवस्था हो । अबका सरकार र कार्यक्रमहरुले भने पहुँचका साथसाथै गुणस्तर र समावेशितालाई समेत प्राथमिकतामा राखेको अवस्था छ । शिक्षालाई व्यावहारिक, रोजगारमूलक, वैज्ञानिक, जीवनोपयोगी, सान्दर्भिक, प्रतिष्पर्धी आदि जे बनाउने भनेपनि त्यो भनेको गुणस्तरीय शिक्षा हो भन्ने कुरामा कसैलाई द्विविधा छैन । अवको सरकार र सरकारका योजना, नीति र कार्यक्रमहरुले यिनै शब्दावलीहरुको प्रयोग गर्दै शिक्षालाई सम्बोधन गरेको अवस्था छ ।

विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजनाले शिक्षाको गुणस्तरलाई सम्बोधन गर्दै सिकाइको वातावरण, पाठ्यक्रम, शिक्षण सिकाइको सामग्री (पाठ्यपुस्तक लगायत), विधि, मूल्याङ्कन तथा परीक्षाको सान्दर्भिकता तथा गुणस्तरीयतामा अभिवृद्धि गराइ विद्यार्थीको सिकाइमा सुधार सुनिश्चित गर्नु पर्ने कुरामा जोड दिएको छ । राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले सबै तहको शिक्षालाई प्रतिष्पर्धी, प्रविधिमैत्री, रोजगारमूलक र उत्पादनमुखी बनाइ देशको आवश्यकता अनुरूपको मानव संसाधन विकास गर्ने लक्ष्य राखेको छ । शिक्षालाई गुणस्तरीय बनाउनका लागि राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ ले पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कनमा समेत परिमार्जन गरेको छ । अवको शिक्षण सिकाइ र मूल्याङ्कनका क्रियाकलापहरुले शिक्षाको संज्ञानात्मक पक्षको मात्र लेखाजोखा नगरी उसको सीप, व्यवहार र अभिवृत्तिको समेत मूल्याङ्कन गर्ने गरी हरेक विषयमा पच्चीस प्रतिशत भार आन्तरिक मूल्याङ्कनका लागि व्यवस्था गरेको छ ।

राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ ले मूल्याङ्कनलाई कक्षाकोठाको सिकाइमा आधारित बनाउनका लागि मूल्याङ्कनको केही अधिकार विषयगत शिक्षकलाई प्रदान गरिएको छ भने निर्णयात्मक मूल्याङ्कनका लागि समेत निर्माणात्मक मूल्याङ्कनलाई आधार मान्ने गरी पाठ्यक्रमको विकास गरिएको छ । यसका साथै शिक्षालाई जीवनोपयोगी र व्यावहारिक बनाउने सवालमा निरन्तर मूल्याङ्कनको पद्धति पनि अवधारणागत हिसावले प्रभावकारी पद्धति हो जसले आधारभूत तहका प्रारम्भिक कक्षाहरुमा लागू गरिएको छ । यसका साथै स्थानीय आवश्यकता अनुसारको पाठ्यक्रम निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्नका लागि स्थानीय तहलाई अधिकार दिएको अवस्था छ । माध्यमिक तहमा प्राविधिक धारको पठनपाठन गरी शिक्षालाई उत्पादन र रोजगारमुखी बनाउने प्रयास गरिएको छ । उल्लिखित सन्दर्भहरुले शिक्षालाई गुणस्तरीय बनाउने सवालमा टेवा पुगेको देखिन्छ ।

योजना, नीति र कानूनहरुमा शिक्षाको गुणस्तरलाई विशेष सम्बोधन गरेको अवस्था भएपनि सरकारका कार्यक्रमहरुमा भने शिक्षा अझै पनि प्राथमिकतामा नपरेको अवस्था छ । शिक्षामा बिनियोजित बजेट ७० प्रतिशत हाराहारीको बजेट शिक्षकको तलव भत्ताको निम्ति खर्च हुने गर्दछ भने शिक्षकको तलवभत्ता र सुविधालाई समेत आकर्षक बनाउन सकिएको छैन । शिक्षाको गुणस्तरको धेरै प्रतिशत शिक्षकको दक्षता र पेशाप्रतिको समर्पणमा निर्भर रहने गर्दछ जब कि यो पक्षलाई प्रभावकारी रूपमा सम्बोधन गर्न सकिएको छैन । कतिपय विद्यालयहरु शिक्षक दरबन्दी विना नै चलिरेहेका छन् । दुई दशकभन्दा बढि समयको अन्तरालमा पनि शिक्षकहरुको दरबन्दीमा बढोत्तरी गर्ने काम भएको छैन । कुनै बेला कुल बजेटको सत्र प्रतिशत बजेट शिक्षामा बिनियोजित हुने गरेकोमा हालका वर्षहरुमा

आएर दश प्रतिसतको वरिपरि विनियोजन हुने गरेको अवस्था छ । मुलुकमा संविधानको भावनालाई समेट्ने गरी लामो समयसम्म शिक्षा ऐन निर्माण हुन नसक्नुले पनि शिक्षामा गुणस्तरको बाटोमा अघि बढ्न असहज भएको अवस्था छ ।

शिक्षाका संरचनाहरु पनि व्यवस्थित र आवश्यकता अनुसारका हुन सकिरहेका छैनन् । संस्थागत संरचनाका चुरो कुरो भनेको नीति नियम र कानूनको निर्माण गर्नु हो । त्यो काम हुन सकेको छैन । संविधानको मर्म अनुरूप शिक्षा, शिक्षक र निजामति सेवाका कानूनहरु निर्माण हुन नसकिरहेको अवस्था छ । यसकारण पनि कतिपय प्रदेश र स्थानीय तहहरुले जागरुकता देखाएर बनाएका ऐनकानून पनि कामयावी हुन नसकिरहेको अवस्था छ । शिक्षा क्षेत्र र विद्यालयको अनुगमन, कक्षाकोठामा हुने क्रियाकलापहरुको अवलोकन र पृष्ठपोषणका लागि अहिले जिम्मेवार पदाधिकारी कोही पनि नभएको अवस्था छ । स्रोतकेन्द्र लगायत पहिलेका कतिपय संरचनाहरु खारेज गरिएको अवस्था छ भने नयाँ संरचना निर्माण हुन नसकिरहेको अवस्था छ । बौद्धिक पलायन बढ्दो क्रममा रहेको छ । अध्ययन गर्न नाममा राजधानी र सहरतिर लागेपछि फेरि फर्केर आफ्नो थात्यलोतिर आउनेहरु वितलै छन् । कोही राजधानीतिर लाग्छन् भने कोही विदेशतिर । त्यस्तो जनशक्तिलाई आकर्षण गर्नका लागि सरकारहरुले शिक्षा लगायत मुलुकको समग्र अवस्थामा सुशासन र गुणस्तरको प्रत्याभूति जति दिन सक्नु पथ्र्यो त्यति दिन नसकिरहेको अवस्था छ ।

उल्लिखित विश्लेषणबाट बोध हुन्छ कि नेपालमा शिक्षाको क्षेत्रमा सुशासन र गुणस्तर व्यवस्थापनको पाटो अपेक्षाकृत प्रभावकारी हुन नसकिरहेको अवस्था छ । यी दुबै पक्ष प्रभावकारी नहुनुमा यसलाई परिचालन गर्ने मानिस वा जनशक्ति पनि सक्षम र इमान्दार भएनन् कि भन्ने कुरा पनि त्यत्तिकै जल्दोबल्दो किसिमबाट उठिरहेको छ । काम गर्ने मानिसहरु किन सक्षम र इमान्दार हुन सकेनन् त भन्ने कुरालाई सिंहावलोकन गरेर विश्लेषण गर्नु पर्ने भएको छ । कतै इमान्दारीपूर्वक काम गर्नेहरु होर्छोअर्धेलोमा परेका छन् भने कतै काम नगर्नेहरु सम्मान र प्रशंसाको पगरी पाउनेमा परेका छन् । कतै काम गर्नका लागि जनशक्तिको अभाव छ भने कतै जनशक्तिले काम नपाएर घाम तापेर बसेको अवस्था छ । कतै सुविधाको उपभोग गर्न पनि भ्याइनभ्याइ छ भने कतै सुविधाको नाममा तोकिएको तलबभत्ता पनि समयमा पाउन नसकेको अवस्था छ । एउटै ऐनकानूनबाट प्रवेश गरेकाहरुको बीचमा समेत विभेद छ । प्रभावकारी कानूनको अभावमा कतिपय सुशासन र गुणस्तर व्यवस्थापन सँगसँगै जनशक्ति व्यवस्थापनका पाटो समेत बिलखबन्दमा परेको देखिन्छ ।

शिक्षण संस्थाहरुमा कतिपय स्वअभिप्रेरित जनशक्तिले अनुकरणीय काम गरेको अवस्था छ । दृष्टान्तको रुपमा कतिपय सामुदायिक विद्यालयहरुमा प्रधानाध्यापक र तिनीहरुको टिमले विद्यालयलाई आकर्षणको केन्द्र बनाउन सफल भएका सन्दर्भहरुलाई लिन सकिन्छ । हाम्रा कतिपय विद्यालयहरु भने मर्नु र बाँच्नुको अवस्थामा छन् । कतै शिक्षकहरु धेरै छन् विद्यार्थीहरु छैनन् । कतै विद्यार्थीहरु धेरै छन् शिक्षकहरु छैनन् । सरकारले शिक्षकहरुलाई अपायक हुने गरी शिक्षक दरबन्दीको कटौति र पुनर्वितरण गर्न नसकेको अवस्था छ । शिक्षकहरुलाई माया पनि गर्न नसकेको अवस्था छ र उनीहरुमाथि शासन पनि गर्न नसकेको अवस्था छ । कतिपय शिक्षकहरु वर्षौंदेखि घरदेखि टाढा काम गरेको अवस्था छ भने कतिपयले घरे नछोडेर एउटै विद्यालयबाट निवृत्त भएको अवस्था छ ।

४.४.३ चुनौति र अवसर

शैक्षिक सुशासन र गुणस्तर व्यवस्थापनमा मुलुकमा थुप्रै चुनौतिहरु छन् जसमध्ये समयमा शिक्षा ऐन र कानूनहरु निर्माण गरेर कार्यान्वयन गर्नु, शिक्षालयहरुमा आवश्यकता अनुसारको शिक्षक दरबन्दी पदपूर्ति गर्नु, शिक्षामा अब्बल क्षमताको उम्मेदवारहरुलाई प्रवेश गराउनु, जनशक्ति व्यवस्थापनको सवालमा विद्यालय व्यवस्थापन समितिको कामलाई विश्वसनीय र निष्पक्ष बनाउनु, शिक्षालयका कर्मचारी र अध्यापकलाई तोकिएको जिम्मेवारी प्रति जिम्मेवार बनाउनु, कामको आधारमा दण्ड र पुरष्कारको व्यवस्थापन गर्नु, उपयुक्त स्थानमा उपयुक्त व्यक्तिको व्यवस्थापन गर्नु, शिक्षालयहरुको नियमनकारी भूमिकालाई प्रभावकारी बनाउनु, शिक्षालयहरुलाई राजनीतिक हस्तक्षेपबाट मुक्त गर्नु, बालविकासका सहयोगी कार्यकर्ता र विद्यालय कर्मचारीलाई कानूनले तोकेको न्यूनतम पारिश्रमिक उपलब्ध

गराउनु, शिक्षामा पर्याप्त लगानीको सुनिश्चितता गर्नु आदि प्रमुख रूपमा रहेका छन् । मुलुकमा बल्लिझएका यिनै चुनौतिहरूका कारण चन्दननाथ नगरपालिकासमेत उल्लिखित चुनौतिहरूबाट अछुतो हुन नसकिरहेको अवस्था छ ।

शैक्षिक सुशासन र गुणस्तर व्यवस्थापनका सवालमा केही अवसरहरू पनि देखिएका छन् जसमध्ये शिक्षाको तहगत व्यवस्थापन गर्न साविकको ऐनकानूनको आधारमा काम भइरहेको, स्थानीय तहदेखि संघीय मन्त्रालय तथा विद्यालय देखि विश्वविद्यालयसम्मका सङ्गठन र संरचना एवम् जनशक्तिको व्यवस्थापन तथा कामको बाँडफाँडसमेत भइ सेवाप्रवाह भइरहेको, निजी तथा सहकारी र गैरसरकारी क्षेत्रको पनि शिक्षामा महत्वपूर्ण योगदान रहेको, विभिन्न निकायहरूका प्रतिबेदन मार्फत शिक्षा क्षेत्रको सुशासनलाई अभिवृद्धि गर्नु पर्ने आवश्यकतालाई औल्याउने काम भएको, राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले सुशासन र गुणस्तरका सवालमा विभिन्न मापदण्ड निर्धारण गर्ने गरी नीति निर्धारण गरेको, कार्यसम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन प्रणाली, कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन प्रणाली, योग्यतामा आधारित जनशक्ति छनौट प्रणाली आदि प्रमुख रूपमा रहेका छन् ।

यसका अतिरिक्त चन्दननाथ नगरपालिकामा भएका शिक्षाका अवसरहरूको कुरा गर्नु पर्दा शिक्षा क्षेत्रमा नगरपालिकाले लगानीको अनुपात बढाउदै लिएको, सम्बन्धित तहका स्थायी शिक्षकहरूलाई प्रधानाध्यापकमा नियुक्त गरी कामकाजमा लगाएको, अधिकार र जिम्मेवारीका आधारमा प्रधानाध्यापक लगायत शिक्षकहरूसँग समयसमयमा अन्तरक्रिया र छलफल गरेको, स्थानीय कला संस्कृति र सम्पदाको सम्बर्धनका लागि स्थानीय पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तक निर्माण गरी कार्यान्वयन गरिरहेको, बजेट र कार्यक्रमलाई पारदर्शी किसिमबाट कार्यान्वयन गरिरहेको, प्राविधिक शिक्षा अध्ययनका लागि छात्रवृत्तिको व्यवस्था गरेको आदिलाई शिक्षामा सुशासन र गुणस्तर प्रवर्धन गर्नका लागि नगरपालिकाले विकास गरेका अवसरहरूको रूपमा लिन सकिन्छ ।

४.४.४ उद्देश्यहरू

चन्दननाथ नगरपालिकाको प्रस्तुत योजनाको यस उपक्षेत्रको समग्र उद्देश्य शिक्षामा सुशासन र गुणस्तर व्यवस्थापन मार्फत नागरिक समाजलाई समतामूलक र समावेशी किसिमबाट शैक्षिक व्यवस्थापनमा समान किसिमले जिम्मेवार बनाउदै नगरपालिकाको शैक्षिक पद्धतिलाई सबैका निम्ति पारदर्शी, विश्वसनीय र मितव्ययी बनाउनु रहेकामा यस अन्तर्गतका उद्देश्यहरू निम्नानुसार रहेका छन् :

१. सबै प्रकारका सिकारुहरूको गुणस्तरीय शिक्षामा सहज पहुँच र सोको व्यवस्थापनका लागि आवश्यक कानून र संस्थागत संरचनाको स्थापना गर्न योगदान गर्नु ।
२. विश्वविद्यालयबाट सर्वोत्कृष्ट नतीजा हासिल गरेका मेधावी प्रतिभाहरूलाई अध्यापन सेवामा आकर्षित गर्नका लागि आवश्यक कानूनी व्यवस्था गरी कार्यान्वयन गर्न योगदान गर्नु ।
३. नगरपालिकाको अब्वल शैक्षिक जनशक्तिलाई अन्य पालिका, प्रदेश वा विदेश पलायन हुनबाट रोकी आफ्नै नगरपालिकामा काम गर्नका लागि प्रोत्साहित गर्नु ।
४. शिक्षा प्रणालीमा भएको शिक्षण सिकाइ, परीक्षा र मूल्याङ्कन प्रणालीलाई प्रयोगात्मक, व्यावहारिक र जीवनसापेक्ष हुनेगरी परिमार्जन गरी कार्यान्वयन गर्न योगदान गर्नु ।
५. गुणस्तरीय शिक्षाप्रतिको सरोकारवालाहरूको बुझाइमा परिमार्जन र शिक्षामा उनीहरूको सहभागितालाई शैक्षिक अभिमुखीकरण र प्रशिक्षणका माध्यमबाट सुनिश्चित गर्नु ।
६. शिक्षामा सिर्जनशिलता, सांस्कृतिक सम्पत्तिहरूको संरक्षण, प्राकृतिक स्रोत र साधनको जगेर्ना एवम् उपयोग र बदलिदो विश्वपरिवेश अनुसारको शिक्षाको गुणस्तरलाई कायम गर्नका लागि सोही अनुसारको अध्ययन र अनुसन्धान लागि शिक्षामा आवश्यक प्रवन्ध गर्नु ।

७. अध्यापन सेवामा प्रवेश गर्नका लागि व्यक्तिको मनोसामाजिक र प्रवृत्तिगत परीक्षालाई मूल्याङ्कनको आधारको रूपमा प्रयोग गर्नका लागि आवश्यक प्रवन्ध गर्नु ।
८. नगरपालिका एवम् प्रदेशबाट सिर्जना गरिएको दरबन्दी शिक्षक एवम् कर्मचारी नियुक्तिका लागि प्रदेश शिक्षा आयोगको स्थापनाका लागि सङ्घ र प्रदेशसँग समन्वय र सहकार्य गर्नु ।
९. शिक्षक र कर्मचारीका लागि प्रदान गरिने पुरस्कार, प्रोत्साहन, बृत्तिविकास र दण्डसजायलाई बस्तुगत बनाइ लागू गर्नु ।
१०. शिक्षालयहरूको शासकीय सुधारसहित जनसहभागिता, सरोकारवालाहरूको प्रतिनिधित्व, पारदर्शिता, अपनत्व र उत्तरदायित्व प्रवर्धन गर्न सहभागितामूलक संयन्त्र निर्माण गरी शैक्षिक सुशासन कायम गर्नु ।
११. स्थानीय तहको शिक्षा सम्बन्धी कामलाई चुस्त र प्रभावकारी बनाउनका लागि त्यही अनुसारको जनशक्ति र संरचनाको विकास गरी कार्यान्वयन गर्नु ।
१२. विद्यालयको प्रधानाध्यापकलाई अधिकार सम्पन्न बनाउनु ।

४.४.५ रणनीतिहरू

प्रस्तुत उद्देश्यहरू पूरा गर्नका लागि देहायका रणनीतिहरू अवलम्बन गरिएको छ :

१. शिक्षण पेशामा उम्मेदवारहरूलाई आकर्षित गर्नका लागि उनीहरूका निम्ति प्रदान गर्ने अध्यापन अनुमति पत्रलाई खुकुलो बनाउने र अध्यापन सेवालाई सुविधा र वृत्ति विकासका हिसावले आकर्षक बनाउने काम गरिनेछ ।
२. शिक्षालयहरूमा काम गर्ने बैतनिक र व्यक्तिहरूको शैक्षिक पृष्ठभूमि, सामाजिक क्षेत्रमा गरेको योगदान, मूल्यनिष्ठ व्यक्तित्व आदिको समेत मनोवैज्ञानिक परीक्षण र विश्लेषण गरी ठीक ठाउँमा ठीक ब्यक्तिको चयन गर्ने कार्यलाई पालिकाको शिक्षा सम्बन्धी ऐन कानूनमा व्यवस्था गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
३. कानूनमा एउटा शिक्षालयमा विशेष अवस्था बाहेक बढिमा पाँच वर्ष भन्दा बढि समय प्रधानाध्यापक एवम् शिक्षक भइ काम गर्न नपाउने गरी सरुवा प्रणालीलाई पारदर्शी, निष्पक्ष र अनुमानयोग्य बनाइ लागू गरिनेछ ।
४. जनप्रतिनिधि, अभिभावक, शिक्षाप्रेमी र समाजसेवीहरूको बाहुल्यता हुने गरी विद्यालय व्यवस्थापन समिति गठन गर्ने र विद्यालय व्यवस्थापन समितिले गरेका निर्णयहरूको कार्यान्वयन गर्नका लागि कार्यकारी अधिकार प्रधानाध्यापकलाई हुने गरी कानून बनाइ कार्यान्वयन गरिनेछ ।
५. प्रदेश र स्थानीय तहबाट आवधिक रूपमा सवै प्रकृतिका विद्यालयहरूको सिकाइ स्तर जाँच गर्ने र देखिएका समस्या पहिचान गरी सुधारका उपायहरूको पृष्ठपोषण प्रदान गरिनेछ ।
६. निवृत्त र अवकाशप्राप्त शिक्षाका अधिकृत र योग्य शिक्षकहरूको समेत रोष्टर तयार गरी शैक्षिक सुपरीवेक्षण, अनुगमन, अनुसन्धान, तालिम आदि सञ्चालन गरिनेछ ।
७. अनुगमन र सुपरीवेक्षण पद्धतिलाई असल व्यक्ति, असल संस्था र असल कामहरूको बढावा, प्रचारप्रसार र विस्तार हुने गरी संयन्त्रको निर्माण गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
८. विद्यालय व्यवस्थापन समितिको सिफारिसको आधारमा स्थानीय तहले प्रधानाध्यापकको नियुक्ति गर्ने गरी कानूनमा परिमार्जन गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
९. विद्यालय व्यवस्थापन समितिमा प्रधानाध्यापकबाट पेश भएका प्रस्तावहरूलाई अनुमोदन गर्ने वा नगर्ने वा संशोधन सहित गर्ने अधिकार निहित राखी अनुमोदन भएका निर्णयहरूको कार्यान्वयन गर्ने पूरा अधिकार प्रधानाध्यापकलाई हुने गरी कानूनी व्यवस्था गरी सोको प्रभावकारी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
१०. प्रधानाध्यापकलाई आफ्नो जिम्मेवारी इमान्दारीपूर्वक सम्पादन गर्न उत्प्रेरित गर्नका लागि प्रोत्साहन स्वरूप खाइपाइ आएको तलवको कम्तिमा पनि २० प्रतिशत प्रोत्साहन भत्ता उपलब्ध गराइनेछ ।

११. विद्यालय व्यवस्थापन समितिको क्रियाशिलतामा अभिभावकहरूसँगको सम्बाद र अन्तरक्रियालाई निरन्तरता प्रदान गरी अभिभावक र शिक्षाका सरोकारवालाहरूलाई बालबालिका र शिक्षालयप्रति जिम्मेवार हुन अभिप्रेरित गरिनेछ ।
१२. शिक्षालयमा काम गर्ने प्रधानाध्यापक, कर्मचारी र शिक्षकबाट सम्पादन गरिने कार्यविरणको आधारमा कार्य सम्झौता गर्ने र सोअनुसार काम भए नभएको कुराको अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्नका लागि गैरराजनीतिक किसिमबाट शिक्षाविदहरूको टिम बनाइ उक्त टिमको सिफारिसको आधारमा आवश्यक कारवाही अघि बढाउने काम गरिनेछ ।
१३. शिक्षालयहरूले सम्पादन गर्ने कामलाई सार्वजनिक सुनुवाइ, वेबसाइट, डिजीटल बोर्ड, नोटिस बोर्ड, गुनासो एवम् सुझाव पेटिका, नियमित अन्तरक्रिया एवम् सम्बाद मार्फत सार्वजनिक गरिनेछ ।
१४. सम्झौतामा तोकिएको जिम्मेवारी इमान्दारीपूर्वक तोकिएकै समयमा उत्कृष्ट किसिमले सम्पादन गर्ने एवम् सिर्जनात्मक क्षमता भएका विद्यालय, शिक्षक तथा कर्मचारीहरूलाई सम्मानित र प्रोत्साहित गर्नका लागि विभिन्न किसिमका अभिप्रेरणात्मक कार्यक्रमको विकास गरी सञ्चालन गरिनेछ ।
१५. शिक्षकहरूलाई पेशाप्रति प्रतिबद्ध र जिम्मेवार बनाउनका लागि उनिहरूको कार्यसम्पादनको स्तर र विद्यार्थी एवम् अभिभावकको अभिमतलाई बढुवा र प्रोत्साहन सुविधासँग आवद्ध गर्न सहजीकरण र समन्वय गरिनेछ ।
१६. विभिन्न कारणले शिक्षामा पछि परेका एवम् गरिवीको रेखामुनि रहेका परिवारका बालबालिकाहरूको माध्यमिक तहसम्मको शिक्षालाई निशुल्क गर्न लगायत विद्यार्थीलाई निशुल्क किसिमले उपलब्ध गराउने पाठ्यपुस्तक र छात्रवृत्ति आदिको भुक्तानी गर्न एकद्वार एवम् भौचर प्रणालीलाई कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ ।
१७. सङ्घ, प्रदेश एवम् स्थानीय तहको ढुकुटीबाट पारीश्रमिक लिएर शिक्षालयमा काम गर्ने कुनै पनि शिक्षक एवम् कर्मचारीलाई राजनीतिक दल विशेषको सदस्य भई सार्वजनिक पद एवम् सेवामा रहेर काम गर्न नपाउने गरी कानून बनाइ लागू गरिनेछ ।
१८. शैक्षिक कार्यविधि र प्रक्रियालाई प्रक्रियामुखी भन्दा पनि परिणाममुखी बनाइ कार्यसम्पादन गर्ने गरी संयन्त्रको निर्माण एवम् कार्यान्वयन गरिनेछ ।
१९. विभिन्न प्रकारका महामारी, जोखिम र हिंशामा परेका बालबालिकाहरूका लागि उनिहरूको अनुकूल हुने गरी सिकाइ सहजीकरणका विभिन्न विकल्पहरूको प्रयोग गरेर शिक्षामा समन्यायको वातावरण गरिनेछ ।
२०. कानूनअनुसार स्थापना भइ सञ्चालनमा रहेका सबै प्रकारका विद्यालयहरूमा पूर्वाधार, पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, शिक्षण सिकाइ प्रक्रिया, गुणस्तर, परीक्षा तथा मूल्याङ्कन प्रणाली सम्बन्धमा समान ढाँचा बनाइ लागू गरिनेछ ।
२१. संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयका प्रारम्भिक तहका कक्षाहरूको शिक्षण सिकाइ बालबालिकाको स्थानीय वा मातृभाषामा हुने गरी आवश्यक वातावरणको सिर्जना गरिनेछ ।
२२. स्थानीय तह र प्रदेश सरकारबाट शिक्षक दरबन्दी सिर्जना गरी नियुक्त हुने शिक्षकको पदपूर्ति गर्नका लागि स्वतन्त्र र स्वायत्त निकायको रूपमा प्रदेश शिक्षक सेवा आयोगको गठन र सञ्चालन गर्नका लागि सङ्घ र प्रदेश सरकारसँग समन्वय र सहकार्य गरिनेछ । विद्यालयमा कार्यरत कर्मचारीहरूको निम्ति समेत यही प्रदेश शिक्षक सेवा आयोगले काम गर्नेछ ।
२३. स्थानीय तहमा कार्यपालिकाको मातहतमा रहने गरी एउटा शिक्षा, युवा तथा खेलकुदको क्षेत्रमा काम गर्नका लागि छुट्टै कार्यालयको रूपमा शिक्षा, युवा तथा खेलकुद कार्यालयको स्थापना गरिनेछ ।
२४. अनौचारिक शिक्षा, निरन्तर शिक्षा र खुला शिक्षाको क्षेत्रमा काम गर्नका लागि स्थानीय तहमा साधन, स्रोत र प्रविधिसम्पन्न सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको स्थापना र संचालन गरिनेछ ।
२५. सिकारुको मूल्याङ्कनको आधारमा सिकारुका सिकाइका कमजोर पक्षहरू, सिकारुले थप सुधार गर्नुपर्ने पक्षहरू, शिक्षकले गर्नुपर्ने थप शिक्षण क्रियाकलापसमेत स्पष्ट हुने गरी विद्यार्थीको प्रगति विवरण कार्ड तयार गरी समयसमयमा अभिभावकलाई समेत प्रदान गरिनेछ ।
२६. विद्यार्थीको उत्प्रेरणाको स्तर र विद्यालयको बालमैत्री वातावरणको अभिवृद्धि हुने गरी PLAS (Planning of Learning Achievement by Students) कार्यक्रम, विहानीपख विद्यालय खुल्ने समयमा हरेक दिन शिक्षकहरूबाट विद्यार्थीहरूलाई

- भलाकुसारीका साथ स्वागत गर्ने र सोही समयमा विद्यालय परिशरमा बालमनोविज्ञान र राष्ट्रिय भावनामा सकारात्मक प्रभाव पार्ने किसिमका गीतसङ्गीत श्रवण कार्यक्रम, विद्यार्थीहरूको बौद्धिकता (Intelligence) पहिचान कार्यक्रम आदि जस्ता कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरी विद्यार्थीको सक्षमताको पहिचान र जगेर्ना गरिनेछ ।
२७. सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकासमा भएको तीव्र विकाससँगै शिक्षण सिकाइ र प्रशिक्षणको पद्धतिमा समेत परिमार्जन गरी आमने सामने (Face to face), विद्यालयमा आधारित (School Based), मिश्रित (Blended) र अनलाइन तथा भर्चुअल (Online and Virtual) पद्धतिको अवलम्बन गरिनेछ ।
 २८. विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीमा घटनामा आधारित, परियोजनामा आधारित, समूहकार्यमा आधारित र सिकारु केन्द्रित अभ्यासलाई आधार बनाइनेछ ।
 २९. पुस्तक समीक्षा, कला तथा सिर्जना परीक्षण, कक्षाकोठामा आधारित वा सिकारुको समुदाय वा परिवारमा आधारित ससाना खोजमुलक कार्य र तिनको सङ्क्षिप्त प्रतिवेदन, मौखिक मूल्याङ्कन, सिर्जनात्मक अभ्यास आदि तरिकाहरूलाई परीक्षा र मूल्याङ्कनका साधनको रूपमा संस्थागत गरिनेछ ।
 ३०. प्रविधिमा आधारित शैक्षिक सामग्री (डिजीटल शैक्षिक सामग्री) को विकास तथा प्रयोग क्रमशः बढाउँदै लगिनेछ ।
 ३१. पाठ्यक्रमको पुरावलोकन गर्दा पूर्वीय दर्शन, नैतिक मूल्यमा आधारित शिक्षा र आधुनिक विज्ञान प्रविधिलाई सन्तुलित रूपमा समावेश गरिनेछ ।
 ३२. विभिन्न प्रकारका जोखिम र हिंशामा परेका परेका बालबालिकाहरूका लागि मनोसामाजिक परामर्श तथा शैक्षिक पुनर्लाभको व्यवस्था गरिनेछ ।
 ३३. उत्कृष्ट विद्यालयहरूलाई नमूना विद्यालयको रूपमा विकास गरी त्यस्ता विद्यालयहरूबाट अरु विद्यालयहरूले सिक्ने गरी प्रेरणादायी वातावरणको विकास गरिनेछ ।
 ३४. संस्थागत विद्यालय र सामुदायिक विद्यालयहरूले गरेका राम्रा अभ्यासहरू एक अर्काले अनुकरण र कार्यान्वयन गर्ने गरी उपयुक्त वातावरण सिर्जना गरिनेछ ।
 ३५. अभिभावक लगायत नागरिक सबैका लागि शिक्षा साझा सरोकारको विषय हो भन्ने कुराको सहजीकरण गरी विद्यालय र बालबालिकाको विकासमा अपनत्वको भावना विकासका लागि बस्ती बस्तीहरूमा बस्ती वा टोल शिक्षा समिति गठन गरी शैक्षिक जागरणका कार्यहरू सञ्चालन गरिनेछ ।

४.४.६. उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क) उपलब्धि (Outcomes)

१. शिक्षामा सुशासन र गुणस्तरमा अभिवृद्धिमार्फत नागरिक समाजलाई समतामूलक र समावेशी किसिमबाट शैक्षिक व्यवस्थापनमा समान किसिमले जिम्मेवार बनाउँदै नगरपालिकाको शैक्षिक पद्धति सबैका निम्ति पारदर्शी, विश्वसनीय, गुणस्तरीय र मितव्ययी हुने ।

ख) प्रमुख नतिजा (Key Results)

१. नगरपालिकाको शिक्षामा अब्बल दर्जाका प्रतिभाहरू आकर्षित भएर काम गरेका हुने ।

२. शिक्षालयहरूमा मनोबैज्ञानिक र प्रवृत्तिगत हिसावले बालबालिका र शिक्षण पेशाप्रति रुचि भएका जनशक्तिको प्रवेशको आवृत्तिमा बढोत्तरी भएको हुने ।
३. कामको आधारमा पुरष्कार, प्रोत्साहन र वृत्ति विकासको अवसर प्रदान गरिएको हुने ।
४. शिक्षालयहरू हरेक किसिमका अभावबाट मुक्त भई न्याय, समता, शान्ति र सुशासनका क्षेत्रको रूपमा स्थापित भएका हुने ।
५. शिक्षालयहरूले सम्पादन गर्ने क्रियाकलापहरूप्रति सरोकारवालाहरूको सहभागिता र सोच सकारात्मक र प्रेरणादायी हुने ।
६. नगरपालिकाको अर्बबल जनशक्ति नगरपालिकाको विकासका निम्ति प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा नगरपालिकाको उन्नति र प्रगतिका लागि खुसीपूर्वक समर्पित भएको हुने ।
७. मन, बचन र कर्मले पेशाप्रति समर्पित व्यक्तिको शिक्षण पेशामा प्रवेशका लागि उपयुक्त पाठ्यक्रम र परिवेशको सिर्जना भएको हुने ।
८. सक्षम शिक्षकलाई प्रधानाध्यापक बनाई विद्यालयको विकासका लागि प्रधानाध्यापकलाई अधिकारसम्पन्न बनाइएको हुने ।
९. विद्यार्थीलाई सरकारले प्रदान गर्ने हरेक निशुल्क सामग्री लगायत वित्तीय सहयोग र सुविधाहरूको रकम बैङ्क मार्फत उनीहरूकै खातामा भौचर पद्धतिबाट उपलब्ध गराइएको हुने ।
१०. पाठ्यक्रमको पुरावलोकन गर्दा पूर्वीय दर्शन, नैतिक मूल्यमा आधारित शिक्षा र आधुनिक विज्ञान र प्रविधिलाई सन्तुलित रूपमा समावेश गरिएको हुने ।
११. विभिन्न प्रकारका जोखिम र हिंशामा परेका परेका बालबालिकाहरूका लागि मनोसामाजिक परामर्श तथा शैक्षिक पुनर्लाभको व्यवस्था गरिएको हुने ।
१२. उत्कृष्ट विद्यालयहरूलाई नमूना विद्यालयको रूपमा विकास गरी त्यस्ता विद्यालयहरूबाट अरु विद्यालयहरूले सिक्ने गरी प्रेरणादायी वातावरणको विकास गरिएको हुने ।
१३. संस्थागत विद्यालय र सामुदायिक विद्यालयहरूले गरेका राम्रा अभ्यासहरू एक अर्काले अनुकरण र कार्यान्वयन गर्ने गरी उपयुक्त वातावरण सिर्जना गरिएको हुने ।
१४. संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयका प्रारम्भिक तहका कक्षाहरूको शिक्षण सिकाइ बालबालिकाको स्थानीय वा मातृभाषामा हुने गरी आवश्यक वातावरणको सिर्जना गरिनेछ ।
१५. अभिभावक लगायत नागरिक सबैका लागि शिक्षा साझा सरोकारको विषय हो भन्ने कुराको सहजीकरण गरी विद्यालय र बालबालिकाको विकासमा अपनत्वको भावना विकासका लागि बस्ती बस्तीहरूमा बस्ती वा टोल शिक्षा समिति गठन गरी शैक्षिक जागरणका कार्यहरू सञ्चालन गरिएको हुने ।

ग) प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

तालिका ४.४.: शैक्षिक सुशासन सबलीकरण र जनशक्ति व्यवस्थापनका लागि प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	जिम्मेवार निकाय
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	आवश्यक कानुनी प्रबन्ध तथा मापदण्ड विकास ।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ र प्रदेशसँगको सहकार्यमा
२	विश्वविद्यालय र नगरपालिकाका सर्वोत्कृष्ट व्यक्तिहरूलाई शिक्षालयहरूमा आकर्षित गर्नका लागि उनीहरूका निम्ति प्रदान गर्ने अध्यापन अनुमति पत्रलाई खुकुलो बनाउने र अध्यापन सेवालाई सुविधा र वृत्ति विकासका हिसावले सम्पन्न बनाउनका लागि नीति र कानून र प्रोत्साहनको व्यवस्था ।	निरन्तर सञ्चालन	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ र प्रदेशसँगको सहकार्यमा
३	शिक्षण पेशामा मनोवैज्ञानिक परीक्षण र विश्लेषण गरी ठीक ठाउँमा ठीक व्यक्तिको चयन गर्ने कार्यलाई पालिकाको शिक्षा सम्बन्धी ऐन कानूनमा समेत व्यवस्था गरी सोको कार्यान्वयन	निरन्तर सञ्चालन	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ र प्रदेशसँगको सहकार्यमा
४	एउटा शिक्षालयमा विशेष अवस्था बाहेक बढिमा पाँच वर्ष भन्दा बढि समय प्रधानाध्यापक एवम् शिक्षक भइ काम गर्न नपाउने गरी सुरुवा प्रणालीलाई पारदर्शी, निष्पक्ष र अनुमानयोग्य बनाउन कानूनको निर्माण एवम् कार्यान्वयन ।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ र प्रदेशसँगको सहकार्यमा
५	गैरा राजनीतिक किसिमबाट शिक्षाविदहरूको टिम बनाइ उक्त टिमले जनशक्तिको कामको मूल्याङ्कन गरी आवश्यक कार्यवाहीका निम्ति सिफारिस ।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ र प्रदेशसँगको सहकार्यमा

चन्दननाथ नगरपालिकाको दश वर्षे शिक्षा योजना (२०८०।०८१- २०८९।०९०)

६	सरकारको ढुकुटीबाट बेतन खाने कुनै पनि शिक्षक र कर्मचारी राजनीतिक दल विशेषको सदस्य नहुने गरी कानून बनाइ कार्यान्वयन ।	पटक निरन्तर	१	√	√	√	√	√	√	सङ्घ र प्रदेशसँगको सहकार्यमा
७	विद्यार्थीलाई सरकारले प्रदान गर्ने हरेक निशुल्क सामग्री लगायत वित्तीय सहयोग र सुविधाहरूको रकम बैङ्क मार्फत उनीहरूकै खातामा भौचर पद्धतिबाट उपलब्ध गराउने व्यवस्था	लक्षित विद्यार्थी	१	√	√	√	√	√	√	नगरपालिका
८	शिक्षकहरूको पेशागत विकास, अधिकार र कर्तव्यको सवालमा काम गर्नका लागि एउटा मात्र पेशागत संस्था हुने गरी कानूनको निर्माण गरी कार्यान्वयन ।	पटक निरन्तर	१	√	√	√	√	√	√	सङ्घ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
९	सङ्घ र प्रदेशसँग समन्वय र सहकार्य गरी स्थानीय तहमा सँगठन तथा व्यवस्थापन सभे गरी सँगठन तथा जनशक्तिको पुनर्संरचना ।	पटक	१	√	√	√	√	१		सङ्घ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
१०	कानूनमा व्यवस्था गरी प्रधानाध्यापकलाई कार्यसम्पादन करार गरी नतिजाप्रति जिम्मेवार र आफ्ना शिक्षक र स्टाफका निमित्त अधिकार सम्पन्न बनाउने व्यवस्था ।	पटक निरन्तर	१	√	√	√	√	√	√	सङ्घ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
११	प्रधानाध्यापकलाई आफ्नो जिम्मेवारी इमान्दारीपूर्वक सम्पादन गर्न उत्प्रेरित गर्नका लागि प्रोत्साहन स्वरूप खाइपाइ आएको तलवको कम्तिमा पनि २० प्रतिशत प्रोत्साहन भत्ता उपलब्ध गराउने प्रवन्ध ।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
१२	शिक्षक तथा समस्त विद्यालय शिक्षा प्रणालीलाई सिकाइप्रति उत्तरदायी बनाउने पद्धति विकास गरी सोको कार्यान्वयन ।	पद्धति	१	√	√	√	√	१		स्थानीय तह, विद्यालय
१३	स्थानीय तहमा शिक्षक सहायता प्रणाली स्थापना तथा सञ्चालन ।	विद्यालय	५७	√	√	√	√	१९		नगरपालिका
१४	अनौचारिक शिक्षा, निरन्तर शिक्षा र खुला शिक्षाको क्षेत्रमा काम गर्नका लागि स्थानीय तहमा साधन, स्रोत र प्रविधिसम्पन्न सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको स्थापना र संचालन ।	पटक संचालन	१	√	√	√	√	√		नगरपालिका

चन्दननाथ नगरपालिकाको दश वर्षे शिक्षा योजना (२०८०।०८१- २०८९।०९०)

१५	पालिकामा शिक्षा, युवा तथा खेलकुदको क्षेत्रमा काम गर्नका लागि छुट्टै कार्यालयको रूपमा शिक्षा, युवा तथा खेलकुद कार्यालयको स्थापना ।	स्थापना र संचालन	१	√	√	√	√	√		सङ्घ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
१६	पाठ्यक्रमको पुनरावलोकन गर्दा पूर्वीय दर्शन, नैतिक मूल्यमा आधारित शिक्षा र आधुनिक विज्ञान प्रविधिलाई सन्तुलित रूपमा समावेश गर्नका लागि आवश्यक योगदान ।	पटक	१	√	√	√	√	१	२	सङ्घ, प्रदेश, स्थानीय तह
१७	प्रदेश र स्थानीय तहबाट लगानी भइ सिर्जना गरिएका शिक्षक दरबन्दीमा नियुक्तिका लागि प्रदेश शिक्षक सेवा आयोगको स्थापना र कार्यान्वयनमा योगदान ।	पटक संचालन	१	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		प्रदेश, स्थानीय तह
१८	उत्कृष्ट विद्यालयहरूलाई वृहत एवम् नमूना विद्यालयको रूपमा विकास गरी त्यस्ता विद्यालयहरूबाट अरु विद्यालयहरूले सिक्ने गरी प्रेरणादायी वातावरणको विकास ।	निरन्तर	१	√	√	√	√	√	√	नगरपालिका
१९	पालिकाबाट स्थानीय भाषा र आवश्यकतामा आधारित पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक र सन्दर्भ सामग्रीहरू विकास र प्रकाशनका लागि उपयुक्त संयन्त्रको निर्माण गरी सोको कार्यान्वयन ।	संयन्त्रको विकास र कार्य संचालन	१	√	√	√	√	√	√	नगरपालिका
२०	संस्थागत विद्यालय र सामुदायिक विद्यालयहरूले गरेका राम्रा अभ्यासहरू एक अर्काले अनुकरण र कार्यान्वयन गर्ने गरी उपयुक्त वातावरणको सिर्जना ।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√		नगरपालिका
२१	अभिभावकलाई बालबालिकाको शिक्षा प्रति जिम्मेवार बनाउनका लागि कानून बनाइ कार्यान्वयन ।	पटक कार्यान्वयन	१	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	√		नगरपालिका
२२	अभिभावक लगायत नागरिक सबैका लागि शिक्षा साझा सरोकारको विषय हो भन्ने कुराको सहजीकरण गरी विद्यालय र बालबालिकाको विकासमा अपनत्वको भावना विकासका लागि बस्ती बस्तीहरूमा बस्ती वा टोल शिक्षा समिति गठन गरी शैक्षिक जागरणका कार्यहरू सञ्चालन ।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√		नगरपालिका र विद्यालय

४.५. शिक्षामा समतामूलक समावेशीकरण र मनोसामाजिक परामर्श

४.५.१ परिचय

सामान्य किसिमले हेर्दा संसारमा भएका सबै मानिसहरू एकैकिसिमका जस्ता देखिन्छन् । सबैका शरीरका अङ्ग र इन्द्रियहरू उस्तै छन् र ती अङ्ग र इन्द्रियहरूले गर्ने काम पनि उस्तै छन् । शरीरभित्रका प्रणालीहरूले गर्ने काम पनि उस्तै हुन् । यत्ति हुँदाहुँदै पनि मानिसहरू एकअर्कासँग हुबहु मिल्दैनन् । देख्ने बित्तिकै सबै मानिसहरूको बीचमा भिन्नता देखिन्छ । त्यसैले पनि अहिलेसम्म संसारका कुनै आमा पनि आफ्नो सन्तति कुन हो भनेर द्विविधामा परेको अवस्था छैन । करोडौंको मात्र होइन अरबौंको भीडमा पनि मानिसहरू प्रष्ट चिनिन्छन् । यसप्रकार जसरी बाहिर हेर्दा मानिसहरू फरक छन् उनीहरूको रुचि, स्वभाव, क्षमता र सम्भावनाका हिसावले पनि मानिसहरू एकअर्कासँग फरक हुन्छन् । जसरी बगैचामा थरिथरिका फूलहरूको व्यवस्थापनले बगैचा सुन्दर देखिन्छ, त्यसरी नै फरकफरक स्वभाव, रुचि, क्षमता र सम्भावना भएका मानिसहरूको तदनुरूपको व्यवस्थापनले पनि मानिसहरूको बस्ती मानव बगैचा जस्तो देखिन्छ । यही कुराको अध्ययन, विश्लेषण र सम्बोधन गर्नको साथै चन्दननाथ नगरपालिकाभित्रका माध्यमिक विद्यालयहरूमा मनोसामाजिक परामर्श कक्षाको व्यवस्था गरिएको कुरा पनि योजनाको प्रस्तुत खण्डमा गरिनेछ ।

नेपाल सामाजिक—सांस्कृतिक रूपमा विविधता भएको मुलुक हो । यहाँ विभिन्न भाषिक, सांस्कृतिक तथा जातजातिगत समुदायहरूको बसोवास छ । नेपाली समाजको यो विविधतालाई एकातिर पहिचान तथा सामर्थ्यका रूपमा लिने गरिन्छ भने अर्कोतिर ऐतिहासिक रूपमा यही भिन्नताका आधारमा सामाजिक विभेद र बञ्चितिकरण परेका समुदायहरू पनि छन् । उदाहरणका लागि दलित तथा सीमान्तकृत समुदाय, नेपालीबाहेक अन्य मातृभाषी समुदाय, अल्पसङ्ख्यक सांस्कृतिक समुदायहरू ऐतिहासिक रूपमा सामाजिक, आर्थिक तथा शैक्षिक बञ्चितिकरणमा पर्न गई अहिलेसम्म पनि यस्तो बञ्चितिकरणको असर कुनै न कुनै रूपमा देखिने गरेको छ । भौगोलिक क्षेत्रगत, आर्थिक स्तरगत तथा लैङ्गिक भिन्नताको प्रभाव पनि शैक्षिक पहुँच, सहभागिता र नतिजामा परिरहेको देखिन्छ । त्यसैगरी विभिन्न किसिका अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरू तथा कठिन परिस्थितिमा रहेका बालबालिकाहरूमा शिक्षाको पहुँच पुर्‍याई सहभागी बनाउन थप प्रयास आवश्यक छ ।

उल्लिखित विविधता भएको नेपाली समाजमा विविधतालाई पहिचान दिनु, सम्मान गर्नु, सेलिब्रेसन गर्नु र व्यक्तिगत भिन्नताको कदर गरी विविधता (diversity) लाई प्रोत्साहित गर्नु आवश्यक छ । बालबालिकामा भएका उल्लिखित लगायतका भिन्नताले पहुँच, सहभागिता तथा नतिजामा फरक नपर्ने अवस्था सृजना गरी समता (equity) कायम गर्नु आवश्यक छ । यस्तो समताले अवसरको समानता मात्र सृजना नगरी अवसर असमान हुनाका कारण पहिचान गरी तिनलाई समान बनाउन विशेष तथा थप प्रबन्ध गर्नु पर्दछ । समता अभिवृद्धिसहित विविधतालाई समावेश गर्न (inclusion) प्रत्येक बालबालिकाले स्वीकारिएको र महत्त्व दिएको महसुस गर्नु पर्दछ । यस प्रकार शिक्षामा विविधता (diversity), समता (equity) र समावेशिता (inclusion) को प्रवर्धन गर्नु आवश्यक छ । यो सामाजिक न्याय स्थापित गर्न शिक्षामा सबैको पहुँच तथा सहभागिताको अधिकार सुनिश्चित गर्ने कार्य भएकाले महत्त्वपूर्ण र अत्यावश्यक छ ।

विविधताको सम्मान गर्न नसकेको कारणबाट व्यक्तिमा मनोसामाजिक समस्याहरू बल्झिने गर्दछन् । यी कुराहरू जानी वा नजानी बालबालिकाहरूमा विद्यालय र परिवारले समेत सिर्जना गरिरहेको हुन्छ । कतिपय कामहरू बालबालिकाको विकासका निम्ति गरिएका भए तापनि त्यसले उनीहरूको विकासमा बाधा पुर्याइरहेको हुन्छ । यस्ता बाधाहरू पहिचान गरी ती बाधाहरू हटाउनु पर्दछ । यस्ता बाधाहरूमा समुदाय तथा परिवेशअनुसार भिन्नता हुनसक्ने कुरालाई पनि ध्यान दिनु पर्दछ । कुनै बाधाहरू भौतिक तथा स्रोत—सामग्रीसँग सम्बन्धित हुन सक्दछन् भने कुनै सांस्कृतिक, सामाजिक, मनोवैज्ञानिक हुनसक्दछन् । कतिपय बाधाहरू संरचनागत पनि हुन सक्दछन् । यस्तो अवस्थामा बालबालिकालाई मनोसामाजिक परामर्शको आवश्यकता हुने गर्दछ ।

हाम्रो जस्तो मुलुकमा अभिभावक र विद्यार्थीका लागि मनोसामाजिक परामर्श सेवाको अहम महत्व छ । अभिभावकहरूमा चेतनाको अभाव छ । बालबालिकाहरू चुलबुले र चकचके स्वभाव भएको हाम्रा अभिभावकलाई मन पर्दैन जव कि यो बालबालिकाको प्राकृतिक स्वभाव हो । हाम्रा कतिपय अभिभावकहरूलाई चकचक नगर्ने, एकैठाउमा चुप्प लागेर बस्ने, अभिभावकको आज्ञाकारी हुने जस्ता स्वभाव भएको बालबालिकाहरू मन पर्छ जवकि बालबालिकामा यस्तो स्वभाव देखिनु भनेको अस्वाभाविक हो र बालबालिकामा देखिएको समस्या हो । बालबालिकाको सम्बन्धमा अभिभावकसँग यस्ता अनगिन्ति भ्रमहरू छन् । जसले गर्दा बालबालिकाहरूको उपयुक्त विकासमा बाधा पुऱ्याइरहेको हुन्छ । कतिपय बालबालिकाहरूले आफ्नो विशेष प्रतिभा र क्षमता देखाउन खोजिरहेको हुन्छ हामी त्यसलाई पनि हुर्कन र फष्टाउन नदिएर निषेध गर्न खाजिरहेका हुन्छौं । यस्तो अवस्थामा बालबालिका, अभिभावक र केही हदसम्म शिक्षकलाई समेत परामर्श सेवा र यससम्बन्धी सीपको विकास गर्न आवश्यक देखिन्छ ।

यस परिच्छेदमा विविधताको सम्मान र समतामूलक समावेशीकरण र मनोसामाजिक परामर्श सेवामा अभिवृद्धि गरी शिक्षामा सबैको सहज पहुँच, सहभागिता तथा सिकाइका लागि नेपालको विद्यालय शिक्षा पद्धतिमा हाल सम्मका कार्य तथा प्रगतिको सङ्क्षिप्त समीक्षा गरी त्यसमा देखिएका अन्तरहरू (gaps) का आधारमा चुनौतीहरू पहिचान गरिएको छ । यसमा देखिएका अन्तर तथा चुनौतीहरू हटाई शिक्षामा सबैको सहज पहुँच, सहभागिता तथा सिकाइका लागि समतामूलक समावेशीकरण र मनोसामाजिक परामर्श सेवामा अभिवृद्धि गर्नका लागि यस योजनामा अपनाइने रणनीति तथा क्रियाकलापहरूसमेत उल्लेख गरिएको छ ।

४.५.२. वर्तमान अवस्था

नेपालको शिक्षामा बालिका तथा महिलाहरू र अपाङ्गता भएकाहरूका लागि केही विशेष प्रबन्ध स्वरूप वि.सं. २००४ सालमा छात्राहरूका लागि छुट्टै विद्यालय पढ्नकन्या विद्याश्रमको स्थापना र वि.सं. २०२१ मा लेबोरेटरी स्कुलमा दृष्टिविहीन बालबालिकाका लागि एकीकृत विद्यालय शिक्षा प्रारम्भ भई हालसम्म सञ्चालित छ । त्यसैगरी वि. सं. २०२५ देखि खगेन्द्रबहादुर बस्नेतको अगुवाइमा सुरु भएको नेपाल अपाङ्ग अन्ध सङ्घ नवजीवन गृहले २०२६ सालदेखि अपाङ्ग पुरुषहरूको लागि आवासीय व्यवस्था सुरु गरेकोमा २०३१ सालदेखि महिलाहरूका लागि पनि आवासीय प्रबन्धको सुरुआत भएको थियो । अपाङ्गता भएका व्यक्तिको स्याहार तथा शिक्षाको प्रबन्धसहित यसलाई नेपाल अपाङ्ग अन्ध सङ्घ र नवजीवन गृह एवम् केही पछि खगेन्द्र नवजीवन केन्द्रका रूपमा स्थापित भई हाल काठमाडौँको जोरपाटीमा सञ्चालन भइरहेको छ ।

खासगरी सबैका लागि शिक्षाको डकार घोषणापत्र र तदनुसार नेपालले बनाएको राष्ट्रिय कार्ययोजनाले विभिन्न कारणले शिक्षाको पहुँचभन्दा बाहिर रहेका बालबालिकाहरूलाई शिक्षामा समावेश गर्नका लागि समावेशीकरणको अवधारणासहित पहुँच विस्तारमा जोड दिई छात्रवृत्तिलागत प्रोत्साहनमूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुका साथै महिला शिक्षक नियुक्तिबाट प्रारम्भ भएको आरक्षणलाई कानुनी मान्यतासहित महिला, जनजाति, दलित, मधेशी र दुर्गम क्षेत्रका लागि शिक्षक नियुक्तिमा निश्चित प्रतिशत आरक्षणको प्रबन्ध भएको छ ।

नेपालको संविधानको प्रस्तावनाले नेपाललाई समावेशी बनाउने अठोट गरेको छ । संविधानले आधारभूत तहको शिक्षालाई नागरिकको मौलिक हकको रूपमा लिदै आधारभूत तहको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क हुने र अपाङ्गता भएका र आर्थिक रूपले विपन्न नागरिकले कानुन बमोजिम निःशुल्क शिक्षा पाउने हक हुने र नेपालमा बसोबास गर्ने प्रत्येक नेपाली समुदायलाई कानुन बमोजिम आफ्नो मातृभाषामा शिक्षा पाउने हक हुने व्यवस्था गरेको छ । राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले पनि शिक्षामा समता र समावेशिता अभिवृद्धिका लागि विभिन्न नीतिहरू तय गरेको छ । अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा ऐन २०७५, अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकारसम्बन्धी ऐन २०७४ र अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा नियमावली, २०७७ ले अपाङ्गता भएका व्यक्ति तथा आर्थिक सामाजिक रूपले पछाडि परेका समुदायलाई छात्रवृत्ति तथा नेपाल सरकारले तोकिए बमोजिमका शैक्षिक संस्थाद्वारा निःशुल्क रूपमा विद्यालय शिक्षा, उच्च शिक्षा र प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा उपलब्ध गराउने प्रावधान राखेको छ ।

विद्यालय शिक्षामा समता र समावेशीकरणका लागि सूचकसहितको एकीकृत समता रणनीति २०७१ कार्यान्वयनबाट बहुबिचितीकरणमा परेका बालबालिकहरूलाई थप सहयोग सहितको शैक्षिक अवसरको व्यवस्था गरिएको छ । मुलुकमा बहुदलीय संसदीय व्यवस्थाको पुनर्वहाली भए पछि शिक्षामा केही हदसम्म लगानीको पनि वृद्धि भयो । विद्यालय शिक्षामा छात्रा र दलित समुहको सहभागिता अभिवृद्धिका लागि छात्रवृत्तिको व्यवस्था गरियो । आधारभूत तथा प्राथमिक शिक्षा परियोजना अन्तर्गत सञ्चालन गरिएको यो छात्रवृत्ति कार्यक्रमले विद्यालय तहमा छात्रा र दलित लगायत अन्य समूहको भर्नादर उल्लेख्य रुपमा बढेको अवस्था छ । करिव तीन दशक अघि सबै छात्रा र सबै दलित विद्यार्थीहरूका लागि ब्लाडकेट अप्रोचबाट कार्यान्वयन गरिएको यो छात्रवृत्ति कार्यक्रम अहिले पनि त्यही किसिमबाट कार्यान्वयन भइरहेको छ र छात्रवृत्ति रकम पनि खासै समसामयिक हुने गरी वृद्धि गर्न सकिएको छैन । अहिलेको आवश्यकता भनेको छात्राहरु र दलितहरुमध्ये पनि विपन्न समूहलाई छनोट गरी महङ्गी समेतलाई मध्यनजर गरी छात्रवृत्ति रकम दिनु पर्ने देखिन्छ । यसका अतिरिक्त यस प्रकारको छात्रवृत्ति अपाङ्गता भएका विद्यार्थी, लोपोन्मुख र सिमान्तकृत समुदायका विद्यार्थी, मुक्त कम्लहरी विद्यार्थी, गरीब तथा विपन्न विद्यार्थी, द्वन्द्वपीडित विद्यार्थी र सहिद परिवारका विद्यार्थीका निम्ति यस्तो छात्रवृत्तिको व्यवस्था गरिएको छ ।

छात्रवृत्तिलाई आवासीय प्रयोजनका निम्ति पनि व्यवस्था गरिएको छ । यस्तो छात्रवृत्ति छात्राहरुको लागि फिडर छात्रावास, अपाङ्गता भएका विद्यार्थीहरूका निम्ति छात्रावास, मुक्त कम्लहरीका निम्ति छात्रावास, मोडल स्कूल छात्रावास, हिमाली छात्रावास, लोपोन्मुख तथा सिमान्तकृत समुदायका विद्यार्थीहरूका निम्ति छात्रावास, सडक बालबालिका तथा श्रमिक बालबालिकाहरूका निम्ति छात्रावास आदि कार्यक्रमको निम्ति संघीय सरकारले प्रदान गर्ने गरेको छ । यस्तो छात्रवृत्ति कार्यक्रममा प्रति विद्यार्थी मासिक चारहजार रुपैयाँको दरले दश महिनाको निम्ति उपलब्ध गराउने गरिएको छ । प्रति विद्यार्थी मासिक किसिमले दिने यो रकम विद्यार्थीहरूका खाना लगायत सरसफाई र शैक्षिक सामग्रीसम्बन्धी आवश्यकता पूरा गर्न अपर्याप्त देखिन्छ ।

गैरआवासीय विद्यार्थीहरूका निम्ति प्रदान गरिने छात्रवृत्ति पनि अपर्याप्त रहेको छ र त्यसको दुरुपयोग पनि त्यत्तिकै देखिन्छ । विद्यालय देखि अभिभावकसम्म पुग्दा विद्यार्थीलाई जे कामको लागि दिइएको हो त्यो काममा कमैमात्र प्रयोग भएको देखिन्छ । गरीबको रेखामुनी रहेका बालबालिकाले छात्रवृत्ति पाउन नसकेको अवस्था छ । अबको आवश्यकता भनेको जाति र लिङको आधारमा भन्दा पनि विपन्नताको आधारमा छात्रवृत्ति दिनु पर्ने हुन्छ र यो रकम पुग्ने गरी पनि हुनु आवश्यक छ । विद्यार्थीहरु जति बेला छात्रवृत्ति बाँडिन्छ त्यत्तिबेलामात्र विद्यालयमा आउने र अरु समयमा नआउने वा कम आउने समस्या पनि कतिपय विद्यालयहरूमा छ । सरकारले प्रदान गर्ने छात्रवृत्ति सस्थागत विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले नपाउने भएको हुँदा विद्यार्थीहरु संस्थागत विद्यालयमा अध्ययन गरे पनि सामुदायिक विद्यालयबाट परीक्षा दिने कार्य चन्दननाथ नगरपालिकामा चर्को छ । यो समस्या लगायत छात्रवृत्तिको दुरुपयोगलाई नियन्त्रण गर्न भौचर प्रणालीबाट पुग्ने मात्रामा छात्रवृत्ति दिनु पनि त्यत्तिकै जरुरी छ ।

देशका संघीयताको कार्यान्वयन सँगसँगै कतिपय प्रदेश सरकार र स्थानीय तहहरूले विपन्न समुदाय र छात्राहरुका निम्ति पनि छात्रवृत्तिको व्यवस्था गरेको देखिन्छ । यस चन्दननाथ नगरपालिकाले उच्च शिक्षा अन्तर्गत मेडिकल साइन्स, इञ्जिनियरिङ् र चार्टर्ड एकाउन्टेन्सी अध्ययनका लागि छात्रवृत्तिको व्यवस्था गरेको छ । त्यसरी नै यस नगरपालिकाले बाबुआमा नहुने अनाथ बालबालिकाहरुको निम्ति अभिभावकको भूमिका निर्वाह गर्नेगरी खाना नाना र छाना सहितको आवासीय सुविधाको व्यवस्था गरेको छ । कतिपय स्थानीय तहहरूले उच्च तहको प्राविधिक शिक्षा अध्ययनका निम्ति समेत कोटा निर्धारण गरी बजेट विनियोजन गरेको देखिन्छ ।

समाजको बनावट सरलबाट क्रमशः जटिल प्रकारको हुदै गएपछि समाजका हुने विकृतिहरु पनि बढ्दै गएको अवस्था छ । यो विकृतिमा बालबालिका र त्यसमा पनि विशेष गरी बालिकाहरु बढि प्रताडित भएको देखिन्छ । बालबालिकाहरुको उमेरसँगै हुने गरेको शारीरिक र मानसिक बृद्धि र विकासको कारण हुने गरेको विविध किसिमका परिवर्तनलाई उचित किसिमले व्यवस्थापन गर्न नसक्नुको कारणले पनि कतिपय समस्याहरु देखा पर्ने गर्दछन् । यस्तो अवस्थामा विद्यालय र घरपरिवारले उनीहरूलाई उचित किसिमले मनोसामाजिक परामर्श उपलब्ध गराउनु पर्ने हुन्छ । बालबालिकाको निम्ति यो परामर्शको टडकारो आवश्यकता भएपनि

सरकारी तवरबाट यसलाई महत्व दिएको देखिदैन । गैर सरकारी क्षेत्रबाट भने कतिपय आवश्यकता परेका विद्यालयहरूमा शिक्षकहरूका निम्ति छोटो अवधिका तालिम र प्रशिक्षण प्रदान गरेको देखिन्छ । विदेश जाने विद्यार्थीहरूका निम्ति परामर्श दिने उद्देश्यले शहरका गल्ली र चोकहरूमा कल्सलटेन्सीका नाममा शैक्षिक परामर्श केन्द्रहरू स्थापना भए तापनि यस्ता परामर्श केन्द्रहरू सेवामुखी भन्दा पनि मुनाफामुखी भएको देखिन्छ ।

राष्ट्रियजनगणना २०७८ अनुसार चन्दननाथ नगरपालिकाको कुल जनसङ्ख्याको २.९ प्रतिशत जनसङ्ख्यामा अपाङ्गताको अवस्था छ । तीमध्ये महिलाको प्रतिशत २.४ रहेको छ भने पुरुषको प्रतिशत ३.४ रहेको देखिन्छ । जुम्ला जिल्लाको कुरा गर्ने हो भने कुल जनसङ्ख्याको २.४ प्रतिशत र कर्णाली प्रदेशको ३.१ प्रतिशत जनसङ्ख्यामा अपाङ्गता भएको अवस्था छ । समग्र मुलुकको स्थिति हेर्दा यो प्रतिशत २.२ प्रतिशत रहेको छ । यसरी अपाङ्गता भएको जनसङ्ख्याको तुलना गर्दा जुम्ला जिल्ला र समग्र मुलुकको तुलनामा चन्दननाथ नगरपालिकाको प्रतिशत बढी देखिन्छ भने कर्णाली प्रदेशको प्रतिशतको तुलनामा कम देखिन्छ । अपाङ्गता भएका विद्यार्थीहरूलाई पठनपाठन गर्नका लागि यस पालिकाको कर्णाली मा.वि. अनामनगर र जनता मा.वि. महतगाउँमा पठनपाठनको व्यवस्था छ । कर्णाली मा.वि. अनामनगरमा सुस्त श्रवण भएका ४१ जना विद्यार्थीहरू अध्ययनरत छन् भने जनता मा.वि. महतगाउँमा सुस्तमनस्थिति भएका ५२ जना विद्यार्थीहरू अध्ययनरत छन् । उनीहरूका लागि नगरपालिका मार्फत आवासको व्यवस्था गरिएको छ ।

समतामूलक किसिमले सबै प्रकारका विद्यार्थीहरूको शिक्षामा पहुँचको अभिवृद्धिका लागि नगरपालिकाले हरेक वर्ष विभिन्न किसिमका छात्रवृत्तिहरू प्रदान गरेको अवस्था छ । आ.व. २०७९/८० को विनियोजित बजेट र कार्यक्रम कार्यान्वयन निर्देशिका अनुसार चन्दननाथका विद्यालयमा कक्षा १ देखि ५ सम्मका सबै छात्राहरूले जनही एकहजार र कक्षा ६ देखि ८ सम्मका सबै छात्राहरूलाई जनही वार्षिक पन्ध्रसय दिने प्रावधान दिने प्रावधान रहेको छ । साथै कक्षा १ देखि कक्षा ८ सम्मका दलित विद्यार्थीहरूले कक्षा १ देखि ८ सम्म वार्षिक जनही चारसय रुपैयाँका दरले छात्रवृत्ति पाउने व्यवस्था छ । आवासीय रुपमा बस्ने अपाङ्गता भएका विद्यार्थीहरूका निम्ति मासिक चारहजारका दरले दश महिनाको प्रदान गर्ने प्रावधान छ । गत शैक्षिक सत्र २०७९ मा संघीय सरकारबाट पर्याप्त बजेट प्राप्त नभएको कारण आवासीय छात्रवृत्ति बाहेक कुनै पनि छात्रा र दलित विद्यार्थीहरूले छात्रवृत्ति नपाएको अवस्था छ । यसका साथै उच्च शिक्षामा प्राविधिक विषय अध्ययन गर्नका लागि विपन्न समुदायका विद्यार्थीहरूलाई छात्रवृत्ति प्रदान गर्ने व्यवस्था गरिएको छ ।

४.५.३. चुनौति तथा अवसरहरू

बालबालिकालाई समावेशी तथा विशेष शिक्षा प्रदान गर्नका लागि अपाङ्गता भएका बालबालिकालाई शैक्षिक अवसर प्रदान गर्ने क्रममा घरपरिवार, समुदाय र विद्यालयहरूबाट उचित सहयोग र सकारात्मक सोचमा प्रवर्धन गर्नु, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको सामाजिक समावेशीकरणमा अपेक्षित सुधार गर्नु, विशेष शिक्षा मार्फत गुणस्तरीय जीवनयापन र आत्मनिर्भर गराउने कार्यमा अपेक्षित उपलब्धी हासिल गर्नु, अपाङ्गताको प्रकृतिका आधारमा बालबालिकाका निम्ति सहज पहुँच हुनेगरी विशेष प्रकृतिका शिक्षालयहरूको स्थापना र सञ्चालन गर्नु, दृष्टिविहीन बालबालिकाहरूका निम्ति आवश्यक पर्ने ब्रेललिपिका पाठ्यपुस्तक र सन्दर्भ सामग्री एवम् सुस्त श्रवण भएका बालबालिकाहरूका निम्ति साङ्केतिक भाषाको सीप भएका शिक्षकहरूको उपलब्धतालाई सहज बनाउनु, विशेष शिक्षाका आवश्यक पर्ने दक्ष जनशक्तिको उत्पादन र व्यवस्थापन गर्नु, विविध प्रकारका बालबालिकाको तथ्यांक तथा सूचनालाई अद्यावधिक गर्नु, समावेशी किसिमबाट बालबालिकाको आवश्यकता र सिकाईलाई सहज बनाउने गरी नविनतम् सूचना प्रविधिको अवलम्बन र उपयोग गर्ने कार्यलाई व्यवस्थित गर्नु, समावेशी र विशेष शिक्षा अनुकुलन मूल्यांकन परीक्षा प्रणाली र सिकाई व्यवस्थापनका लागि प्रयास खोज, अनुसन्धान तथा अभ्यास हुनु, समाजमा विद्यमान कतिपय कुरित र कुप्रथा विद्यमान भएको कारण समावेशी किसिमको सामाजिक संरचनाको स्थापना गर्नु आदि जस्ता चुनौतिहरू समावेशी एवम् विशेष शिक्षाको क्षेत्रमा प्रमुख रुपमा रहेका छन् ।

त्यसरी नै छात्रवृत्ति र मनोसामाजिक परामर्श सेवाका सम्बन्धमा देखापरेका प्रमुख चुनौतीहरूमा धेरै विद्यार्थीले प्राप्त गर्ने छात्रा, दलित र लोपोन्मुख तथा सीमान्तकृत जनजाति छात्रवृत्तिको रकमलाई समयसापेक्ष बृद्धि गर्नु, धेरैजसो छात्रवृत्तिहरू ब्लाङ्केट अप्रोचबाट नभई निश्चित आधार तथा आवश्यकतामा आधारित बनाई प्रदान गर्नु, अधिकांश छात्रवृत्ति गरिबी केन्द्रित नभई जातजाति र लिङ्गलाई आधार मानेर प्रदान गरिनाले यसको औचित्य र सान्दर्भिकतामा प्रश्न उठ्नु, आवासीय बाहेकका छात्रवृत्तिका उद्देश्य तथा उपयोगिता स्पष्ट पार्नु, जातजाति र लिङ्गका आधारमा दिइने छात्रवृत्तिप्रति नागरिक समाजमा सकारात्मक भावनाको विकास गर्नु, छात्रवृत्ति कार्यक्रमको सहयोगबाट सामाजिक विभेदलाई न्यूनिकरण गर्नु, लक्षित विद्यार्थी छनोट गरी छात्रवृत्ति वितरण गर्नका लागि स्थानीय तहलाई स्वायत्तता प्रदान गर्नु, छात्रवृत्ति वितरण र यसको उपयुक्तता तथा प्रभावकारिताको अनुगमन तथा मूल्याङ्कनलाई प्रभावकारी बनाउनु, विद्यार्थीको निम्ति प्रदान गरिने मनोसामाजिक परामर्शको क्षेत्रलाई सरकारको प्राथमिकतामा पार्नु, मनोसामाजिक परामर्शको पहुँच लक्षित समूहसम्म पुर्याउनु आदि रहेका छन्।

यस नगरपालिकाका कर्णाली माध्यमिक विद्यालय अनामनगर र जनता माध्यमिक विद्यालय महतगाउँमा आवासीय रुपमा अपाङ्गता भएका विद्यार्थीहरूले पठनपाठन कार्य भइरहेको, विद्यालय शिक्षा र शिक्षक तालिम कार्यक्रम मार्फत फरक क्षमता र विशेष आवश्यकता भएका बालबालिकाहरूका लागि अन्य बालबालिकाहरूसँगै समावेशी किसिमबाट शिक्षण सिकाइ गर्ने कार्यलाई प्राथमिकतापूर्वक सञ्चालन गरिएको, संघीय सरकारबाट प्राथमिक तहका पाठ्यपुस्तकहरू २५ भन्दा बढि मातृभाषामा प्रकाशन गरी पठनपाठनका लागि प्रयोग गरिएको, शिक्षा ऐन एवम् शिक्षक सेवा आयोग नियमावलीले समेत शिक्षक छनोट प्रक्रियालाई समावेशी बनाएको आदिलाई यस क्षेत्रका अवसरका रुपमा लिन सकिन्छ।

यसका साथै छात्रवृत्तिले दलित, छात्रा, अपाङ्गता भएका विद्यार्थी, लोपोन्मुख, सिमान्तकृत, विपन्न, द्वन्द्वपिडित र सहिदका परिवारका बालबालिकाहरूको शिक्षामा पहुँचको बृद्धि भएको, छात्रवृत्ति लगायतका कार्यक्रमहरूले शिक्षालाई मौलिक अधिकारको रुपमा स्थापित बनाएको, शिक्षालाई समावेशी बनाउने कार्यमा गैरसरकारी क्षेत्रबाट पनि योगदान भइरहेको, मनोसामाजिक परामर्शको क्षेत्र सबैको चासोको क्षेत्र हुदै गएको, मनोसामाजिक परामर्शको क्षेत्रमा गैरसरकारी क्षेत्रबाट सीमित भए पनि पाठ्यक्रमहरूमा समेत मनोसामाजिक परामर्शको क्षेत्रलाई समेटिएको आदिलाई पनि शिक्षालाई समावेशीका साथै मनोसामाजिक परामर्शयुक्त बनाउने सवालमा अवसरहरूको रुपमा लिन सकिन्छ।

४.५.४ उद्देश्यहरू

चन्दननाथ नगरपालिकाको प्रस्तुत योजनाको यस उपक्षेत्रको समग्र उद्देश्य विभिन्न कारणले शिक्षाबाट बञ्चित र अपाङ्गता भएका नगरपालिकाका सबै प्रकारका व्यक्तिका लागि अधिकारमुखी अवधारणाका आधारमा आवश्यकता अनुसार मनोसामाजिक परामर्श सहितको गुणस्तरीय समावेशी एवम् विशेष शिक्षाका अवसर मार्फत सक्षम र प्रतिष्पर्धी नागरिक उत्पादन गर्नु रहेकोमा यस अन्तर्गतका उद्देश्यहरू देहाय बमोजिम रहेका छन् :

१. महिला, दलित, जनजाति, लोपोन्मुख समुदाय, अपाङ्गता भएका, कठिन भौगोलिक अवस्थामा रहेका, जोखिममा परेका, आर्थिक रूपले विपन्न, द्वन्द्व प्रभावित तथा सामाजिक तथा आर्थिक कारणले बञ्चितमा परेका व्यक्तिहरूलाई शिक्षामा पहुँच पुर्याउनु।
२. लक्षित समूहका बालबालिकाहरूको सिकाइमा सहभागिता बृद्धि गरी गुणस्तर सुनिश्चित गर्नु।
३. विविधता, समता एवं समावेशी शिक्षाका मूल्य, मान्यता अनुकुल गुणस्तरीय सेवा प्रवाहका गर्ने जनशक्तिहरूको पेसागत दक्षता र सक्षमता सुनिश्चित गर्दै शैक्षिक सुशासन कायम गर्न विद्यमान संरचनाहरूलाई जवाफदेही बनाउनु।
४. पाठ्यक्रम, पाठ्यसामग्री, शिक्षण सिकाइ प्रक्रियालगायत समस्त शैक्षिक प्रणालीमा विविधता, समता तथा समावेशिता अभिवृद्धि गरी विद्यालयलाई बालमैत्री बनाउनु।

५. विद्यालयमा कुनै पनि प्रकारको विभेद, दुर्व्यवहार, हेपाई नहुने सुनिश्चितता गर्नु ।
६. कठिन र असहज परिस्थितिका कारण अलमलको जीवन बाँचिरहेका बालबालिकालाई मनोसामाजिक परामर्शको माध्यमबाट शिक्षामा उनीहरूको सहभागितालाई सक्रिय र अर्थपूर्ण बनाउनु ।

४.५.५ रणनीतिहरू

१. सबै तह र प्रकारका विद्यालयहरूमा लैङ्गिक तथा अपाङ्गमैत्री भौतिक अवस्था तथा शैक्षिक वातावरणको विकास गरी विशेष लक्षित समूहका सबै बालबालिकाहरूलाई विद्यालय शिक्षा उपलब्ध गराइनेछ ।
२. लोपोन्मुख तथा सीमान्तकृत समुदायका बालबालिका, सामाजिक बहिस्करणमा परेका बालबालिका तथा अपाङ्गता भएका सबै बालबालिकालाई समेट्नका लागि आवश्यकतामा आधारित बैकल्पिक शिक्षा कार्यक्रमका विभिन्न नमुनाहरूसमेत विकास गरी पहुँच सुनिश्चित गरिनेछ ।
३. विद्यालयमा दिवा खाजासहित स्वास्थ्य, पोषण, सरसफाई तथा स्वच्छतासम्बन्धी सेवा तथा शिक्षाको प्रबन्ध तथा किशोरिहरू लक्षित महिनावारी स्वच्छतासम्बन्धी सेवा तथा शिक्षा प्रदान गरिनेछ ।
४. सघीय सरकारबाट खाजाको निम्ति प्राप्त हुने अपर्याप्त बजेटलाई अभिभावक, प्रदेश सरकार र नगरपालिकाको बीचमा लगानीमा सहकार्यको वातावरणको सिर्जना गरी पर्याप्त बजेटको व्यवस्थापन गरेर पर्याप्त र पौष्टिक अर्गानिक खाजाको व्यवस्था गरिनेछ ।
५. आधारभूत तहकफ स्थानीय पाठ्यक्रममा स्थानीय भाषा, संस्कृति, भूगोल, इतिहास, ज्ञान तथा सिप समावेश गरी सिकाइलाई जीवनोपयोगी बनाइनेछ ।
६. लक्षित समूहका बालबालिकाका सिकाइ आवश्यकता सम्बोधन गरी उनीहरूको गुणस्तरीय शिक्षा प्राप्त गर्ने हकको सुनिश्चितताका लागि समयसापेक्ष पाठ्यक्रममा अनुकूलन, नमुना शैक्षिक सामग्रीको विकास तथा शिक्षण गर्ने सिपयुक्त जनशक्तिको व्यवस्था गरिनेछ ।
७. औपचारिक विद्यालय शिक्षाबाट बञ्चितमा परेका लक्षित समूहका बालबालिकाहरूको शिक्षा पाउने हकको सुनिश्चितताका लागि समुदाय, सामुदायिक अध्ययन केन्द्र, गैर सरकारी सङ्घ संस्था, निजी क्षेत्र र औपचारिक विद्यालयहरूलाई सहभागी गराइनेछ ।
८. सबै प्रकारका बालबालिकामा उपयुक्त क्षमता विकास हुने गरी औपचारिक, अनौपचारिक खुला तथा दूर शिक्षा र निरन्तर सिकाईको व्यवस्था गर्न सङ्घ एवम् प्रदेश सरकारसँग समन्वय र साझेदारीको विकास गरिनेछ ।
९. सबै प्रकारका विद्यार्थीहरूलाई विद्यालय तथा शिक्षालयहरूका विभिन्न तहमा भर्ना गर्दा उनीहरूको शारीरिक, मानसिक, इन्द्रियजन्य र बौद्धिक क्षमताको लेखाजोखा गरिनेछ ।
१०. विशेष बालबालिकाहरूको विशिष्टताअनुसार विद्यालय र विश्वविद्यालयहरूमा प्राविधिक शिक्षातर्फ उनीहरूको भर्ना प्रक्रियालाई सहज बनाउन सङ्घ एवम् प्रदेश सरकारसँग समन्वय र साझेदारीको विकास गरिनेछ ।
११. विशेष बालबालिकाहरूलाई आत्मनिर्भर बनाउन र दिगो विकासका लागि हरित सीपमा आधारित जीवनपयोगी सीपमूलक शिक्षा र तालिमको अवसर सुनिश्चित गर्न पाठ्यक्रम, शिक्षक तयारी र संस्थागत संरचनाको पुनरावलोकन गर्न सङ्घ एवम् प्रदेश सरकारसँग समन्वय र साझेदारीको विकास गरिनेछ ।
१२. अपाङ्गमैत्री शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप गर्न नविनतम सूचना प्रविधिमा आधारित दक्ष मानवीय स्रोतको व्यवस्था गरिनेछ
१३. नगरपालिकाभित्र निर्माण भइसकेका विद्यालयका पूर्वाधार र अब निर्माण हुने पूर्वाधारहरूलाई अपाङ्गतामैत्री बनाउदै लिने सवालमा नगरपालिकाबाट सङ्घीय सरकार र प्रदेश सरकारसँग समन्वय र सहकार्य गरिनेछ ।
१४. अपाङ्गता भएका, अशक्त र घरबाट विद्यालय आवतजावत गर्न असमर्थ तर विद्यालयमा अध्ययन गर्न सक्ने बालबालिकाका लागि पायक पर्ने स्थानमा आवश्यकताको आधारमा छात्रावाससहितको विशेष विद्यालयका साथै गृह विद्यालयको समेत स्थापना गरिनेछ ।

१५. अपाङ्गता तथा फरक क्षमता भएका बालबालिकाहरूलाई आत्मनिर्भर बनाउनका लागि व्यावसायिक सीप सिक्ने अवसर प्रदान गर्न भूमिका निर्वाह गरिनेछ ।
१६. साधारण अवस्थाका बालबालिकासँग बसेर अध्ययन गर्न सक्ने अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूका लागि अपाङ्गताको प्रकृति र स्तर अनुसार आवश्यक पर्ने सामग्रीहरू (जस्तै: ह्वील चेयर, छडी, ब्रेल पुस्तक, सांकेतिक चित्र आदि) को समुचित प्रबन्ध गरिनेछ ।
१७. अपाङ्गता भएका बालबालिका तथा व्यक्तिहरूको शिक्षा पाउने अधिकारलाई सुनिश्चित गर्न आवश्यक पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक तथा श्रव्य दृश्य र सहयोग सामग्रीको विकास र सहज पहुचका लागि सङ्घ एवम् प्रदेश सरकारसँग समन्वय र साझेदारीको विकास गरिनेछ ।
१८. अपाङ्गताको प्रकृति अनुसार लचिलो पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तक, वैकल्पिक सिकाइ सामग्री तथा शिक्षण विधिमा जोड दिनुको साथै विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीलाई अपाङ्गता भएका बालबालिका अनुकूल बनाउन सङ्घ एवम् प्रदेश सरकारसँग समन्वय र सहकार्य गरिनेछ ।
१९. अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूको अपाङ्गताको अवस्था हेरी अन्य बालबालिकाहरूसँगै बसेर सिक्न पाउने गरी समावेशी शिक्षाको व्यवस्था गर्न भूमिका निर्वाह गरिनेछ ।
२०. हालका छात्रवृत्तिका किसिम र छनोटका आधारको पुनरावलोकन तथा परिमार्जन गरी लक्षित र आवश्यकतामा आधारित छात्रवृत्ति पद्धतिको विकास गरिने छ । छात्रवृत्तिका लागि मूलतः गरिबीलाई केन्द्रित गरी आर्थिक रूपले विपन्न, सुविधाविहिन, कठिन परिस्थितिमा रहेका र अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरू सहभागी हुने गरी व्यवस्था मिलाइने छ ।
२१. नगरपालिकामा रहेको विभिन्न कारणले अभिभावकविहीन भएका बालबालिकाको अभिभावकको भूमिका नगरपालिकाले निर्वाह गर्दै उनीहरूको गाँस, बास, कपास, शिक्षा र स्वास्थ्यका निम्ति विशेष व्यवस्था गर्नेछ ।
२२. सम्बन्धित शिक्षण संस्था र समुदायको सहभागितामा नगरपालिकामा छात्रवृत्ति व्यवस्थापन र अनुगमन समिति गठन गरिने छ ।
२३. गैर आवासीय छात्रवृत्तिका लागि विद्यार्थीको नाममा बैङ्क खाता सञ्चालन गरी उनीहरूलाई प्रदान गरिने छात्रवृत्तिलाई एकद्वार भौचर प्रणाली मार्फत प्रदान गरिनुका साथै उद्देश्यानुरूप पर्याप्त हुने गरी छात्रवृत्ति रकमको समय अनुसार पुनरावलोकन गर्दै लगिनेछ ।
२४. शिक्षा क्षेत्रको बजेटमा समावेश गरिएको छात्रवृत्ति विद्यार्थीलाई विद्यालयमा अध्ययन गर्न र सिकाइ क्रियाकलापमा सहयोगी हुने कार्यमा केन्द्रित गरिनेछ भने परिवार तथा व्यक्तिको जीवनयापन तथा कल्याणसँग सम्बन्धित सहयोग आवश्यकतानुसार सामाजिक सुरक्षाअन्तर्गत स्थानीय तहले अलग्गै प्रदान गर्ने व्यवस्था मिलाइने छ ।
२५. घरायसी वातावरण बालमैत्री नहुनुका साथै अन्य विविध कारणले शिक्षा लगायत जीवनका विभिन्न क्रियाकलापहरू अघि बढाउने सवालमा अलमल र द्विविधामा परेका बालबालिकालाई मनोसामाजिक परामर्शको माध्यमबाट उनीहरूको जीवनलाई अर्थपूर्ण तरिकाबाट अघि बढाउन सहयोग गरिनेछ ।
२६. विद्यार्थीहरूमा मनोसामाजिक समस्याहरू सघन रूपमा देखिदै गएको कारण उनीहरूको शिक्षा लगायत समग्र जीवनमा प्रतिकूल असर परिरहेको कुरालाई मध्यनजर राखी नगरपालिकाबाट यससम्बन्धी आवश्यक संरचना र जनशक्तिको व्यवस्थापन गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
२७. विद्यार्थीहरूलाई उचित र नियमित किसिमले मनोसामाजिक परामर्श प्रदान गर्नका लागि शिक्षकहरूमा समेत यससम्बन्धी आधारभूत जानकारी र सिपको विकास गरी शिक्षकहरूलाई विद्यार्थीप्रति व्यक्तिगत रूपमा जिम्मेवार बनाइनेछ ।
२८. सिकाइ क्रियाकलापलाई सहभागितामूलक बनाई विद्यार्थीका आवश्यकता सम्बोधन गर्ने गरी विविधता कायम गरिने छ भने विद्यालयमा कुनै पनि प्रकारको विभेद, दुर्व्यवहार, हेपार्इ नहुने सुनिश्चिततासहित बालमैत्री वातावरण सिर्जना गरिनेछ ।
२९. कोभिड १९ बाट पुगेको शैक्षिक क्षतिको परिपूरण तथा अन्य विपदको समयमा सिकाइ निरन्तरताको लागि कार्यक्रम अन्तर्गत आ व २०८०।८१ को बजेटबाट हरेक मा वि हरूमा मनोसामाजिक परामर्श कक्षा संचालन गरिनेछ ।

४.५.६ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क) उपलब्धि (Outcomes)

२. विद्यालय तहको शिक्षामा उचित मनोसामाजिक परामर्शका साथ समतामूलक पहुँच र समावेशी सहभागितासहित सबैका लागि गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित भएको हुने ।

ख) नतिजा (Key Results)

१. महिला, दलित, जनजाति, लोपोन्मुख समुदाय, अपाङ्गता भएका, कठिन भौगोलिक अवस्थामा रहेका, जोखिममा परेका, आर्थिक रूपले विपन्न, द्वन्द्व प्रभावित तथा सामाजिक तथा आर्थिक कारणले बञ्चितमा परेका सबै बालबालिकाहरूले शिक्षा प्राप्त गर्ने अवसर सुनिश्चित भएको हुने ।
२. लक्षित समूहका बालबालिकाहरूको सिकाइमा सहभागिता वृद्धि गरी गुणस्तर सुधार भएको हुने ।
३. अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको गुणस्तरीय जीवनयापन र आत्मनिर्भर दिनचर्या कायम भएको हुने ।
४. अपाङ्गता र प्रविधि मैत्री विद्यालय र कक्षाकोठा व्यवस्थापन भएको हुने ।
५. समावेशी विद्यालय र अपाङ्गमैत्री सिकाई वातावरण स्थापना भएको हुने ।
६. समावेशी र विशेष शिक्षाका लागि आवश्यक पर्ने दक्ष सीपयुक्त र तालिमप्राप्त शिक्षकको उचित व्यवस्था भएको हुने ।
७. समावेशी र विशेष शिक्षामार्फत गुणस्तरीय, दक्ष र सक्षम जनशक्ति उत्पादन र त्यसको उचित व्यवस्थापन भएको हुने ।
८. अपाङ्गता भएका बालबालिकाको सिकाइमा आधारित विभिन्न सिकाई सामग्रीको प्रयोग र व्यवस्थापन भएको हुने ।
९. बालबालिकाको आवश्यकतालाई पहिचान गरी विशेष विद्यालयहरू स्थापना भएका हुने ।
१०. लक्षित समूहका बालबालिकाको शिक्षा र सिकाइमा अभिभावकको विशेष सक्रियता भएको हुने ।
११. विविधता, समता एवं समावेशी शिक्षाका मूल्य, मान्यता अनुकुल गुणस्तरीय सेवा प्रवाहका गर्ने जनशक्तिहरूको पेसागत दक्षता र सक्षमता सुनिश्चित गर्दै शैक्षिक सुशासन कायम गर्न विद्यमान संरचनाहरू जवाफदेही भएको हुने ।
१२. विद्यालयमा कुनै पनि प्रकारको विभेद, दुर्व्यवहार, हेपारइरहित बालमैत्री वातावरण सिर्जना भएको हुने ।
१३. पाठ्यक्रम, पाठ्यसामग्री, शिक्षण सिकाइ प्रक्रिया लगायत समस्त शैक्षिक प्रणालीमा विविधता, समता तथा समावेशिता अभिवृद्धि भएको हुने ।
१४. विशेषतः गरिबी र कठिन परिस्थितिमा रहेका, सुविधाविहिन र अपाङ्गता भएका बालबालिकालाई केन्द्रित गरी एकीकृत छात्रवृत्ति प्रणालीको विकास र कार्यान्वयन हुने ।
१५. अभिभावकविहीन बालबालिकाको अभिभावकको भूमिका नगरपालिकाले निर्वाह गर्दै उनीहरूको गाँस, बास, कपास, शिक्षा र स्वास्थ्यका निम्ति विशेष व्यवस्था गरेको हुने ।
१६. लक्षित समूहको विद्यालयमा भर्ना हुने, टिकिरहने र सिकाइमा सहभागिताको दरमा सुधार भई सिकाइमा सुधार भएको हुने ।
१७. छात्रवृत्तिलाई भौचर एवम् एकद्वार प्रणालीबाट वितरण गरी यसको दुरुपयोगमा न्यूनीकरण भई उपलब्धिमा सुधार भएको हुने ।
१८. विविध किसिमका कठिनाई असहज परिवेश र समस्यामा परिरहेका बालबालिकाहरूलाई मनोसामाजिक परामर्श सेवा प्रदान गरी शिक्षामा उनीहरूको अर्थपूर्ण सहभागिता सुनिश्चित भएको हुने ।

ग) प्रमुख क्रियाकलापहरू र लक्ष्य

तालिका ४.५: समतामूलक समावेशीकरण र मनोसामाजिक परामर्श सेवाका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						१० वर्षको लक्ष्य	जिम्मेवार निकाय
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	नगरपालिकामा व्यक्तिको अवस्था र सिकाइ आवश्यकता पहिचान गर्ने गरी संयत्रको विकास र सोको परिचालन ।	पटक	√	१	√	√	√	१	२	नगरपालिका
२	कुनै पनि व्यक्ति शिक्षाको अवसरबाट बञ्चित हुनुका कारण पहिचान गरी वैयक्तिक आवश्यकता अनुसारको बैकल्पिक शैक्षिक कार्यक्रमहरू तथा सहायता पद्धति तर्जुमा गरी कार्यान्वयन ।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ र प्रदेशसँगको समन्वयनमा नगरपालिका
४	विद्यालय बाहिर रहेका सबै बालबालिकालाई विद्यालय भित्र ल्याउन तथा अध्ययनमा निरन्तरताको सुनिश्चित गर्न जनसहभागिता सहितको कार्यक्रम सञ्चालन ।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ र प्रदेशसँगको समन्वयनमा नगरपालिका
५	विशेष लक्षित समूहका विद्यार्थीहरूको आवश्यकता र सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रम तथा अवसर लागत (Opportunity Cost) सँग तादात्म्य गरी छात्रवृत्ति दिने व्यवस्था ।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ र प्रदेशसँगको समन्वयनमा नगरपालिका
६	सबै आधारभूत विद्यालयहरूमा भवन, कक्षाकोठा, फर्निचर, प्रयोगशाला, शौचालय, पानी, पुस्तकालय, बुक कर्नर जस्ता भौतिक तथा शैक्षिक पूर्वाधार अपाङ्गता एवं लैङ्गिक मैत्री हुने गरी निर्माण ।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ र प्रदेशसँगको समन्वयनमा नगरपालिका

७	बालबालिकालाई अध्ययनको निरन्तरताका लागि दिवा खाजा व्यवस्था लगायतका विभिन्न प्रोत्साहनको व्यवस्था गर्दै बालकेन्द्रित शिक्षण, बालमैत्री शैक्षणिक वातावरण, शिक्षक विद्यार्थीबीच सुमधुर सम्बन्ध विकास, सिकाइमुखी शिक्षण पद्धति, कक्षाकोठा, सम्मानपूर्ण व्यवहार जस्ता उपायहरूको अवलम्बन ।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ र प्रदेशसँगको समन्वयनमा नगरपालिका
८	दिवाखाजा कार्यक्रम कक्षा ८ सम्म विस्तार गरी यसलाई पर्याप्त र प्रभावकारी बनाउनका लागि अभिभावक संघ र प्रदेश सरकारसँग सहकार्य ।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	अभिभावक, संघ र प्रदेश सरकारसँग सहकार्य ।
९	विशेष आवश्यकता हुने बालबालिकाहरूका लागि मौजुदा पाठ्यक्रममा पुनरावलोकन गरी कार्यान्वयन ।	पटक	१					१	२	सङ्घ, प्रदेश र नगरपालिका
१०	बालबालिकाहरूको सिकाइ आवश्यकता अनुरूपका सिकाइ सामग्री तथा अन्य आवश्यक सामग्री विकासका लागि पेसागत विकासका कार्यक्रममा समता तथा समावेशीकरणका विषयवस्तुहरूको प्रविष्टी ।	पटक	१					१	२	सङ्घ, प्रदेश सरकार र नगरपालिका
११	विद्यालय शिक्षा तथा आजीवन सिकाइको आवश्यकता अनुसारको सिकाइ सामग्रीको विकास ।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√		सङ्घ, प्रदेश र नगरपालिका
१२	सिकाइ सहजीकरणमा सञ्चार तथा सूचना प्रविधिको उपयोगका लागि आवश्यक पूर्वाधार तथा क्षमता विकास ।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√		सङ्घ र प्रदेश
१३	राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप अनुरूप पाठ्यक्रमको स्थानीयकरण गरी पाठ्यक्रममा स्थानीय आवश्यकताअनुसारका विषयवस्तु समावेश गर्न स्थानीय तहका शिक्षा अधिकृत, प्रधानअध्यापक, शिक्षक तथा विद्यालय व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारीलाई अभिमुखीकरण ।	पटक		१		१		२	२	सङ्घ, प्रदेश सरकार र नगरपालिका
१४	पाठ्यक्रम तथा सिकाइ सामग्रीलाई अपाङ्गमैत्री तथा लैङ्गिक उत्तरदायी बनाउदै सबै बालबालिकाको सिकाइमा सुनिश्चितता ।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ, प्रदेश र नगरपालिका
१५	शिक्षण पेसामा विशेष लक्षित समूहका व्यक्तिहरूको सहभागिता बढाई समावेशी तुल्याउन उल्लिखित समूहलाई शिक्षक तयारीका लागि छात्रवृत्तिको अवसर प्रदान ।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ, प्रदेश सरकार र नगरपालिका

१५	अभिभावकविहीन बालबालिकाको अभिभावकको भूमिका नगरपालिकाले निर्वाह गर्दै उनीहरूको गाँस, बास, कपास, शिक्षा र स्वास्थ्यका निमित्त विशेष व्यवस्था ।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ, प्रदेश र नगरपालिका
१६	आजीवन सिकाइ तथा निरन्तर शिक्षाका सहभागीहरूको आवश्यकता अनुसारको सिकाइ सहजीकरण सामग्रीको व्यवस्था गर्ने तथा कार्यान्वयनका लागि स्थानीय तहका शैक्षिक व्यवस्थापक तथा सहजकर्ताहरूको क्षमता विकास ।	पटक	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ, प्रदेश सरकार र नगरपालिका
१७	पाठ्यक्रममा स्थानीय भाषा, संस्कृति, भूगोल, इतिहास, ज्ञान तथा सिप समावेश गर्ने र सिकाइलाई जीवनोपयोगी सिपसँग आबद्धता ।	पटक	१	१	१			३	५	सङ्घ, प्रदेश र नगरपालिका
१८	आधारभूत तह सम्मको शिक्षा मातृभाषा/बहुभाषामा पाउने व्यवस्था गर्ने तथा मातृभाषाका पाठ्यपुस्तक विकास तथा निर्माणमा सहकार्य ।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ, प्रदेश र नगरपालिका
१९	समता रणनीतिले गरेको व्यवस्थाअनुसार लैङ्गिक समानता र समावेशीकरणलाई एकीकृत मुद्दाको रूपमा सम्बोधन ।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ, प्रदेश र नगरपालिका
२०	विद्यालयमा कुनै पनि प्रकारको विभेद, दुर्व्यवहार, हेप्राई नहुने सुनिश्चित गर्न यससम्बन्धी शिक्षा तथा संयन्त्र स्थापना गरिने ।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ, प्रदेश र नगरपालिका
२१	पाठ्यक्रम, पाठ्यसामग्री, विद्यालय वातावरण तथा सिकाइ प्रक्रियालाई समता र समावेशिताका दृष्टिले परीक्षण तथा सुधार ।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ, प्रदेश र नगरपालिका
२२	शिक्षामा समता र समावेशीकरणका क्षेत्रमा कार्यरत सरकारी तथा गैर सरकारी सङ्घ संस्थाहरूबिच जवाफदेहिता सहितको कार्यगत समन्वय ।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ, प्रदेश सरकार र नगरपालिका
२३	लैङ्गिक सञ्जाललाई वडा र विद्यालयसम्म विस्तार गरी बालविवाह, लैङ्गिक हिंसा, जातीय विभेद, छाउपडी प्रथा आदि विषयमा सचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन र विद्यालय तहमा लैङ्गिक सम्पर्क व्यक्तिको क्षमता अभिवृद्धि ।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	नगरपालिका र वडा पालिका र विद्यालय
२४	छात्रवृत्ति छनोट तथा वितरण निर्देशिका विकास र कार्यान्वयन ।	पटक	१		-		-	१	२	सङ्घ, प्रदेश र नगरपालिका

२५	नगरपालिका स्तरमा छात्रवृत्ति व्यवस्थापन समिति गठन र कार्य सञ्चालन ।	पटक	१					१	२	सङ्घ, प्रदेश र नगरपालिका
२६	निर्देशिकाअनुसार छात्रवृत्तिका लागि विद्यार्थी छनोट तथा छात्रवृत्ति वितरण ।	लक्षित विद्यार्थी	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ, प्रदेश र नगरपालिका
२७	अपाङ्गमैत्री भौतिक पूर्वाधारको विकास सम्बन्धी भवन आचार संहिताको पूर्ण रुपमा कार्यान्वयन ।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ, प्रदेश र नगरपालिका
२८	मनोसामाजिक परामर्शका लागि आवश्यक संरचना र जनशक्तिको स्थापना र कार्यान्वयन ।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ, प्रदेश र नगरपालिका
२९	अनुगमन तथा मूल्याङ्कन	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ, प्रदेश र नगरपालिका

४.६. शिक्षामा सूचना र सञ्चार प्रविधि

४.६.१ परिचय

सूचना तथा संचार प्रविधिको कुशल र प्रभावकारी प्रयोगले सिकाइलाई सुधार गर्न, सिकाइलाई सान्दर्भिक गराउन, सिकाइप्रति विद्यार्थीलाई अभिप्रेरित गर्न र शैक्षिक व्यवस्थापनमा सुधार गरी सुशासन कायम गर्न सहयोग गर्दछ। शिक्षामा सूचना तथा संचार प्रविधिको विकास तथा प्रयोगले सबै विद्यार्थीका लागि सूचना तथा संचार प्रविधिको आधारभूत पहुँच पुर्याई डिजिटल भिन्नता कम गर्ने, सूचना तथा संचार प्रविधिलाई शिक्षण सिकाइको साधनका रूपमा प्रयोग गरी सिकाइ सुधार गर्ने, सबैका लागि शिक्षामा पहुँच पुर्याउने र शिक्षाको व्यवस्थापकीय तथा शासकीय पद्धतिलाई कुशल र प्रभावकारी बनाई सुशासनको प्रत्याभूतिका लागि सूचना तथा संचार प्रविधिको प्रयोगले सहयोग पुर्याउने पर्दछ। यी चारओटा मार्गदर्शन सिद्धान्तका आधारमा शिक्षामा सूचना तथा संचार प्रविधिको गुरुयोजना सन् २०१३-२०१७ निर्माण गरिएकोमा यी सिद्धान्तहरू अहिलेको सन्दर्भमा पनि उत्तिकै सान्दर्भिक देखिन्छ

कोभिड १९ को महामारीले शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार र प्रविधिको प्रभावकारी प्रयोगको आवश्यकतालाई थप पुष्टि गरेको छ। विभिन्न प्रकारका विपत तथा महामारीमा पनि शिक्षण सिकाइलाई निरन्तरता दिने कार्यमा सूचना तथा संचार प्रविधिले महत्वपूर्ण सहयोग गर्न सक्दछ। यस सन्दर्भमा भइरहेको क्षमताका आधारमा अनलाइन तथा अफलाइन लगायतका भर्चुअल माध्यम प्रयोग गरी सिकाइलाई निरन्तरता दिन खोजिए पनि पर्याप्त क्षमता तथा संरचनाको अभावले सबैलाई समेट्न सकिएको छैन। यस्तो अवस्थामा सबैका लागि सहज पहुँच पुग्ने गरी शिक्षामा सूचना तथा संचार प्रविधिको विकास गर्नु चुनौतिपूर्ण कार्यको रूपमा रहेको छ।

यस परिच्छेदमा शिक्षामा सूचना तथा संचार प्रविधि सम्बन्धी चन्दननाथ नगरपालिका लगायत मुलुकको समेत वर्तमान अवस्थाको समीक्षा गरी चुनौतिहरू पहिचान गरिएको छ। पहिचान गरिएका चुनौतिहरू सामना गर्नका लागि योजनाका उद्देश्य, रणनीति तथा प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्यहरू निर्धारण गरिएको छ। शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गर्ने सम्बन्धमा सम्बन्धित विषयगत उपक्षेत्रहरू जस्तै: प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा, आधारभूत शिक्षा, माध्यामिक शिक्षा अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइलगायत समग्र शैक्षिक व्यवस्थापनमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगका केही पक्षहरू पनि उल्लेख गरिएको भए पनि समग्रतया शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकास तथा प्रयोगको अवस्थाको विश्लेषणका आधारमा यस परिच्छेदमा योजनाको खाका समावेश गरिएको छ। त्यसैले यस परिच्छेदका आधारमा शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि सम्बन्धी समग्र योजना निर्माण गरी सम्बन्धित विषय क्षेत्रसँग सम्बन्धित गराइनु आवश्यक देखिन्छ।

४.६.२ वर्तमान अवस्था

विद्यालय शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकास र प्रयोगको वर्तमान अवस्थाको विश्लेषण गर्दा आवश्यक नीति, कानून तथा रणनीतिहरूको अवस्था र तिनको कार्यान्वयन, शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिसम्बन्धी गुरु योजना तथा यसको कार्यान्वयन र विद्यालय क्षेत्र विकास योजनाका कार्यक्रम, लक्ष्य र प्रतिको समीक्षा गर्नुपर्ने हुन्छ। नेपालले बोर्ड बैक नीति, २०७१ ल्याई विद्यालय लगायतमा कनेक्टिभिटी र सुरक्षाको विषयमा नीतिगत स्पष्टता प्रदान गरेको छ। त्यसैगरी नेपालको सूचना तथा सञ्चार प्रविधि नीति २०७२ ले सूचना तथा सञ्चारको संरचनामा पहुँच पुर्याउने विषयमा नीति निर्धारण गरेको छ भने शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि सम्बन्धी गुरु योजना कार्यान्वयन गर्ने लगायतका नीतिहरू उल्लेख गरेको छ। डिजिटल नेपालको कार्यढाँचा, २०७६ ले विद्यालय तथा क्याम्पसहरूमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि शिक्षा, जियोप्यासियल र जिआइएस (Geospatial/GIS) शिक्षा प्रदान गर्ने र शिक्षा क्षेत्रको

सूचना तथा सञ्चार प्रविधि शिक्षासम्बन्धी क्षमता विकास गर्ने र सबैका लागि सूचना प्रविधिसम्बन्धी साक्षरता प्रदान गर्ने उल्लेख गरेको छ ।

नेपाल सरकारले २०७६ सालमा स्वीकृत गरेको राष्ट्रिय शिक्षा नीति र विज्ञान तथा प्रविधि प्रवर्धन नीतिमा पनि शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगसम्बन्धी नीतिहरू उल्लेख गरिएको छ । उक्त शिक्षा नीतिमा सबै विद्यालय तथा शिक्षणसंस्थाहरूमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिसम्बन्धी संरचना तयार गर्ने, कनेक्टिभिटी सम्बन्धी तालिम, शिक्षणसिकाइ तथा व्यवस्थापनमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गर्नका लागि आवश्यक सामग्रीको व्यवस्थापन र जनशक्ति संरचना तयार पार्ने जस्ता विषय उल्लेख गरिएको छ । एकातिर शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिका लागि उल्लिखित दस्तावेजहरूले नीतिगत आधार तयार गरेका छन् भने अर्कोतिर शिक्षामा सूचना तथा संचार प्रविधिसम्बन्धी गुरु योजना, २०१३-२०१७ तयार भई रणनीति, कार्यक्रम तथा लक्ष्यहरू निर्धारण गरिएको छ ।

विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजनामा पनि सूचना तथा सञ्चार प्रविधि सम्बन्धी समावेश गरिएका प्रमुख क्रियाकलापहरूमा सिकाइमा सूचना प्रविधिको प्रयोगका लागि आवश्यक सामग्री विद्यालयलाई उपलब्ध गराउने, विज्ञान, गणित र अङ्ग्रेजी विषयमा विद्युतीय सामग्री निर्माण गर्ने, पूर्वाधार विकास र शिक्षण सिकाइ सामग्री प्रदान गर्ने, नमुना विद्यालयहरूमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको सिकाइ केन्द्र स्थापना गर्ने, एकीकृत लेखा सफ्टवेयर (CGAS) कार्यान्वयन गर्ने र एकीकृत शैक्षिक व्यवस्थापन सूचना प्रणाली (IEMIS) विकास गर्ने आदि रहेका थिए । शिक्षाको सोचपत्र २०७९ ले अब तुरुन्तै कक्षाकोठामा सञ्चालन हुने कम्तिमा चालीस प्रतिशत क्रियाकलापहरू सूचना र प्रविधिमा आधारित हुनु पर्ने कुरालाई प्राथमिकता दिएर उल्लेख गरेको छ ।

एकीकृत शैक्षिक व्यवस्थापन तथा सूचना प्रणाली (IEMIS) लाई वेभमा आधारित बनाइएको छ तापनि धेरैजसो विद्यालयमा कम्प्युटरलगायत सूचना प्रविधिसम्बन्धी सामग्री तथा इन्टरनेट कनेक्टिभिटीको अभाव हुनाले यसलाई पूर्ण रूपमा विद्यालयमा आधारित बनाउन सकिएको छैन । त्यसैगरी विद्यालय प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम र उच्च शिक्षाका अलग अलग शैक्षिक सूचना पद्धति भएकाले तिनीहरू बीच सम्बन्ध स्थापित गर्न कठिनाई भएको छ । विद्यालयहरूमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको संरचना विकासमा वार्षिक रुपमा लगानी गरिएको हुँदा धेरैजसो माध्यमिक विद्यालयहरूमा कम्प्यूटर लगायतका सामग्री उपलब्ध गराउने र इन्टरनेट कनेक्टिभिटीका केही काम भए पनि एकातिर यी सुविधाहरू न्यून छन् भने अर्कोतिर शिक्षण सिकाइमा यी स्रोतहरूको प्रयोग गर्ने विद्यालयहरूको सङ्ख्या ज्यादै कम रहेको छ । । कतिपय विद्यालयहरूको विभिन्न व्यक्ति तथा संघसंस्था मार्फत पनि यस्ता सूचना तथा सञ्चार प्रविधि सम्बन्धी सामग्री प्राप्त गरेका छन् । एकातिर साधन तथा संरचना बढाउन आवश्यक छ भने अर्कोतिर यसको प्रभावकारी प्रयोगका लागि शिक्षकको क्षमता वृद्धि गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

शिक्षण सिकाइमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगका लागि डिजिटल सामग्रीको पर्याप्त नहुनु पनि समस्याका रूपमा रहेको छ । विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रम अन्तर्गत पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले कक्षा ६, ७ र ८ का लागि गणित, विज्ञान र अङ्ग्रेजी विषयमा केही डिजिटल सामग्री तयार गरेको छ । त्यसैगरी केही निजी क्षेत्रका संस्थाहरूबाट पनि विभिन्न विषयमा केही डिजिटल सामग्री तयार गर्ने कार्य भइरहेको छ । संशोधित पाठ्यक्रम अनुसार कक्षा ११ र कक्षा १२ मा कम्प्यूटर शिक्षालाई समेत समावेश गरी जीवनोपयोगी शिक्षा विषयलाई अनिवार्य गरिएको छ । यसका अतिरिक्त राष्ट्रिय परीक्षा बोर्डले कक्षा १२ को वार्षिक परीक्षाको प्रश्न पत्रलाई अनलाइन मार्फत परीक्षा केन्द्रलाई उपलब्ध गराउने प्रणालीलाई संस्थागत गरेको छ । यसका साथै कतिपय विश्वविद्यालय कलेज र विद्यालयहरूले पनि आफ्ना परीक्षा र शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापहरू अनलाइन प्रणालीबाट सञ्चालन गरेका छन् र शिक्षण सिकाइ पनि अनलाइन मार्फत नै सञ्चालन गरेको अवस्था छ ।

दृष्टिविहीनका लागि पनि केही पाठ्यपुस्तकहरू डिजिटलाइज गर्ने कार्य भएको छ । कोविड १९ को महामारीको समयमा यस्ता डिजिटल सामग्रीलाई बेग्लै वेब पोर्टल बनाई सबैको पहुँच हुने गरी राखिएको छ । पाठ्यक्रम विकास केन्द्रद्वारा विकास गरिएका सामग्रीका विद्युतीय

प्रति वेवसाइटमा राख्ने गरिएको छ । प्रविधिमैत्री शिक्षक समाजले कोभिड १९ को कारण विद्यालय बन्द भएको अवधिमा विभिन्न प्रदेश, जिल्ला र पालिकाका शिक्षकहरूका निम्ति अनलाइन मार्फत आइसीटी र पेशागत विकास सम्बन्धी वेबिनारहरू सञ्चालन गरेको छ । कोभिड १९ को महामारीको अवधिमा चन्दननाथ नगरपालिकाले पनि अनलाइन मार्फत शिक्षक र विद्यार्थीहरूका लागि शिक्षण सिकाइ कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरेको र विद्यार्थीहरूका निम्ति घरमै बसेर अध्ययन गर्नका लागि सन्दर्भ सामग्रीको प्रकाशन गरी वितरण गर्ने काम गरेको थियो । साथै नगरपालिकाले विद्यार्थीको घरको कोठालाई नै अस्थायी कक्षाकोठाको उपमा दिएर सिकाइ कार्यक्रम सञ्चालन गरेको थियो ।

विद्यार्थी र अभिभावकहरू आफूसँग भएको स्मार्ट फोनमा भएका विभिन्न एप्सहरूको प्रयोग गर्दै डिजिटल दुनियाँमा प्रवेश गरेको अवस्था छ । उनीहरूमा भएको यो साधन क्षमता र चासोलाई सकारात्मक किसिमले स्वीकार गर्दै शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापसँग यसको मितेरी गाँस्नु पर्ने जरुरी देखिन्छ । कतिपयले सीमित मात्रामा भए पनि शिक्षण सिकाइको क्षेत्रमा विकास भएका एप्स र पोर्टलहरूको प्रयोग गरी शिक्षण सिकाइको सिलसिलामा सम्पादन गर्नु पर्ने परियोजना कार्य गृहकार्य लगायतका अन्य अध्ययन सम्बन्धी कार्यमा समेत सदुपयोग गरिरहेको अवस्था छ । यसका अतिरिक्त कतिपयले आफूसँग भएको स्मार्ट फोनको दुरुपयोग गरेर आफूलाई बरबादीतिर धकेलिरहेका दृष्टान्तहरू पनि समाजमा बग्रेलित रहेका छन् । यसकारण पनि विकसित मुलुकहरूले डिजिटल डिभाइसहरूको प्रयोगलाई व्यवस्थित गर्नका लागि समेत साइबरसम्बन्धी कानूनहरू समेत बनाइ लागू गरेको अवस्था छ र यो सवालमा हाम्रो मुलुकले समेत पहल गरेको देखिन्छ ।

माथि उल्लेखित उपलब्धि तथा अवसरहरूको आधारमा गत शैक्षिक २०७६-७७ को कोभिड १९ को प्रभावबाट मुलुकभरका सबै विद्यालयहरू ६ महिना भन्दा बढी समय अप्रत्यासित रूपमा बन्द रहन गएको अवस्थामा शिक्षा मन्त्रालयले विद्यालय शिक्षासम्बन्धी आकस्मिक कार्य योजना जारी गरी सोका आधारमा शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रले सरकारी प्रयास र अन्य सरोकारवाला साथै विभिन्न निकायको समन्वयमा विद्यार्थी सिकाइलाई निरन्तरता दिनका लागि विविध वैकल्पिक सिकाइका विधिहरूको विकास, व्यवस्थापन र सञ्चालन गरेको मध्ये प्रविधिमा आधारित विभिन्न विधिहरू प्रमुख रहेका थिए । यी विधिहरूमा प्रमुखतः छापाका शिक्षण सिकाइ सामग्रीहरू, रेडियोबाट प्रसारित सामग्रीहरू, टि.भी. बाट प्रसारित सामग्रीहरू, वेवसाइट तथा विद्युतीय माध्यमबाट प्राप्त सामग्रीहरू Online Portal हरूको पहुँचबाट प्राप्त सामग्रीहरू CEHRD learning portal, You tube Channel Virtual classes, CDC को ई-पुस्तकालय साथै अन्य संस्थाहरूद्वारा निर्मित Online सामग्रीहरू र शिक्षण सिकाइ समूह गठन, Online based Zoom meeting सिकाइका मुख्य माध्यम रहेका थिए । यस अवधिमा भए गरेका क्रियाकलापहरूको आधारमा मुलुक भर लगभग १३ प्रतिशत विद्यालयहरूले मात्र वेभमा आधारित सामग्री प्रयोग गरेको देखिन्छ भने चन्दननाथ नगरपालिकाको यो प्रतिशत ३३ भन्दा बढि देखिन्छ । बाँकी अरु विद्यालयहरूले अन्य वैकल्पिक विधिहरू प्रयोग गरेको देखिन्छ ।

शैक्षिक व्यवस्थापनमा पनि सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गर्ने क्रममा एकीकृत शैक्षिक व्यवस्थापन सूचना प्रणाली (EMIS) स्थापना र स्थानीय तहसम्म एकीकृत सञ्चित कोष व्यवस्थापन प्रणाली (SUTRA) विकास गरी अनलाइन गरिएको छ । त्यसैगरी विभिन्न सूचना तथा कतिपय सेवाका लागि आवेदन दिने लगायतका कार्यका लागि अनलाइन पद्धति विकास गरिएको छ । विद्यालयको लेखाप्रणालीलाई व्यवस्थित गर्ने, परीक्षाका फाराम लगायतका कार्यलाई अनलाइन गर्न थप कार्य गर्नु पर्ने देखिन्छ । विद्यालय क्षेत्र विकास योजना (SSDP) कार्यान्वयनको अवस्था विश्लेषण गर्दा हाल सञ्चालनमा रहेका जम्मा २८,८३३ सामुदायिक विद्यालयहरूमध्ये ५०.२४ विद्यालयमा विद्युत र १८.७% विद्यालयमा इन्टरनेटको सुविधा उपलब्ध छ भने ४१.२४ विद्यालयमा कम्प्यूटरको सुविधा छ । कम्प्यूटरको सुविधा भएका विद्यालयमध्ये करिव ३७.०४ विद्यालयमा मात्र शिक्षण सिकाइ प्रयोजनमा कम्प्यूटरको प्रयोग भएको छ । प्रशासनिक कार्यमा मात्र कम्प्यूटर सुविधा प्रयोग गर्ने विद्यालयको सङ्ख्या कम्प्यूटरको सुविधा हुनेमध्ये करिव ३६ प्रतिशत रहेको हुँदा कतिपय विद्यालयमा कम्प्यूटर भए पनि प्रयोग नभएको अवस्था पनि छ । चन्दननाथ नगरपालिकाका सबै विद्यालयहरूमा विद्युत सेवा पुगेको छ भने इन्टरनेट सेवा पुगेका विद्यालयहरूको प्रतिशत ८० भन्दा बढि रहेको छ ।

शिक्षामा सूचना तथा संचार प्रविधिसम्बन्धी गुरु योजना २०१३-२०१७ मा दश हजार विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिका उपकरण तथा कनेक्टिभिटी सहितको संरचना तयार गर्ने लक्ष्य राखेकोमा हालसम्म करिब १२ हजारको हाराहारीका सामुदायिक विद्यालयमा कम्प्युटर भए तापनि केही विद्यालयहरूमा मात्र व्यवस्थित रूपमा संरचना तयार भएको देखिन्छ । इन्टरनेट सुविधा भएका सामुदायिक विद्यालयहरू करिब ५ हजार ४ सय विद्यालय मात्र रहेका देखिन्छन् । त्यसै गरी केन्द्रमा डिजिटल पुस्तकालय, डाटा केन्द्र र डिजिटल स्टुडियो स्थापना उल्लेख्य प्रगति भएको देखिदैन । केही प्रशिक्षक, शिक्षक तथा कर्मचारीलाई सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगसम्बन्धी तालिम दिइएको छ भने यसलाई विस्तार गर्नुपर्ने जरुरी देखिन्छ । वि.सं. २०७६ देखि नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणले पनि ग्रामीण दूरसञ्चार विकास कोष मार्फत मुलुकभरका केही विद्यालयहरूलाई प्रस्ताव आह्वान गरी कनेक्टिभिटी र अन्य संरचनामा सहयोग गरिरहेको छ । त्यो सुविधा यस पालिकाका कुनै पनि विद्यालयले पाएको देखिदैन । यस नगरपालिकामा कम्प्युटर ल्याब भएका विद्यालयहरूको संख्या १० वटा रहेका छन् ।

४.६.३ चुनौति र अवसर

उल्लिखित समीक्षाका आधारका शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिसम्बन्धी केही चुनौतिहरूको पहिचान गरिएको छ । तीमध्ये सूचना तथा सञ्चार प्रविधिसम्बन्धी आधारभूत संरचना जस्तै विद्युत, इन्टरनेट कनेक्टिभिटी आदिको विस्तार तथा सबै शिक्षालयहरूमा त्यसको व्यवस्थापन गर्नु, शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रभावकारी प्रयोगका लागि डाटा सेन्टर, डिजिटल ल्याब, डिजिटल पुस्तकालय सहितको एकीकृत प्रणालीको विकास गर्नु, सूचना तथा सञ्चार प्रविधिसम्बन्धी उपकरणको व्यवस्था त्यसको सञ्चालन र प्रयोगका लागि क्षमता विकास गर्नु, सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगबाट समता अभिवृद्धि र डिजिटल डिभाइड कम गर्नु, अन्तरक्रियात्मक डिजिटल सामग्रीको पर्याप्त विकास र पहुँचको विस्तार गर्नु, STEAM ल्याबको स्थापना र व्यवस्थापन गर्नु, STEAM अप्रोच अनुसार सिकाइ वातावरणको निर्माण गर्नु, विभिन्न किसिमका अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि उपयुक्त हुनेगरी सामग्री विकास र प्रयोग गर्नु, सबै प्रयोगकर्तालाई सहज हुने गरी शैक्षिक व्यवस्थापन सूचना प्रणाली तथा लेखा प्रणाली व्यवस्थित गर्नु, शिक्षाको सेवा प्रवाह तथा व्यवस्थापनमा सूचना प्रविधि (E-governance) को प्रयोगलाई सहज हुने गरी विस्तार गर्नु, विभिन्न तहका सरकार तथा इन्टरनेट प्रदायक संस्थाहरूका विच समन्वय र सहकार्य व्यवस्थित गर्नु सूचना र सञ्चारको प्राणको रूपमा रहेको विद्युत सेवाको विस्तार एवम् विद्युत सेवाको आपूर्तिलाई नियमित गर्नु, सूचना र सञ्चार प्रविधिको दुरुपयोगलाई न्यूनिकरण गर्नु, सूचना र प्रविधिको प्रभावकारी प्रयोगका लागि शिक्षक र कर्मचारीहरूमा दक्षताको विकास गर्नु आदि प्रमुख रहेका छन् ।

शिक्षामा सूचना र सञ्चार क्षेत्रका अवसरहरूको रूपमा कोभिड १९ ले शिक्षामा सूचना र सञ्चारको महत्वको बारेमा सरोकारवालाहरूलाई आत्मबोध गराउनु, मोबाइल सेवाको विस्तारले पनि अनलाइनबाट हुने शिक्षण सिकाइमा सकारात्मक योगदान पुऱ्याउनु, प्रविधिमैत्री शिक्षक समाज नेपालले प्रविधिमैत्री शिक्षक तालिमको लागि स्वतस्फुर्त किसिमबाट योगदान गर्नु, वाइफाई र इन्टरनेट प्रविधि छोटो समयमै मानिसको जीवनको अभिन्न अङ्गको रूपमा विकास हुनु, विद्यार्थीहरूमा अनलाइन शिक्षाप्रति अपेक्षाकृत चासो बढेको कारण शिक्षकहरूमा तत्सम्बन्धी दक्षता अभिवृद्धिका लागि दवावको सिर्जना हुनु, चन्दननाथका ३ वटा विद्यालयमा बाहेक अरु सबै विद्यालयहरूमा विद्युत सेवा र अधिकांश विद्यालयहरूमा इन्टरनेट सेवा पुगेको अवस्था हुनु, सूचना र सञ्चारको विकास र विस्तारका लागि सरकारी एवम् गैरसरकारी क्षेत्रहरू प्रतिष्ठात्मक किसिमबाट अघि बढ्नु, शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, शिक्षा तथा मानव संसाधन विकास केन्द्र एवम् पाठ्यक्रम विकास केन्द्र लगायत निजी क्षेत्रबाट अन्य धेरै संघसंस्थाहरूले अनलाइनमा पढ्न मिल्नेगरी पाठ्यसामग्रीको विकास गर्नु आदिलाई लिन सकिन्छ ।

४.६.४ उद्देश्यहरू

चन्दननाथ नगरपालिकाको प्रस्तुत योजनाको प्रस्तुत विषयको समग्र उद्देश्य शिक्षालयहरूमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विस्तार र विकास गरी सिकाइलाई प्रभावकारी, गुणस्तरीय, सान्दर्भिक र सिकारुमैत्री बनाउन सहयोग पुऱ्याउनुका साथै शैक्षिक व्यवस्थापनमा सुधार आई सुशासनको प्रवर्धन हुनु भन्ने रहेकोमा यसका उद्देश्यहरू देहायबमोजिम रहेका छन :

१. सिकाइलाई प्रभावकारी, गुणस्तरीय र सान्दर्भिक बनाउन सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग विस्तार गर्नु ।
२. डिजिटल डिभाइड कम गर्दै विभिन्न किसिमका अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलागयत सबैमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमा आधारित शिक्षामा पहुँच पुऱ्याउनु ।
३. शिक्षासम्बन्धी विभिन्न सेवामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगलाई सहज, छिटोछरितो र सस्तो बनाउनु ।
४. शिक्षामा कार्यरत जनशक्तिलाई सूचना र सञ्चारको प्रयोग र उपयोगका निम्ति सिपयुक्त बनाउनु ।
५. शिक्षाको समग्र व्यवस्थापनलाई सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गरी प्रभावकारी, कार्यकुशल, पारदर्शी र समतामूलक बनाउनु ।
६. शिक्षण सिकाइ सुधार गरी गुणस्तर अभिवृद्धि गर्न सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगमा जोड दिनु ।

४.६.५ रणनीतिहरू

उल्लिखित उद्देश्यहरू पूरा गर्नका लागि देहायका रणनीतिहरू अबलम्बन गरिनेछ :

१. सबै सूचनाहरू प्राप्त हुने गरी क्लाउड प्रविधिबाट डाटा सेन्टर तथा डिजिटल ल्यावको स्थापना र सञ्चालन गर्नका लागि संघ र प्रदेश सरकार एवम् नेपाल टेलिकम र अन्य इन्टरनेट प्रदायक संस्थाहरूसँग समन्वय र सहकार्य गरिनेछ ।
२. सबै शिक्षण संस्थाहरूमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिका आधारभूत संरचना तथा उपकरणको प्रबन्ध गरिनेछ ।
३. संघ र प्रदेश सरकारसँग सहकार्य गरी नगरपालिकाका सबै विद्यालयहरूलाई सूचना र प्रविधि सम्पन्न बनाइ विद्यालयहरूमा कार्यरत जनशक्तिमा सूचना र प्रविधिको प्रयोग तथा उपयोगका निम्ति सिप र दक्षताको विकास गरिनेछ ।
४. आइसीटीमा अफिस प्रोग्राम जस्तै विद्यालय प्रोग्राम एवम् शिक्षा प्रोग्रामको विकास गरी प्रयोगमा ल्याइने छ ।
५. सबै शिक्षकहरूको क्षमता विकास गर्ने क्रममा शिक्षक पेसामा प्रवेशका लागि आधारभूत सूचना तथा सञ्चार प्रविधि सम्बन्धीको सिपलाई अनिवार्य गर्न योगदान गरिनेछ ।
६. विभिन्न कक्षा र विषयका लागि अन्तरक्रियात्मक डिजिटल सामग्री विकासका लागि सहकार्य गरिनेछ ।
७. सबै पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्रीको डिजिटलप्रति सहजै उपलब्ध हुने गरी आवश्यक व्यवस्था मिलाइने छ ।
८. विभिन्न किसिमका अपाङ्गता भएकाहरूका लागि उपयोगी हुने गरी डिजिटल सामग्री विकास गरिनेछ ।
९. तालिम केन्द्रहरूका ब्लेन्डेड पद्धतिबाट तालिम सञ्चालन गरी सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गरी शिक्षकको पेसागत विकासमा सहयोग पुऱ्याउन संघ र प्रदेश सरकारसँग सहकार्य गरिनेछ ।
१०. नगरपालिकाले शिक्षकहरूलाई म्याचिङ्ग फण्डको आधारमा एक शिक्षक एक ल्यापटप उपलब्ध गराउने गरी कार्यक्रमको विकास गरी सञ्चालन गरिनेछ ।
११. शिक्षक सहायता र पृष्ठपोषण प्रणालीमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गरिनेछ ।
१२. विश्वव्यापी रुपमा उपलब्ध शैक्षिक स्रोत सामग्रीहरूमा सुविधा विस्तार मार्फत विद्यालय, शिक्षक र विद्यार्थीहरूको पहुँचमा विस्तार गरिनेछ ।
१३. IEMIS लाई थप व्यवस्थित गरी विद्यालयले जुनसुकै समयमा पनि आवश्यकता अनुसार आफ्ना सूचनालाई अपलोड अर्थात प्रविष्टी गर्न सक्ने र उक्त अद्यावधिक सूचनालाई सरोकारवालाले प्रयोग गर्न सक्ने गरी सूचना संयन्त्रको विकास गर्न संघ र प्रदेश सरकारसँग सहकार्य गरिनेछ ।

१४. नगरपालिकामा कम्तीमा कुनै एक सामुदायिक सिकाइ केन्द्रलाई Digital Learning Centre को रुपमा विकास गरी औपचारिक शिक्षाका साथै साक्षरतासँग व्यावसायिक सिप विकास र अन्य क्रियाकलापहरूलाई समायोजन गर्दै अनौपचारिक तथा निरन्तर शिक्षालाई निरन्तरता दिन टेवा पुऱ्याइनेछ ।
१५. सामुदायिक सिकाइ केन्द्र र सामुदायिक पुस्तकालयहरू एकीकृत गरेर सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गरी सेवालाई सहज र प्रभावकारी बनाइनेछ ।
१६. नगरपालिका र इन्टरनेट प्रदायक संस्थाहरूविच विद्यालयमा इन्टरनेट सेवालाई सस्तो, छिटो र सर्वसुलभ बनाउनका लागि समन्वय र सहकार्यमा अभिवृद्धि गरिनेछ ।
१७. घरपरिवार र समुदायलाई प्रविधिमैत्री हुनका लागि विद्यालय र शिक्षाका विभिन्न निकायहरू मार्फत सक्रिय र जिम्मेवार हुन प्रोत्साहित गरिनेछ ।
१८. विद्यालयमा आइसीटिका क्षेत्रमा सीप र क्षमता भएका जनशक्तिलाई प्रोत्साहित गर्नका लागि आवश्यक साधन स्रोत र संयन्त्रको व्यवस्था गरिनेछ ।
१९. शिक्षकहरूमा सूचना र प्रविधिको प्रयोग सम्बन्धी दक्षता अभिवृद्धिका लागि प्रविधिमैत्री शिक्षक समाज र शिक्षक महासंघ जस्ता शिक्षकका पेशागत संस्थाहरूलाई अवसर उपलब्ध गराइ जिम्मेवार बनाइनेछ ।
२०. नगरपालिका र शिक्षालयहरू बीचको शैक्षिक व्यवस्थापकीय र प्रशासनिक कारोवारको आदानप्रदानलाई क्रमशः योजनाअवधिसम्म पूर्ण रुपले कागजविहीन (Paperless) पद्धतिमा रुपान्तरण गरिनेछ ।
२१. सूचना र सञ्चारको दुरुपयोगको न्यूनिकरण र साइबर अपराधहरूलाई नियन्त्रण गर्नका लागि जनचेतनाको अभिवृद्धि लगायत कानूनको निर्माण एवम् कार्यान्वयन जस्ता विषयलाई प्राथमिकता दिइनेछ ।

४.६.६ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलापहरू र तथा लक्ष्य

क) उपलब्धि

१. शिक्षालयहरूमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विस्तार भई सिकाइलाई प्रभावकारी, गुणस्तरीय, सान्दर्भिक र सिकारुमैत्री बनाउन सहयोग पुग्नाका साथै शैक्षिक व्यवस्थापनमा सुधार आई सुशासनको प्रवर्धन हुने ।

ख) प्रमुख नतिजा

१. सबै विद्यालयहरूमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको पूर्वाधार विकास भई सबैको पहुँच पुगेको हुने ।
२. विभिन्न कक्षा र विषयका लागि अन्तरक्रियात्मक डिजिटल सामग्री विकास भई ती सामग्रीमा विद्यार्थीको सहज पहुँच भएको हुने ।
३. सबै सामुदायिक विद्यालयहरू र विद्यार्थीहरूमा सूचना र सञ्चार प्रविधिसम्बन्धी आधारभूत सुविधामा पहुँच पुगेको हुने ।
४. सबै माध्यमिक विद्यालयहरूले सिकाइ तथा व्यवस्थापकीय कार्यमा सूचना र सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गरेका हुने ।
५. सूचना प्रविधिमा आधारित शिक्षक सहायता प्रणालीको विकास तथा सञ्चालन हुनुका साथै विद्यालयका हरेक शिक्षकमा प्रविधिसम्बन्धी न्यूनतम क्षमता र सिपको विकास भएको हुने ।
६. सूचना प्रविधिको प्रयोगमा विस्तार गरी औपचारिक र अनौपचारिक दुबै प्रकारको शिक्षा र सिकाइका निम्ति सामुदायिक सिकाइ केन्द्रलाई डिजिटल लर्निङ्ग सेन्टरको रुपमा विकास गरिएको हुने ।
७. सूचना प्रविधिको प्रयोगले विद्यालयदेखि नगरपालिका, प्रदेश, संघ लगायत विभिन्न निकायहरूसम्मको सम्बन्ध व्यवस्थापन र सुशासनमा सुधार भएको हुने ।
८. अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा प्रतिवेदन प्रणालीमा सुधार भई लागत, जनशक्ति र समयको बचत भएको हुने ।

९. सूचना र प्रविधिको सही किसिमले प्रयोग गर्न लागि निर्माण गरिएका नियम कानून र आचारसंहिताको सवैबाट पालना भएको हुने ।
१०. शिक्षकहरूलाई म्याचिङ्ग फण्डको आधारमा ल्यापटप प्राप्त गरी शिक्षण सिकाइमा प्रयोग गरेको हुने ।
११. घरपरिवार र समुदायको वातावरण समेत प्रविधिमैत्री भइ अनावश्यक रुपमा हुने वाह्य आवतजावत र भीडभाड न्यूनिकरण भएको हुने ।
१२. नगरपालिका र शिक्षालयहरु बीचको शैक्षिक, व्यवस्थापकीय र प्रशासनिक कारोवारको आदानप्रदानलाई क्रमशः योजनाअवधिसम्म पूर्ण रुपले कागजविहीन (Paperless) पद्धतिमा रुपान्तरण भएको हुने ।
१३. सूचना र सञ्चारको दुरुपयोग र साइबर अपराधका घटनाहरूमा न्यूनिकरण भएको हुने ।

ग) प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

तालिका ४.६. : शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिसम्बन्धी क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

क्रस	क्रियाकलाप	एकाइ	पहिलो ५ वर्षको लक्ष्य					जम्मा	१० वर्षको लक्ष्य	जिम्मेवार सरकार र निकाय
			१	२	३	४	५			
१	सर्वे सूचनाहरू प्राप्त हुने गरी क्लाउड प्रविधिबाट डाटा सेन्टर तथा डिजिटल ल्यावको स्थापना र संचालन ।	सबै शिक्षण संस्थाहरू	√	√	√			१००%		संघ, प्रदेश र स्थानीय तह
२	सर्वे शिक्षण संस्थाहरूमा विद्युतका साथै इन्टरनेट सेवा विस्तार ।	सबै शिक्षण संस्थाहरू	√	√	√	√	√	१००%		संघ, प्रदेश र स्थानीय तह
३	सबै शिक्षणसंस्थाहरूलाई इन्टरनेट कनेक्टीभिटीमा जडान गरी सञ्चालन ।	सबै शिक्षण संस्थाहरू	√	√	√	√	√	१००%		संघ, प्रदेश र स्थानीय तह
४	शिक्षकहरूमा सञ्चार र प्रविधिसम्बन्धी क्षमताको विकास ।	सबै शिक्षकहरू	√	√	√	√	√	१००%		संघ, प्रदेश र स्थानीय तह
५	नगरपालिकामा रहेको नमूना एवम् बृहत विद्यालयबाट अन्य विद्यालयका कक्षाकोठाका विद्यार्थीहरूसम्म पुग्ने गरी प्रविधिको प्रयो गरी नमूना कक्षाहरूको प्रशारण ।	सबै विद्यालय	तयारी	कनेक्टीभिटी जडान	सञ्चालन	सञ्चालन	सञ्चालन	१००%		संघ, प्रदेश र स्थानीय तह
६	सबै विद्यालयहरूमा ई -पुस्तकालय र ICT संरचनाको विस्तार ।	सबै शिक्षण संस्थाहरू	√	√	√	√	√	१००%		संघ, प्रदेश र स्थानीय तह
७	शिक्षक छनौट पाठ्यक्रमलाई परिमार्जन गरी आइसीटी सम्बन्धीको कोर्सलाई पाठ्यक्रममा समावेश ।	पाठ्यक्रम परिमार्जन	√	√				१००%		संघ, प्रदेश र शिक्षक सेवा आयोग
८	शिक्षक र शैक्षिक व्यवस्थापनको ICT सम्बन्धी क्षमता अभिवृद्धि ।	सर्वे शिक्षकहरू	√	√	√	√	√	१००%		संघ, प्रदेश र स्थानीय तह
९	विभिन्न कक्षाका लागि अन्तरक्रियात्मक डिजिटल सामग्रीको विकास ।	सामग्रीहरू	√	√	√	√	√	१००%		संघ, प्रदेश र स्थानीय तह
१०	अन्तरक्रियात्मक डिजिटल सामग्रीहरू विभिन्न किसिमका क्षमता भएकाहरूका लागि पनि उपयुक्त हुने गरी विकास ।	सामग्रीहरू	√	√	√	√	√	१००%		संघ, प्रदेश र स्थानीय तह

११	सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरूलाई डिजीटल लर्निङ सेण्टरको रूपमा विकास ।	४ केन्द्र	√	√	√	√	√	१००%		संघ, प्रदेश र स्थानीय तह
१२	सूचना र प्रविधिमा अनुकरणीय क्षमता भएको जनशक्तिका निमित्त प्रोत्साहन कार्यक्रम सञ्चालन ।	कार्यक्रम	√	√	√	√	√	१००%		संघ, प्रदेश र स्थानीय तह
१३	शिक्षकहरूलाई उनीहरूले जम्मा गरेको म्याचिङ्ग फण्डको आधारमा एक शिक्षक एक ल्यापटप उपलब्ध गराउने गरी कार्यक्रमको विकास र कार्यान्वयन ।	म्याचिङ्ग फण्डका आधारमा	√	√	√	√	√	√	√	स्थानीय तह
१४	सूचना र प्रविधिको प्रयोगलाई उपयुक्त र सामाजिक बनाउनका लागि आवश्यक कानून र आचार संहिताको निर्माण र कार्यान्वयन ।	कानूनको निर्माण र कार्यान्वयन	√	√	√	√	√	√	√	संघ, प्रदेश र स्थानीय तह
१५	परिवार र समुदायलाई प्रविधिमैत्री बनाउनका लागि सचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन ।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	संघ, प्रदेश र स्थानीय तह
१६	नगरपालिका र शिक्षालयहरू बीचको शैक्षिक, व्यवस्थापकीय र प्रशासनिक कारोवारको आदानप्रदानलाई क्रमशः योजनाअवधिसम्म पूर्ण रूपले कागजविहीन (Paperless) हुने गरी विकास ।		√	√	√	√	√	√	१००%	संघ, प्रदेश र स्थानीय तह
१७	साइबर कानूनको प्रभावकारी कार्यान्वयन र जनचेतनाको अभिवृद्धिका कारण सूचना र सञ्चारको दुरुपयोग र साइबर अपराधका घटनाहरूमा न्यूनीकरण ।	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	संघ, प्रदेश र स्थानीय तह

४.७. आपतकालीन तथा सङ्कटपूर्ण अवस्थामा शिक्षा

४.७.१. परिचय

हरेक बालबालिकाहरूले सुरक्षित रूपमा बाँच्न पाउने, सिक्न पाउने, विकास गर्न पाउने, संरक्षित हुन पाउने र सहभागी हुन पाउने उनीहरूको नैसर्गिक अधिकार हो। नेपालको संविधानमा नै कुनै पनि बालबालिकालाई घर, विद्यालय वा अन्य जुनसुकै स्थान र अवस्थामा शारीरिक, मानसिक वा अन्य कुनै किसिमको यातना दिन पाइने छैन भन्ने कुरा उल्लेख गरिएको छ। बालबालिकाहरूले सबै भन्दा बढी समय विताउने स्थान भनेको घर भन्दा पछि विद्यालय नै हो। विद्यालयमा बालबालिकाहरूका लागि सुरक्षित र भयरहित वातावरणमा सिकाइ क्रियाकलाप हुन जरुरी हुन्छ जहाँ बालबालिकाहरूले रमाएर सिक्ने वातावरण तयार होस तर विडम्बना अझै पनि अधिकांस विद्यालयमा शिक्षक र बालबालिकाहरू प्राकृतिक प्रकोप, हिंसा, द्वन्द्व आदिका कारणले भौतिक, शारीरिक र मनोवैज्ञानिक रूपमा असुरक्षित भएको विभिन्न तथ्यांकले देखाउँछ।

सुरक्षित विद्यालय अधिकारमा आधारित छ, जहाँ शिक्षक, कर्मचारी र बालबालिकाहरूले सुरक्षित महशुस गर्ने वातावरण हुन्छ र यसका लागि विद्यालयसंग सम्बन्धित सबै सरोकारवालाहरू जिम्मेवार हुन्छन्। सुरक्षित विद्यालयमा बालबालिका, शिक्षक र कर्मचारीलाई आपतकालीन अवस्थामा गर्नुपर्ने कार्यका बारेमा जानकारी हुनुका साथै जोखिमबाट सुरक्षित रहनका लागि योजनाहरू तयार गरी कार्यान्वयनमा रहेको, सरोकारवालाहरूबीच सम्मानजनक व्यवहार र सम्बन्धहरू कायम रहेको, विद्यालय भवन र सिकाइका सुविधाहरू सुरक्षित र सबै बालबालिकाहरूको लागि पहुँचयोग्य भएको हुन्छ। यस्तो अवस्थामा शिक्षण संस्थाहरूबाट हिंसा, द्वन्द्व र विविध किसिमका दुर्घटनाको अवस्थाबाट हुन सक्ने जोखिमलाई न्यूनीकरण गर्नका लागि रिपोर्टिङ र प्रतिकार्य गर्नका साथै विपदको अवस्थामा पनि सिकाइलाई निरन्तरता दिन सक्ने गरी योजना बनाइएको हुन्छ।

मुलुक गरीव र विपन्न छ भने त्यो मुलुकमा अराजकता बढेको हुन्छ र बाहुबलले राज गरेको हुन्छ। अर्थात् अर्को शब्दमा भन्नु पर्दा मुलुकमा अराजकता र बाहुबलले राज गरेकै कारण मुलुक गरीव र विपन्नताबाट मुक्त हुन नसकिरहेको अवस्था हुन्छ। यस्तो अवस्था भोगिरहेको मुलुकमा सबैभन्दा कष्टकर जीवन त्यो मुलुकका बालबालिकाहरूले बाँचिरहेका हुन्छन्। किनभने उनीहरूसँग बाहुबल पनि हुदैन र तिकडमको खेलखेलने तरिका पनि हुदैन। उनीहरूको बारेमा सोच्ने अभिभावकहरूले समेत आफ्नै बारेमा सोच्न नभ्याइरहेको अवस्था हुन्छ। हाम्रो देशका बालबालिकाले समेत यस्तै परिवेशको सिकार भइरहेको अवस्था छ। समग्र मुलुकका बालबालिकाहरूको अवस्था नै यस्तै जर्जर भएपछि यस चन्दननाथ नगरपालिकाको अवस्था पनि तात्त्विक हिसावले त्यो भन्दा फरक नभएको अवस्था छ। यस्तै यस्तै परिवेशलाई छिचोल्दै योजनाको प्रस्तुत खण्डमा बालबालिकाका निम्ति विद्यालयलाई सुरक्षित बनाउन र आपतकालीन तथा सङ्कटकालीन अवस्थामा सिकाइलाई निरन्तरता दिनका लागि भएरका प्रयास, सामना गरिरहेका चुनौति, उपलब्ध अवसरहरूलाई मध्यनजर राखी उद्देश्य, रणनीति र कार्यक्रम तथा लक्ष्यहरू निर्धारण गरिएको छ।

४.७.२. वर्तमान अवस्था

सुरक्षित विद्यालय र जस्तो सुकै विपदको अवस्थामा पनि शिक्षालाई निरन्तरता दिने कुरा नेपालको संविधान, शिक्षाको राष्ट्रिय उद्देश्य, विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन, स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, शिक्षाको राष्ट्रिय नीति, दिगो विकास लक्ष्य, विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना, बृहत विद्यालय सुरक्षा गुरु योजना, बृहत विद्यालय सुरक्षा न्युनतम प्याकेज जस्ता थुप्रै नीतिगत तथा कानुनी व्यवस्थामा उल्लेख गरिएको छ। यद्यपि अझै पनि विद्यालयहरूलाई विपद प्रतिरोधी, हिंसामुक्त र शान्ति क्षेत्रको रूपमा स्थापित गरी समग्र विद्यालयलाई सुरक्षित विद्यालयको रूपमा स्थापित गर्न धेरै नै कामहरू गर्नुपर्ने देखिन्छ।

यस चन्दननाथ नगरपालिकामा सञ्चालनमा रहेका विद्यालयहरूमा देखिन सक्ने जोखिमका क्षेत्रहरू र हुनसक्ने आपतकालिन अवस्थाहरू अनगिन्ति छन्। तीमध्ये प्राकृतिका प्रकोप, हिंसा, द्वन्द्व, दैनिक हुन सक्ने दुर्घटना र द्वन्द्व, विस्थापन, बसाइसराइ आदि प्रमुख रहेका छन्। प्राकृतिक प्रकोप अन्तर्गत भूकम्प, आगलागी, महामारी, बाढिपहिरो, चट्याङ, हावाहुरी, खडेरी, अति चिसो तथा प्रतिकूल वातावरण, हिमपात, वायु प्रदूषण आदिको पर्दछन्। हिंसा अन्तर्गत दुर्व्यवहार, भेदभाव, वेवास्ता, यौन शोषण, श्रम शोषण, शारीरिक तथा मानसिक दण्ड सजाय, बुलिङ आदि पर्दछन्। त्यसैगरी द्वन्द्व अन्तर्गत विद्यालयमा राजनीतिक गतिविधि हुनु, विद्यार्थी र शिक्षकहरूलाई राजनीतिक गतिविधिमार्फत संलग्न गराइनु, विद्यालयलाई बन्दको निशाना बनाइनु, धार्मिक, जातीय, वर्गीय र अन्य द्वन्द्व आदि पर्दछन् भने दैनिक हुन सक्ने घटना अन्तर्गत सडक दुर्घटना, विद्यालयमा हुने गैर संरचनागत जोखिम, कमजोर भौतिक पूर्वाधारबाट हुने दुर्घटना आदि पर्दछन्। विस्थापन र बसाइसराइ अन्तर्गत आन्तरिक तथा बाह्य युद्ध एवम् द्वन्द्व तथा साम्प्रदायिक, धार्मिक, राजनीतिक आदि द्वन्द्व, युद्ध, शोषण, दुराचार तथा अन्य कारणले नागरिकहरूको विस्थापन तथा बसाइसराइ, आन्तरिक तथा बाह्य स्थानान्तरणका कारण शिक्षा प्राप्त गर्ने बालबालिकाको अधिकार कुण्ठित भएका सन्दर्भहरू पर्दछन्।

शिक्षा क्षेत्रसँग प्रत्यक्ष रूपमा सम्बन्धित उल्लिखित सम्भावित सङ्कटका बृहत्तर क्षेत्रहरूको व्यवस्थापनमा निम्नानुसार अन्तरसम्बन्धित विषयलाई केन्द्रविन्दुमा राख्नुपर्ने हुन्छ।

- क) **अधिकार (Right):** कतिपय अवस्थामा संकटले नागरिकको अधिकार कुण्ठित हुन पुग्छ। नागरिक तथा बालबालिकाको बाच्न पाउने, विकास गर्न पाउने, सहभागी हुन पाउने र हिंसा, शोषण तथा दुराचार आदिबाट सुरक्षित रहने जस्ता आधारभूत अधिकारलाई विपत्तिको समयमा पनि कायम रहने सुनिश्चितता हुनु पर्दछ।
- ख) **समावेशीकरण (Inclusiveness):** जोखिम वा संकटले समाजमा पछाडि परेका वर्ग, अपाङ्गता भएका बालबालिका, महिला तथा बृद्ध बृद्धालाई बढी प्रभावित गरेको हुन्छ र यस्तो अवस्थामा टाढाबाटले बढी सुविधा लिएका हुन्छन्। तसर्थ विपत्तिको समयमा कमजोर वर्गलाई विभेदरहित रूपमा सुविधा वा सहयोग पाउने सुनिश्चितता हुनु पर्दछ।
- ग) **समतता र न्याय (Equity and justice):** जोखिमले सामाजिक भिन्नता (social divide) बढाउने सम्भावनामा वृद्धि हुनसक्ने भएकाले एउटै स्वरूपको (blanket approach) योजनाले सबैलाई न्याय नगर्न सक्छ। त्यसैले समाजका सबैभन्दा कम सुविधा प्राप्त व्यक्तिले सबैभन्दा बढी फाइदा पाउने गरी सबैका लागि निष्पक्ष अवसरको समानता (Raow, 2001) का आधारमा विपत्तिको व्यवस्थापनमा समयमा सामाजिक न्यायको प्रत्याभूति हुनुपर्दछ।
- घ) **पहुँच (Access):** विपत्तिको समयमा बालबालिकालगायत समाजका पछाडि परेका नागरिकहरू खाद्यान्न, बास, औषधि उपचार, शिक्षण सिकाइ जस्ता आधारभूत आवश्यकताहरूको पहुँचबाट बञ्चित हुन सक्छन्। तसर्थ विपद वा संकटकालीन समयमा ती आधारभूत आवश्यकता सबैको पहुँच हुने विषयलाई प्राथमिकता दिइनुपर्दछ।
- ङ) **गुणस्तर र सुशासन (Quality and good governance):** जोखिम वा संकटको समयमा प्रवाह हुने सेवामा गुणस्तर सुनिश्चित गरिनुका साथै सुशासनका आधारभूत मान्यताहरू जस्तै कानून वा विधिमा आधारित (rule of law), उत्तरदायित्व (accountability), पारदर्शिता (transparency) र सहभागिता (participation) सुनिश्चित हुनु पर्दछ।
- च) **सेवाको दक्षता (Efficiency of service):** सेवा प्रवाह जति चुस्त र प्रभावकारी हुन्छ त्यति नै संकटमा परेका व्यक्तिहरूको उद्धार तथा पुनर्स्थापन र स्वास्थ्य तथा शिक्षा जस्ता आधारभूत सेवा समयमा नै पाउँछन्। फलस्वरूप संकट वा विपदबाट हुने क्षति कम हुन जान्छ। मानवीय, वित्तीय एवम् भौतिक स्रोत साधनको मितव्ययी परिचालन गरी तत्काल धेरै सेवा प्रवाह गर्ने मान्यता यस अन्तर्गत पर्दछ।

४.७.३. अवसर र चुनौतिहरु

चन्दननाथ नगरपालिकाको शिक्षामा प्राकृतिक प्रकोप, महामारी वा अन्य सामाजिक र सांस्कृतिक कारणले उत्पन्न हुने आपतकालीन अवस्थाको स्थान, परिवेश र अवस्थाको पहिचान गर्नु, केही हदसम्म अबका दिनहरूमा यन्त्रहरूको माध्यमबाट प्रकोपको पूर्वानुमान गर्न सकिने तापनि समय, स्वरूप र मात्राको एकीन गर्नु, आपतकालीन अवस्थाको शिक्षालाई योजनामा समावेश गरी कार्यान्वयन गर्नु, स्रोत तथा समय सीमा कति हुने र जिम्मेवार को हुने भन्नेबारेमा विश्वस्त र भरपर्दो वातावरणको निर्माण गर्नु, विद्यालय सुरक्षाका लागि नीतिगत रूपमा भएका व्यवस्थाहरूलाई कार्यान्वयन गर्नु, विपद्सम्बन्धी भएका योजना र कार्यक्रमहरूको विपद्को समयमा ठिक र प्रभावकारी किसिमले कार्यान्वयन हुनु जस्ता चुनौतिहरु प्रमुख रूपमा रहेका छन्।

सुरक्षित बिधालय अन्तर सम्बन्धित विषयको रूपमा वा छुट्टै विधाको रूपमा सम्बोधन गर्ने ? विपद्को अवस्थामा मात्रै नभै सामान्य अवस्थामा पनि बालबालिकाहरूको सुरक्षित सिकाइको वातावरणलाई कसरी सुनिश्चित गर्ने ? छुट्टै योजना बनाउने कि योजनाको हरेक अङ्ग (component) मा यस विषयको प्रत्याभूति गर्ने ? प्राकृतिक प्रकोप र सोको जोखिमको विषयमा मात्र सीमित हुने कि महामारी तथा सामाजिक तथा राजनीतिक द्वन्दले सिर्जना गर्ने अवरोधको समेत सावधानी अपनाउने ? अनुमान गर्न नसकिने (Unpredictable) घटनालाई कसरी योजनामा समेट्ने र स्रोतको व्यवस्था कति गर्ने ? कतिपय संकट अन्तर्राष्ट्रिय हुन्छन्, कतिपय राष्ट्रिय त कतिपय प्रदेश र स्थानीय तहका हुन्छन्। यसमा कुन संकटलाई कुन तहमा कसरी सम्बोधन गर्ने र योजना कुन तहको बनाउने ? योजना तत्कालिक बनाउने कि दीर्घकालिन ? संकटकालीन शिक्षा योजना निर्माणमा को सहभागी हुने र यसको प्रक्रिया के हुने ? आदि सवालहरु पनि सुरक्षित विद्यालय व्यवस्थापनको क्षेत्रमा गम्भीर रूपमा देखिएका मुद्दाहरु हुन्।

चन्दननाथ नगरपालिकालाई समेत असर पर्ने गरी मुलुकलाई नै धरासायी हुने गरी २०७२ मा आएको भुकम्पले दिएको सन्देशकै कारण चन्दननाथ लगायत मुलुकका सबै पालिकाहरूमा भवन निर्माण सम्बन्धी आचारसंहिताले प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने सवालमा तीनै तहका सरकारहरु सक्रिय देखिएका छन्। विभिन्न क्षेत्रमा बनेका ऐन कानून र नीति नियमहरूले विभेद, हिंसा, असुरक्षा र दुर्व्यवहारलाई अन्त गर्ने सवाललाई प्राथमिकता दिएको अवस्था छ। विभेद, दुर्व्यवहार, हिंसा अन्तका लागि मुलुकले विभिन्न अन्तर्राष्ट्रिय सन्धी र सम्झौताहरूमा हस्ताक्षर गरेको छ। मुलुकभित्र सुरक्षित विद्यालय व्यवस्थापनका लागि सरकारका अतिरिक्त गैरसरकारी क्षेत्रका सङ्घसंस्थाहरु पनि सरकारसँग सहकार्य र सहलगानी गर्ने सवालमा अघि बढेको अवस्था छ। सरोकारवाला र नागरिक समाजमा समेत व्यक्तिगत हिसावले पनि हिंसामुक्त र विभेदमुक्त समाजका लागि उन्मुख भएको अवस्था छ। महामारी र प्रकोपको अवधिमा मनकारी मानिसहरु र उनीहरु मार्फत सञ्चालन भएका सङ्घसंस्थाहरूले समेत उल्लेख्य योगदान गरेको अवस्था छ। कोभिड १९ का कारण सरकार लगायत धेरै विद्यालयहरूले आफूलाई अनलाइन सिकाइका निम्ति सक्षमताको विकास गरेका छन्। त्यतिबेला चन्दननाथ घरमै अध्ययन गर्नका लागि सन्दर्भ सामग्रीको समेत प्रकाशन गरेको थियो। उल्लिखित पक्षहरूलाई योजनाको यस खण्डका निम्ति अवसरको रूपमा लिन सकिन्छ।

४.७.४. उद्देश्यहरु

चन्दननाथ नगरपालिकाको प्रस्तुत योजनाको प्रस्तुत खण्डको विषयको समग्र उद्देश्य सम्भावित जोखिमको पूर्वानुमान गरी उक्त जोखिमबाट सुरक्षित हुनका लागि आवश्यक पूर्वतयारी गरी बालबालिका र विद्यालयलाई सबै प्रकारका हिंसा विभेद प्रकोप र महामारीजन्य जोखिमबाट सुरक्षित गर्नु रहेको छ भने यसका उद्देश्यहरु देहायबमोजिम रहेका छन् :

१. सङ्कटको सम्भावित जोखिम कम गर्न औपचारिक तथा अनौपचारिक शिक्षाको माध्यमबाट सङ्घ र प्रदेश सरकारसँग समन्वय गरी पूर्व सावधानी र तयारीको वातावरण निर्माण गर्नु।

२. सम्भावित सङ्कटको सामना गर्ने अर्थात् उत्थानशील (Resilient) प्रणालीका लागि भौतिक, मानवीय र आर्थिक स्रोतको तयारी गर्नु ।
३. सङ्कटको प्रतिकार्य (Response) को निम्ति पालिकास्तरीय संयन्त्र बनाउनु ।
४. नगरस्तरीय अल्पकालीन र दीर्घकालीन पुनर्स्थापन केन्द्रको विकास (Recovery) गर्नु ।
५. विद्यालयलाई शान्ति क्षेत्र र हिसामुक्त क्षेत्रको रूपमा स्थापित गरी बालबालिकाहरूले सुरक्षित र भयरहित वातावरणमा सिक्ने अवसरको वातावरण सृजना गर्नु ।
६. जस्तोसुकै विपत्त र सङ्कटको अवस्थामा पनि सिकाइलाई निरन्तरता दिने गरी क्षमता र संरचनाको विकास गर्नु ।
७. विद्यालय स्तरीय शैक्षिक योजनाहरूमा विपद् व्यवस्थापन, जलवायु परिवर्तन, हरित विद्यालय जस्ता विषयलाई पनि समावेश गर्न निर्देशन गर्नु ।
८. कोभिड १९ लगायत अन्य विपद्को कारणले विद्यार्थीहरूमा भएको शैक्षिक क्षति परिपूरण गर्नु ।

४.७.५. रणनीतिहरू

उल्लिखित उद्देश्यहरू हासिल गर्न देहायका रणनीतिहरू अवलम्बन गरिनेछ :

१. पालिकाको शिक्षा क्षेत्रमा प्रत्यक्ष वा परोक्ष रूपमा प्रभाव पार्ने विपद् वा संकटहरूको पूर्वानुमान तथा त्यसको मात्रा वा संकटासन्नता (Vulnerability) को मूल्याङ्कन (Assessment) तथा विश्लेषण गरिनेछ ।
२. स्थानीय तहलाई संकटासन्नता (vulnerability) को मूल्याङ्कन (Assessment) का आधारमा पूर्वानुमान तथा प्रतिकार्यको बृहत् (Comprehensive) योजना निर्माण तथा कार्यान्वयन गर्न सहजिकरण गरिनेछ ।
३. विपद् तथा सङ्कटको व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित नगरपालिकास्तरीय संयन्त्र र मापदण्ड तयार गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
४. पालिका र विद्यालय तहमा विपद्को अवस्थामा शिक्षालाई निरन्तरता दिनका लागि आवश्यक हुने यन्त्र उपकरण, औषधि, खाद्यान्न, पोशाक तथा अन्य राहत सामग्रीको प्रबन्ध गरिनेछ ।
५. विद्यालयको पूर्वाधार निर्माण गर्दा हरेक प्रकारका जोखिम, दुर्घटना, प्रकोप र महामारीबाट सुरक्षित रहने गरी निर्माण गर्ने कार्यलाई उच्च प्राथमिकतामा राख्ने गरी कानून बनाई कार्यान्वयन गरिनेछ ।
६. विद्यालयहरूमा बालबालिकाहरूको लागि सुरक्षित र भयरहित वातावरणमा सिकाइका अवसर सिर्जना गर्नका लागि सरोकारवालाहरूको क्षमता अभिवृद्धि गरी सुरक्षित र संरक्षित रहेको सुनिश्चित गर्न आवश्यक सहयोग गरिनेछ ।
७. विद्यालयको वातावरण स्वच्छ, सफा, शान्त, सुरक्षित र हरियालीयुक्त बनाउन विद्यालयलाई वातावरणमैत्री हरित संस्थाको रूपमा विकास गर्न विद्यालयहरूसँग समन्वय र सहकार्य गरिनेछ ।
८. विद्यालय हातामा खानेपानी, शौचालय, खेलमैदान, सरसफाई किट, प्राथमिक उपचार बाकस जस्ता आपतकालीन सामग्री व्यवस्थापन गर्नका लागि सङ्घ र प्रदेश लगायत विद्यालयसँग समन्वयन र सहकार्य गरिनेछ ।
९. विद्यालयमा सुरक्षित विद्यालय र विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी सैद्धान्तिक एवं व्यावहारिक ज्ञान दिई विपद्को पूर्वतयारी, प्रतिकार्य, जोखिम न्यूनीकरण र पुनर्लाभ सम्बन्धी कार्यक्रमलाई विद्यालय तथा शिक्षालयको वार्षिक कार्यतालिकामा राखी सुरक्षित विद्यालय सम्बन्धी अनुकरण र अभ्यासका क्रियाकलापहरू नियमित रूपमा सञ्चालन गर्न अभिप्रेरित गरिनेछ ।
१०. सरकारी तथा गैरसरकारी सङ्घसंस्थाको समन्वयमा शिक्षक तथा विद्यार्थीका लागि विपद् व्यवस्थापन, जलवायु परिवर्तन, वातावरण संरक्षण, स्वास्थ्य, पोषण तथा स्वच्छता र सरसफाईसम्बन्धी आधारभूत ज्ञान, पूर्वतयारी र प्रतिकार्य सम्बन्धी व्यावहारिक तालिम तथा अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गर्न समन्वय तथा सहजिकरण गरिनेछ ।

११. विपद पूर्व, विपदको समयमा र विपद पछिको अवस्थामा विपदबाट सुरक्षित रहन र विपदको सामना गर्नका लागि आवश्यक पर्ने उच्च मनोबलको विकास गर्न फोकल शिक्षक मार्फत विद्यार्थीहरूलाई मनोसामाजिक परामर्शको व्यवस्था गरिनेछ र यसका लागि फोकल शिक्षकको समेत क्षमता विकास गर्नका लागि आवश्यक प्रवन्ध गरिनेछ ।
१२. स्तरीय मापदण्डका आधारमा विद्यालय तथा शिक्षण संस्थाको भौतिक पूर्वाधार र सिकाइ वातावरण निर्माण गरी विपद् उत्थानशील बनाउनका साथै शिक्षण सिकाइ प्रक्रिया र व्यवहारमा सुधार गरी विद्यालयलाई सम्पूर्ण रूपमा सुरक्षित बनाउनका लागि सहयोग र सहजिकरण गरिनेछ ।
१३. विद्यालयहरूलाई बालमैत्री, छात्रामैत्री, अपाङ्गतामैत्री र सुरक्षित, हिंसारहित एवं भयरहित सिकाइ केन्द्रको रूपमा विकास गर्नका लागि सहयोग र सहकार्य गरिनेछ ।
१४. हिंशा र हेपाडमा परेका बालबालिकालाई न्याय र पिडकलाई सजाय दिने सवालमा सून्य सहनशीलता अपनाइ कानून निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्ने सवालमा सङ्घ र प्रदेश लगायत विद्यालयसँग समन्वयन र सहकार्य गरिनेछ ।
१५. सामुदायिक सिकाइ केन्द्रलाई आवश्यक स्रोत र साधनको व्यवस्था गरी विपद् व्यवस्थापन सिकाइ केन्द्रका रूपमा समेत विकास गरिनेछ ।
१६. बाढीपहिरो, भूकम्प र महामारीको समयमा उपयोग गर्ने गरी पालिकाकै सक्रियतामा टोलहरूमा बहुउद्देश्यीय साझा घर निर्माण गर्ने कामलाई प्राथमिकता दिएर कार्यान्वयन गरिनेछ र यस्तो प्रकोप र सङ्कटको समय विद्यालयलाई आश्रय बनाउने कार्यलाई क्रमशः हतोत्साहित गर्दै लगिनेछ ।
१७. स्थानीय तहको समन्वयमा विपद्का समयमा विद्यालय स्थानान्तरण गर्नका लागि सुरक्षित स्थानको पहिचान गरी खानेपानी, स्वास्थ्य, पोषण र स्याहारको उचित व्यवस्थापन सहित शिक्षण सिकाइका लागि उपयुक्त वातावरण निर्माण गरिनेछ । विपद व्यवस्थापन र संकटकालमा शिक्षाको निरन्तरता सम्बन्धमा भएका अन्तर्राष्ट्रिय सफल अभ्यासहरूलाई स्थानीयकृत गरिनेछ ।
१८. नगर, वडा र विद्यालयस्तरमा विपदको समयमा शैक्षिक क्षेत्रमा सहयोग पुग्ने गरी स्थायी किसिमको विपद व्यवस्थापन कोषको व्यवस्था गरिनेछ ।
१९. विद्यालय शान्ति क्षेत्रसम्बन्धी अवधारणालाई सार्थकता दिन राजनीतिक दल, पेसागत सङ्घ संगठन तथा विद्यार्थी क्लबहरू र अन्य सामुदायिक क्षेत्रबिच समन्वय सहकार्य गर्दै यसप्रति सबैलाई जिम्मेवार बनाइनेछ ।
२०. कोभिड १९ लगायत अन्य विपदको कारणले चन्दननाथ नगरपालिकाभित्रका विद्यालयहरूका बालबालिकाहरूमा भएको शैक्षिक क्षति परिपुर्ति गर्न Real Plan का कार्यक्रमहरू संचालन गरिनेछ ।

४.७.६. उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क) उपलब्धि

१. चन्दननाथ नगरपालिकाको शिक्षा क्षेत्रका सम्भावित जोखिमको पूर्वानुमान गरी उक्त जोखिमबाट सुरक्षित हुनका लागि आवश्यक पूर्वतयारीका साथ बालबालिका र विद्यालयलाई सबै प्रकारका हिंसा, विभेद, प्रकोप र महामारीजन्य जोखिमबाट सुरक्षित हुने ।

ख) प्रमुख नतिजा

१. सामान्य अवस्था र आपतकालीन तथा संकटपूर्ण परिस्थितिमा पनि बालबालिकाको सुरक्षासहित शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकार सुनिश्चित भएको हुने ।

२. कम्तिमा १० वटा विद्यालय तथा समग्र शिक्षा प्रणालीमा प्राकृतिक प्रकोप व्यवस्थापनका लागि पूर्वतयारी, प्रतिकार्य तथा पुनर्उत्थानको योजना तथा क्षमता विकास भएको हुने ।
३. आवश्यक भौतिक, मानवीय र आर्थिक स्रोतको व्यवस्थापनसहित विद्यालय तथा शिक्षा प्रणाली उत्थानशील भएको हुने ।
४. महामारीको समयमा स्वास्थ्य उपचारसहित शिक्षाको व्यवस्थापन र सेवा प्रवाह तथा सिकाइको निरन्तरता भएको हुने ।
५. युद्ध, सामाजिक द्वन्द, हिंसा, बसाइसराइको अवस्थामा पनि आधारभूत आवश्यकताको पूर्ति सहित सिकाइको निरन्तरता भएको हुने ।
६. विद्यालयमा शिक्षक र विद्यार्थीहरु सुरक्षित र भयरहित वातावरणमा रमाएर सिक्ने सिकाउने वातावरणको सिर्जना भएको हुने ।
७. हिंसा र हेपाइमा परेका बालबालिकालाई न्याय र पिडकलाई सजाय दिने सवालमा सून्य सहनशीलता अपनाउने गरी कानून निर्माण गरी कार्यान्वयन भएको हुने ।
८. बाढीपहिरो, भूकम्प र महामारीको समयमा विद्यालयलाई आश्रय बनाउने कार्यलाई क्रमशः हतोत्साहित गर्नका लागि सङ्कटको समयमा उपयोग गर्ने गरी पालिकाकै सक्रियतामा टोलहरुमा साझा घर निर्माण गरिएको हुने ।

ग (प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

तालिका नं ४.७: आपतकालीन र सङ्कटपूर्ण अवस्थामा शिक्षा सम्बन्धी प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क्र.स.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	५ वर्षको लक्ष्य						१० वर्षको लक्ष्य	जिम्मेवार निकाय
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	सुरक्षित विद्यालय सम्बन्धि नीति, रणनीति र मापदण्ड निर्माण र कार्यान्वयन ।	सबै विद्यालय	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	१००%	सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह
२	सुरक्षित विद्यालय सम्बन्धि विषयलाई समावेश गरी पठनपाठन गर्न विद्यालयहरूलाई सहजिकरण ।	सबै विद्यालय	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	१००%	सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह
३	नगर, वडा र विद्यालयहरूका विपदको समयमा सहयोग पुग्ने गरी विपद व्यवस्थापन कोषको स्थापना र सञ्चालन ।	नगर वडा र विद्यालय	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	नगरपालिका र विद्यालय
४	विपदको जोखिमलाई न्यूनिकरण गर्नका लागि घर र विद्यालयमा सुरक्षित स्थलको पहिचान गरी विद्यालय परिवार सबैलाई सोको उपयोग ।	विद्यालय	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	घरपरिवार, विद्यालय / पालिका
५	बृहतर विद्यालय सुरक्षा सम्बन्धि विद्यालयका प्र.अ. र विद्यालय सम्पर्क शिक्षकलाई तालिम प्रदान ।	प्रअ र शिक्षक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	१००%	सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह
६	सकारात्मक अनुशासन, सामाजिक संवेगात्मक सिकाइ, दण्डरहित शिक्षण, लैंगिक तथा सामाजिक समावेशिकरण विषयको तालिम प्याकेजको निर्माण गरि सम्पूर्ण शिक्षकहरूलाई तालिम प्रदान ।	सबै शिक्षकहरू	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	१००%	सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह
७	उत्थानशिलताका लागि whole school approach का आधारमा सचेतना विकास गर्नका लागि कार्यक्रम सञ्चालन र सहयोग ।	सबै विद्यालयहरू	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	१००%	सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह

चन्दननाथ नगरपालिकाको दश वर्षे शिक्षा योजना (२०८०।०८१- २०८१।०९०)

८	विपद्का समयमा विद्यालय स्थानान्तरण गर्नका लागि सुरक्षित स्थानको पहिचान (विद्यालय परिसरको विपद् जोखिम मुल्यांकन गरी खानेपानी, स्वास्थ्य, पोषण र स्याहारको उचित व्यवस्थापनसहित शिक्षण सिकाइका लागि उपयुक्त वातावरण निर्माण गर्नका लागि सहयोग।	सबै विद्यालयहरू	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	१००%	नगरपालिका र सबै विद्यालयहरू
९	सबै विद्यालयहरूको स्तरोन्नति (अपांगतामैत्री, बालमैत्री, विपद् उत्थानशिल) गरी भौतिक पूर्वाधार तथा शैक्षिक सुबिधा सम्पन्न विद्यालयको रूपमा विकास।	सबै विद्यालय	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	१००%	सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह
१०	Education can't Wait लाई आत्मासाथ गर्दै जुन सुकै विपदमा पनि शिक्षालाई निरन्तरता दिनका लागि हरेक विद्यालय र पालिकाको भैपरी शिक्षा योजना तयार गरी कार्यान्वयन।	पालिका र विद्यालय	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	१००%	सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह
११	विद्यार्थी, शिक्षक, अभिभावक, समुदाय र सम्बन्धित सङ्घसंस्थाहरूको संलग्नतामा विद्यालयको घेराबार, खेल मैदान, विद्यालय जाने आउने बाटो र विद्यालयको आन्तरिक तथा बाह्य वातावरण पर्यावरणमैत्री, बालमैत्री, लैङ्गिकमैत्री एवं अपाङ्गतामैत्री बनाउन सहयोग तथा सहकार्य।	सबै विद्यालय	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	१००%	स्थानीय तह
१२	शिक्षक र विद्यार्थीमा विपद्ले पार्ने प्रभाव न्यूनीकरण गर्न विद्यालय तथा समुदायमा मनोसामाजिक परामर्श सेवा र शैक्षिक पुनर्लाभको व्यवस्थापन गर्नका लागि समन्वय र सहजिकरण।	सबै विद्यालय	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	१००%	स्थानीय तह
१३	सरकारी तथा गैरसरकारी सङ्घसंस्थाको समन्वयमा शिक्षक तथा विद्यार्थीका लागि विपद् व्यवस्थापन, जलवायु परिवर्तन, वातावरण संरक्षण, स्वास्थ्य, पोषण तथा स्वच्छता र सरसफाइसम्बन्धी आधारभूत ज्ञान, पूर्वतयारी र प्रतिकार्य	सबै विद्यालय	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	१००%	सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह

चन्दननाथ नगरपालिकाको दश वर्षे शिक्षा योजना (२०८०।०८१- २०८१।०९०)

	सम्बन्धी व्यावहारिक तालिम तथा अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन ।									
१४	विद्यालयहरूलाई विपदको अवस्थामा शिक्षालाई निरन्तरता दिनका लागि आवश्यक हुने यन्त्र उपकरण, औषधि, खाद्यान्न, पोशाक, खानेपानी, शौचालय, खेलमैदान, सरसफाई किट, प्राथमिक उपचार बाक्स तथा अन्य राहत सामग्री (Relief Materails) को प्रबन्ध गर्नका लागि सहयोग ।	सबै विद्यालय	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	१००%	स्थानीय तह
१५	विद्यालयको वातावरण स्वच्छ, सफा, शान्त, सुरक्षित र हरियालीयुक्त बनाउन विद्यालयलाई वातावरणमैत्री हरित संस्थाको रूपमा विकास गर्न विद्यालय र सङ्घसंस्थाहरूसँग समन्वय र सहकार्य ।	सबै विद्यालय	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	१००%	स्थानीय तह
१६	विद्यालयहरूलाई बालमैत्री, छात्रामैत्री, अपाङ्गतामैत्री र सुरक्षित, हिंसारहित एवं भयरहित सिकाइ केन्द्रको रूपमा विकास गर्नका लागि सहयोग र सहकार्य ।	सबै विद्यालय	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	१००%	सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह
१७	विद्यालयहरूमा स्वास्थ्य सुविधा सहितको स्वास्थ्य शिक्षा स्वास्थ्य कर्मी कार्यकर्ताको व्यवस्था ।	सबै विद्यालय	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	१००%	सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह
१८	आपतकालीन तथा संकटपूर्ण अवस्थामा शिक्षासँग सम्बन्धित विभिन्न मापण्ड, निर्देशिका तथा कार्यविधिहरू एकीकृत गरी कार्यान्वयन ।	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	१००%	सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह

चन्दननाथ नगरपालिकाको दश वर्षे शिक्षा योजना (२०८०।०८१- २०८९।०९०)

१९	निरन्तर र सुरक्षित सिकाइका लागि शिक्षक विद्यार्थी सम्मिलित कार्य समूह Safe learning action group निर्माण र परिचालन ।	सबै विद्यालय	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	१००%	स्थानीय तह
२०	हिंसा र हेपाइमा परेका बालबालिकालाई न्याय र पिडकलाई सजाय दिने सवालमा सून्य सहनशीलता अपनाउने गरी कानून निर्माण गरी कार्यान्वयन ।	सबै विद्यालय	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	१००%	सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह
२१	बाढीपहिरो, भूकम्प र महामारीको समयमा विद्यालयलाई आश्रय बनाउने कार्यलाई क्रमशः हतोत्साहित गर्नका लागि सङ्कटको समयमा उपयोग गर्ने गरी पालिकाकै सक्रियतामा टोलहरुमा बहुउद्देश्यीय साझा घर निर्माण र प्रयोग ।	सबै टोलहरु	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	१००%	स्थानीय तह
२२	विद्यालय खानेपानी सरसफाइ तथा स्वच्छता सम्बन्धी कार्यविधि २०७४ को आवश्यक संशोधनसहित कार्यान्वयन	सबै विद्यालय	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	१००%	स्थानीय तह र संघसंस्थाको सहकार्यमा

४.८. शिक्षामा भौतिक पूर्वाधार विकास

४.८.१. परिचय

बालबालिका विद्यालयमा भर्ना हुनका लागि सुरक्षित विद्यालय, पढ्नका लागि कक्षाकोठा, खेल्नका लागि खेलमैदान, शौचका लागि शौचालय, सफाइ र पिउनका लागि स्वच्छ पानी जस्ता भौतिक पूर्वाधार विद्यालयका आधारभूत संरचना हुन्। एक विद्यार्थीका लागि सुविधाजनक रूपमा पठनपाठनमा सहभागी बन्न प्रारम्भिक बालविकास तथा आधारभूत तहका प्रारम्भिक कक्षाका लागि प्रति विद्यार्थी ०.७५ वर्ग मिटर र उच्च आधारभूत तह तथा माध्यमिक तहका लागि प्रति विद्यार्थी १.०० वर्गमिटर बराबरको क्षेत्रफलको मापदण्ड शिक्षा नियमावली २०५९ को नियममा तोकिएको छ। राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले विद्यालयहरूमा भवन, कक्षाकोठा, फर्निचर, प्रयोगशाला, शौचालय, पानी, पुस्तकालय, बुक कर्नर जस्ता भौतिक पूर्वाधार तयार गर्ने, विद्यालय भवनलगायत सम्पूर्ण भौतिक पूर्वाधार विपद जोखिममुक्त बनाउदै सबै विद्यालयलाई सुरक्षित एवं बालमैत्री, हरित विद्यालयको रूपमा विकास गर्ने लगायतका नीतिगत व्यवस्थापन गरिएको छ। राष्ट्रिय शिक्षा नीतिले आत्मसात गरेको सबैका लागि सुरक्षित भौतिक पूर्वाधार विकास एवं विस्तारको नीति र हालसम्मको अभ्यासका आधारमा भएको सिकाइ अनुभवका आधारमा शिक्षा क्षेत्रको यो योजनामा प्रस्ताव गरिएको छ।

यस खण्डमा विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार विकासको वर्तमान अवस्थाको समीक्षाका आधारमा चुनौतीहरू पहिचान गरी आगामी दश वर्षका लागि विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार विकासका उद्देश्य, रणनीति, नतिजा र प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य उल्लेख गरिएको छ।

४.८.२. वर्तमान अवस्था

नेपालमा हाल कुल विद्यालयको सङ्ख्या ३५,५२० मध्ये २७,५४० सामुदायिक विद्यालय रहेका छन्। देशका सबै सामुदायिक विद्यालयहरूमा गरी जम्मा ९४,८१५ विद्यालय भवन रहेकामा ५९,९४० भवन पक्की छन्। ती भवनहरूमा जम्मा १,७३,५८२ कक्षाकोठा सञ्चालनमा रहेका छन् भने १,६९,१३८ ओटा कोठा नपुग रहेको तथ्याङ्क रहेको छ। प्रधानाध्यापका लागि बेग्लै कोठा जम्मा ८,९८७ विद्यालयमा मात्र देखिन्छ भने ११,०६९ विद्यालयमा अलग्गै कम्प्युटरको कोठा रहेको छ। सबै विद्यालयमा गरी जम्मा शौचालयको सङ्ख्या ९३,७२५ रहेकोमा धेरै जसोमा पानीको राम्रो आपूर्ति भएको देखिदैन। यी विद्यालयहरूमा जम्मा ५४,२८३ स्टाफ कोठा, ९५,३३ पुस्तकालय कोठा र ३,३५८ खेलकुद कोठा रहेका छन् भने ६,१८७ ओटा कोठामा विज्ञानका ल्यावहरू रहेका छन्।

२०७२ सालमा गएको विनासकारी भूकम्पबाट ७,९२३ विद्यालयहरूका ४९,६८१ कक्षाकोठामा क्षति पुगेको थियो। जसमध्ये हालसम्म ६,०८५ विद्यालयहरू पुनर्निर्माण भइसकेका छन् भने १,४६८ विद्यालय निर्माण सम्पन्न हुने क्रममा रहेका छन्। संघीयता कार्यान्वयन भन्दा अघि तत्कालीन शिक्षा विभागमा भौतिक निर्माणसम्बन्धी काम गर्ने बेग्लै शाखा र सबै जिल्ला शिक्षा कार्यालयहरूमा प्राविधिक सहितको व्यवस्थापनमा विद्यालय शिक्षामा भौतिक पूर्वाधारको काम हुदै आएकोमा हाल शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रमा अति न्यून प्राविधिक कर्मचारी भएकाले कार्यान्वयनको जिम्मेवारी स्थानीय तहहरूको रहेको छ भने निर्माणको मापदण्ड तथा आधार संघीयतहबाट हुँदै आएको छ। यसबाट योजना र कार्यान्वयनमा तालमेल मिलाउन र सूचना प्राप्त गर्न चुनौती भइरहेको छ।

विद्यालयका प्राथमिकता प्राप्त सक्षमता (PMEC) भित्र रहेको कक्षाकोठा, छात्राका लागि बेग्लै शौचालयसमेत हालसम्म पूर्ण हुन सकेको छैन भने प्राथमिकता प्राप्त सक्षमता नै पर्याप्त पूर्वाधार हो वा होइन भन्ने पनि विचार गर्नु पर्ने छ। राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले गरेको नीतिगत प्रावधान कार्यान्वयन गर्दा विद्यालयमा तहगत एवम् विद्यार्थी सङ्ख्याका आधारमा बन्नु पर्ने भौतिक पूर्वाधार (शिक्षण सिकाइ कक्ष, कार्यशाला/प्रयोगशाला, पुस्तकालय, अतिरिक्त क्रियाकलाप एवम् खेलकक्ष, विद्यालय सभाहल, मञ्च, बगैचा, कम्प्युटर कक्ष, शिक्षक कक्ष, प्रधानाध्यापक कक्ष) के र कति आवश्यक हो पर्ने हो र पूर्वाधार निर्माणको दायित्व संघ, प्रदेश

र स्थानीय तह कसले कसरी लिने हो भन्ने विषय स्पष्ट गर्नु आवश्यक देखिएको छ । विद्यालय शिक्षामा प्रयोग भएको पूर्वाधारका सन्दर्भमा एकीकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन व्यवस्थापन प्रणालीमा आबद्ध भए तापनि पूर्वाधारको प्राविधिक एवम् वस्तुनिष्ठ आकलन गर्न सकिएको छैन । हालै मात्र बृहत् रूपमा पुनर्निर्माणका क्रममा केन्द्रीय आयोजना कार्यान्वयन एकाइ (CLPIU) बाट विद्यालय निर्माणमा ४ ओटा मोडालिटी (विद्यालय व्यवस्थापन समितिबाट निर्माण हुने, ठेक्काबाट निर्माण हुने, दातृ निकायबाट निर्माण हुने र गैर सरकारी संघसंस्थाबाट निर्माण हुने) अवलम्बन गरिएका छन् । प्राप्त सूचनाका आधारमा हालसम्म पूर्वाधारको आवश्यकता सम्बोधन हुन सकेको छैन ।

चन्दननाथ नगरपालिकामा १९ वटा सामुदायिक विद्यालयहरू छन् । यी सबै विद्यालयहरूको भवन संख्या ६७ वटा रहेका छन् जसमा २६ वटा भवनहरू पक्की छन् भने ४१ वटा भवनहरू कच्ची रहेका छन् । यी भवनहरूका पक्की कक्षाकोठाको संख्या १०४ रहेका छन् । जसमध्ये मल्टीमिडियाको सुविधा सहितका कोठाको संख्या १०, छापामय वातावरण भएका कोठाको संख्या १३ र बुक कर्नर भएका कोठाको संख्या १९ रहेको छ । यसरी नै भएका विद्यालयहरू मध्ये ८ वटा विद्यालयमा पुस्तकालय, ५ वटा विद्यालयमा विज्ञान प्रयोगशाला, १० वटा विद्यालयमा कम्प्यूटर ल्याब र १५ वटा विद्यालयमा इन्टरनेट सुविधा भएको देखिन्छ । त्यसरी नै ती विद्यालयहरूका छात्राहरूका निम्ति ९ वटा, छात्रहरूको निम्ति १० वटा र महिला र पुरुष शिक्षकहरूका निम्ति क्रमशः ९ वटा र ३ वटा पानीको सुविधा सहितका पक्की शौचालय भएको अभिलेख छ भने अन्य शौचालयहरू कच्ची एवम् कामचलाउको अवस्थामा रहेका छन् । अपर्याप्त किसिमको भएपनि खानेपानी, प्राथमिक उपचार र विद्युतको सुविधा सबै विद्यालयमा पुगेको छ । कच्चीपक्की गरी पठनपाठनका निम्ति प्रयोग भएका कक्षा कोठाहरूको संख्या २२७ रहेको छ । खेलमैदान अपर्याप्त भए पनि सबै विद्यालयहरूमा रहेको छ । कच्ची, पक्की र तारवार गरेर सबै विद्यालयहरूमा नै घेरावारको व्यवस्था पनि गरिएको देखिन्छ । यद्यपि अभिलेखमा जनाइएअनुसार माथि उल्लेख गरिएका सुविधाहरूमध्ये समग्रमा कुनै पनि सुविधा पर्याप्त भएको देखिदैन ।

२०७६ सालमा कोभिडको पहिलो लहर चलेको समयमा विद्यालयलाई क्वारेन्टाइनको रूपमा प्रयोग गरी मुलुक बाहिरबाट आएका मानिसहरूलाई राखिएको थियो । विद्यालयहरूमा बनाइएका त्यस्ता क्वारेन्टाइनहरूमा बसेका मानिसहरूले खानेपानी, शौचालय र फ्यान आदि नभएको भन्दै आन्दोलन गरेका थिए । साँच्चै विद्यार्थीहरूले त्यस्तो विद्यालयमा कसरी वर्षौंदेखि बसेर अध्ययन गरे होलान् ? यो एउटा सानो उदाहरण मात्र हो । सन्दर्भ गम्भीर छ । आधारभूत तथा प्राथमिक शिक्षा परियोजनाको पालामा कर्कट पाताले छाएका मोडलका विद्यालय भवन मुलुक भरि धेरै निर्माण भए । बालबालिकाका लागि त्यस्तो भवन कुनै पनि सिजनमा उपयुक्त नहुने हिरासत जस्तो हुंदोरहेछ । हिउदमा अत्यधिक चिसो, गर्मीमा अत्यधिक गर्मी र वर्षामा पानी परेको आवाजले शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप अवरुद्ध हुने हुंदोरहेछ । बालमैत्री, सिकाइमैत्री जे जस्तो भनिए पनि भवन बनाउदा लागतमैत्रीलाई बढि ख्याल गरिएको देखिन्छ । लागत पनि तराईदेखि हिमालसम्म, गाउँदेखि शहरसम्म, राजधानी देखि मोफसलसम्म सबैतिर एउटै । त्यो क्रम अहिले पनि जारी छ ।

विद्यालय निर्माणका लागि हालसम्म अवलम्बन गरिएका पद्धतिमा लागत अनुमानमा एकरूपता कायम हुन सकेको छैन । जस्तै ४ कोठाको भवन बनाउदा विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रमअन्तर्गत रु ३६ लाख विनियोजन भएको छ भने सोही नाप बमोजिमको भवन केन्द्रीय आयोजना कार्यान्वयन एकाइबाट निर्माण गर्दा रु ६० लाखदेखि ७२ लाख सम्मको लागत इस्टिमेट तयार भई कार्यान्वयनमा रहेका छन् । भवन बनाउने बजेट काठमाडौँदेखि जुम्लासम्म उही छ । भवन बन्ने र बनाउने विधि र प्रक्रियामा कहीं विवाद र कानुनी प्रश्न उठिरहेका छन् । शिक्षा मन्त्रालयअन्तर्गतको सबै भन्दा ठूलो बेरुजुको हिंसा भवन निर्माणको रहेको छ । नेता, विद्यालय व्यवस्थापन समिति लगायत जनप्रतिनिधिहरूले समेत विद्यालयको अरु पक्षलाई भन्दा पनि पूर्वाधार निर्माणको पक्षलाई देखिने गरी महत्व दिएको पाइन्छ । तथापि पूर्वाधारहरू भने अपेक्षा गरे अनुसारका बन्न सकिरहेका छैनन् । रकम नपुगेर कतिपय पूर्वाधारहरू अधकल्चो अवस्थामा छन् । कतिपय पूर्वाधार निर्माणको क्रममा मुद्दा र उजुरीका कारण काम हुन नसकेका अवस्थाहरू पनि छन् । भवन निर्माण गर्ने सिलसिलामा भवन आचार संहिताको पालना नभएका कारण धेरैजसो विद्यालयहरू सुरक्षित, लैङ्गिक

र अपाङ्गतामैत्री बन्न सकेका छैनन् । पूर्वाधारका कार्यक्रम वितरणमा पनि न्याय नभएका आवाजहरु उठिरहेका छन् । कसैले कहिल्यै नपाउने र कसैले सधैं पाइरहने अवस्था भइरहेको गुनासो गर्छन मर्कामा परेकाहरु ।

४.८.३. चुनौति र अवसर

योजनाको प्रस्तुत खण्ड विद्यालय पूर्वाधार विकाससँग सम्बन्धित चुनौतीहरु अन्तर्गत विद्यालय शिक्षा अन्तर्गत विकास एवम् विस्तार गर्नुपर्ने भौतिक पूर्वाधारको स्वरूप तथा यसमा लागि आवश्यक भूमिका स्पष्ट पार्नु, पूर्वाधार विकासका विधि तथा प्रक्रियालाई गुणस्तरीय पारदर्शी एवं जवाफदेही बनाउनु, सुरक्षित विद्यालयका भौतिक पूर्वाधारका लागि उययुक्त मापदण्ड र मोडालिटी विकास गर्नु, सुरक्षित विद्यालय पूर्वाधार विकास एवम् विस्तारका लागि गुरुयोजनाको विकास गर्नु, आवश्यक स्रोतको व्यवस्थापन गर्नु, नपुग रकमका लागि अभिभावकहरुबाट योगदान हुने कुराको सुनिश्चितता गर्नु, पूर्वाधारहरुलाई अपङ्गतामैत्री, लैङ्गिक मैत्री र सिकाइमैत्री र वातानुकूलित बनाउनु, निर्माण कार्यलाई विवाद र उजुरी रहित बनउनु, पूर्वाधारका कार्यक्रमहरु वितरण गर्दा न्यायपूर्ण र निष्पक्षताका आधारमा वितरण गर्नु, पूर्वाधार निर्माण कार्यक्रम वितरण गर्दा तीनवटा सरकारको विचमा समन्वयको वातावरण हुनु, स्थानीय आवश्यकता र उपलब्ध स्रोतको आधारमा निर्माणको लागत र मोडेलको विकास गर्नु आदि रहेका छन् ।

विद्यालय पूर्वाधार निर्माणको सवालमा अवसरहरु पनि पर्याप्त देखिन्छन् । विद्यालय व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारीहरु र जनप्रतिनिधिहरुले विद्यालयको अन्य पक्षलाई भन्दा पूर्वाधार निर्माणको पक्षलाई महत्व र चासो दिनु, तीनै तहका सरकारबाट पूर्वाधार निर्माणका लागि बजेट र कार्यक्रमको व्यवस्था गरिनु, पूर्वाधार निर्माणका सवालमा चन्दननाथमा रुम टू रिड लगायतका गैरसरकारी संस्थाहरुले समेत योगदान गर्नु, पूर्वाधार निर्माणको सवालमा समुदायको योगदान पनि इतिहासदेखि नै वर्तमानसम्म पनि अक्षुण्ण जस्तै हुनु, अधिकांस विद्यालयहरुका पूर्वाधार विगतको तुलनामा सुधार हुदै गएको देखिनु, अन्यत्रको तुलनामा चन्दननाथका विद्यालयहरुको भौतिक पूर्वाधारको अवस्था सन्तोषजनक हुनु, कतिपय विद्यालयहरुमा पूर्वाधारतर्फ मर्मत सम्भारका लागि आफ्नै आयस्रोत हुनु, मन्त्रालय र विभागले समेत २०७२ को भूकम्प पछि निर्माण हुने पूर्वाधारहरुलाई भूकम्प प्रतिरोधी हुने गरी निर्माण गर्न अनिवार्य गरिनु आदिलाई अवसरहरुको रुपमा लिन सकिन्छ ।

४.८.४. उद्देश्यहरु

योजनाको प्रस्तुत खण्डको विषयको समग्र उद्देश्य सबै विद्यार्थीहरुलाई सुरक्षित र उपयुक्त भौतिक पूर्वाधारहितको विद्यालयमा अध्ययन गर्ने अवसर उपलब्ध गराउनु रहेको छ भने यसका उद्देश्यहरु देहाय बमोजिम रहेका छन् :

१. सुरक्षित विद्यालय पूर्वाधार विकास गरी गुणस्तरीय शिक्षा व्यवस्थापनमा सहयोग गर्नु ,
२. विद्यालय शिक्षा पूर्वाधारका लागि आवश्यक मापदण्ड विकास र कार्यान्वयन गर्नु,
३. गुणस्तरीय पूर्वाधार विकास एवम् विस्तारका लागि पारदर्शी एवं जवाफदेहि प्रणालीको विकास गर्नु,
४. विद्यालय पूर्वाधार निर्माणको पहुचलाई मागका आधारमा भन्दा पनि वास्तविक आवश्यकताका आधारमा उपलब्ध गराउनु ।
५. भौतिक पूर्वाधारको हिसावले शैक्षिक संस्थाहरुलाई अभावमुक्त बनाउनु ।

४.८.५. रणनीतिहरु

उल्लिखित उद्देश्यहरु पूरा गर्न देहायका रणनीतिहरु अवलम्बन गरिनेछन् :

१. विद्यालय शिक्षामा सञ्चालित विद्यालयको तह र विद्यार्थी सङ्ख्याका आधारमा आवश्यक पर्ने पूर्वाधारको पुनर्परिभाषित गरी कार्यान्वयनका लागि संघ र प्रदेश सरकारसँग सहकार्य गरिनेछ ।
२. नगरपालिकाले नगरपालिका अन्तर्गतका विद्यालयहरुको नक्सा, डिजाइन र मापदण्ड तयार गरी सोका आधारमा विद्यालयहरुको भौतिक पूर्वाधार विकासका लागि संघ तथा प्रदेश सरकार र अन्य संघसंस्थाहरूसँग सहकार्य गर्नेछ ।

३. विद्यालय पूर्वाधार विकासका लागि संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको लागत साझेदारीका आधारमा स्रोत व्यवस्थापनको प्रारूप विकास गरी कार्यान्वयन गर्नका लागि सहकार्य गरिनेछ ।
४. स्थानीय तहको संयोजनमा विकास भएका शैक्षिक संस्थाहरूको पूर्वाधारको विद्यालय भन्दा बाहिरका अन्य पक्षले करारका आधारमा उपयोग गरेवापत विद्यालयमा प्राप्त हुने आम्दानीलाई संबर्द्धन मर्मत कार्यमा उपयोग गरिनेछ ।
५. विद्यालय पूर्वाधार विकासका लागि विकास साझेदार तथा विभिन्न संघसंस्थासँग लागत साझेदारी गरिनेछ ।
६. एक विद्यालयमा पूर्वाधार विकासका सबै कार्य एकै पटक निर्माणको गर्ने गरी विद्यालय सम्पूर्ण निर्माणको अवधारणा अनुसार निर्माण कार्यको कार्यान्वयन गरिनेछ ।
७. विद्यालयहरू निर्माण गर्दा कक्षाकोठा, शिक्षक, प्रधानाध्यापक तथा प्रशासनिक कक्ष, पानी, शौचालय (विद्यार्थी सङ्ख्याको अनुमान तथा उमेरलाई विचार गरेर), भान्सा वा खाजाघर लगायत सबैको योजना समावेश गरी डिजाइन गरिनेछ भने निर्माण भइसकेका विद्यालयहरूमा थप सरचनाको योजना एकै पटक गरिनेछ ।
८. पूर्वाधार निर्माणसँगै सुरक्षित विद्यालय एवम् वातावरणीय पक्षलाई एकीकृत प्रणालीको विकास गरी संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ ।
९. अन्तर सरकार र अन्य सरोकारवालाहरूसँग समन्वय, सहकार्य र साझेदारीमा विद्यमान पूर्वाधार उपयोग एवं जनशक्तिको उपयोगसम्बन्धी नीति तयार गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
१०. पूर्वाधार निर्माणका लागि कसैका मागको आधारमा भन्दा पनि वास्तविक आवश्यकताको पहिचान गरी पूर्वाधार निर्माण कार्य गर्ने र निर्माणको काम विवादरहित किसिमले सम्पादन गर्ने सवालमा आवश्यक संयन्त्र, आचारसंहिता, सहमति, विश्वास र प्रतिवद्धताको वातावरण विकास गरिनेछ ।
११. निर्माण गरिएको विद्यालय पूर्वाधार विकासको संरक्षण संवर्धन र निगरानीका लागि समुदायका मानिसहरूमा अपनत्वको भावनाको विकास गरिनेछ ।
१२. शैक्षिक संस्थाहरूलाई भौतिक पूर्वाधार विकासको दृष्टिकोणले योजना अवधिभर अभावमुक्त थलोको रूपमा विकास हुने गरी पूर्वाधारका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।

४.८.६. उपलब्धि नतिजा तथा प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क) उपलब्धि

१. सबै विद्यार्थीहरूलाई सुरक्षित र उपयुक्त भौतिक अवस्थासहितको विद्यालयमा अध्ययन गर्ने अवसर प्राप्त भएको हुने ।

ख) नतिजा

१. विद्यालय शिक्षाअन्तर्गत विकास एवं विस्तार गर्नुपर्ने भौतिक पूर्वाधारको स्वरूप तथा भूमिका परिभाषित भएको हुने ।
२. नगरपालिकाको भौतिक पूर्वाधारको आवश्यकता पहिचान र मापदण्ड सहितको १० वर्षे मास्टर प्लान तयार भएको हुने ।
३. पूर्वाधार विकासको लागि स्रोत र जिम्मेवारीको विन्याससहित कार्यान्वयन प्रारूप विकास भएको हुने ।
४. विद्यालयहरूमा आवश्यक भौतिक पूर्वाधार विकास र विस्तार भएको हुने ।
५. एक विद्यालय सम्पूर्ण पूर्वाधार (A school with complete infrastructure) को अवधारणाअनुसार विकास भएको हुने ।
६. विद्यालयहरूमा अपाङ्गता एवम् छात्रामैत्री संरचना उपलब्ध भएको हुने ।
७. पूर्वाधार विकासका लागि आवश्यक विधि, मापदण्ड र स्तरीकरणका सूचक तयार भएको हुने ।
८. विद्यालयहरूमा बनेका संरचनाको सम्बर्धन तथा मर्मत सम्भारका पद्धति विकास भएको हुने ।
९. विद्यालय पूर्वाधार विकासका कामहरू दीगो र विवादरहित भएको हुने ।

ग) प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

तालिका ४.८.६: विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकासका क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	जिम्मेवार निकाय र सरकार
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	विद्यालय शिक्षा अन्तर्गत विकास एवं विस्तार गर्नुपर्ने भौतिक पूर्वाधारको स्वरूप तथा भूमिका परिभाषित ।	पटक	१	√	√	√	√	१	२	संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
२	विद्यालयहरूको पूर्वाधार विकास मास्टर प्लानको निर्माण र कार्यान्वयन ।	पटक	१	√	√	√	√	१	२	संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
३	पूर्वाधार विकास प्रारूप विकास र तीनै तहमा स्रोतको विनियोजन ।	पटक नियमित	१	√	√	√	√	१	२	संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
४	एक विद्यालय सम्पूर्ण पूर्वाधार (A School with Complete Infrastructure) अनुरूप भौतिक पूर्वाधारको विकास ।	विद्यालय सङ्ख्या	१	√	√	√	√	१	२	संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
५	विद्यालयहरूको पूर्वाधार निर्माणको मापदण्ड एवं स्तरीकरणका सूचक विकास र सोको कार्यान्वयन ।	पटक	१	√	√	√	√	१	२	संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
६	विद्यालयहरूमा अपाङ्गतामैत्री र लैङ्गिक मैत्री संरचनाको विकास ।	विद्यालय सङ्ख्या	√	√	√	√	√	√	√	संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
७	विद्यालयहरूमा बनेका संरचनाको नियमितरूपमा सम्बर्धन तथा मर्मत सम्भार ।	विद्यालय सङ्ख्या	√	√	√	√	√	√	√	स्थानीय तह
८	विद्यालयको पूर्वाधार निर्माण र संरक्षणका लागि समुदायका मानिसहरूमा अपनत्वको भावनाको विकास ।	समुदाय	√	√	√	√	√	√	√	स्थानीय तह, विद्यालय र समुदाय

परिच्छेद : ५

तीनै तहका सरकारहरुको संस्थागत संरचना, क्षमता विकास र अन्तरसम्बन्ध

५.१ परिचय

नेपालको संविधान २०७२ ले नेपाललाई संघीय राज्यको रूपमा व्यवस्था गरी मुलकुमा तीन तहको सरकारको कार्यान्वयन भइरहेको अवस्था छ । जसअन्तर्गत मुलकुमा अहिले एउटा संघीय सरकार सातवटा प्रदेश सरकार र ७५३ वटा स्थानीय सरकारहरु रहेको अवस्था छ । संघीय संरचना अनुसार सबैले शिक्षा प्राप्तिको अधिकार सुनिश्चितताका लागि अनुसूची ५, ६, ८ र ९ को व्यवस्था गरेको छ । जसअन्तर्गत अनुसूची ५ को बुँदा १५ ले संघको एकल शैक्षिक दायित्व तोकेको छ । अनुसूची ६ को बुँदा ८ ले प्रदेशको एकल शैक्षिक दायित्व उल्लेख गरेको छ । त्यस्तै अनुसूची ६ को बुँदा १८ ले भाषा, लिपि आदिलाई संघीय सरकार तथा प्रदेश सरकारको साझा जिम्मेवारीमा राखेको छ । अनुसूची ८ को बुँदा ८ ले स्थानीय सरकारको एकल अधिकार अन्तर्गत आधारभूत तथा माध्यमिक तहको शैक्षिक दायित्वको व्यवस्था गरेको छ । अनुसूची ९ को बुँदा २ ले स्थानीय सरकार, प्रदेश सरकार, तथा संघीय सरकारको साझा शैक्षिक दायित्व उल्लेख गरेको छ । संघीय तहमा शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, प्रदेश तहमा सामाजिक विकास मन्त्रालय र स्थानीय तहमा पालिकाले शिक्षा क्षेत्रको नेतृत्व गरेको छ ।

५.२. वर्तमान अवस्था

संघीय तहमा रहेको शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले राष्ट्रिय शिक्षा नीति, संघीय ऐन, नियम बनाउनुका साथै देशका लागि आवश्यक जनशक्ति निर्माणमा शिक्षा क्षेत्रमा लगानीको वातावरण बनाउने कार्य गरेको छ । उच्चदेखि मध्यम तहसम्मको जनशक्ति विकास, पाठ्यक्रम विकास, प्रमाणीकरण, व्यवस्थापन तथा नियमन गर्नका लागि संस्थागत संरचना विकास गरेको छ । संविधानले संघीय सरकार मातहत उच्च शिक्षा तर्फ केन्द्रिय विश्वविद्यालयहरु र यससंग सम्बन्धित संकायहरु, आंगिक तथा सम्बन्धन प्राप्त क्याम्पसहरु, पाठ्यक्रम विकास केन्द्र, परीक्षा नियन्त्रण कार्यालय, अनुसन्धान केन्द्रहरु, विभिन्न आयोगहरु तथा कार्यालयहरु रहेका छन् । त्यसैगरी विद्यालय शिक्षा तर्फ शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र, पाठ्यक्रम विकास केन्द्र, राष्ट्रिय परीक्षा बोर्ड, शिक्षक सेवा आयोग, शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्र, प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम केन्द्र लगायत विभिन्न समिति, आयोगहरु क्रियाशील रहेका छन् । त्यसैगरी विभिन्न प्रतिष्ठानहरु, पुस्तकालयहरु, अनुष्ठानहरु पनि रहेका छन् ।

नेपाल सरकारको मिति २०७४/१०/१० को निर्णय अनुसार ७ वटा विषयगत कार्यक्षेत्र समेट्ने गरी स्थापना भएको प्रदेश सरकार अन्तर्गत सामाजिक विकास मन्त्रालय स्थापना भई सञ्चालनमा रहेको छ । सामाजिक विकास मन्त्रालय अन्तर्गत स्वास्थ्य तथा जनसंख्या, शिक्षा तथा मानव संसाधन, महिला तथा बालबालिका, युवा तथा खेलकुद, भाषा, धर्म तथा संस्कृति, श्रम तथा रोजगार, पोषण, खानेपानी तथा सरसफाई गरी ७ वटा विषयगत कार्यक्षेत्र रहेका छन् । संविधानले स्थानीय तहको अधिकार र जिम्मेवारी भनी आधारभूत तहको शिक्षालाई तोकेकोमा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ को दफा ११ को उपदफा २ (ज) मा आधारभूत र माध्यमिक शिक्षा अन्तर्गत स्थानीय सरकारका अधिकार र जिम्मेवारीहरु देहायबमोजिम तोकेको छः

- प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षा, आधारभूत शिक्षा, अभिभावक शिक्षा, अनौपचारिक शिक्षा, खुला तथा वैकल्पिक निरन्तर सिकाइ, सामुदायिक सिकाइ र विशेष शिक्षा सम्बन्धी नीति, कानून, मापदण्ड, योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्यांकन र नियमन,
- सामुदायिक, संस्थागत, गुठी र सहकारी विद्यालय स्थापना, अनुमति, सञ्चालन, व्यवस्थापन तथा नियमन,
- प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिमको योजना तर्जुमा, सञ्चालन, अनुमति, अनुगमन, मूल्यांकन र नियमन,
- मातृभाषामा शिक्षा दिने विद्यालयको अनुमति, अनुगमन तथा नियमन,
- गाभिएका वा बन्द गरिएका विद्यालयहरुको सम्पत्ति व्यवस्थापन,
- गाउँ तथा नगर शिक्षा समिति गठन तथा व्यवस्थापन,

- विद्यालय व्यवस्थापन समिति गठन तथा व्यवस्थापन,
- विद्यालयको नामाकरण,
- सामुदायिक विद्यालयको जग्गाको स्वामित्व, सम्पत्तिको अभिलेख, संरक्षण र व्यवस्थापन,
- विद्यालयको गुणस्तर अभिवृद्धि तथा पाठ्यसामग्रीको वितरण,
- सामुदायिक विद्यालयको शिक्षक तथा कर्मचारीको दरबन्दी मिलान,
- विद्यालयको नक्साकान, अनुमति, स्वीकृति, समायोजन तथा नियमन,
- सामुदायिक विद्यालयको शैक्षिक पूर्वाधार निर्माण, मर्मत सम्भार, सञ्चालन र व्यवस्थापन,
- आधारभूत तहको परीक्षा सञ्चालन, अनुगमन तथा व्यवस्थापन,
- विद्यार्थी सिकाई उपलब्धीको परीक्षण र व्यवस्थापन,
- निःशुल्क शिक्षा, विद्यार्थी प्रोत्साहन तथा छात्रवृत्तिको व्यवस्थापन,
- ट्यूसन, कोचिङ जस्ता विद्यालय बाहिर हुने अध्यापन सेवाको अनुमति तथा नियमन,
- स्थानीयस्तरको शैक्षिक ज्ञान, सीप र प्रविधिको संरक्षण, प्रवर्द्धन र स्तरीकरण,
- स्थानीय पुस्तकालय र वाचनालयको सञ्चालन तथा व्यवस्थापन,
- माध्यमिक तहसम्मको शैक्षिक कार्यक्रमको समन्वय र नियमन,
- सामुदायिक विद्यालयलाई दिने अनुदान तथा सोको बजेट व्यवस्थापन, विद्यालयको आय व्ययको लेखा अनुशासन कायम, अनुगमन र नियमन,
- शिक्षण सिकाइ, शिक्षक र कर्मचारीको तालिम तथा क्षमता विकास र
- अतिरिक्त शैक्षिक क्रियाकलापको सञ्चालन ।

राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले स्थानीय सरकारको जिम्मेवारीभित्र देहायका कुराहरु समावेश गरेको छः

- प्रारम्भिक बाल विकास सम्बन्धी कानून, योजना, कार्यक्रम तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन एवं प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रको अनुमति, सञ्चालन र व्यवस्थापन,
- आधारभूत शिक्षा सम्बन्धी कानून, योजना, कार्यक्रम तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन तथा आधारभूत विद्यालय अनुमति, स्वीकृति, व्यवस्थापन र नियमन,
- अनौपचारिक, वैकल्पिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइसम्बन्धी कानून, योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन,
- निरन्तर सिकाई तथा सामुदायिक सिकाइ केन्द्र सम्बन्धी कानून, योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा, सञ्चालन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन,
- अभिभावक शिक्षा सम्बन्धी कानून, योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन,
- खुला तथा दूर शिक्षा सम्बन्धी योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन,
- आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षा सम्बन्धी योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन र मूल्याङ्कन,
- मातृभाषामा शिक्षा दिने विद्यालयको अनुमति, अनुगमन तथा नियमन,
- प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिमको योजना तर्जुमा, सञ्चालन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमन,
- गाउँ तथा नगर शिक्षा समिति र विद्यालय व्यवस्थापन समिति गठन तथा व्यवस्थापन
- विद्यालयको नामाकरण, नाम परिवर्तन र स्थानान्तरण,

- विद्यालयको चल अचल सम्पत्तिको अभिलेख, सुरक्षा र संरक्षण,
- स्थानीय पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री विकास एवं कार्यान्वयन र संघ तथा प्रदेश स्तरबाट विकास गरिएका पाठ्यपुस्तक तथा पाठ्यसामग्री वितरण एवं कार्यान्वयन सहजीकरण,
- विद्यालयको गुणस्तर अभिवृद्धि योजना तथा कार्यक्रम निर्माण तथा कार्यान्वयन,
- राष्ट्रिय मापदण्डका आधारमा सार्वजनिक विद्यालयको शिक्षक दरवन्दी पुनर्वितरण र मिलान,
- विद्यालयको नक्शाङ्कन, समायोजन तथा नियमन,
- सार्वजनिक विद्यालयको शैक्षिक पूर्वाधार निर्माण, मर्मत सम्भार, सञ्चालन र व्यवस्थापन,
- आधारभूत तहको परीक्षा सञ्चालन, व्यवस्थापन र प्रमाणीकरण,
- स्थानीय स्तरमा विद्यार्थी सिकाई उपलब्धीको परीक्षण र व्यवस्थापन,
- अनिवार्य तथा निशुल्क शिक्षाको कार्यान्वयन, विद्यार्थी प्रोत्साहन व्यवस्थापन,
- स्थानीय स्तरको शैक्षिक ज्ञान, सीप, प्रविधिको संरक्षण, प्रवर्धन, र स्तरीकरण,
- सार्वजनिक विद्यालयलाई अनुदान प्रदान तथा सोको बजेट व्यवस्थापन,
- विद्यालयको आर्थिक अनुशासन, अनुगमन र लेखापरीक्षण,
- शिक्षक र कर्मचारीको क्षमता विकास, तालिम, अभिमुखीकरण, गोष्ठी, कार्यशाला, सञ्चालन,
- स्थानीय पुस्तकालय र वाचनालयको सञ्चालन तथा व्यवस्थापन,
- विद्यालय शिक्षक तथा कर्मचारीको पुरस्कार र प्रोत्साहन व्यवस्थापन,
- गाउँ तथा नगर शिक्षा समिति र विद्यालय व्यवस्थापन समिति गठन तथा व्यवस्थापन,
- विद्यालयको नामाकरण, नाम परिवर्तन र स्थानान्तरण,
- विद्यालयको चल अचल सम्पत्तिको अभिलेख, सुरक्षा र संरक्षण,
- स्थानीय पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री विकास एवं कार्यान्वयन र संघ तथा प्रदेश स्तरबाट विकास गरिएका पाठ्यपुस्तक तथा पाठ्यसामग्री वितरण एवं कार्यान्वयन सहजीकरण,
- विद्यालयको गुणस्तर अभिवृद्धि योजना तथा कार्यक्रम निर्माण तथा कार्यान्वयन,
- राष्ट्रिय मापदण्डका आधारमा सार्वजनिक विद्यालयको शिक्षक दरवन्दी पुनर्वितरण र मिलान,
- विद्यालयको नक्शाङ्कन, समायोजन तथा नियमन,
- सार्वजनिक विद्यालयको शैक्षिक पूर्वाधार निर्माण, मर्मत सम्भार, सञ्चालन र व्यवस्थापन,
- आधारभूत तहको परीक्षा सञ्चालन, व्यवस्थापन र प्रमाणीकरण,
- स्थानीय स्तरमा विद्यार्थी सिकाई उपलब्धीको परीक्षण र व्यवस्थापन,
- अनिवार्य तथा निशुल्क शिक्षाको कार्यान्वयन, विद्यार्थी प्रोत्साहन व्यवस्थापन,
- स्थानीय स्तरको शैक्षिक ज्ञान, सीप, प्रविधिको संरक्षण, प्रवर्धन, र स्तरीकरण,
- सार्वजनिक विद्यालयलाई अनुदान प्रदान तथा सोको बजेट व्यवस्थापन,
- विद्यालयको आर्थिक अनुशासन, अनुगमन र लेखापरीक्षण,
- शिक्षक र कर्मचारीको क्षमता विकास, तालिम, अभिमुखीकरण, गोष्ठी, कार्यशाला, सञ्चालन,
- स्थानीय पुस्तकालय र वाचनालयको सञ्चालन तथा व्यवस्थापन,
- विद्यालय शिक्षक तथा कर्मचारीको पुरस्कार र प्रोत्साहन व्यवस्थापन,
- अतिरिक्त शैक्षिक क्रियाकलाप सञ्चालन तथा व्यवस्थापन

संविधान र ऐनकानुनले तोकिएका जिम्मेवारीहरू सम्पादन गर्नका लागि कर्णाली प्रदेशमा सामाजिक विकास मन्त्रालयको नेतृत्वमा शिक्षा विकास निर्देशनालय, शिक्षा तालिम केन्द्र र प्रत्येक जिल्लामा काम गर्नका लागि सामाजिक विकास कार्यालयको स्थापना गरी कामकाज भइरहेको अवस्था छ । संघीय सरकारको मातहतमा रहेको शिक्षा विकास तथा समन्वय इकाइ र प्रदेश सरकारको मातहतमा रहेको सामाजिक विकास कार्यालयको बीचमा कामकाजको क्रममा सरोकारवालाहरूको बीचमा अनावश्यक द्विविधा देखिएको अवस्था पनि छ । यद्यपि यस्ता द्विविधाहरू पनि अरु सवालहरूमा पनि देखापरेका छन् । संविधानले तोकेबमोजिमका शिक्षाका कार्यहरू स्थानीय तहमा शिक्षा, युवा तथा खेलकूद शाखाबाट संचालन हुदै आइरहेको छ ।

मुलुकमा मूल कानूनको रूपमा संविधान जारी भए पनि अरु कानूनहरू बनिसकेको अवस्था छैन । संविधानले कुन सरकारले शिक्षाको कुन काम गर्ने भन्ने सम्बन्धमा कानून बनाइ व्याख्या गर्नु आवश्यक छ । यस्तो अवस्थामा शिक्षा ऐन पुरानै छ र संघीयताको मर्म अनुरूप संशोधन हुन सकिरहेको छैन । कतिपय स्थानीय तहबाट संविधानले आफुलाई दिएको अधिकार भनेर शिक्षकको नियुक्ति र सरुवा, एसइईको परीक्षा सञ्चालन, विद्यालयहरूको भौतिक पूर्वाधार विकास लगायतका सवालहरूमा काम गर्न रुचि देखाएको अवस्था छ । विद्यालय शिक्षासम्बन्धी धेरै अधिकार स्थानीय तहलाई भएको र हालको अवस्थामा स्थानीय तहमा शिक्षासम्बन्धी काम गर्ने संरचना र जनशक्ति नभएको कारण शिक्षामा केही द्विविधा र केही अलमलको स्थिति देखिएको छ । पुरानो संरचना अन्तर्गतका स्रोतकेन्द्रहरू खारेज गरिएको कारण विद्यालयहरूमा हुने सुपरीवेक्षण र अनुगमन प्रायः शून्य भएको अवस्था छ ।

५.३. चुनौति र अवसर

नेपालको संविधानले तोकेका शिक्षाका साझा अधिकारको सूचीमा थप स्पष्टता ल्याउनु, शिक्षाका तहगत संरचनाहरूको आवश्यकताको आधारमा व्यवस्थापन गर्नु, अभिभावक र शिक्षाका सरोकारवालाहरूको शिक्षा र बालबालिकाप्रति समुचित किसिमले ध्यानाकर्षण गराउनु, सामुदायिक विद्यालयहरूको क्षमता विकास गर्नु, स्थानीय तहमा सुपरीवेक्षण र अनुगमन गर्नका लागि उपयुक्त संरचना र क्षमताको विकास गर्नु, स्थानीय तहमा भएको शिक्षासम्बन्धी अधिकार र जिम्मेवारी अनुसार आवश्यक पर्ने संरचना र जनशक्तिको विकास गर्नु आदि पनि उल्लेख्य चुनौतिको रूपमा रहेका छन् ।

मुलुकले संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक शासन प्रणाली सहित संघीय राज्य प्रणाली कार्यान्वयनमा आएपछि तीनवटै तहका सरकारहरूबाट शिक्षाको संरचनामा चासो राखेर काम गर्ने जमर्को भइरहेको छ । तीनवटै सरकारहरूले आफ्नै किसिमले क्षमता विकासका कार्यक्रम संचालन गरिरहेका छन् । विद्यालयहरूको भौतिक संरचनाको विकास र विस्तारले तुलनात्मक किसिमले प्राथमिकता पाएको अवस्था छ । विशेषगरी चन्दननाथ नगरपालिकाले शिक्षक दरबन्दी अपर्याप्त भएका विद्यालयहरूमा आफ्नै स्रोतबाट शिक्षकहरूको व्यवस्थापन गरेर विद्यालयहरूमा शिक्षक व्यवस्थापनका लागि सहयोग गरिरहेको छ । यस नगरपालिकाले आफ्नो सामान्यीकरण बजेटको केही बजेट शिक्षामा पनि लगानी गरेको अवस्था छ । बालबिकासका सहयोगी कार्यकर्ताहरूको सुविधामा थप गरेको अवस्था छ । बालबिकास देखि कक्षा १२ सम्मको कक्षा संचालनको अनुमति स्थानीय तहले नै दिने भएको हुँदा विद्यालयहरूलाई तह वा कथा थप गर्ने काममा सहज भएको छ ।

५.४. उद्देश्यहरू

गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितताका लागि सुदृढ तहगत संरचना, प्रभावकारी अन्तरसरकार सम्बन्ध र उपलब्धिमुलक क्षमता विकास हुनु योजनाको प्रस्तुत विषय क्षेत्रको समग्र उद्देश्य रहेको छ भने यसका उद्देश्यहरू निम्नबमोजिम रहेका छन् ।

१. संविधानको मर्मअनुसार आवश्यक पर्ने कानून निर्माण गरी तीनै तहको सरकारको बीचमा अधिकार र जिम्मेवारीका सम्बन्धमा देखिएका अन्यौलताहरूको निराकरण गर्न योगदान गर्नु ।
२. संविधानबाट प्रदत्त अधिकार र जिम्मेवारीहरूको प्रभावकारी रूपमा सदुपयोग र सम्पादन गर्नका लागि आवश्यक पर्ने संरचनाको निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्नु ।

३. अभिभावक, शिक्षक लगायत शिक्षाको जनशक्ति र संरचनाको उचित किसिमले क्षमता विकास र सोको अद्यावधिक गर्नका लागि आवश्यक संयन्त्रको विकास गर्नु ।

५.५. रणनीतिहरू

उल्लिखित उद्देश्यहरू हासिल गर्नका लागि र तीनवटै सरकारहरूको बीचमा सहअस्तित्व, समन्वय र सहकार्यको विकास गरी शैक्षिक क्षेत्रको समयानुकूल प्रवर्धन गर्नका लागि देहायका रणनीतिहरूको परिकल्पना गरिएको छ :

१. संघीय सरकारबाट शिक्षासम्बन्धी नीति र मापदण्ड निर्माण, प्रदेश र स्थानीय सरकारलाई बजेट र मार्गदर्शन प्रदान, पाठ्यक्रमको प्रारूप तयार निर्माण, स्थायी शिक्षक छनौट र सिफारिस, माध्यमिक तहको अन्तमा हुने परीक्षा सञ्चालन, शैक्षिक अनुसन्धान, शिक्षा सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय निकाय र नियोगहरूसँग समन्वय र सहकार्य, संस्थाहरूको सक्षमता मापन सम्बन्धी मापदण्ड निर्माण आदिसम्बन्धी काम र सोको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि मार्गनिर्देशन गरिनेछ ।
२. संघीय सरकारबाट आफूलाई तोकिएका काम र जिम्मेवारी सम्पादन गर्नका लागि शिक्षा, विज्ञान तथा खेलकुद मन्त्रालय, शिक्षा विकास तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र, शिक्षक सेवा आयोग, राष्ट्रिय परीक्षा बोर्ड, पाठ्यक्रम विकास केन्द्र, शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्र, प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम केन्द्रजस्ता संरचनाहरूको विकास गरी कामको बाँडफाँड र सोको कार्यान्वयन गरिनेछ ।
३. प्रदेश सरकारले प्रदेशको शिक्षासम्बन्धी नीति बनाउने, प्रदेशको आवश्यकता अनुसारको उच्च तहसम्मको शिक्षा प्रदान गर्ने, पुस्तकालयको विकास र विस्तार गर्ने, अनौपचारिक र भरचुअल एवम् दूर शिक्षा मार्फत शिक्षा प्रदान गर्ने, जनशक्तिको क्षमता विकास गर्ने, माध्यमिक शिक्षा परीक्षा सञ्चालन र सोको प्रमाणीकरण गर्ने, विद्यालय तहको पाठ्यक्रम र सन्दर्भसामग्री निर्माण र विकास गर्ने, शिक्षकको अभिलेख र सेवासुविधासम्बन्धी काम गर्ने, प्राविधिक र व्यावसायिक शिक्षासम्बन्धी काम गर्ने, माध्यमिक तहका शिक्षकको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन र बहुवासम्बन्धी काम गर्ने एवम् विद्यालय नक्साङ्कन गर्ने जस्ता कामहरू सम्पादन गर्नेछ ।
४. प्रदेश सरकारले शिक्षासम्बन्धी तोकिएका कामहरू सम्पादन गर्नका लागि सामाजिक विकास मन्त्रालय, शिक्षा विकास निर्देशनालय, प्रादेशिक पुस्तकालय, पाठ्यक्रम तथा मानव संसाधन विकास एवम् अनुसन्धान केन्द्र, प्रदेश शिक्षक सेवा आयोग, प्रदेश शैक्षिक सूचना केन्द्र, प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा केन्द्र, प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षासम्बन्धी प्रदेश प्रयोगशाला, शिक्षा तथा सामाजिक विकास कार्यालय जस्ता संरचनाहरूको निर्माण गरी कामको बाँडफाँड र सोको कार्यान्वयन गरिनेछ ।
५. स्थानीय तहमा शिक्षकहरूको दरबन्दी मिलान, स्थानीय तहभित्र शिक्षकहरूको सरुवा, कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन, विद्यालयहरूको नक्साङ्कन, विद्यालयहरूको सञ्चालन अनुमति, टोल र वडावडामा पुस्तकालय एवम् वाचनालयको व्यवस्था, अनौपचारिक शिक्षा र निरन्तर शिक्षासम्बन्धी कार्यक्रमको सञ्चालन, शैक्षिक संस्थाहरूको अनुगमन जस्ता काम गर्नका लागि स्थानीय तह अन्तर्गत रहेको शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखालाई अलग्गै कार्यालयको रूपमा विकास गरी सोको संरचनालाई सुदृढ बनाइनेछ ।
६. शिक्षक दरबन्दीको पुनर्वितरण गर्दा पनि शिक्षक दरबन्दी नपुग हुने अवस्थामा प्रदेश सरकार र स्थानीय तहबाट सिर्जना हुने शिक्षक दरबन्दीमा शिक्षक पदपूर्तिका एवम् विद्यालय कर्मचारीको पदपूर्तिका लागि प्रदेश सरकारको पहलमा प्रदेश शिक्षक आयोगको स्थापना गरी कार्य सञ्चालन गरिनेछ ।
७. स्थानीय तहले माध्यमिक तहको अनुमति दिनका लागि संघीय संरचनाको रूपमा प्रदेशमा रहेको राष्ट्रिय परीक्षा बोर्डको प्राविधिक अनुगमन प्रतिवेदनलाई अनिवार्य बनाइनेछ । प्राविधिक विद्यालयको अनुमतिका लागि प्रदेशमा रहेको प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा केन्द्रको अनुगमन प्रतिवेदनलाई समेत अनिवार्य बनाइनेछ । यसका साथै स्थानीय तहमा प्राविधिक शिक्षाको व्यवस्थापनका लागि स्थानीय तहमा उपलब्ध भएका विज्ञ सहितको एउटा समिति गठन गरी काम गरिनेछ ।
८. संघीय सरकार र प्रदेश सरकारको शिक्षासम्बन्धी कामकाज गर्नका लागि हरेक जिल्लामा जिल्ला शिक्षा तथा सामाजिक विकास कार्यालयको स्थापना गरिनेछ । यसका अतिरिक्त यस कार्यालयले जिल्लाभित्रका शिक्षकहरूको सरुवा, नियुक्ति र

आधारभूत तहका शिक्षकहरुको बहुवासम्बन्धी कार्यका साथै शैक्षिक व्यवस्थापन सूचना प्रणाली, विद्यालयहरुको अनुगमन र सुपरीवेक्षण जस्ता कार्य गर्नेछ ।

८. कक्षा १० को माध्यमिक शिक्षा परीक्षा (एसइइ) सञ्चालनका लागि संघीय सरकारको प्रदेशमा रहेको राष्ट्रिय परीक्षा बोर्डले शिक्षा विकास निर्देशनालयलाई प्राविधिक सेवा उपलब्ध गराउनेछ ।
१०. विद्यालयहरुलाई प्रभावकारी रूपमा सञ्चालनका लागि विद्यालयमा सक्षम र अधिकारप्राप्त प्रधानाध्यापकको व्यवस्था गरिनेछ । यसरी व्यवस्था गरिएका प्रधानाध्यापकहरुले स्थानीय तहसँग करार सम्झौता गरी काम गर्नुपर्नेछ । पाँच वर्षपछि पुनः प्रधानाध्यापक हुन उपयुक्त देखिएमा अर्को विद्यालयमा खटाइनेछ ।
११. बालबालिकाको शिक्षाप्रति अभिभावकलाई जिम्मेवार बनाइनेछ । बालबालिकालाई विद्यालयमा नपठाउने र घरमा समेत सिकाइमैत्री वातावरण उपलब्ध नगराउने अभिभावकलाई आवश्यक कानूनी कारवाही गर्नेगरी कानून बनाइ कार्यान्वयन गरिनेछ ।
१२. सबैका निम्ति अनिवार्य आधारभूत शिक्षा र साक्षरता कार्यक्रमलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्नका लागि शिक्षा विकास निर्देशनालय, जिल्ला शिक्षा तथा सामाजिक विकास कार्यालय र स्थानीय तहको सक्षमतामा विकास गरिनेछ । कुनै पनि सीप विकास सम्बन्धी तालिम वा सरकारी पेशामा प्रवेश गर्नका लागि आधारभूत शिक्षा उत्तीर्ण हुनुपर्ने प्रावधानलाई अनिवार्य गरिनेछ ।
१३. शिक्षण पेशाप्रति समर्पित र सक्षम जनशक्तिलाई शिक्षण पेशामा प्रवेश गर्ने गराउने वातावरणको सिर्जना गर्नका लागि व्यक्तिको मनोबैज्ञानिक र मनोसामाजिक पक्ष एवम् प्रविधिसम्बन्धी सीप र दक्षता मापन गर्ने किसिमले शिक्षक छनौटको पाठ्यक्रमलाई पुनरावलोकन गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
१४. उपलब्ध जनशक्तिलाई प्रशिक्षण दिनका लागि मानव संसाधन विकास केन्द्र र प्रादेशिक विश्वविद्यालयलाई सक्षम बनाइनेछ । जनशक्ति भन्नाले शिक्षक, अभिभावक, विद्यालय व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारी, नागरिक समाज लगायत शिक्षासेवाका तिनै तहमा कार्यरत कर्मचारीहरु भनी बुझ्नुपर्नेछ । छोटो अवधिका प्रशिक्षण कार्यक्रमहरु सञ्चालनका लागि स्थानीय तहमा सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको क्षमता विकास गरिनेछ । यस केन्द्रको नाम पुनरावलोकन गरी सामुदायिक सिकाइ, प्रशिक्षण तथा अनुसन्धान केन्द्र राखिनेछ ।
१५. तीनवटै सरकार र तिनका संरचनाहरुको बीचमा प्रभावकारी रूपमा सहकार्यको वातावरण निर्माण गर्नका लागि कानूनद्वारा नै कसले के काम गर्ने भनी स्पष्ट रूपमा किटान गरिनेछ र को कुन सरकारको भनेर खोजी गर्नुभन्दा पनि हामी सबै नेपाली हौं भन्ने भावनाबाट अभिप्रेरित भइ काम गर्ने संस्कृतिको विकास गरिनेछ ।

५.६. उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क) उपलब्धि (Outcomes)

१. गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितताका लागि सुदृढ तहगत संरचना, प्रभावकारी अन्तरसरकार सम्बन्ध र उपलब्धिमुलक क्षमता विकास भएको हुने ।

ख) नतिजा (Key Results)

१. कानून बमोजिम संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको संरचना, कार्यक्षेत्र र अधिकार बाँडफाँटमा स्पष्टता आएको हुने ।
२. संविधानको मर्म अनुसार नै तीनै तहको बीचमा समन्वय, सहकार्य र सहअस्तित्वका आधारमा कार्यक्षेत्र र जिम्मेवारीहरु गुणस्तरीय किसिमबाट सम्पादन भएका हुने ।
३. साझा चासो र हितका सम्बन्धमा सरकारहरु तहहरुबीच सूचनाको आदानप्रदान तथा असल अभ्यासको अनुसरण गर्ने संस्कारको विकास भएको हुने ।
४. शैक्षिक निकाय र विद्यालयहरु गुणस्तर, सुशासन र क्षमता विकासका हिसावले नागरिक समाजले अनुभूत गर्ने गरी विकास भएका हुने ।

५. पेशाप्रति समर्पित र सक्षम शिक्षकहरुको शिक्षण पेशामा बाहुल्यता भएको हुने ।
६. बालबालिकालाई विद्यालयमा नपठाउने र घरमा समेत सिकाइमैत्री वातावरण उपलब्ध नगराउने अभिभावकलाई आवश्यक कानूनी कारवाही गर्नेगरी कानून बनाइ कार्यान्वयन भएको हुने ।
७. विद्यार्थी र विद्यालयहरु हरेक प्रकारका अभावहरुबाट मुक्त भएका हुने ।
८. प्रदेशस्तरमा प्रादेशिक विश्वविद्यालयको स्थापना भइ शिक्षामा गुणस्तर कायम गर्नका लागि आवश्यक खोज, अनुसन्धान र जनशक्ति उत्पादन र व्यवस्थापनमा सरिक हुने ।

ग) प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

तालिका ५.६: संस्थागत संरचनाका लागि प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	जिम्मेवार निकाय
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	आवश्यक कानुनी प्रबन्ध तथा मापदण्ड विकास गरी शिक्षामा आवश्यकता अनुसारको संरचना र जनशक्तिको प्रबन्ध ।	तीनै तहमा	✓	✓	✓	✓	✓	✓		संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
२	साझा चासो र हितका सम्बन्धमा तहहरूबीच सूचनाको आदानप्रदान तथा असल अभ्यासको अनुसरण गर्ने संस्कारको विकास ।	निरन्तर सञ्चालन	✓	✓	✓	✓	✓	✓		संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
३	शिक्षण पेशामा मनोवैज्ञानिक परीक्षण र विश्लेषण गरी ठीक ठाउँमा ठीक ब्यक्तिको चयन गर्ने कार्यलाई संघीय शिक्षक सेवा आयोग लयायत प्रदेश शिक्षक सेवा आयोग सम्बन्धी ऐन कानूनमा व्यवस्था गर्न सरकारहरु बीच समन्वय र सहकार्य ।	निरन्तर सञ्चालन	✓	✓	✓	✓	✓	✓		संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
४	शिक्षासम्बन्धी छोटो अवधिका प्रशिक्षण कार्यक्रमहरु सञ्चालनका लागि स्थानीय तहमा सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको क्षमता विकास ।	निरन्तर	१	✓	✓	✓	✓	१		संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
५	शिक्षक दरबन्दीको सिर्जना मिलान र पुनर्वितरण गरी आवश्यकता अनुसारको शिक्षकको पदपूर्ति ।	निरन्तर	✓	✓	✓	✓	✓	✓		संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
६	विद्यालयहरूलाई प्रभावकारी रुपमा सञ्चालनका लागि सक्षम र अधिकारप्राप्त प्रधानाध्यापकको व्यवस्था ।	पटक निरन्तर	१	✓	✓	✓	✓	✓		संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
७	सरकारका तीनै तहको बिचको अन्तरसम्बन्ध प्रभावकारी भई नागरिक समाज र समग्र मुलुक सुखी र समृद्ध हुने	पटक निरन्तर	१	✓	✓	✓	✓	✓		संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तह

चन्दननाथ नगरपालिकाको दश वर्षे शिक्षा योजना (२०८०।०८१- २०८९।०९०)

८	क्लाउड प्रविधि मार्फत शिक्षाका प्रतिवेदन र तथ्याङ्क प्रणालीमा सुधार तथा सुदृढिकरण ।	पटक निरन्तर	१	✓	✓	✓	✓	✓	✓	संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
९	संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तहमा संगठन तथा व्यवस्थापन सर्भे गरी संगठन तथा जनशक्तिको पुनर्संरचना ।	पटक	१	✓	✓	✓	✓	१	१	संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
१०	कानूनद्वारा अनौपचारिक शिक्षा र निरन्तर सिकाइका लागि स्रोत सम्पन्न सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको स्थापना र संचालन	पटक संचालन	१	✓	✓	✓	✓	✓	१	संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
११	स्थानीय तहमा एउटा शिक्षा, युवा तथा खेलकुदको क्षेत्रमा काम गर्नका लागि छुट्टै कार्यालयको रूपमा शिक्षा, युवा तथा खेलकुद कार्यालयको स्थापना गरी सञ्चालन ।	स्थापना र संचालन	१	✓	✓	✓	✓	✓	✓	संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
१२	हालको शिक्षा विकास तथा समन्वय इकाइ र सामाजिक विकास डिभिजन कार्यालयहरूलाई समायोजन गरी जिल्लामा शैक्षिक कार्यक्रम संचालनका लागि शिक्षा तथा जिल्ला सामाजिक विकास कार्यालयको संरचनाको स्थापना गरी कार्यान्वयन ।	स्थापना र संचालन	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	संघ, प्रदेश, स्थानीय तह
१३	प्रदेश र स्थानीय तहबाट लगानी भइ सिर्जना गरिएका शिक्षक दरबन्दीमा नियुक्तिका लागि प्रदेश शिक्षक सेवा आयोगको स्थापना र कार्यान्वयन ।	पटक संचालन	१	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	✓	प्रदेश, स्थानीय तह
१४	अभिभावकलाई बालबालिकाको शिक्षा प्रति जिम्मेवार बनाउनका लागि कानून बनाइ कार्यान्वयन ।	पटक कार्यान्वयन	१	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	✓	✓	प्रदेश, स्थानीय तह

परिच्छेद : ६

लगानी र स्रोत व्यवस्थापन

६.१ परिचय

मुलुकको समुन्नतिका लागि सक्षम मानव संसाधनको विकास गर्न जरुरी छ । त्यसका लागि आजका बालबालिकाको शिक्षामा लगानी गर्नुपर्ने हुन्छ । बालबालिकाको शिक्षाका लागि आज गरिने लगानीले व्यक्ति, समाज र राज्यको दीर्घकालिन विकासमा सहयोग गर्दछ । राज्य निर्माणको दीर्घकालीन सोचलाई मूर्त रूप दिन शिक्षामा राज्यले प्राथमिकताका साथ लगानी गर्नु आवश्यक छ । शिक्षामा राज्यको लगानीले प्रमुख तीन पक्षलाई ध्यान दिनु पर्दछ, पहिलो, राज्यका सबै बालबालिका र नागरिकलाई शैक्षिक अवसर र सहभागिता; दोस्रो, सहभागी भई सकेकालाई उचित र गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितता र तेस्रो, स्रोतको समतामूलक वितरण र उपयोग ।

शिक्षामा लगानीको विश्वव्यापी प्रवृत्ति तथा राष्ट्रिय आकांक्षालाई विचार गरेर नेपालमा पनि सरकार तथा समुदायबाट विगत केही दशकदेखि शिक्षा क्षेत्रमा लगानीलाई विस्तार गरिएको छ । नेपालमा राज्यबाट शिक्षामा गरिने लगानीलाई नेपाली समाजको आकांक्षा तथा आवश्यकता, यस सम्बन्धी विश्वव्यापी मान्यता, दिगो विकासको लक्ष्यका लागि शिक्षाको योगदान, अन्तर्राष्ट्रिय समुदायको चासो र चिन्ता इत्यादि पक्षलाई ध्यानमा राखी व्यवस्थापन गरिदै आएको छ । यसलाई विभिन्न नीतिगत दस्तावेजहरूले आधार प्रदान गरेका छन् । नेपालको संविधानले शिक्षालाई मौलिक हकको रूपमा लिई आधारभूत शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क एवम् माध्यमिक शिक्षा निःशुल्क हुने व्यवस्था गरेको छ । उक्त मौलिक हक कार्यान्वयन गर्न अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षासम्बन्धी ऐन २०७५ जारी भएको छ भने उक्त ऐन कार्यान्वयनका लागि अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षासम्बन्धी नियमावली २०७७ पनि स्वीकृत गरेको छ । संवैधानिक एवम् कानुनी प्रावधानअनुसार विद्यालय शिक्षामा समतामूलक पहुँच सहितको गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्नु सरकारको दायित्व भएको छ । यसका लागि आवश्यक स्रोतको खोजी, प्राथमिकीकरण, स्रोतको उचित विनियोजन, प्रभावकारी कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन र प्रतिवेदनसम्बन्धी व्यवस्था गर्नु आवश्यक छ ।

शिक्षामा आवश्यक पर्ने स्रोत पहिचान गरी तिनलाई एकत्रित गर्नु र उपयुक्त तरिकाले वितरण तथा उपयोग गर्नु शिक्षामा लगानीको प्रबन्ध गर्दा ध्यान दिनु पर्ने महत्त्वपूर्ण पक्ष हुन् । शिक्षामा आवश्यक पर्ने वित्तीय स्रोत कहाँबाट जुटाउने, कुन कुन क्षेत्रमा स्रोतको विनियोजन गर्ने, विनियोजित स्रोतको प्रवाह कसरी गर्ने र उपलब्ध स्रोतको उपयोग कुन ढङ्गबाट गर्ने भन्ने विषयमा जति ध्यान पुग्दछ, शैक्षिक लगानीको पक्ष उत्तिनै सक्षम हुन्छ र व्यवस्थित हुन्छ । यस सन्दर्भमा शिक्षा क्षेत्रको यो योजना कार्यान्वयनका लागि लगानी तथा स्रोत व्यवस्थापन सम्बन्धमा वर्तमान अवस्थाको समीक्षा गरी यसमा देखिएका चुनौतीहरू उल्लेख गरिएको छ । पहिचान गरिएका चुनौतीहरूको सामना गर्दै वित्तीय व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाउनका लागि यसका उद्देश्य तथा रणनीतिहरू प्रस्तुत गरी स्रोतको आकलन तथा लगानीका क्षेत्र र लागत अनुमान गरिएको छ ।

६.२ वर्तमान अवस्था

केही वर्ष यता आर्थिक सूचकहरूमा त्यति सुधार नदेखिए पनि शिक्षाका सूचकहरूमा सुधारका सङ्केतहरू देखिएका छन् । शिक्षामा पहुँच र सहभागिता बढेको छ । शिक्षामा आधारभूत तहको खुद भर्नादरमा पनि सुधार भएको देखिन्छ । पहुँच र सहभागिताको तुलनामा गुणस्तरमा भने सुधार हुन बाँकी छ । प्राविधिक विषयमा पहुँचको स्थिति कमजोर छ । शिक्षामा लगानी बढाउनु पर्छ भन्ने विषयमा सैद्धान्तिक रूपमा राजनीतिक तहमा र नेपालका नीतिगत दस्तावेजहरूमा सहमति देखिन्छ । सबैको धारणा लगानी बढाउने कुरामा एकै हुनुलाई लगानी वृद्धि गर्ने प्रयासको महत्त्वपूर्ण आधार मान्न सकिन्छ । नेपालका सबैजसो राजनीतिक दलको राष्ट्रिय तहको चुनावी घोषणापत्रमा कुल राष्ट्रिय बजेटको कम्तीमा २० प्रतिशत शिक्षामा लगानी गरिने कुरा उल्लेख गरिएको छ । तथापि यो सहमति चुनावी

घोषणापत्रमा मात्र सिमित भएको छ र व्यवहारमा अझै देखिन नसकेको अवस्था छ । शिक्षा क्षेत्रको लगानीमा मुलुक नै उदासिन देखिएको अवस्थामा चन्दननाथ नगरपालिकाले शिक्षा क्षेत्रमा गरेको लगानी पनि त्यो भन्दा माथि उठ्न सकेको छैन । झनै खस्केको अवस्था छ ।

नेपालमा वि. सं. २०४९/५० मा शिक्षामा राज्यको लगानी कुल राष्ट्रिय बजेटको करिब ८.५ प्रतिशत मात्र रहेकोमा सबैको लागि शिक्षा अभियान (सन् १९९० को दशक) सँगै आ.व. २०६७/६८ मा आइपुग्दा यो प्रतिशत १७.१ पुगेको थियो । कुल गार्हस्थ उत्पादनसँग शिक्षा क्षेत्रको बजेट तुलना गर्दा वि सं २०५२ देखि २०७५ सम्मको अवधिमा नेपाल सरकारको शिक्षामा लगानी कुल गार्हस्थ उत्पादनको औसत ३.७ प्रतिशत रहेको थियो । विगत एक दशक अवधिमा सरकारबाट कुल राष्ट्रिय बजेटको औसत १३.२ प्रतिशत बजेट शिक्षा क्षेत्रमा लगानी भएको पाइन्छ । नेपालमा शिक्षाको लगानीमा वैदेशिक सहायताको पनि महत्त्वपूर्ण अंश रहेको छ । विगत ५ वर्षमा शिक्षा क्षेत्रको बजेट तथा उक्त बजेटमा वैदेशिक सहायताको अवस्था हेर्दा कुल शिक्षा बजेटको औसत १०.६८ प्रतिशत वैदेशिक सहायताको रहेको छ । यसलाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं ६:१.

नेपालमा विगत पाँच वर्षमा शिक्षा बजेटको स्वरूप (बजेट रु करोडमा)

आ.व.	शिक्षा बजेट	वैदेशिक सहायता रकम	वैदेशिक सहायता %	वार्षिक बजेट वृद्धि प्रतिशत	कुल संघीय बजेटमा शिक्षा बजेटको अंश	शिक्षा बजेटमा गार्हस्थ उत्पादनको प्रतिशत
2074/75	१२६६४	१०९६	८.६५	८.८४	९.९	४.२
2075/76	१३४५१	१२८७	९.५७	६.२१	१०.२	४.१
2076/77	१६३७६	१७४६	१०.६६	२१.७४	१०.६	४.४
2077/78	१७१७१	२४५१	१४.२८	४.८६	११.७	४.४
2078/79	१८,००४	१७,१९	९.६०	४.८५	१०.९३	४.२

स्रोत: विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना (२०२२/२३- २०३१/३२)

माथिको तालिकाअनुसार कुल शिक्षा बजेट वार्षिक रूपमा बढ्दै गएको देखिन्छ । विगत ५ वर्षमा औसत १०.६७ प्रतिशतका दरले शिक्षाको बजेट वृद्धि भएको देखिन्छ तापनि वार्षिक मूल्यवृद्धि दरसँग तुलना गर्ने हो भने औसत वास्तविक बजेट वृद्धि दर ५ प्रतिशतको हाराहारीमा मात्र देखिन्छ । कुल राष्ट्रिय बजेटमा शिक्षा क्षेत्रको पाँच वर्षको बजेटको अंश ९.९ प्रतिशतदेखि ११.७ प्रतिशतसम्म रहेको देखिन्छ । आ. व. २०६७/६८ भने यो प्रतिशत १७.१ पुगेको थियो ।

नेपालको सन्दर्भमा युनेस्कोले गरेको एउटा सर्वेक्षणले एउटा विद्यार्थीको निम्ति सरकारले गरेको लगानी र अभिभावक वा विद्यार्थीको तर्फबाट व्यक्तीरूपमा गरिएको लगानीको विश्लेषण गरेको छ । उक्त प्रतिवेदनले प्रारम्भिक बालविकास शिक्षाका निम्ति सरकारले गरेको लगानी भन्दा अभिभावकले गरेको लगानी बढी देखिन्छ । सरकारले उक्त तहको विद्यार्थीको निम्ति रु २३७० लगानी गरेको देखिन्छ भने व्यक्तीगत रूपमा त्यसको दोब्बर जस्तो अर्थात रु.४६४४ खर्च गरेको देखिन्छ । यसरी एउटा प्रारम्भिक बालविकासको विद्यार्थीको निम्ति सरकार र व्यक्तीगत रूपमा रु. ७०१४ लगानी भएको देखिन्छ । जसलाई निम्न तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं ६:२

नेपालमा सरकार र व्यक्तिगत किसिमबाट गरिएको प्रति विद्यार्थी प्रतिवर्ष लागतको तुलना

शिक्षाको तह	प्रति विद्यार्थी लागत रुपैयाँमा		
	सरकारको तर्फबाट	व्यक्तिको तर्फबाट	जम्मा
प्रारम्भिक बालविकास/ पूर्व प्राथमिक तह	२,३७०।	४,६४४।	७,०१४।
आधारभूत तह (कक्षा १ -५)	९,४५०।	६,००८।	१५,४५९।
आधारभूत तह (कक्षा ६ -८)	७,६५१।	८,८३१।	१६,४८२।
माध्यमिक तह कक्षा (९ -१०)	९,९७३।	१७,१११।	२७,०८३।
माध्यमिक तह कक्षा (११- १२)	६,६१३।	२८,९१४।	३५,५२८।

स्रोत : UNESCO/UIS, 2016

माथिको तालिकामा आधारभूत तहको कक्षा १ देखि ५ कक्षा सम्म सरकारले व्यक्तिको तुलनामा केही बढी लगानी गरेको देखिन्छ भने शिक्षाको अन्य तहमा व्यक्तिको लगानी बढी देखिएको छ । प्रस्तुत योजनामा चन्दननाथ नगरपालिकाको हकमा अभिभावकको तर्फबाट गरिने लगानीलाई स्वीकार गरिए पनि योजनामा समावेश गरिएको छैन । साथै शिक्षामा स्थानीय राष्ट्रिय एवम् अन्तर्राष्ट्रिय संघसंस्थाहरुले यस नगरपालिका क्षेत्रमा गरिएको लगानीलाई पनि योजनामा समेटिएको छैन ।

तल प्रस्तुत गरिएको तालिकामा चन्दननाथको बजेटमा शिक्षाको अवस्थालाई प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं ६.३

विगत ५ वर्षमा चन्दननाथ नगरपालिकाको शिक्षा बजेटको स्वरूप (बजेट रु हजारमा)

आर्थिक वर्ष	कुल सशर्त अनुदान	पालिकाको कुल राजस्व र सामानिकरण अनुदानको बजेट	पालिकाको कुल बजेट	शिक्षा तर्फ कुल सशर्त अनुदान	शिक्षातर्फ सामानी करण अनुदानबाट प्राप्त बजेट	शिक्षा तर्फको कुल बजेट	कुल बजेटमा शिक्षाको अंश %	सामानी करणमा शिक्षाको बजेट %	कुल बजेटमा शिक्षाको बजेट वृद्धि%
२०७५/७६	१७९०००।	१९५९०३।	३७४९०३।	१३००००।	२५००	१३२५००।	३५.३४	१.२८	
२०७६/७७	२३०६२६।	२२९२१९।	४५९८४५।	१३५०००।	२५००	१३७५००।	२९.९०	१.०९	३.६४
२०७७/७८	३६७६५०।	३२२८००।	६९०४५०।	१४००००।	२५००	१४२५००।	२०.६४	०.७७	३.५०
२०७८/७९	३७३७८२।	२४२५६६।	६१६३४८।	१४९९००।	२५००	१५२४००।	२४.७३	१.०३	६.९५
२०७९/८०	३१०९८६।	३५५८८०।	६६६८६६।	१८१६९४।	८७००	१९०३९४।	२८.५५	२.४४	२१.८६

स्रोत: विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना (२०२२/२३- २०३१/३२)

माथिको तालिकामा हेर्दा चन्दननाथ नगरपालिकामा बजेटमा शिक्षाको बजेटको अवस्था सन्तोषजनक देखिदैन । आर्थिक वर्ष २०७५/७६ मा कुल बजेटको ३५.३४ प्रतिशत बजेट शिक्षामा विनियोजन गरी खर्च गरेको देखिन्छ भने सोही आर्थिक वर्षमा सामानीकरण बजेटको १.२८ प्रतिशत मात्र शिक्षामा विनियोजन गरी खर्च गरेको देखिन्छ । आर्थिक वर्ष २०७६/७७ मा आएर कुल बजेटमा शिक्षाको बजेटको प्रतिशत घटेर २९.९० मा झरेको छ भने सामानीकरण बजेटमा पनि झनै घटेर १.०९ प्रतिशतमा झरेको छ । यसभन्दा पछिका आर्थिक वर्षहरुमा पनि कुल बजेट र सामानीकरण बजेटमा शिक्षाको बजेटको प्रतिशत झनै खस्केको छ । बढ्ने क्रम जारी छ । सशर्तको

बजेट संघीय सरकारबाटै विनियोजन भएर आउने भएकोले त्यसको वृद्धि प्रतिसतमा उतारचढाव देखिन्छ र आर्थिक चालनु वर्ष २०७९/८० मा भने सङ्घीय सरकारबाट प्राप्त हुने ससर्त बजेट २१.८६ ले बढेको देखिन्छ जो विगतको भन्दा उत्साहजनक हो । तर सामानीकरणबाट नगरपालिकाले शिक्षामा विनियोजन गर्ने बजेट पाँच वर्ष सम्म पनि निराशाजनक देखिन्छ ।

अरु प्रदेशले जस्तै कर्णाली प्रदेशले पनि शिक्षामा बजेट विनियोजन गरी कार्यान्वयन गरिरहेको अवस्था छ । प्रदेश सरकारले यसरी बजेटको विनियोजन गर्दा नगरपालिकासँग प्रत्यक्ष समन्वय नगरी जिल्लामा रहेको सामाजिक विकास कार्यालय मार्फत बाँडफाँड गरी कार्यान्वयन गरेको देखिन्छ । सामाजिक विकास कार्यालय जुम्लाको अभिलेख अध्ययन गर्दा प्रदेश सरकारले शिक्षा विकास निर्देशनालय हुदै विद्यालयहरूलाई बजेट निकाशा दिएको देखिन्छ । कर्णाली प्रदेशले यसरी बजेट विनियोजन गर्दा बृहत विद्यालय निर्माण ६ कोठे ४ कोठे र २ कोठे भवन निर्माण खेलमैदान निर्माण आदिमा सहयोग गरेको देखिन्छ भने यसका अतिरिक्त पुस्तकालय, कम्प्यूटर ल्याब बालविकासका सहजकर्ताको पारिश्रमिक आदिमा पनि प्रदेश सरकारले बजेट विनियोजन गरी कार्यान्वयन गरेको अवस्था छ । यसरी अध्ययन गर्दा कर्णाली प्रदेश सरकारले वर्षेनी १ करोडको हाराहारीमा बजेट लगानी गरेको अवस्था देखिन्छ । कर्णाली प्रदेश अन्तर्गत सामाजिक विकास कार्यालय जुम्लामा चन्दननाथ नगरपालिकामा गरेका पूर्वाधार विकास लगायतका कामहरूको विवरण निम्नानुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ६.४

प्रदेश सरकार सामाजिक विकास कार्यालय जुम्लाबाट चन्दननाथमा सञ्चालित कार्यक्रमहरू

आर्थिक वर्ष	सञ्चालित कार्यक्रमहरू	बजेट रु हजारमा	कैफियत
२०७६।०७७	१. कर्णाली मा वि अनामनगरमा ६ कोठे पक्की भवन निर्माण	50,00,000/-	
	२. शम्भुनाथ ज्ञानकुञ्ज मावि श्रीदुस्कामा २ कोठे भवन निर्माण	40,00,000/-	
	३. जुम्ला बहुमुखी क्याम्पस जुम्लामा २ कोठे भवन निर्माण	20,00,000/-	
	४. जिल्ला खेलकुद विकास समितिको भलिबल कवर्ड हल निर्माण	25,00,000/-	
	५. ३५ जना इसीडी सहजकर्तालाई दशै प्रोत्साहन खर्च प्रदान	35,00,000/-	
	६. जनजाती महिलाहरूका लागि परम्परागत सिप जगेर्ना तालिम	4,00,000/-	
२०७७।०७८	१. जिल्ला खेलकुद विकास समितिको भलिबल कवर्ड हल निर्माण	20,00,000/-	
२०७८।०७९	१. कर्णाली मा वि अनामनगरमा ४ कोठे पक्की भवन निर्माण	40,00,000/-	
	२. रत्न चुडेश्वर मा वि बोहोरागाउँमा खेलमैदान निर्माण	10,00,000/-	
	३. सिमाचौर खेलमैदान निर्माण	15,00,000/-	
	४. जिल्ला खेलकुद विकास समितिको भलिबल कवर्ड हल मर्मत	10,00,000/-	
	५. अशोक नमूना प्रा वि को खेलमैदान निर्माण	10,00,000/-	
२०७९।०८०	१. रत्न चुडेश्वर मा वि बोहोरागाउँमा ठूला विद्यालय निर्माण कार्यक्रम	1,00,00,000/-	
	२. माध्यमिक विद्यालय धुपिदुस्कामा ४ कोठे पक्की भवन निर्माण	40,00,000/-	
	जम्मा	3,87,50,000/-	

शिक्षामा गरिने लगानी सिकारू (विद्यार्थी) का लागि हो । त्यसका लागि शिक्षक व्यवस्थापनमा सर्वाधिक लगानी हुने गर्छ । भौतिक पूर्वाधार तथा संरचना, छात्रवृत्ति, पाठ्यपुस्तक, दिवा खाजा आदि लगानीका प्रमुख विषयक्षेत्र हुन् । उदाहरणका लागि नेपालमा विद्यालय

क्षेत्रको कुल खर्चको ६५ प्रतिशत भन्दा बढी हिस्सा शिक्षक तलबमा भई रहेको छ । विद्यालय क्षेत्रअन्तर्गतका विभिन्न उपक्षेत्रहरूमा दुई आर्थिक वर्षको लगानीको अवस्था तालिका ६.५ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ६.५
शिक्षामा विभिन्न उपक्षेत्रगत संघीय लगानी

उपक्षेत्र	२०१९/२०		२०२०/२१		२०२१/२२	
	बजेट (रु लाख)	प्रतिशत	बजेट (रु लाख)	प्रतिशत	बजेट (रु लाख)	प्रतिशत
प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा	२,७३३.२०	१.६७	२,९३८.००	१.७१	४८४२.६	२.७२
आधारभूत तह	६८०७२.८०	४१.५७	८४,९७४.३०	४९.४९	८००३३.९	४४.९१
माध्यमिक तह	२८,३४८.४०	१७.३१	३३,१३४.१०	१९.३०	३७८६२.७	२१.२५
प्राविधिक शिक्षा	४,०७७.२०	२.४९	९,५५८.९०	५.५७	११७६२.४	६.६०
उच्च शिक्षा	१७,६३८.४०	१०.७७	१७,६२४.४०	१०.२६	२०३७०.६	११.४३
अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइ	१३,४५.२०	०.८२	५८४.७	०.३४	६०७.०	०.३४
शैक्षिक व्यवस्थापन	४१,५४०.७०	२५.३७	२२,८९७.८०	१३.३३	२२७२०.८	१२.६२
जम्मा	१६३,७५५.९०	१००	१७१,७१२.२०	१००	१७८,२००.०	१००

स्रोत: विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना (२०२१/२२- २०३१/३२)

यो तालिकाले सबैभन्दा बढी लगानी आधारभूत शिक्षामा र त्यसपछि माध्यमिक शिक्षामा रहेको देखाउँदछ । शैक्षिक व्यवस्थापनमा सन् २०१९/२० मा भन्दा सन् २०२०/२१ मा झण्डै आधा बजेट कम भए पनि यसमा तेस्रो ठूलो बजेट रहेको छ । शिक्षामा गरेको लगानीको वस्तुपरक रूपमा यति लगानी गरेकोले यति उपलब्धि भयो भन्न गाह्रो छ किनकि शिक्षामा गरिएको लगानीको प्रतिफल तत्कालै देखिँदैन । फेरि शिक्षामा गरिने लगानीलाई मानवीय सन्तुष्टिसँग जोड्ने पनि गरिन्छ, जुन मापन गर्न सहज छैन । शिक्षामा गरिने लगानी मानव संसाधन विकासको लागि गरिने लगानीको रूपमा लिइने गरेको पाइन्छ । यी दीर्घकालीन प्रभाव पार्ने विषयक्षेत्रका अतिरिक्त वस्तुपरक सूचकका आधारमा पनि शिक्षामा लगानीको उपलब्धि हेर्ने गरिन्छ ।

अघिल्ला खण्डहरूमा विस्तृत रूपमा उल्लेख भएका तथ्याङ्कअनुसार साक्षरता दरमा वृद्धि, विद्यालयमा भर्ना दर, उत्तीर्ण दर, विद्यार्थी शैक्षिक उपलब्धि जस्ता पक्षमा भएको प्रगतिलाई शिक्षामा गरिएको लगानीको प्रतिफलको रूपमा लिइने गरिन्छ । नेपालमा विद्यालय उमेर समूहका बालबालिका विशेष गरी आधारभूत तह (कक्षा १-५), आधारभूत तह (कक्षा १-८) र माध्यमिक तहमा खुद भर्नादर क्रमशः ९७.१, ९३.४ र ४७.६ पुगी उल्लेख्य रूपमा बढ्नु र उच्च शिक्षामा समेत कोरा भर्नादर बढ्नु आदिलाई शिक्षामा गरिएको लगानीको राम्रो प्रतिफलको रूपमा लिइन्छ । त्यसै गरी शिक्षण संस्थामा छात्राको सङ्ख्या उल्लेख्य रूपमा बढ्नु र शिक्षक सङ्ख्यामा भएको वृद्धिलाई समेत शिक्षामा गरिएको लगानीको प्रतिफलको रूपमा लिन सकिन्छ । लगानीको सवालमा सङ्घीय सरकार प्रदेश सरकार र पालिका बीच समन्वयको अवस्था फितलो देखिएको छ ।

६.३ चुनौति र अवसर

वर्तमान अवस्थाको विश्लेषणका आधारमा लगानी र स्रोत व्यवस्थापनका सवालमा देखा परेका चुनौतिहरूमध्ये शिक्षासम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय परिवेश, स्थापित मूल्य र मान्यता, संवैधानिक प्रत्याभूति, राज्यले अख्तियार गरेका नीतिलाई उचित रूपमा सम्बोधन गर्नका

लागि शिक्षा क्षेत्रमा लगानी वृद्धि र दिगो स्रोत व्यवस्थापन गर्नु, संघीय संरचनाअनुसार सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह बिचको शिक्षाको लगानी मापदण्ड र वित्तीय स्रोत हस्तान्तरणको उपयुक्त माध्यम निर्धारण गरी तीनै तहका सरकारलाई शिक्षामा लगानीको लागि जिम्मेवार बनाउनु, संवैधानिक मार्गदर्शन तथा नीतिअनुरूप निजी क्षेत्रबाट शिक्षामा गरिने लगानीको व्यवस्थापन र स्वरूप निर्धारण गरी सार्वजनिक सेवा, सामाजिक दायित्व वा सेवामूलक व्यवसायका रूपमा विकास गर्नु, प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षामा विद्यार्थी अनुपात बढाउने सरकारको प्रतिवद्धता कार्यान्वयन गर्न आवश्यक पर्ने वित्तीय स्रोत पहिचान र परिचालन पद्धति सुनिश्चित गर्नु, आधुनिक प्रविधि विशेषगरी सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमैत्री शिक्षण सिकाइ सञ्चालन गर्न आवश्यक स्रोतको व्यवस्था गर्नु, शिक्षा क्षेत्रका विभिन्न उपक्षेत्रहरूमा सरकारी लगानीको संरचना (प्राथमिकता र प्रतिशत) निर्धारण गर्नु, विद्यार्थीको सिकाइ तथा कुशलतामा केन्द्रित भई गुणस्तर अभिवृद्धि गर्ने गरी लगानी गर्न स्रोत व्यवस्थापन गर्नु, सङ्घीय सरकारबाट प्राप्त सामानीकरण अनुदानमध्येबाट शिक्षा क्षेत्रका निम्ति पर्याप्त बजेट उपयुक्त विषयमा विनियोजन गर्नु, शिक्षामा समता तथा समावेशतामा अपेक्षित सुधारका लागि पर्याप्त लगानी गर्नु, गैरसरकारी क्षेत्रको लगानी, सामुदायिक सहभागिता र अभिभावकको लगानीलाई अभिलेखीकरण र प्रोत्साहन गर्नु, वित्तीय व्यवस्थापनको कार्यकुशलताका लागि व्यक्ति, संस्था र पद्धतिको क्षमता विकास गर्नु, सामानीकरणको बजेटबाट शिक्षामा गरिने लगानीको प्रतिशतमा बृद्धि गर्नु, वित्तीय गतिविधिलाई पारदर्शी, जवाफदेही, सरलीकृत गरी वित्तीय सुशासन कायम गर्नु, व्यक्ति वा पदाधिकारीको कुत्सित उद्देश्यभन्दा माथि उठेर सार्वजनिक हितलाई ध्यानमा राखी बजेटको विनियोजन गर्नु प्रमुख रहेका छन् ।

लगानी र स्रोत व्यवस्थापका क्षेत्रमा अवसरको रूपमा सरकारका तीनवटै तहहरूले शिक्षामा लगानी अभिवृद्धि गर्न सक्ने संभावना देखिएको, कतिपय शिक्षण संस्थाहरूले थोरै बजेट चाहिने तर अति आवश्यक भएको अवस्थामा स्थानीय तह र प्रदेश सरकारहरूबाट विभिन्न शीर्षकहरूमा सजिलो किसिमबाट अनुदान प्राप्त गरिरहेको, बालविकासका शिक्षिका लगायत विभिन्न क्षेत्रको बजेट विनियोजनमा सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको बिचमा सहकार्य र सहलगानी भइरहेको, शिक्षण संस्थाहरूको भौतिक पूर्वाधार विकास, आइसिटी र शिक्षक व्यवस्थापनमा प्रदेश र स्थानीय तहको लगानी तुलनात्मक हिसाबले बढि देखिएको प्राविधिक शिक्षाको क्षेत्रमा चन्दननाथले उल्लेख्य लगानी गरेको, आधारभूत तहको स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण एवम् कार्यान्वयनका निम्ति नगरपालिकाले लगानीको आरम्भ गरेको लगायतका कार्यक्रमहरू रहेका छन् ।

६.४ उद्देश्यहरू

चन्दननाथको प्रस्तुत योजनाको लगानी र स्रोतव्यवस्थापन परिच्छेदको समग्र उद्देश्य तीनै तहका सरकारहरूले शिक्षामा गरेको लगानीको अवस्था पहिचान गरी योजना अवधिका लागि शिक्षामा आवश्यक पर्ने लगानी र स्रोतको अभिवृद्धि गर्नु रहेको छ भने यस अन्तर्गतका उद्देश्यहरू देहायअनुसार रहेका छन्:

१. योजना अवधिका लागि शिक्षामा आवश्यक स्रोत र लगानीका लागि प्राथमिकताका क्षेत्रहरूको प्रक्षेपण गर्नु ।
२. शिक्षा क्षेत्रका लागि पहिचान गरिएका कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि आवश्यक वित्तीय स्रोत पहिचान गर्नु ।
३. उपलब्ध सम्भावित स्रोतका आधारमा पहिचान गरिएका कार्यक्रमको प्राथमिकता निर्धारण गरी कार्यक्रमगत बजेट निर्धारण गर्नु ।
४. बजेट विनियोजन र सहलगानीका सवालमा तीनै तहका सरकारको भूमिका र दायित्व स्पष्ट गर्नु ।

६.५ रणनीतिहरू

योजनाको वित्तीय व्यवस्थासम्बन्धी रणनीतिहरू देहायबमोजिम हुनेछन्:

१. शिक्षाको लागि कानुनमा तोकिए अनुसारको आर्थिक दायित्व तीनै तहका सरकारहरू बिचको लागत साझेदारीमा हुनेछ ।
२. संघीय सरकार र प्रदेश सरकारको शिक्षा क्षेत्रको लगानीको अनुपातमा पहिचान गरी सोही अनुपातमा स्थानीय सरकारले पनि शिक्षामा आफ्नो लगानीलाई सुनिश्चित गर्नेछ ।

३. शिक्षामा सरकारी अनुदान खर्चको जिम्मेवारी स्थानीय तहको भएकोले आफ्नो तह भित्रको लक्षित शैक्षिक पहुँच र सहभागिता एवम् गुणस्तर सुनिश्चित गर्न र सोही अनुसार जवाफदेही समेत हुनका लागि आवश्यक पद्धतिको विकास गरिनेछ ।
४. सरकारबाट प्रदान गरिने स्रोतको उपयोग गर्ने प्रमुख एकाइ शिक्षण संस्था वा विद्यालय भएकाले लक्षित गुणस्तर सुनिश्चित गर्ने सवालमा विद्यालयलाई जवाफदेही बनाइनेछ ।
५. शिक्षामा सार्वजनिक लगानी वृद्धि गरी कुल गार्हस्थ उत्पादनको ७ प्रतिशत र तिनै तहका सरकारबाट कुल बजेटको वार्षिक रूपमा २० प्रतिशत पुऱ्याइने छ ।
६. शिक्षाका उपक्षेत्रहरू अन्तर्गत लगानी गर्ने क्रममा कुन उपक्षेत्र र विषयलाई कति प्राथमिकता दिने भन्ने मापदण्ड निर्धारण गरी सोही मापदण्डका आधारमा लगानी व्यवस्थापन गरिनेछ ।
७. सार्वजनिक सेवा, सामाजिक दायित्व वा सेवामूलक व्यवसायका रूपमा रहने गरी निश्चित मापदण्डका आधारमा शिक्षामा निजी तथा गैर सरकारी क्षेत्रको लगानीलाई प्रोत्साहन तथा प्रवर्धन गरिनेछ ।
८. अवस्था र आवश्यकताका आधारमा समानीकरण, सम्पुरक, शसर्त र विशेष अनुदानको अवलम्बन र उपयोग गरिने छ ।
९. मापदण्डका आधारमा खर्च र प्रतिवेदन पद्धति अवलम्बन गरिनेछ ।
१०. वित्तीय व्यवस्थापन क्षमतामा सुधार गरी/ल्याई वित्तीय कार्यकुशलता, मितव्ययिता, स्वच्छता, पारदर्शिता, जिम्मेवारी र उत्तरदायित्वलाई थप सबल बनाइनेछ ।

६.६ स्रोतको अनुमान र विश्लेषण

सामान्यतया स्रोतको अनुमान र विश्लेषण गर्दा नागरिक अपेक्षा, राष्ट्रिय एवम् नगरको प्रतिवद्धता, संवैधानिक प्रत्याभूति, शिक्षाका नगरस्तरीय नीति तथा कार्यक्रमलाई उचित रूपमा सम्बोधन हुनेगरी स्रोतको आँकलन गर्नुपर्ने हुन्छ । त्यसरी आँकलन गरिएको स्रोत कति हुन्छ र हामीसँग सामर्थ्य के कति छ सो को पनि सँगसँगै विश्लेषण गरिन्छ । यसरी विश्लेषण हालको बजेटको प्रवाह र प्राथमिकताका क्षेत्रहरूलाई समेत मध्यनजर राखिएको छ । यसरी विश्लेषण गर्दा चन्दननाथ नगरपालिकाले सामानीकरण र आफ्नो आयस्रोतको कुल बजेटको एक प्रतिशत बजेट पनि विनियोजन नगरेको अवस्था छ । प्रदेश सरकारले बजेट विनियोजन गर्दा स्थानीय पालिकासँग समन्वय नगरी सिधै शैक्षिक संस्थासँग समन्वय गरी बजेट विनियोजन गर्ने भएको कारण यसको वस्तुपरक हिसाव निकाल्न कठिन भएपनि सामान्यतया प्रदेशले विद्यालयहरूको भौतिक पूर्वाधार, पुस्तकालय, विज्ञान प्रयोगशाला, कम्प्युटर ल्याव, उच्च शिक्षाको छात्रवृत्ति आदि क्षेत्रमा बजेट विनियोजन गरी खर्च गरेको देखिन्छ । यसरी विश्लेषण गर्दा कर्णाली प्रदेश सरकारले वर्षेनी १ करोडको हाराहारीमा बजेट लगानी गरेको अवस्था देखिन्छ ।

यसका साथै कानूनले प्रदेशको उच्च शिक्षाको लागि प्रदेशलाई जिम्मेवार बनाएको छ । प्राविधिक शिक्षा, समावेसी शिक्षा, साक्षरता शिक्षा र नपुग शिक्षकको व्यवस्थापनमा समेत प्रदेश कानूनतः जवाफदेही हुनु पर्ने देखिन्छ । यसले गर्दा पनि नगरपालिकाको शिक्षाको योजनामा प्रदेश सरकारको पनि वित्तीय सहयोग, योगदान र भूमिका अपरिहार्य ठानी स्रोत व्यवस्थापनमा प्रदेश सरकारलाई जिम्मेवार बनाइएको छ । यसरी स्रोत विश्लेषण र व्यवस्थापन गर्दा यस योजनामा लागत विश्लेषण गर्दा सङ्घीय सरकारको ७० प्रतिशत, नगरपालिकाको २० प्रतिशत र प्रदेश सरकारबाट १० प्रतिशतको हाराहारीमा बजेट व्यवस्थापन हुने अनुमान गरिएको छ ।

६.७. चन्दननाथ नगरपालिकाको आगामी ५ वर्षको शिक्षा क्षेत्र योजनामा बजेटको अनुमान

चन्दननाथ नगरपालिकाले चालु आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा बजेटमा लगानीको विश्लेषण गर्दा प्रदेश सरकारले एक करोडको हाराहारीमा लगानी गरेको देखिन्छ । त्यसरी नै चन्दननाथ नगरपालिकाले सामानीकरण अनुदानबाट ८७ लाख जति लगानी गरेको देखिन्छ । त्यसरी नै सशर्त अनुदानबाट करीव १९ करोडको हाराहारीमा बजेट लगानी गरको देखिन्छ । लगानीको यही पृष्ठभूमिलाई आधार मानी सघ र प्रदेश सरकारको हरेक आर्थिक वर्षमा १० प्रशिसतका दरले लगानी बढ्दै जाने अनुमान गरिएको छ भने नगरपालिकाको सुरुको वर्षमा एक करोडबाट सुरु भइ हरेक पछिल्लो वर्षमा एक करोडका दरले लगानी बढ्ने गरी आम्दानीको प्रक्षेपण गरिएको छ जसलाई निम्न तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं ६.६

चन्दननाथ नगरपालिकामा शिक्षाका विभिन्न उपक्षेत्र तथा विषयमा प्रस्तावित बजेट रु लाखमा

उपक्षेत्र / आर्थिक वर्ष	२०८०/८१	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	५ वर्षको जम्मा	बजेटको प्रतिशत
बालविकास तथा शिक्षा	१८४.००	२०९.००	२३६.९६	२७४.२४	१३०२.३५	१२०२.४८	८.०%
आधारभूत शिक्षा	८०५.००	९१७.००	१०३६.७०	११९९.८०	२०५४.१५	५२६०.८५	३५.०%
माध्यमिक शिक्षा	४६०.००	५२४.०	५९२.४०	६८५.६०	७४४.२०	३००६.२०	२०.०%
प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा	९२.००	१०४.८०	११८.४८	१३७.१२	१४८.८४	६०१.२४	४.०%
अनौपचारिक तथा साक्षरता र निरन्तर शिक्षा	४६.००	५२.४०	५९.२४	६८.५६	७४.४२	३००.६२	२.०%
अन्तरसम्बन्धित क्षेत्रहरु	७१३.००	८१२.२	९१८.२२	१०६२.६८	११५३.५१	४६५९.६१	३१.०%
शिक्षा क्षेत्रको कुल बजेट	२३००.०	२६२०.०	२९६२.०	३४२८.०	३७२१.००	१५०३१.००	१००.०%

माथिको तालिकामा उपक्षेत्रगत रुपमा हेर्दा बालविकास तथा शिक्षामा ८ प्रतिशत, आधारभूत शिक्षामा ३५ प्रतिशत, माध्यमिक शिक्षामा २० प्रतिशत, प्राविधिक शिक्षामा ४ प्रतिशत, अनौपचारिक तथा साक्षरतामा २ प्रतिशत र अन्य अन्तरसम्बन्धित विषय र क्षेत्रहरुमा ३१ प्रतिशत बजेट प्रवाह हुने अनुमान गरिएको छ ।

६.८. चन्दननाथ नगरपालिकाको आगामी ५ वर्षको शिक्षा क्षेत्र गरेको व्ययको अनुमान

माथिको तालिका नं ६.८ का आधारमा भन्नु पर्दा चन्दननाथ नगरपालिकाले आगामी ५ वर्षको शिक्षा क्षेत्रको बजेटको अनुमान १ अरब ५० करोड ३२ लाख अनुमान गरिएको छ । यसरी बजेटको अनुमान गर्दा नगरपालिकाको शिक्षाको बजेटमै समावेश गर्न मिल्ने गरी सङ्घीय सरकारबाट १ अरब २७ करोड ५० लाख र प्रदेश सरकारबाट ७ करोड ५० लाख र नगरपालिकाबाट १५ करोड ३१ लाख बजेट प्राप्त हुने कुरा अनुमान गरिएको छ । यसरी गरिएको बजेट अनुमान भन्दा केही बढी हुने गरी व्ययको अनुमानलाई शीर्षकगत रुपमा तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं ६.७

चन्दननाथ नगरपालिकाको शिक्षा क्षेत्रको दश वर्षे योजनामा सुरुका ५ वर्षका लागि गरिएको व्ययको अनुमान

क्र सं	विवरण	बजेट रु लाखमा
१	हाल कार्यरत र योजना अवधिमा थप हुने हुने समेत गरी २२७ जना शिक्षक, ७६ जना बालविकासका शिक्षिका र ३८ जना विद्यालयका कर्मचारीहरु समेतका लागि	८७६३।००
२	भौतिक संरचना कम्तिमा प्रति विद्यालय सरदर १ करोडका दरले १९ विद्यालयहरुका लागि	१९,००।००
३	अभिभावक विहीन विद्यार्थीहरुका लागि कम्तीमा एउटा आवासीय विद्यालय निर्माण र संचालन	२००।००
४	खाजा कार्यक्रम कम्तिमा ४ हजार ७ सय विद्यार्थीका लागि रु ३० का दरले वार्षिक १८० दिनका लागि ५ वर्षसम्म	१२६९।००
५	छात्रवृत्ति र परामर्श सेवाका लागि करिव ३ हजार विद्यार्थीका लागि जनही रु ३०००। का दरले	४५०।००
६	समावेसी शिक्षामा छात्रवृत्ति र आवासीय विद्यालय निर्माण र सञ्चालनार्थ	२००।००
७	विद्यालय तहमा प्राविधिक शिक्षा सञ्चालन एवम् व्यवस्थापनका लागि	४००।००
८	संरचना निर्माण, जनशक्ति व्यवस्थापन र क्षमता विकास	३००।००
९	शिक्षामा सूचना र प्रविधिका लागि	२५०।००
१०	अनौपचारिक शिक्षा र निरन्तर शिक्षाका लागि (पुस्तकालय र सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरुको सवलीकरणसमेत)	२००।००
११	शिक्षामा सुशासन र प्रोत्साहन (विद्यार्थी, अभिभावक, शिक्षक र कर्मचारीका लागि)	२५०।००
१२	पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कन	१००।००
१३	विद्यार्थीहरुका लागि पाठ्यपुस्तकको रकम बैङ्कमा दाखिला (करिव ७ हजार विद्यार्थीहरुका लागि रु एक हजारका दरले पाँच वर्षसम्म)	३५०।००
१४	विभिन्न विषयका ल्याब, पुस्तकालय, इ पुस्तकालय डाटा सेन्टर आदि स्थापना र सञ्चालनका लागि	२५०।००
१५	अनुसन्धान, अनुगमन, अभिलेखन र प्रतिवेदनका लागि	१५०।००
	जम्मा अनुमानित व्यय अनुमान	१,५०,३२।००

माथिको तालिकामा कुल बजेटको ५८ प्रतिशत रकम बालविकास सहितका शिक्षक र विद्यालयका कर्मचारीहरुको तलव भत्ताका निम्ति खर्च हुने अनुमान गरिएको छ । यसरी अनुमान गर्दा आगामी ५ वर्षमा बालविकासलाई दुई वर्षे अवधिको गराउनु पर्दा थप हुने करिव ३८ जना बालविकासका सहयोगी कार्यकर्ता (शिक्षिका) शिशुस्याहार कर्ता र विद्यालयमा थप हुने विभिन्न तहका २८ जना शिक्षकका निम्ति समेत हुने व्ययलाई समावेश गरिएको छ । शिक्षकको तलव भत्ताका अतिरिक्त शिक्षाका अन्य विषयगत क्षेत्रहरुको व्ययको अनुमान गर्दा योजनाले अघि सारेका र समय अनुसार नगरपालिकालाई समुन्नत बनाउन आवश्यक देखिएका शिक्षालयहरुको भौतिक पूर्वाधारको विकास, प्रविधियुक्त शिक्षाको विकास, प्राविधिक र व्यावसायिक शिक्षाको विकास र विस्तार आदिलाई समेत प्राथमिकतामा राखेको अवस्था छ । बूँदा नं १ मा बजेट अनुमान गर्दा इसिडीका शिक्षक, इसिडीका सहयोगी र विद्यालयका कर्मचारीहरुका निम्ति मासिक पारिश्रमिक क्रमश २५ हजार, २० हजार र चालीस हजार अनुमान गरिएको छ ।

६.९ अपेक्षित उपलब्धि

वि.सं. २०८० सम्म तीन वटै तहका सरकारको सयुक्त लगानीमा चन्दननाथ नगरपालिकाको समग्र शिक्षा क्षेत्रमा स्रोतको दिगो व्यवस्थापन भै शैक्षिक पहुँच, समता, गुणस्तर र क्षमता विकासमा उल्लेख्य प्रगति भएको हुनेछ । वित्तीय व्यवस्थापन क्षमतामा सुधार भई आत्मनिर्भरतामा अभिवृद्धिका साथै वित्तीय कार्यकुशलता, पारदर्शिता, जिम्मेवारी र उत्तरदायित्व सुदृढ भएको हुनेछ ।

परिच्छेद : ७

योजना कार्यान्वयन, अनुगमन र मूल्याङ्कन

७.१. परिचय

सुन्दर भए पनि कार्यान्वयन नगरिएको योजना भनेको नपढेर दराजमा राखिएको महत्वपूर्ण पुस्तक जस्तै अर्थहीन हुने गर्दछ। यसको अर्थ स्पष्ट हुन्छ कि योजनाको कार्यान्वयन गर्नु भनेको योजनामा प्राण भर्नु हो। त्यसैगरी योजनामा अनुगमन र मूल्याङ्कनलाई वेवास्ता गर्नु भनेको बच्चाको जन्म दिएर उसको रेखदेख र हेरचाह नगर्नु जस्तै हो। योजनाको सफल कार्यान्वयन गरी अपेक्षित नतिजा तथा उपलब्धि प्राप्त गर्नका लागि योजनाको कार्यान्वयन अनुगमन र मूल्याङ्कनको उपयुक्त प्रबन्ध आवश्यक छ। यसका लागि आवश्यक सङ्गठन तथा संरचना, जनशक्ति, नीति, कानून तथा मापदण्डसहितको जिम्मेवारी र उत्तरदायित्व पर्दछन्। यस योजनाको अधिल्लो परिच्छेदमा यस योजनाका लागि आवश्यक पर्ने सङ्गठन, संरचना तथा क्षमता विकासका रणनीति तथा क्रियाकलापहरू उल्लेख गर्ने काम भइसकेकोले योजनाको यस परिच्छेदमा महत्वपूर्ण पक्षका रूपमा रहेको योजनाको कार्यान्वयन, अनुगमन र मूल्याङ्कन र तत्सम्बन्धी प्रक्रिया तथा जिम्मेवारीलाई थप स्पष्ट पारिएको छ।

नेपालमा संघीय संरचनाअनुसार सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको संरचना तयार भई तीनै तहका सरकार क्रियाशील भएको ६ वर्ष नाघिसकेको छ भने यो अवधिमा केही कानुनी प्रबन्धसहित मुख्य संरचना तथा जनशक्ति र जिम्मेवारी निर्धारण गरिएको छ तापनि राज्य प्रणालीलाई संघीय संरचनाअनुरूप पूर्ण रूपमा रुपान्तरण गर्ने कार्य पुरा भएको छैन। त्यसैले एकातिर यो सङ्क्रमणलाई सहज रूपले अवतरण गर्न गराउन सहयोग पुग्ने गरी कार्यान्वयनको प्रबन्ध गर्नु पर्नेछ भने अर्कोतिर योजना कार्यान्वयनका विशिष्ट कार्यहरू सम्पादनका लागि आवश्यक संरचनाको प्रबन्धका साथै योजनाको कार्यान्वयनका लागि स्थापित संरचना तथा प्रक्रियाले समग्र शिक्षा प्रणालीलाई प्रभाव पार्ने भएकाले कार्यान्वयन प्रबन्धको दिगोपन, प्रभावकारिता तथा कार्यकुशलतामा ध्यान दिनु आवश्यक हुन्छ।

त्यसरी नै शैक्षिक कार्यक्रमहरूमा स्रोत साधनको विनियोजन र वितरण के कसरी भइरहेको छ, लगानीको प्रवाह समुचित ढङ्गले भएको छ वा छैन, कार्यक्रम कार्यान्वयन प्रक्रियामा त्रुटीहरू छन् वा छैनन्, शैक्षिक क्रियाकलापहरू निर्धारित कार्यतालिकाअनुसार समयमै कार्यान्वयन भई लक्षित प्रतिफल प्राप्तितर्फ उन्मुख भएका छन् वा छैन भन्ने कुरा निश्चित गर्न व्यवस्थापनबाट कार्यक्रम कार्यान्वयनको लक्ष्य र प्रगति बारेमा नियमित वा आवधिक रूपमा निगरानी, निरीक्षण, पुनर्निरीक्षण, पर्यवेक्षण एवम् जाँचबुझ गर्ने गराउने कार्य अनुगमन हो। यसले कार्यक्रमको प्रगति र वर्तमान स्थितिको बारेमा जानकारी गराउँदछ। शैक्षिक कार्यक्रमहरूको सान्दर्भिकता, उपयुक्तता, दक्षता र प्रभावकारिताको सन्दर्भमा सुव्यवस्थित एवम् उद्देश्यपूर्ण ढङ्गले जाँचबुझ तथा लेखाजोखा गर्ने कार्य मूल्याङ्कन हो। मूल्याङ्कन प्रतिफल र प्रभावसँग बढी केन्द्रित हुन्छ। अनुगमन सामान्यतः कार्यक्रम कार्यान्वयनको चरणमा मात्र गरिन्छ भने मूल्याङ्कन कार्यक्रम सञ्चालनको चरणका साथै कार्यक्रम सम्पन्न भएपश्चात् पनि गरिन्छ। अनुगमन र मूल्याङ्कनले शैक्षिक कार्यक्रमहरूमा भएको लगानीलाई उद्देश्यमुलक, पारदर्शी, नतिजामुखी, जवाफदेही र उत्तरदायीपूर्ण बनाउन सहयोग गर्दछन्।

७.२. वर्तमान अवस्था

योजनाको प्रस्तुत खण्डको वर्तमान अवस्थालाई देहायका तीन खण्डमा विभाजन गरी प्रस्तुत गरिएको छ ।

७.२.१ योजनाको कार्यान्वयन

सङ्घमा रहेको शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले समग्र शिक्षा नीति तथा योजना तर्जुमा, राष्ट्रिय योजना आयोग, अर्थ मन्त्रालय तथा अन्य विषयगत मन्त्रालयहरूसँग समन्वय तथा सहकार्य गर्दछ । त्यसै गरी विकास साझेदारहरूसँग सहकार्य तथा समन्वय गर्ने र योजना तथा कार्यक्रमहरूको समग्र अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने जिम्मेवारी पनि शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयको रहेको छ । मन्त्रालयअन्तर्गत समग्र विद्यालय क्षेत्रका कार्यक्रमको रणनीतिक योजना विकास, समन्वय, मापदण्ड विकास, अनुगमन तथा शैक्षिक सूचनाको व्यवस्थापन, शिक्षक तालिमका कोर्सहरू विकास तथा शिक्षा सेवाका कर्मचारीको क्षमता विकास गर्नका लागि शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र, पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री विकासका लागि पाठ्यक्रम विकास केन्द्र र शैक्षिक पद्धित, नीति तथा कार्यक्रमको उपलब्धि तथा प्रभाव अध्ययन गरी सुधारका मार्ग पहिचान गर्न सघाउने कार्यका लागि शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्र गरी तीनओटा विभागीय निकायहरू रहेका छन् ।

शिक्षक छनोट, बढुवा तथा अध्यापन अनुमति पत्रसम्बन्धी कार्य गर्न शिक्षक सेवा आयोग र शिक्षक अभिलेख तथा निवृत्तभरण लगायतका निवृत्त शिक्षकको सेवाका लागि संघीय मामला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयअन्तर्गत शिक्षक किताबखाना रहेको छ । राष्ट्रिय परीक्षा बोर्डले कक्षा १२ र कक्षा १० मा सार्वजनिक परीक्षा सञ्चालन गरिरहेको छ । प्रदेश तहमा सामाजिक विकास मन्त्रालय र अन्तर्गत एकएकओटा शिक्षा विकास निर्देशनालय र एकएकओटा तालिम केन्द्रहरू रहेका छन् भने केही प्रदेशहरूले केही कार्यालयहरू खोलेझै कर्णाली प्रदेशले पनि सुर्खेत बाहेक ९ जिल्लामा सामाजिक विकास कार्यालयहरू स्थापना गरी संचालन गरेको छ । स्थानीय तहमा महानगरपालिकाहरूमा शिक्षा महाशाखा र नगरपालिका र गाउँपालिकाहरूका शिक्षा युवा तथा खेलकुद शाखाले स्थानीय तहको शिक्षा सम्बन्धी काम गरिरहेको अवस्था छ । यसका अतिरिक्त संघीय शिक्षा मन्त्रालयअन्तरगत प्रत्येक जिल्लामा एउटाका दरले ७७ ओटा शिक्षा विकास तथा समन्वय एकाइहरू रहेका छन् ।

संघीय संरचनाअनुसार कार्यसम्पादन गर्नका लागि तत्काल परिवर्तन गरिएको उल्लिखित सङ्गठन संरचना तथा जनशक्ति व्यवस्थापन विद्यालय शिक्षामा सुशासन कायम गरी कुशल व्यवस्थापनका लागि पर्याप्त नदेखिएको अवस्था छ । कर्णालीका अधिकांश स्थानीय तहहरू त शिक्षाका कर्मचारी नै नभएको अवस्था छ । विभिन्न पालिकाहरूले शिक्षकलाई ल्याएर काम गराएको अवस्था छ । शिक्षाका कतिपय सशर्त अनुदानका बजेट र कार्यक्रमहरू स्पष्ट बुझाइको अभावमा विद्यालयलाई नदिएर फ्रिज हुने, विद्यालयलाई दिए पनि समयमा नदिने जस्ता समस्याहरू सबैतिर बल्लिँएका छन् । चालु वर्षदेखि सबै विद्यालयका बालविकास देखि कक्षा ६ सम्मका बालबालिकाको खाजाका लागि दिनु पर्ने सशर्त अनुदान रकम कतिपय पालिकाले विद्यालयलाई नदिएर फ्रीज गरेको छ भने कतिपयले अन्तिम चौमासिकमा उपलब्ध गराएको अवस्था छ । नागरिकहरू अन्यौलमा छन् । कक्षा १० परीक्षा सम्बन्धी कामका लागि सेवाग्राहीहरू परीक्षा बोर्डको शाखा र प्रदेश कार्यालयमा आउने गर्छन जव कि त्यो कामको बारेमा शाखा र प्रदेश कार्यालयहरू अनभिज्ञ छन् । त्यसैले यतिबेला योजना र कार्यक्रमको कार्यान्वयनको सवालमा केही द्विविधाहरू देखिएको अवस्था छ ।

७.२.२ योजनाको अनुगमन र मूल्याङ्कन

शैक्षिक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्य संघीय तहमा शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय र शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र लगायतका निकायहरूबाट, प्रदेश तहमा सामाजिक विकास मन्त्रालय र प्रदेश शिक्षा विकास निर्देशनालयबाट, जिल्ला स्तरमा शिक्षा विकास तथा समन्वय एकाइबाट र स्थानीय स्तरमा स्थानीय शिक्षा शाखाबाट हुँदै आएको छ । शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्रले शैक्षिक

संस्थाहरूको कार्यसम्पादन परीक्षण तथा विद्यार्थीहरूको उपलब्धि परीक्षण गर्दै आएको छ। विद्यालय निरीक्षक तथा स्रोतकेन्द्रबाट शिक्षकलाई शिक्षण प्रक्रियामा स्थलगत प्राविधिक सहयोगका अतिरिक्त विद्यालय एवम् शिक्षण सिकाइ प्रक्रिया लगायतका विषयमा निरीक्षण तथा सुपरिवेक्षण हुने गरेकोमा अहिले आएर स्रोतकेन्द्र नभएको हुँदा सुपरिवेक्षणका लागि कुनै संस्थागत प्रबन्ध रहेको छैन।

त्यसैगरी स्थानीय तहमा उल्लिखित प्रबन्ध भए पनि संघीय संरचनाअनुसार अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीलाई थप व्यवस्थित गरी आवश्यक नतिजाहरू सबै तहको सरकारले प्राप्त गर्न सक्ने गरी स्वचालित बनाउनु पर्ने देखिन्छ। यसका लागि हाल प्रयोगमा रहेको शैक्षिक सूचना प्रणालीमा सुधार गरी एकीकृत सूचना प्रणालीका माध्यमबाट तीनै तहका सरकारले आवश्यक सूचना प्राप्त गर्न सक्ने बनाइनु आवश्यक छ। अनुगमन र मूल्याङ्कनलाई औपचारिकता निर्वाह गर्ने प्रयोजनका निम्ति नभइ सुधार र प्रोत्साहनका निम्ति प्रयोग गरिनु पर्दछ। अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका नतिजाका आधारमा कार्यक्रममा सुधार गर्ने परिपाटीलाई व्यवस्थित गर्नु पनि उत्तिकै आवश्यक छ।

७.२.३ नगरपालिकामा योजनाको कार्यान्वयन, अनुगमन र मूल्याङ्कन

सिङ्गो मुलुक र अधिकांश पालिकाहरू शिक्षाप्रति जति सकारात्मक हुनु पर्थ्यो त्यति नभएको अवस्था छ। त्यो समस्या चन्दननाथ नगरपालिकामा पनि देखिन्छ। स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ का आधारमा नगरपालिकाको उप प्रमुखको अध्यक्षतामा योजना कार्यान्वयन तथा अनुगमन समिति गठन गरिएको छ जसमा नगर कार्यपालिकाका दुइजना सदस्य, योजना प्रमुख र इञ्जिनियर समितिको सदस्य रहने व्यवस्था गरिएको छ। समितिले योजनाका लागि बजेट उपलब्ध भइसकेपछि त्यसको कार्यान्वयनदेखि कार्यसम्पन्नसम्मका गतिविधिहरू विधिसम्मत तरिकाले सम्पादन भएनभएको हेर्ने काम गर्दछ। त्यसमा पनि शिक्षासम्बन्धी कार्यक्रमहरूको सञ्चालन, कार्यान्वयन पक्षको अनुगमन र मूल्याङ्कनका लागि नगरप्रमुखको अध्यक्षतामा नगर शिक्षा समिति पनि समयसमयमा सक्रिय भएको पाइन्छ। यसका अतिरिक्त शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा प्रमुख र विद्यालय निरीक्षक समेत आवश्यकताअनुसार अनुगमन कार्यमा सामेल भएको पाइन्छ। योजना कार्यान्वयन तथा अनुगमन समितिले गरेको अनुगमन सम्बन्धी कार्यको पनि अनुगमन गर्ने कार्य नगरपालिकाका प्रमुख र अन्य जनप्रतिनिधिहरूबाट भइरहेको अवस्था छ।

विद्यालयस्तरमा पनि विद्यालय व्यवस्थापन समिति र अभिभावकहरूको तर्फबाट पनि कुनै पनि कार्यक्रमको कार्यान्वयन पक्षको रेखदेख र अनुगमन गर्ने गरिएको छ। विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार विकास, खाजा व्यवस्थापन, विज्ञान प्रयोगशाला व्यवस्थापन, पुस्तकालय व्यवस्थापन, कम्प्यूटर ल्याब व्यवस्थापन, परीक्षा व्यवस्थापन, शैक्षिक सामग्री व्यवस्थापन, अतिरिक्त क्रियाकलाप व्यवस्थापन आदिका कार्यसम्पादन एवम् अनुगमन समेतका लागि शिक्षक वा विद्यालय व्यवस्थापन समितिका सदस्य वा शिक्षक अभिभावक सङ्घको सदस्यको संयोजकत्वमा समितिहरू गठन गरी कार्य गर्ने गरिएको छ। यसरी गर्दा पनि सरोकारवाला र नागरिक समाजलाई चित्त नबुझेको अवस्थामा त्यस्ता गुनासाहरू प्रधानाध्यापक हुँदै विद्यालय व्यवस्थापन समिति, वडा कार्यपालिका र नगर कार्यपालिकासम्म पुग्ने गरेका छन्। त्यस्तिले पनि सम्बन्धित पक्ष सन्तुष्ट नभएको अवस्थामा गुनासाहरू अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग र न्यायालयसम्म पनि पुग्ने गरेको अवस्था छ। यी सबै कार्य र संयन्त्रको सहयोगले योजनाको कार्यान्वयन र अनुगमन पक्षलाई प्रभावकारी बनाउन योगदान पुगिरहेको देखिन्छ।

७.३. चुनौति र अवसर

योजनाको प्रभावकारी र कुशल कार्यान्वयनका लागि वर्तमान प्रबन्धमा परिमार्जन तथा सुधार आवश्यक देखिएको छ। हालको संरचनामा देखिएका केही समस्या तथा चुनौतीहरू निम्नअनुसार छन्:

स्रोत केन्द्र पद्धति विघटन भई अर्को स्थानीय शिक्षक सहायता पद्धति स्थापना नहुँदा देखिएको कठिनाई हटाउनका लागि स्थानीय शिक्षक सहायता पद्धति विकास गर्नु, तत्कालमा रहेका २९ शिक्षा तालिम केन्द्रलाई ७ ओटामा खुम्च्याइएको अवस्थामा शिक्षक तालिमको क्षमता विस्तार गर्नु, आवश्यकता अनुसारको शैक्षिक संरचना र जनशक्तिको व्यवस्थापन गर्नु विद्यालय शिक्षाका सन्दर्भमा प्रदेश तहको भूमिका तथा कार्यविवरण स्पष्ट गरी पुनर्संरचित गर्नु, संघीय सरकारबाट प्राप्त सशर्त अनुदानबाहेक अन्य अनुदान तथा प्रदेश र स्थानीय तहको आम्दानीबाट प्राप्त हुने बजेटलाई एकीकृत गरी स्थानीय तहमा शिक्षा योजना निर्माण गर्नु, सङ्घ, प्रदेश तथा स्थानीय तहहरूबिच समन्वय र सहकार्य सुदृढ गर्नु, आवश्यक सूचनाको सहज आदान प्रदान गर्न र अनुगमन प्रतिवेदनलाई व्यवस्थित गरी सबै तहका सरकार तथा सरोकारवालाहरूले सहजै प्राप्त गर्न सक्ने व्यवस्था मिलाउनु योजना कार्यान्वयनको सवालमा प्रमुख चुनौतिको रूपमा रहेका छन् ।

अनुगमन र मूल्याङ्कनका लागि स्थानीय एवम् राष्ट्रिय रूपमा उपयोगी मापनयोग्य सूचकहरूको निर्धारण, मापनयोग्य सूचकको निर्माण तथा सूचकसँग परिचित सिप र दक्षता भएका अनुगमनकर्ता तथा दक्ष जनशक्ति विकास गर्नु, अनुगमनलाई मागमा आधारित बनाउनु, अनुगमनमा नियमितता र एकरूपता कायम गर्नु, अनुगमन कार्यमा दोहोरोपना हटाउनु, अनुगमनलाई योजनाबद्ध गर्नु, पर्याप्त साधन स्रोतको प्रबन्ध गर्नु, अनुगमनको प्रतिवेदन व्यवस्थित गर्नु र अनुगमन तथा मूल्याङ्कनबाट प्राप्त पृष्ठपोषणको उपयोग गर्ने पद्धतिको विकास गर्नु, संघीयता कार्यान्वयनका क्रममा भएको संरचनागत परिवर्तन पश्चात् विद्यालय निरीक्षण सुपरिवेक्षणको काम पुनर्संगठित गर्नु, तीनै तहका सरकारबिच अनुगमन र मूल्याङ्कनमा सहकार्य र समन्वय गरी एकीकृत प्रतिवेदन प्रणालीको विकास गर्नु, सहभागितात्मक सामूहिक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीको सुनिश्चितता गर्नु, अनुगमन तथा मूल्याङ्कनमा सूचना तथा प्रविधिको उपयोगमा व्यापकता दिनु, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्यलाई निष्पक्ष, भरपर्दो र विश्वसनीय बनाउनु जस्ता सवालहरू अनुगमन र मूल्याङ्कनको क्षेत्रमा देखिएका चुनौतिहरू हुन् ।

कार्यान्वयन, अनुगमन र मूल्याङ्कनको क्षेत्रमा अवसरको रूपमा पनि केही अनुकूलताहरू देखापरेको अवस्था छ । पहिले भन्दा अहिलेको परिवेशमा नागरिक समाजबाट पनि निगरानी र अनुगमन एवम् कार्यक्रम कार्यान्वयनको अवस्थाको बारेमा जानकारी गर्ने गराउने काम स्वतस्फूर्त तरिकाबाट भइरहेको छ । सञ्चारकर्मीहरूले वाच डगको भूमिकामा दरो र खरो किसिमले उत्रिएको अवस्था छ । सामाजिक सञ्जालहरूमा समेत केही हदसम्म मानिसहरूले कुनै पनि कार्यक्रमहरूका बारेमा आफ्ना भावना र विचार राख्ने गरेका छन् । मानव सेवा, सामाजिक क्षेत्र र बालबालिकाको क्षेत्रमा काम गर्नेहरूले समेत कार्यक्रमको कार्यान्वयनको अवस्थाको बारेमा अनुगमन र निगरानी गरेको अवस्था छ । अहिले त कतिपय अनुगमन र निगरानीको सवालमा अघि अघि सङ्घसंस्था र नागरिक समाज अनि पछि पछि सरकार भएको अवस्था पनि छ । यो परिवेशलाई योजना लगायत कुनै पनि कार्यक्रम कार्यान्वयनको अवस्थामा देखिएको सुखद अवसर हो भन्न सकिन्छ ।

७.४. उद्देश्यहरू

योजनाको यस विषय क्षेत्रको समग्र उद्देश्य योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन र सोको प्रभावकारी अनुगमनको माध्यमबाट योजना कार्यान्वयनका चरणमा आएका समस्या तथा चुनौतीहरूलाई समयमै सम्बोधन भई अपेक्षित उपलब्धि हासिल हुने र योजनाको मूल्याङ्कनमा आधारित भई आवश्यकतामा आधारित योजना निर्माणका लागि योगदान पुग्ने रहेको छ भने यसका उद्देश्यहरू देहायबमोजिम रहेका छन् :

१. योजनाको कार्यान्वयन प्रणालीलाई तोकिएको काम तोकिएको अवधि र तोकिएको अवस्थामा सम्पादन गर्नका लागि पर्याप्त, प्रभावकारी र उपयुक्त संयन्त्र र जनशक्तिको विकास गर्नु ।
२. योजना कार्यान्वयनका चरणमा आएका समस्या तथा चुनौतीहरूलाई समयमै सम्बोधन गरी अपेक्षित उपलब्धि हासिल गर्नु ।

३. योजनाको लगानीदेखि प्रभाव तहसम्मको मूल्याङ्कन गरी आवश्यकतामा आधारित योजना निर्माणमा सहयोग गर्नु ।
४. कोभिड १९ लगायत अन्य बिपदको कारणले बालबालिकाहरूमा भएको शैक्षिक क्षति परिपूरण गर्नको लागि संचालित कार्यक्रमहरूको संयुक्त अनुगमन गर्नु ।

७.५. रणनीतिहरू

१. संघीय तथा प्रदेश तहबाट वित्तीय हस्तान्तरणमार्फत प्राप्त सशर्त अनुदान तथा अन्य अनुदान र आफ्नै स्रोतको बजेटसमेत संलग्न गरी बार्षिक शिक्षा बजेट तथा कार्यक्रम कार्यान्वयनको खाका तयार गरिनेछ ।
२. शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखाको क्षमता विकास र पुनर्संरचना गरी सुदृढ गरिनेछ भने नगरपालिकाबाट कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि आवश्यकतानुसार समितिहरू निर्माण गरिनेछ ।
३. योजना कार्यान्वयनको क्रममा कुन संगठनले के काम गर्ने र त्यो काम गर्नका लागि कुन स्तरका कति जनशक्ति आवश्यक पर्ने भन्ने बारेमा स्पष्ट किटान हुनेगरी संगठनको सर्वे गरेर सोही अनुसारको संरचना र जनशक्तिको व्यवस्थापन गरिनेछ ।
४. संरचनामा खटिने जनशक्ति अर्थात विद्यालयको शिक्षकदेखि नगरपालिकाको प्रमुखसम्मले कति अवधिमा कति काम गर्ने भन्ने विषयमा करार गरी सार्वजनिक गर्ने संस्कारको विकास गर्न सङ्घ र प्रदेश सरकारसँग समन्वय र सहकार्य गरिनेछ ।
५. जनशक्तिको वृत्ति विकास सुविधा र प्रोत्साहनका कुराहरू नियुक्तिकै समयमा स्पष्ट र पारदर्शी हुने गरी नीति नियम र कानूनको निर्माण तथा सोको कार्यान्वयन गरिनेछ ।
६. योजना अन्तर्गत सम्पादन गरिने हरेक कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयन निर्देशिकाको विकास गरी त्यसैका आधारमा कार्यक्रमको कार्यान्वयन गरिनेछ ।
७. एकीकृत शैक्षिक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन मार्गदर्शन निर्माण गरी उपयोग गरिनेछ ।
८. अनुगमन तथा मूल्याङ्कन र प्रतिवेदन कार्यलाई छिटो, छरितो, व्यवस्थित र प्रभावकारी बनाउन प्रविधिको प्रयोग र सञ्जालीकरण (सफ्टवेयरको निर्माण गरी) लाई प्रयोग गरिने छ ।
९. शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणालीलाई थप सुदृढीकरण गरी आवश्यक सूचकसहित स्वचालित बनाइने छ र सूचक विकासका लागि प्रमुख नतिजा सूचकलाई मुख्य आधार बनाइने छ ।
१०. राष्ट्रिय सूचकको अतिरिक्त आवश्यकतानुसार प्रदेश र स्थानीय सूचकहरूलाई समेत सूचना प्रणालीमा आवद्ध गर्ने प्रणालीको विकास गर्न सङ्घ र प्रदेश सरकारसँग समन्वय र सहकार्य गरिनेछ ।
११. विद्यालयदेखि शिक्षाका स्थानीय, जिल्ला, प्रदेश तथा केन्द्रीय निकायहरू एवम् शिक्षा सम्बद्ध सबै कार्यक्रम, योजना तथा परियोजनाहरूको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन र प्रतिवेदनको लागि वेबमा आधारित एकीकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली सञ्चालनमा ल्याइनेछ ।
१२. योजनाका आगत (Input), प्रक्रिया (Process), परिणाम (Output), उपलब्धि (Outcome) र प्रभाव (Impact) समेतको अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका लागि आवश्यक कानुनी तथा संरचनागत व्यवस्थासहित जनशक्तिको प्रबन्ध गरी प्रमाणमा आधारित अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा प्रतिवेदन प्रणालीको विकास गरिनुका साथै कुन तहले कुन कुन स्तर र कुन कुन विषयको अनुगमन तथा मूल्याङ्कनलाई ध्यान दिने भन्ने निश्चित गरिनेछ ।
१३. सरोकारवालाहरूको व्यापक सहभागितामा विद्यालयहरूको विद्यालय सुधार योजना (SIP) तयार गरी बार्षिक रूपमा अध्यावधिक गरिनेछ ।

१४. विद्यालय व्यवस्थापन समितिले स्थानीय तहबाट प्राप्त बजेट तथा विद्यालयको आफ्नै आम्दानीसहित समावेश गरी वार्षिक कार्यक्रम तथा बजेट तर्जुमा र सोको कार्यान्वयन गर्नेछन् ।
१५. विद्यालय व्यवस्थापन तथा निर्धारित कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि प्रधानाध्यापकलाई अधिकार सम्पन्न, जिम्मेवार र उत्तरदायी बनाइने छ ।
१६. विद्यालयहरूले वित्तीय व्यवस्थापन, खरिद प्रक्रिया, शिक्षक व्यवस्थापन तथा शिक्षकको कक्षा कोठामा समय तथा कार्यको सुनिश्चिततासम्बन्धी आवश्यक मापदण्ड तयार गरी लागु गर्नेछन् ।
१७. विद्यालयहरूले अभिभावक तथा सरोकारवालाहरूसँग अन्तरक्रिया तथा सहकार्य गर्न अभिभावक भेला तथा बैठकहरू आयोजना गर्ने र सामाजिक परीक्षणलाई प्रभावकारी बनाउनेछन् ।
१८. विद्यार्थी उपलब्धि परीक्षण तथा विद्यालय कार्यसम्पादन परीक्षणलाई थप व्यवस्थित र नियमित गरिनेछ ।
१९. अनुगमन तथा मूल्याङ्कनबाट प्राप्त पृष्ठपोषणलाई अनिवार्य रूपमा लागू गर्ने प्रणालीको विकास गरिनेछ ।
२०. कार्यक्रमको कार्यान्वयन र अनुगमन एवम् मूल्याङ्कनको सवालमा अन्तरनिकाय र अन्तरसरकारी तहको समन्वय र सहकार्यमा जोड दिइनेछ ।
२१. कुल बजेटको निश्चित हिस्सा अनुगमन तथा मूल्याङ्कनमा छुट्याई नतिजामूलक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीको अवलम्बन गरिनेछ ।
२२. सहभागितामूलक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीको कार्यान्वयन गरिनेछ ।
२३. प्रत्येक शैक्षिक योजना, कार्यक्रम तथा परियोजनाहरूको नियमित आवधिक मध्यावधिक तथा अन्तिम मूल्याङ्कन प्रणाली स्थापित गरिनेछ ।
२४. अनुगमन मूल्याङ्कन तथा प्रतिवेदनमा आधारित भई सम्बद्ध जनशक्ति, निकाय, कार्यक्रम, योजना तथा परियोजनालाई पुरस्कृत र दण्ड गर्ने प्रणालीको विकास गरिने छ ।
२५. कक्षाकोठाको सिकाइको अनुगमन, सुपरिवेक्षण तथा मूल्याङ्कनलाई प्रभावपूर्ण बनाउन कार्यस्थलमा आधारित अनुगमन, मूल्याङ्कन, सुपरिवेक्षण एवम् प्रतिवेदन प्रणालीको प्रबन्ध गरिनेछ ।
२६. आवश्यकता र औचित्यताका आधारमा एउटै संरचनाले पनि तीनवटै सरकारको काम गर्ने गरी संरचनाका विकास गरेर सरकारहरूको बीचमा समन्वय, सहकार्य, सहअस्तित्व र सहभावलाई बढावा दिनेगरी कार्यसंस्कारको विकास गरिनेछ ।
२७. विद्यालय सुपरिवेक्षण र अनुगमनको सून्यान्तको अवस्थालाई अन्त गर्न पूर्व प्रधानाध्यापक र शिक्षाका पूर्व अधिकृत सम्मिलित सुपरिवेक्षण र अनुगमन टीम निर्माण गरी विद्यालय अनुगमन गरिनेछ ।
२८. कार्यक्रम कार्यान्वयनको नियमित अनुगमन तथा सहजीकरण गरी विद्यालयमा कार्यक्रमहरू प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन हुने सुनिश्चितताका साथै समस्या समाधानका लागि आवश्यक नीति निर्देशन तथा समन्वय गरिनेछ ।
२९. कोभिड १९ लगायत अन्य बिपदको कारणले बालबालिकाहरूमा भएको शैक्षिक क्षति परिपूरण गर्नको लागि संचालित कार्यक्रमहरूको अनुगमन गर्नको लागि चन्दननाथ नगरपालिकाका जनप्रतिनिधि र अन्य सरोकारवालाहरूको संयुक्त अनुगमन संयन्त्र बनाइनेछ ।

७.६. उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क) उपलब्धि (Outcomes)

१. प्रभावकारी अनुगमनको माध्यमबाट योजना कार्यान्वयनका चरणमा आएका समस्या तथा चुनौतीहरूलाई समयमै सम्बोधन भई अपेक्षित उपलब्धि हासिल हुने र योजनाको मूल्याङ्कनमा आधारित भई आवश्यकतामा आधारित योजना निर्माणका लागि पृष्ठपोषण प्राप्त हुने ।

ख) प्रमुख नतिजाहरू (Key results)

१. योजना कार्यान्वयनको क्रममा सम्पादन गरिने काम र उक्त काम गर्नका लागि आवश्यक पर्ने जनशक्तिका बारेमा स्पष्ट किटान हुनेगरी संगठनको सर्वे गरेर सोही अनुसारको संरचना र जनशक्तिको व्यवस्थापन भएको हुने ।
२. संरचनाका खटिने जनशक्तिले कति अवधिमा कति काम गर्ने भन्ने विषयमा करार गरी सार्वजनिक गर्ने संस्कारको विकास भएको हुने ।
३. जनशक्तिको वृत्ति विकास सुविधा र प्रोत्साहनका कुराहरू नियुक्तिकै समयमा स्पष्ट र पारदर्शी हुने गरी नीति नियम र कानूनको निर्माण एवम् कार्यान्वयन भएको हुने ।
४. योजना अन्तर्गत सम्पादन गरिने हरेक कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयनका लागि निर्देशिकाको विकास गरी त्यसैका आधारमा कार्यक्रमको कार्यान्वयन भएको हुने ।
५. नतिजामा आधारित अनुगमन प्रणाली स्थापित भएको हुने ।
६. अनुगमनका आधारमा नतिजामा सुधार भएको हुने ।
७. अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका संस्थागत संरचना तथा क्षमतामा विकास भएको हुने ।
८. विद्यार्थी उपलब्धि परीक्षण तथा विद्यालय कार्यसम्पादन परीक्षणलाई थप व्यवस्थित र नियमित भई यसका नतिजाहरूका आधारमा सुधार गर्ने परिपाटी स्थापित भएको हुने ।
९. विभिन्न कार्यक्रमहरूको उपलब्धि तथा प्रभावको आवधिक मूल्याङ्कन भएको हुने ।
१०. चन्दननाथ नगरपालिकाभित्रका सबै विद्यालयहरूको विद्यालय सुधार योजना (SIP) तयार गरी बार्षिक रूपमा अध्यावधिक गरिएको हुने ।
११. विद्यालय व्यवस्थापन समितिले स्थानीय तहबाट प्राप्त बजेट तथा विद्यालयको आफ्नै आम्दानीसहित समावेश गरी वार्षिक कार्यक्रम तथा बजेट तर्जुमा र सोको कार्यान्वयन गरिएको हुने ।
१२. विद्यालय व्यवस्थापन तथा निर्धारित कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि प्रधानाध्यापकलाई अधिकार सम्पन्न, जिम्मेवार र उत्तरदायी बनाइएको हुने ।

ग) मुख्य क्रियाकलापहरू र लक्ष्य

तालिका ७.१ : कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क्र. सं.	क्रियाकलाप	इकाइ	लक्ष्य (पहिलो ५ वर्ष)						दश वर्षको लक्ष्य	जिम्मेवार निकाय वा सरकार
			१	२	३	४	५	जम्मा		
१	सङ्घीय तथा प्रदेश तहबाट वित्तीय हस्तान्तरणमार्फत प्राप्त सशर्त अनुदान तथा अन्य अनुदान र आफ्नै स्रोतको बजेटसमेत संलग्न गरी बार्षिक शिक्षा बजेट तथा कार्यक्रमको निर्माण र सोको कार्यान्वयन ।	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	स्थानीय तह
२	कुन कामका लागि के कस्तो जनशक्ति कति आवश्यक हुने सम्बन्धमा सवै गरी सोही अनुसारको संरचना र जनशक्तिको व्यवस्थापन ।	पटक	१	√	√	√	√	१	२	सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय सरकार
३	संगठनमा खटिने जनशक्तिले कति अवधिमा कति काम गर्ने भन्ने विषयमा करार गरी सार्वजनिक गर्ने संस्कारको विकास ।	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय सरकार
४	जनशक्तिको वृत्ति विकास सुविधा र प्रोत्साहनका कुराहरु नियुक्तिकै समयमा स्पष्ट र पारदर्शी हुने गरी नीति नियम र कानूनको निर्माण र सोको कार्यान्वयन ।	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय सरकार
५	सम्पादन गरिने हरेक कार्यक्रमहरुको कार्यान्वयन निर्देशिकाको विकास गरी त्यसैका आधारमा कार्यक्रमको कार्यान्वयन ।	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय सरकार
६	विद्यालय सुपरिवेक्षण र अनुगमनको सून्यताको अवस्थालाई अन्त गर्न परामर्शदाता, पूर्व प्रधानाध्यापक र शिक्षाका पूर्व अधिकृत सम्मिलित तेश्रो पक्षबाट	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय सरकार

चन्दननाथ नगरपालिकाको दश वर्षे शिक्षा योजना (२०८०।०८१- २०८९।०९०)

	सुपरीवेक्षण र अनुगमन टीम निर्माण गरी विद्यालयहरूको अनुगमन ।									
७	अनुगमनको जिम्मेवारीसहित एकीकृत शैक्षिक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन मार्गदर्शन विकास ।	पटक	१	√	√	√	√	१	२	सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय सरकार
८	नतिजामा आधारित अनुगमन प्रणालीका लागि सूचकहरूको तयारी र सोको अद्यावधिक ।		१	१	√	√	√	२	३	सङ्घ, स्थानीय तह
९	कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने प्रत्येक तह तथा निकायले आफूले कार्यान्वयन गरेका कार्यक्रमको अनुगमन ।	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	सङ्घ,स्थानीय तह
१०	कार्यक्रम कार्यान्वयनको चौमासिक तथा वार्षिक समीक्षा तथा प्रतिवेदन ।	पटक	३	३	३	३	३	१५	३०	सङ्घ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
११	शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन पद्धतिमा सुधार गरी तीनै तहका सरकारले आवश्यक सूचना लिन सक्ने गरी एकीकृत तथा व्यवस्थित संयन्त्रको विकास ।	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	सङ्घ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
१२	निश्चित अवधिभित्र स्थिति प्रतिवेदन तयार गरी सोको सार्वजनिकरण ।	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	सङ्घ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
१३	सिकाइयोग्य नवीन कार्यक्रमहरूको आवधिक मूल्यांकन ।	कार्यक्रम		१	२		२	५	१०	सङ्घ, प्रदेश र नगरपालिका
१४	शिक्षा योजनाको कार्यान्वयनको समग्र मूल्याङ्कन ।	पटक			१		१	२	४	नगरपालिका
१५	विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि परीक्षण ।	कक्षा		८	५	१०			सबै	सङ्घ,स्थानीय तह
१६	विद्यालयको कार्यसम्पादन परीक्षण ।	विद्यालय %		२५%	२५%	२५%	२५%	१००%	१००%	सङ्घ,स्थानीय तह
१७	अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा प्रतिवेदन प्रणालीलाई सुदृढ गर्नका लागि क्षमता विकास ।	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	सङ्घ, स्थानीय तह र प्रदेश
१८	विद्यालयहरूमा गरिने सामाजिक परीक्षणलाई प्रभावकारी र नियमित बनाइने ।	विद्यालय	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	प्रदेश, स्थानीय तह, विद्यालय
१९	विद्यालयहरूको लेखा परीक्षणलाई कानून समेत संशोधन गरी प्रभावकारी बनाइने ।	विद्यालय	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै		प्रदेश, स्थानीय तह, विद्यालय
२०	विभिन्न विषय तथा मुद्दामा अध्ययन तथा अनुसन्धान गरी प्राप्त निष्कर्षका आधारमा योजना र कार्यान्वयन पक्षमा सुधार ।	विषय	५	५	५	५	५	२५	५०	सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह

चन्दननाथ नगरपालिकाको दश वर्षे शिक्षा योजना (२०८०।०८१- २०८९।०९०)

२१	विद्यालयहरुको विद्यालय सुधार योजना (SIP) तयार गरी वार्षिक रूपमा अध्यावधिक ।	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	स्थानीय तह र विद्यालय
२२	विद्यालय व्यवस्थापन समितिले स्थानीय तहबाट प्राप्त बजेट तथा विद्यालयको आफ्नै आम्दानीसहित समावेश गरी वार्षिक कार्यक्रम तथा बजेट तर्जुमा र सोको कार्यान्वयन ।	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	स्थानीय तह र विद्यालय
२३	विद्यालय व्यवस्थापन तथा निर्धारित कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि प्रधानाध्यापकलाई अधिकार सम्पन्न, जिम्मेवार र उत्तरदायी बनाइने ।	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह
२४	समग्र कार्यक्रमको अनुगमन र मूल्याङ्कनका लागि उपप्रमुखको संयोजकत्वमा भएको समितिलाई सक्रिय बनाइने ।	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह

परिच्छेद : ८

मुख्य उपलब्धि सूचकहरु

८. १ : मुख्य मुख्य कार्यसम्पादन सूचकहरु

क्रसं	शिक्षा योजनाको सुरुवाती विन्दुमा	राष्ट्रिय	प्रदेश	स्थानीय
१	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा			
१.१	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा कूल भर्ना दर* (%)	८६.२		९६.०
१.२	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको अनुभव लिई कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिका* (%)	६८.७	६७.४	६९.०
२	आधारभूत शिक्षा (कक्षा १-८)			
२.१	कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिकाको खुदप्रवेश दर (%)	९६.९	९७.८	९८.०
२.२	कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिकाको कूल प्रवेश दर (%)	१२१.९	१२६.९	१३८.०
२.३	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा १-५) मा खुद भर्ना दर* (%)	९७.१	९७.२	९८.०
२.४	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा १-५) मा कूल भर्ना दर* (%)	११९.२	१२५.९	१२५.०
२.५	आधारभूत तहको कक्षा ५ को खुदप्रवेश दर* (%)	९८.३		९८.०
२.६	आधारभूत तहको कक्षा ५ को कूलप्रवेश दर* (%)	११३.०		१२०.०
२.७	आधारभूत तहको कक्षा ५ सम्म टिकाउ दर* (%)	९३.०		९४.०
२.८	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा ५) पूरा गर्ने दर* (%)	८५.८		८५.०
२.९	आधारभूत तहमा (प्राथमिक कक्षा १-५)मा भर्ना भएका ५-९ वर्ष उमेर भन्दा माथिका बालबालिका* (%)	२२.२		२०.०
२.१०	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा १-५) कूल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचाङ्क*	१.०६		१.०३
२.११	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा खुद भर्ना दर* (%)	९३.४	९४.९	९४.०
२.१२	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा कूल भर्ना दर (%)	११०.४	११६.७	१२०.०
२.१३	आधारभूत तहको कक्षा ८ सम्मको टिकाउ दर* (%)	७९.३	७९.३	८०.०
२.१४	आधारभूत तहको कक्षा १ मा भर्ना भई कक्षा ८ पूरा गर्ने दर*(%)	७२.७		७२.०

चन्दननाथ नगरपालिकाको दश वर्षे शिक्षा योजना (२०८०।०८१- २०८९।०९०)

क्रसं	शिक्षा योजनाको सुरुवाती विन्दुमा		राष्ट्रिय	प्रदेश	स्थानीय
२.१५	आधारभूत तह(कक्षा १-८) कूल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचक*		१.०१		०.९८
२.१६	कक्षा ३ मा न्युनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेका (कक्षा ३ को आधारभूत वा तह २ हासिल भएका) बालबालिकाको सङ्ख्या (%)	नेपाली	४३.५३	३९.४४	३९.०
		गणित	३७.२२	२५.१५	२५.१५
२.१७	कक्षा ५ मा न्युनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेका (कक्षा ५ को आधारभूत तह हासिल भएका) बालबालिकाको सङ्ख्या (%)	नेपाली	४५.००		४५.००
		गणित	२८.३		२५.१५
		अग्रेजी			
२.१८	कक्षा ८ मा न्युनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेका (कक्षा ८ को तह ३ हासिल भएका) बालबालिकाको सङ्ख्या (%)	नेपाली	३९.००	३५.००	३६.००
		गणित	२६.००	१९.००	२०.००
		अग्रेजी	४३.८		४०.०
२.१९	विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिका* (%)	आधारभूत (कक्षा १-५)	२.९	२.८	२.८
		आधारभूत (कक्षा १-८)	६.६	५.१	५.०
२.२०	आधारभूत तह (कक्षा १-८) अध्यापनरत कूल शिक्षक मध्ये महिला शिक्षकको सङ्ख्या*(%)		४३.७		३३.६४
३.	माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९-१२)				
३.१	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा खुद भर्ना दर* (%)		४७.६	४६.१	५०.०
३.२	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा कूल भर्ना दर* (%)		७१.४	५१.४	७५.०
३.३	माध्यमिक तहमा कूल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचक* (कक्षा ९-१२)		१.०२	१.०१	१.०५
३.४	आधारभूत तहवाट माध्यमिक तहमा ट्रान्जिसन दर* (%)		९७.५		९७.०
३.५	कक्षा १ मा भर्ना भएका बालबालिका मध्ये कक्षा १० मा पुग्ने दर (%)		६०.३		६५.०

चन्दननाथ नगरपालिकाको दश वर्षे शिक्षा योजना (२०८०।०८१- २०८९।०९०)

क्रसं	शिक्षा योजनाको सुरुवाती विन्दुमा	राष्ट्रिय	प्रदेश	स्थानीय
३.६	कक्षा १ मा भर्ना भएका बालबालिका मध्ये कक्षा १२ मा पुग्ने दर (%)	२४.०	७५.०	३०.०
३.७	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा कार्यरत महिला शिक्षक सङ्ख्या* (%)	२०.६		२२.००
३.८	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा अध्ययनरत विद्यार्थी मध्ये विज्ञान र प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा विषयमा भर्ना भएका विद्यार्थी सङ्ख्या*(%)	विज्ञान		५.००
		प्राविधिक	१०.०	२५.२५
		/व्यवसायिक		
३.९	कक्षा १० का विद्यार्थी सिकाइ उपलब्धि* (अङ्कमा)	नेपाली		
		गणित		
		विज्ञान		
		अंग्रेजी		
४.	जिवन-पर्यन्त शिक्षा तथा सिकाइ र अनौपचारिक शिक्षा			
४.१	साक्षरता दर (१५ वर्ष भन्दा माथि) (%)	५८.०		५८.०
४.२	साक्षरता दर (६ वर्ष भन्दा माथि) (%)	८२.०		७७.६
४.३	साक्षरता दर (१५-२४ उमेर समूह) (%)	९२.०		९०.०
४.४	साक्षरता दरमा लैङ्गिक समता (१५ वर्ष भन्दा माथि)	०.६५		६५.०
५.	प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा तथा सीप विकास तालिम			
५.१	प्राविधिक तथा व्यावसायिक सीप विकास तथा तालिम प्राप्त आर्थिक रूपले सक्रिय जनशक्ति*(%)	३१.०		५०.०
५.२	प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा(कक्षा ९-१२ वा डिप्लोमा वा प्रि-डिप्लोमा वा सो सरह)	छात्रा		१४५
	उत्तीर्णजनशक्ति* (वार्षिक सङ्ख्या)	छात्र		२०१
६.	सुसासन तथा व्यवस्थापन			विगत ३ वर्षको अवधिमा

चन्दननाथ नगरपालिकाको दश वर्षे शिक्षा योजना (२०८०।०८१- २०८९।०९०)

क्रसं	शिक्षा योजनाको सुरुवाती विन्दुमा	राष्ट्रिय	प्रदेश	स्थानीय
६.१	आधारभूत तह (कक्षा१-५)मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात(सामुदायिक विद्यालय)	२४:१		२४:१
६.२	आधारभूत तह (कक्षा६-८) मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात(सामुदायिक विद्यालय)	३०:१		६८:१
६.३	आधारभूत तह (कक्षा१-८) मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात(सामुदायिक विद्यालय)	३३:१		३६:१
६.४	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०) मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात(सामुदायिक विद्यालय)	४०:१		४६:१
६.५	माध्यमिक तह (कक्षा९-१२) मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात	४८:१		५६:१
७.	उच्च शिक्षा			
७.१	उच्च शिक्षामा कूल भर्ना दर(%)	१२.०		
७.२	उच्च शिक्षामा महिला सहभागिता अनुपात	०.९१		
७.३	प्राविधिक उच्च शिक्षामा विद्यार्थी भर्ना दर(%)	२४		
८.	लगानी			
८. १	कूल बजेटको शिक्षा क्षेत्रमा विनियोजित बजेट*(%)	१०.६८		२१.० (2.4)
८. २	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा प्रति विद्यार्थी सरकारी खर्च (रु. हजारमा)	१८		३०
८. ३	माध्यमिक तह (कक्षा९-१२) मा प्रति विद्यार्थी सरकारी खर्च (रु. हजारमा)	११		२९

८. २ : कार्यक्रम तथा नतिजा खाका (PRF) मा आधारित सूचकहरू

क्रसं	नगर शिक्षा योजनाको सुरुवाती विन्दुमा	राष्ट्रिय	प्रदेश	स्थानीय
१	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा			
१.१	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा कूल भर्ना दर* (%)	८६.२	७१.६	९६.०
१.२	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाकेन्द्र(सङ्ख्या)	३००३९		३८
१.३	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा भर्ना भएका बालबालिकाहरू मध्ये आवश्यक खोप प्राप्त गरेका बालबालिका दर* (%)			९५
१.४	तोकिएको न्यूनतम मापदण्ड पूरा गरेका प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाकेन्द्र(%)			२५
१.५	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा भर्ना भएका बालबालिकाहरू मध्ये मनोसामाजिक विकासका लागि उचित वातावरण पाएका बालबालिका (%)			१०
१.६	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा बालबालिका र तालिम प्राप्त शिक्षक तथा सहजकर्ताको अनुपात	२३:१		२०:१
१.७	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा कार्यरत तोकिएको योग्यता प्राप्त शिक्षक तथा सहजकर्ता* (%)	९५.७		९२.११
१.८	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा दिवा खाजा, खेल तथा सिकाइ सामग्रीसहितको अनुदान प्राप्त गर्ने बालबालिकाको सङ्ख्या* (हजारमा)	५८०		०.७००
२	आधारभूत शिक्षा (कक्षा १-८)			
२.१	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा अध्ययनरत बालबालिकाहरू मध्ये आफ्नो मातृभाषा र विद्यालयमा शिक्षण-सिकाइको माध्यम भाषा फरक भएका बालबालिकाको सङ्ख्या (%)			१०
२.२	मातृभाषामा पठनपाठन हुने विद्यालय* (सङ्ख्या)	२८०		०
२.३	आधारभूत तहमा कार्यरत तोकिएको योग्यता प्राप्त शिक्षक*(%)	९६.५		९७.००
२.४	आधारभूत तह(कक्षा १-५) मा विद्यार्थी र तालिम प्राप्त शिक्षकको अनुपात			२२:१
२.५	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा १-५)को समायोजित खुद भर्ना दर* (%)	९८.१		९८.०

चन्दननाथ नगरपालिकाको दश वर्षे शिक्षा योजना (२०८०।०८१- २०८९।०९०)

क्रसं	नगर शिक्षा योजनाको सुरुवाती विन्दुमा	राष्ट्रिय	प्रदेश	स्थानीय
२.६	आधारभूत तह(कक्षा १-८) मा विद्यार्थी र तालिम प्राप्त शिक्षकको अनुपात			३०:१
२.७	आधारभूत तहको कक्षा १-५ वाट सोही तहको कक्षा ६ मा ट्रान्जिसन (Transit)दर* (%)	९३.०		९३.०
२.८	आधारभूत तहको कक्षा ८ को कूलप्रवेश दर* (%)	९३.५		१२०.०
२.९	आधारभूत तह (कक्षा १-८)को समायोजित खुद भर्ना दर* (%)	९५.७		९५.०
२.१०	आधारभूत तह (कक्षा १-८)मा भर्ना भएका ५-१२वर्ष उमेर समूहका भन्दा माथिका बालबालिका* (%)	१७.०		१५.०
२.११	आधारभूत तहको कक्षा १ मा भर्ना भई कक्षा ८ पुग्ने छात्रा र छात्रको समता अनुपात	१.०१		०.९८
३.	माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९-१२)			
३.१	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा कार्यरत न्यूनतम योग्यता तथा तालिम प्राप्त शिक्षकहरू* (%)	९६.०		९५.०
३.३	माध्यमिक तह(कक्षा ९-१०) मा विद्यार्थी र तालिम प्राप्त शिक्षकको अनुपात			३०:१
३.४	माध्यमिक तह(कक्षा ११-१२) मा विद्यार्थी र तालिम प्राप्त शिक्षकको अनुपात			४०:१
३.५	हरेक प्रदेशमा संघीय सरकारको लगानीमा सञ्चालित राष्ट्रिय विज्ञान माध्यमिक विद्यालय (सङ्ख्या)			१
४.	जिवन-पर्यन्त शिक्षा तथा सिकाइ र अनौपचारिक शिक्षा			
४.१	भाषिक तथा गणितीय साक्षरता सीप (१५-वर्ष भन्दा माथि) * (%)	७१.७		६८.०
४.२	भाषिक तथा गणितीय साक्षरता सीप (१५-वर्ष भन्दा माथिका महिला)* (%)	६३.४		५८.०
५.	प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा तथा सीप विकास तालिम			
५.१	हरेक स्थानीय तहमा कम्तिमा एक वटा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा प्रदायक सामुदायिक विद्यालय(सङ्ख्या)	४८४		३
५.२		छोटो अवधि	११३१	

चन्दननाथ नगरपालिकाको दश वर्षे शिक्षा योजना (२०८०।०८१- २०८९।०९०)

क्र.सं	नगर शिक्षा योजनाको सुरुवाती विन्दुमा		राष्ट्रिय	प्रदेश	स्थानीय
	प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा(लामो अवधि) तथा सीप विकास (छोटो अवधि) प्रदायक संस्था तथा केन्द्र (सङ्ख्या)	लामो अवधि	६१८		
५.३	प्राविधिक तथा व्यावसायिक सीप विकास तालिम (छोटो अवधि) प्राप्तगरी सीप परीक्षण उत्तीर्ण जनशक्ति* (वार्षिक सङ्ख्या)	महिला पुरुष			
५.४	ईन्टरनेट उपयोग गर्न सक्ने आर्थिक रूपले सक्रिय जनशक्ति* (%)		५८.०		
५.६	कक्षा १२ उत्तीर्ण सरहको डिप्लोमा तथा प्राविधिक तथा व्यावसायिक विषयको शिक्षा पूरा गरी श्रम बजारमा प्रवेश गरेका जनशक्ति (सङ्ख्या)				२००
५.७	कक्षा १० पूरा गरी प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा(उदाहरणका लागि डिप्लोमा) मा प्रवेश गर्ने विद्यार्थी दर (%)				३००
६.१	शिक्षण-सिकाइ क्रियाकलापमा कम्प्युटर लगायतको प्रविधिको उपयोग भएका विद्यालय (%)				६
६.२	न्यूनतम सिकाइ सवलीकरण मापदण्ड (Minimum Enabling Conditions) पूरा गरेका आधारभूत तहका विद्यालय (%)				२०
६.३	न्यूनतम सिकाइ सवलीकरण मापदण्ड (Minimum Enabling Conditions) पूरा गरेका माध्यमिक तहका विद्यालय (%)				२०
६.४	न्यूनतम सिकाइ सवलीकरण मापदण्ड (Minimum Enabling Conditions) पूरा गरेका प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा प्रदायक शिक्षालय) (%)				२०
६.५	नर्सिङ् सेवा तथा सुविधा पुगेको विद्यालय (%)				५
६.६	नर्सिङ् सेवा तथा सुविधा पुगेका प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा तथा सीप विकास तालिम प्रदायकशिक्षालय (%)				५०
६.७	आधारभूत तह (कक्षा१-८) मा छात्रवृत्ति प्राप्त गर्ने विद्यार्थी* (%)				६०
६.८	माध्यमिक तह (कक्षा९-१२) मा छात्रवृत्ति प्राप्त गर्ने विद्यार्थी * (%)		२२.०		

चन्दननाथ नगरपालिकाको दश वर्षे शिक्षा योजना (२०८०।०८१- २०८९।०९०)

क्रसं	नगर शिक्षा योजनाको सुरुवाती विन्दुमा	राष्ट्रिय	प्रदेश	स्थानीय
६.९	प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा(लामो अवधि)तथा सीप विकास (छोटो अवधि) मा छात्रवृत्तिप्राप्त गर्ने विद्यार्थी (%)	३६.०		
६.१०	आधारभूत तहको विद्यालयमा नेतृत्व विकास तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम प्राप्त प्रधानाध्यापक (%)			७५
६.११	प्रचलित कानूनमा व्यवस्था भए बमोजिम प्रधानाध्यापक तथा प्राचार्य नियुक्त गर्ने माध्यमिक विद्यालय (%)			१०
६.१२	बालबालिकालाई आधारभूत जीवन-सीपसहित कोभिड जस्ता महामारी तथा विपद् जोखिम न्यूनीकरणसम्बन्धी अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने आधारभूत तहको विद्यालय (%)			५०
६.१३	बालबालिकालाई आधारभूत जीवन-सीपसहित कोभिड जस्ता महामारी तथा विपद् जोखिम न्यूनीकरण सम्बन्धी अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने माध्यमिक तहको विद्यालयमा (%)			५०
६.१४	बालबालिकालाई आधारभूत जीवन-सीपसहित कोभिड जस्ता महामारी तथा विपद् जोखिम न्यूनीकरण सम्बन्धी अभिमुखीकरण कार्यक्रमसञ्चालन गर्ने प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाप्रदायक शिक्षालय (%)			७५
६.१५	विद्युतको पहुँच पुगेको विद्यालय* (%)	३४.७		८४.०
६.१६	ईन्टरनेट सुविधा पुगेको विद्यालय* (%)	१२.७		८४.०
६.१७	खानेपानी, शौचालय र प्राथमिक स्वास्थ्य सेवाको पहुँच पुगेको विद्यालय* (%)	८५.९		७५.०
६.१८	अपाङ्गतामैत्री विद्यालय* (%)	१८.०		५.०
६.१९	राष्ट्रिय तथा स्थानीय पाठ्यक्रममा मानव अधिकार, दिगो विकास, लैङ्गिक समानता जस्ता विषयवस्तुहरूको समावेशीकरणभएको सुनिश्चितता			भएको
६.२०	एक वर्षमा सेवावाट अवकास लिने शिक्षक (निवृत्त भएका समेत) दर* (%)	३.०		१०.०
६.२१	मुख्य विषयहरूमा डिजिटल पाठ्यसामग्री प्रयोग गर्ने विद्यालय सङ्ख्या (%)			५.०
७.	उच्च शिक्षा			

चन्दननाथ नगरपालिकाको दश वर्षे शिक्षा योजना (२०८०।०८१- २०८९।०९०)

क्रसं	नगर शिक्षा योजनाको सुरुवाती विन्दुमा	राष्ट्रिय	प्रदेश	स्थानीय
७.२	उच्च शिक्षामा उपलब्ध छात्रवृत्ति* (%)	३६.६		
७.५	क्षेत्रीय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरबाट नेपाली विद्यार्थीका लागि प्राप्त छात्रवृत्ति* (सङ्ख्या)	२८००		
८.	शिक्षामा लगानी			
८.३	आधारभूत तह(कक्षा १-५) मा प्रति विद्यार्थी लागत (रु.)			३० हजार
८.८	गुणस्तर सुनिश्चितता तथा प्रत्यायन प्राप्त क्याम्पस (सङ्ख्या)	७२		

सन्दर्भ ग्रन्थ सूची

- चन्दननाथ नगरकार्यपालिकाको कार्यालय(२०७५), चन्दननाथ नगरपालिकाको शिक्षा ऐन २०७५ खलङ्गा बजार चन्दननाथ, जुम्ला, लेखक ।
- चन्दननाथ नगरकार्यपालिकाको कार्यालय(२०७८), चन्दननाथ नगरपालिकाको स्थानीय शिक्षा नीति २०७८ खलङ्गा बजार चन्दननाथ, जुम्ला, प्रकाशक ।
- जिल्ला शिक्षा कार्यालय जुम्ला (२०६६), जुम्लामा शिक्षाको क्षेत्रमा भएका असल अभ्यासहरु, खलङ्गा बजार जुम्ला, प्रकाशक ।
- जिल्ला शिक्षा कार्यालय जुम्ला (२०६७), जुम्लाको जिल्ला शिक्षा योजना, (२०६७।६८- २०७२।७३) खलङ्गा बजार जुम्ला, प्रकाशक ।
- नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालय (१५ जेठ, २०७८), आ व २०७८।०७९ को आय व्ययको सार्वजनिक जानकारी वक्तव्य, सिंहदरवार, काठमाण्डौं, नेपाल, <http://www.mof.gov.np>.
- नेपाल सरकार, राष्ट्रिय योजना आयोग (डिसेम्बर, २०१७), नेपाल, दिगो विकासका लक्ष्यहरु: वर्तमान अवस्था र भावी मार्गचित्र २०१६-२०३०, काठमाण्डौं, नेपाल, लेखक ।
- नेपाल सरकार, शिक्षा मन्त्रालय (२०७३), विद्यालय क्षेत्र विकास योजना वि सं २०७३।०७४- २०७९।०८० (नेपाल सरकार शिक्षा मन्त्रालयबाट २०७३ साल कार्तिक ८ गते स्वीकृत, सिंहदरवार, काठमाण्डौं, नेपाल ।
- नेपाल सरकार, शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय (२०७८), शैक्षिक सूचना २०७८, सिंहदरबार काठमाडौं, नेपाल,
- नेपाल सरकार , शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय (२०७९), शिक्षाको सोचपत्र २०७९, सिंहदरबार काठमाडौं, नेपाल,
- नेपाल सरकार , शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय (२०७६), राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६, सिंहदरबार काठमाडौं, नेपाल,
- शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र (२०७९), स्थानीय तहको शिक्षा योजना निर्माणसम्बन्धी मार्गदर्शन, २०७९ सानोठिमी, भक्तपुर ।
- नेपाल सरकार, शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय , पाठ्यक्रम विकास केन्द्र (२०७६), राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६, सानोठिमी, भक्तपुर ।
- नेपाल सरकार राष्ट्रिय योजना आयोग केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग (२०८०), राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को प्रतिवेदन <https://cbs.gov.np>
- पोखरेल, हरिहर (फागुन, २०७२), नेपालको संविधान २०७२ संघीय सात प्रदेश, काठमाण्डौं, ब्रदर्स बुक्स प्रकाशन प्रा ली ।

प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद, सूचना तथा अनुसन्धान महाशाखा (फागुन, २०७७), वार्षिक प्रतिवेदन २०७६।०७७ सानोठिमी, भक्तपुर ।

राष्ट्रिय योजना आयोग (फागुन २०७६), पन्ध्रौं योजना (२०७६।७७- २०८०।८१) , सिंहदरवार, काठमाडौं, नेपाल
शर्मा, नारायणप्रसाद (२०७७), शिक्षासम्बन्धी ऐन-नियम तथा राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६, काठमाडौं, नेपाल,
एक्सिलेन्स पब्लिकेशन ।

श्रेष्ठ, नारायण (२०७४), स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४, काठमाडौं, नेपाल, पैरवी प्रकाशन ।

Central for Educational and Human Resource Development (2077), Final Flash Report
2021-22 (2078) Sanothimi, Bhaktapur, Nepal, Writer.

Government of Nepal, Ministry of Education, Science and Technology, (2022), School
Education Sector Plan, 2022/23-2031/32 (BS 2079-2089) Singhadarwar,
Kathmandu

Government of Nepal, Ministry of Education, Science and Technology, Education
Review Office (2076), National Assessment of Student Achievement 2018,
Main Report (Report on the National Assessment of Student Achievement in
Mathematics and Nepali for Grade 5), Sanothimi, Bhaktapur

Government of Nepal, Ministry of Education, Science and Technology, Education
Review Office (2079), National Assessment of Student Achievement 2020,
Main Report,
Report on National Assessment of Student Achievement in Mathematics,
Science, Nepali and English for Grade 8, Sanothimi, Bhaktapur

Government of Nepal, Ministry of Education, Science and Technology, Education
Review Office (2079), National Assessment for Reading and Numeracy 2020
(Grade 3). Sanothimi, Bhaktapur

अनुसूची : १

दश वर्षे स्थानीय नगर शिक्षा योजना मूल समितिको प्रथम बैठकको उपस्थिति र निर्णय

आज मिति २०८० साल जेठ ७ गते आइतबारका दिन युनेस्को काठमाण्डौको सहयोग र शिक्षा तथा मानव संशाधन विकास केन्द्र, सानोठिमीको समन्वय एवम् यस श्री चन्दननाथ नगरपालिकाको आयोजनामा निर्माण हुन थालेको दशै वर्षे स्थानीय शिक्षा योजना (२०२२/२३ -२०३१/०३२) निर्माण मूल समितिका संयोजक एवम् यस चन्दननाथ नगरपालिकाका प्रमुख श्री राजुसिंह कठायतको संयोजकत्वमा सञ्चालन भएको स्थानीय शिक्षा योजना मूल समितिको बैठकमा देहायवमोजिमको उपस्थिति र निर्णय भयो ।

१. राजुसिंह कठायत, नगर प्रमुख चन्दननाथ नगरपालिका जुम्ला
 २. रामदेवी खड्का, नगर उप प्रमुख चन्दननाथ नगरपालिका जुम्ला
 ३. सीताराम खड्का, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत चन्दननाथ नगरपालिका जुम्ला
 ४. रुपबहादुर रोकाया, संयोजक सामाजिक विकास समिति चन्दननाथ नगरपालिका जुम्ला
 ५. मकरबहादुर भण्डारी, प्रमुख, शिक्षा विकास तथा समन्वय इकाई, जुम्ला
 ६. तुलाराज चौलागाई, सामाजिक विकास अधिकृत, सामाजिक विकास कार्यालय, जुम्ला
 ७. नवराज देवकोटा, नगर प्रवक्ता चन्दननाथ नगरपालिका जुम्ला
 ८. नेत्रबहादुर शाही, अध्यक्ष, नेपाल पत्रकार महासंघ, जुम्ला
 ९. क्षेत्रबहादुर बुद्धापा, शाखा अधिकृत, प्रशासन शाखा, चन्दननाथ नगरपालिका जुम्ला
 १०. पुर्णबहादुर ठकुरी लेखा अधिकृत चन्दननाथ नगरपालिका जुम्ला
 ११. खडानन्द चौलागाई, शाखा अधिकृत चन्दननाथ नगरपालिका जुम्ला
- विशेष उपस्थिति : जीतबहादुर शाह, प्राविधिक विज्ञ, चन्दननाथ नगरपालिका, जुम्ला

प्रस्तावहरु :

१. स्थानीय शिक्षा योजना कार्यदल गठन सम्बन्धमा
२. स्थानीय शिक्षा योजना निर्माण कार्यशाला सञ्चालन सम्बन्धमा
३. स्थानीय शिक्षा योजना निर्माण कार्यशालाका सहभागीलाई आमन्त्रण गर्ने सम्बन्धमा

निर्णयहरु :

निर्णय नं. १ :

यस नगरपालिकाका शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखाका प्रमुख श्री खडानन्द चौलागाईको संयोजकत्व देहायका पदाधिकारीहरु रहेको दशवर्षे नगर शिक्षा योजना निर्माण कार्यदल गठन गर्ने निर्णय भयो ।

१. खडानन्द चौलागाई संयोजक

२. टंकबहादुर महत सदस्य

विवरण

३. भिमबहादुर थापा	सदस्य
४. उमादेवी उपाध्याय	सदस्य
५. छायाबहादुर खत्री	सदस्य
६. तेजबहादुर शाही	सदस्य
७. देवीप्रसाद न्यौपाने	सदस्य

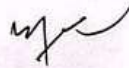
८. हेमन्त बहादुर महत	सदस्य
९. कमल बहादुर शाही	सदस्य सचिव

निर्णय नं. २

दश वर्षे स्थानीय शिक्षा योजना निर्माणको प्रथम कार्यशाला मिति २०८० साल जेठ ८ गते सोमवारका दिन बिहान १०.३० बजेदेखि नगरपालिकाकै सभाहलमा सञ्चालन गर्ने निर्णय भयो ।

निर्णय नं. ३

निर्णय नं. ३ अनुसारको कार्यशालामा शिक्षा तथा मानव संसाधन विकास केन्द्र, सानोठिमी र युनेस्को काठमाडौँबाट प्राप्त मार्गनिर्देश अनुसारमा सहभागीहरूलाई बढीमा ३० जना सहभागीहरूलाई आमन्त्रण गर्ने निर्णय भयो ।

अनुसूची : २

दश वर्षे स्थानीय नगर शिक्षा योजना मूल समितिको दोस्रो बैठकको उपस्थिति र निर्णय विवरण

आज मिति २०८० साल जेठ १४ गते आइतबारका दिन युनेस्को काठमाण्डौको सहयोग र शिक्षा तथा मानव संशाधन विकास केन्द्र, सानोठिमीको समन्वय एवम् यस श्री चन्दननाथ नगरपालिकाको आयोजनामा निर्माण हुन थालेको दशै वर्षे स्थानीय शिक्षा योजना (२०२२/२३ - २०३१/०३२) निर्माण मूल समितिका संयोजक एवम् यस चन्दननाथ नगरपालिकाका प्रमुख श्री राजुसिंह कठायतको संयोजकत्वमा सञ्चालन भएको स्थानीय शिक्षा योजना मूल समितिको दोस्रो बैठकमा देहायबमोजिमको उपस्थिति र निर्णय भयो ।

उपस्थिति :

१. राजुसिंह कठायत, नगर प्रमुख चन्दननाथ नगरपालिका जुम्ला
२. रामदेवी खड्का, नगर उप प्रमुख चन्दननाथ नगरपालिका जुम्ला
३. सीताराम खड्का, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत चन्दननाथ नगरपालिका जुम्ला
४. रुपबहादुर रोकाया, संयोजक सामाजिक विकास समिति चन्दननाथ नगरपालिका जुम्ला
५. नवराज देवकोटा नगर प्रवक्ता चन्दननाथ नगरपालिका
६. मककरबहादुर भण्डारी, प्रमुख, शिक्षा विकास तथा समन्वय इकाइ, जुम्ला
७. तुलाराज चौलागाई, सामाजिक विकास अधिकृत, सामाजिक विकास कार्यालय, जुम्ला
८. क्षेत्रबहादुर बुद्धापा, शाखा अधिकृत, प्रशासन शाखा, चन्दननाथ नगरपालिका जुम्ला
९. नेत्रबहादुर शाही, अध्यक्ष, नेपाल पत्रकार महासंघ, जुम्ला
१०. पुर्णबहादुर ठकुरी लेखा अधिकृत चन्दननाथ नगरपालिका जुम्ला
११. खडानन्द चौलागाई, शाखा अधिकृत चन्दननाथ नगरपालिका जुम्ला

विशेष उपस्थिति : जीतबहादुर शाह, प्राविधिक विज्ञ, चन्दननाथ नगरपालिका, जुम्ला

प्रस्तावहरु :

१. स्थानीय शिक्षा योजना निर्माण कार्यदलले निर्माण गरेका योजनाको खाका सम्बन्धमा
२. स्थानीय शिक्षा योजनाका हालसम्मको निर्माण कार्यको समीक्षा सम्बन्धमा
३. योजना निर्माण कार्यमा विवरण उपलब्ध गराइ सहयोग गर्ने सम्बन्धमा

निर्णयहरु :

निर्णय नं. १ :

स्थानीय शिक्षा योजना निर्माण कार्यदलको तर्फबाट कार्यदलका संयोजक एवम् शाखा अधिकृत श्री खडानन्द चौलागाई र योजना निर्माणका लागि नियुक्त विज्ञ श्री जीतबहादुर शाहले समितिमा पेश गरेको चन्दननाथ नगरपालिकाको दशवर्षे स्थानीय शिक्षा योजनाको देहायको खाकामा योजना लेखनका लागि निर्देश गर्ने गर्ने निर्णय भयो ।

योजनाको खाका

परिच्छेद १.: परिचय

परिच्छेद २ : लक्ष्य निर्धारण

परिच्छेद ३ : शिक्षाका उपक्षेत्रहरु

- प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा
- आधारभूत शिक्षा
- माध्यमिक शिक्षा
- प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा
- अनौपचारिक शिक्षा र निरन्तर सिकाइ

परिच्छेद ४ : शिक्षाका अन्तरसम्बन्धित विषय तथा क्षेत्रहरु

- शिक्षक व्यवस्थापन र विकास
- पाठ्यक्रम, पाठ्यसामग्री तथा मूल्याङ्कन
- शैक्षिक सुशासन र गुणस्तर व्यवस्थापन
- शिक्षामा समतामूलक समावेशीकरण र मनोसामाजिक परामर्श
- शिक्षामा सूचना र प्रविधि
- आपतकालीन तथा सङ्कटपूर्ण अवस्थामा शिक्षा
- शिक्षामा भौतिक पूर्वाधार विकास

परिच्छेद ५ : तीनै तहको संस्थागत संरचना, क्षमता विकास र अन्तरसम्बन्ध

परिच्छेद ६: लगानी र स्रोत व्यवस्थापन

परिच्छेद ७ : योजनाको कार्यान्वयन, अनुगमन र मूल्याङ्कन

परिच्छेद ८ : योजनाको मुख्य उपलब्धि सूचकहरु

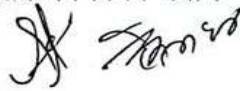

निर्णय नं. २

दश वर्षे स्थानीय शिक्षा योजनाको परिच्छेद १ देखि परिच्छेद ५ सम्मको लेखन अद्यावधिक गरिएको योजनाको ड्राफ्टमा उल्लिखित विषय र उपक्षेत्रका मुख्य मुख्य उद्देश्य र रणनीतिहरूका हाइलाइट्सको अध्ययन गर्ने काम गरियो र बाँकी कामहरू डाटाहरू अद्यावधिक गरी योजनाको अन्तीम मस्यौदा मिति २०८० साल जेठ १९ गते विहीवारका दिन हुने तैयारी बैठक एवम् कार्यशालामा पेश गर्नका लागि निर्देश गर्ने निर्णय भयो ।

निर्णय नं. ३

नगरपालिकाको दशवर्षे स्थानीय शिक्षा योजना निर्माणका लागि समयमै तथ्याङ्क, विवरण र विचारहरू उपलब्ध गराइ आ-आफ्नो तर्फबाट सहयोग गर्न नगरपालिकाका विभिन्न शाखा, फाँट, विद्यालय, संघसंस्था र नागरिक समाजलाई अनुरोध गर्ने निर्णय भयो ।

अनुसूची : ३

दश वर्षे स्थानीय नगर शिक्षा योजना मूल समितिको तेस्रो बैठकको उपस्थिति र निर्णय

आज मिति २०८० साल जेठ १९ गते आइतबारका दिन युनेस्को काठमाण्डौको सहयोग र शिक्षा तथा मानव संसाधन विकास केन्द्र, सानोठिमीको समन्वय एवम् यस श्री चन्दननाथ नगरपालिकाको आयोजनामा निर्माण हुन थालेको दशै वर्षे स्थानीय शिक्षा योजना (२०२२/२३ -२०३१/०३२) निर्माण मूल समितिका संयोजक एवम् यस चन्दननाथ नगरपालिकाका प्रमुख श्री राजुसिंह कठायतको संयोजकत्वमा सञ्चालन भएको स्थानीय शिक्षा योजना मूल समितिको बैठकमा देहायबमोजिमको उपस्थिति र निर्णय भयो ।

१. राजुसिंह कठायत, नगर प्रमुख चन्दननाथ नगरपालिका जुम्ला
२. रामदेवी खड्का, नगर उप प्रमुख चन्दननाथ नगरपालिका जुम्ला
३. सीताराम खड्का, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत चन्दननाथ नगरपालिका जुम्ला
४. रुपबहादुर रोकाया, संयोजक सामाजिक विकास समिति चन्दननाथ नगरपालिका जुम्ला
५. मक्करबहादुर भण्डारी, प्रमुख, शिक्षा विकास तथा समन्वय इकाइ, जुम्ला
६. तुलाराज चौलागाई, सामाजिक विकास अधिकृत, सामाजिक विकास कार्यालय, जुम्ला
७. नवराज देवकोटा, नगर प्रवक्ता चन्दननाथ नगरपालिका जुम्ला
८. नेत्रबहादुर शाही, अध्यक्ष, नेपाल पत्रकार महासंघ, जुम्ला
९. क्षेत्रबहादुर बुद्धापा, शाखा अधिकृत, प्रशासन शाखा, चन्दननाथ नगरपालिका जुम्ला
१०. पुर्णबहादुर ठकुरी लेखा अधिकृत चन्दननाथ नगरपालिका जुम्ला
११. खडानन्द चौलागाई, शाखा अधिकृत चन्दननाथ नगरपालिका जुम्ला

विशेष उपस्थिति : जीतबहादुर शाह, प्राविधिक विज्ञ, चन्दननाथ नगरपालिका, जुम्ला

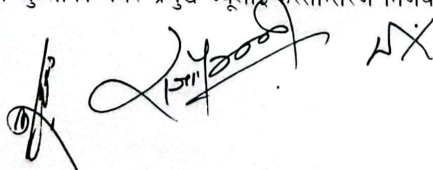
प्रस्तावहरु :

१. स्थानीय शिक्षा योजनाको मस्यौदाको फाइनल कपी हस्तान्तरण सम्बन्धमा ।
२. युनेस्को काठमाडौ र प्राविधिक विज्ञलाई धन्यवाद सम्बन्धमा ।

निर्णयहरु

निर्णय नम्बर १

युनेस्को काठमाण्डौको सहयोग र शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र, सानोठिमी भक्तपुरको समन्वय एवम् यस श्री चन्दननाथ नगरपालिकाको आयोजनामा निर्माण भएको दशै वर्षे स्थानीय शिक्षा योजना (२०२२/२३ -२०३१/०३२) निर्माणका लागि विज्ञका रुपमा खटिएर आउनु भएका जीतबहादुर शाहको सहजिकरणका आधारमा तयार गरिएको शिक्षा योजनाको अन्तिम मस्यौदालाई मूल समितिका संयोजक तथा चन्दननाथ नगरपालिका जुम्लाका नगर प्रमुख ज्यूलाई हस्तान्तरण निर्णय गरियो ।

विवरण

निर्णय नं २

मुलुकको शैक्षिक उत्थयन शिक्षा योजनामा अन्तरनिहित हुने कुरालाई मध्यनजर गर्दै समग्र कर्णाली प्रदेशबाट चन्दननाथ नगरपालिका छनौट भई निर्माण भएको दशै वर्षे स्थानीय शिक्षा योजना (२०२२/२३ -२०३१/०३२) निर्माणका लागि प्राविधिक तथा आर्थिक सहयोग गर्ने युनेस्को काठमाडौं र विज्ञका रुपमा खटिएर आउनु भएका जीतबहादुर शाहलाई धन्यवाद दिने निर्णय गरियो ॥

अनुसूची : ४

दश वर्षे स्थानीय नगर शिक्षा योजना निर्माण कार्यदलको पहिलो बैठकको उपस्थिति र निर्णय विवरण

आज मिति २०८० साल जेठ ७ गते शनिवारका दिन युनेस्को काठमाण्डौको सहयोग र शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र, सानोठिमीको समन्वय एवम् यस श्री चन्दननाथ नगरपालिकाको आयोजनामा निर्माण हुन थालेको दशै वर्षे स्थानीय शिक्षा योजना (२०२२/२३ -२०३१/०३२) निर्माण कार्यदलका संयोजक एवम् यस चन्दननाथ नगरपालिकाका नगर शिक्षा प्रमुख श्री खडानन्द चौलागाई संयोजकत्वमा सञ्चालन भएको स्थानीय शिक्षा योजना निर्माण कार्यदलको बैठकमा देहायबमोजिमको उपस्थिति र निर्णय भयो ।

१. खडानन्द चौलागाई, नगर शिक्षा प्रमुख चन्दननाथ नगरपालिका जुम्ला

२. टंकबहादुर महत, प्रधानाध्यापक चन्दननाथ मा.वि.खलंगा जुम्ला

३. तेजबहादुर शाही, प्रधानाध्यापक जनज्योति मा.वि.वारकोटेगाउँ जुम्ला

४. हेमन्तबहादुर महत, प्रधानाध्यापक मालिका आधारभूत विद्यालय आचार्यवाडा जुम्ला

५. उमादेवी उपाध्याय, प्राविधिक सहायक चन्दननाथ नगरपालिका, जुम्ला

६. छायाबहादुर खत्री, सहायक शिक्षक शम्भुनाथ ज्ञानकुञ्ज मा वि श्रीदुस्का, जुम्ला

७. देवीप्रसाद न्यौपाने, वि.व्य.स.अध्यक्ष रत्नचुण्डेश्वर मा वि.बोहोरागाउँ जुम्ला

८. भिमबहादुर थापा प्रधानाध्यापक भगवती आधारभूत विद्यालय जातिभिड, जुम्ला

९. कमलबहादुर शाही, प्रधानाध्यापक भैरव मा.वि.धुपिदुस्का जुम्ला

विशेष उपस्थिति : जीतबहादुर शाह, प्राविधिक विज्ञ, चन्दननाथ नगरपालिका, जुम्ला

प्रस्तावहरु :

१. समूहमा कार्यविभाजन सम्बन्धमा ।

२. स्थानीय शिक्षा योजनाको खाका प्रस्तुत सम्बन्धमा ।

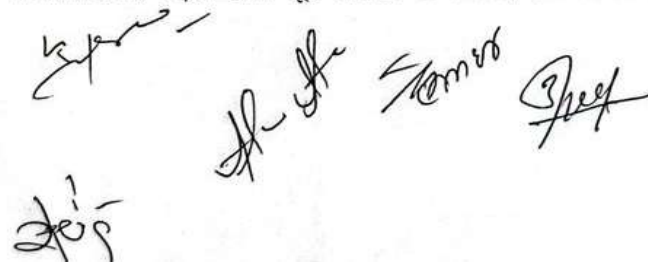
निर्णयहरु :

निर्णय नं. १ :

चन्दननाथ नगरपालिकाको दश वर्षे शिक्षा योजना निर्माणका लागि कार्यदलका सदस्यहरुको समूह विभाजन गरी विषयवस्तुको जिम्मेवारी बाँडफाँड गर्ने निर्णय गरियो ।

निर्णय नं. २

शिक्षा योजना निर्माणका लागि कार्यदलका सदस्यहरुलाई दिइएको जिम्मेवारी अनुसार सामूहिक छलफलको आधारमा तयार भएको खाका मूल समारोह समितिलाई पेश गर्ने निर्णय गरियो ।

अनुसूची : ५

दश वर्षे स्थानीय नगर शिक्षा योजना निर्माण कार्यदलको दोस्रो बैठकको उपस्थिति र
निर्णय विवरण

आज मिति २०८० साल जेठ १३ गते शनिवारका दिन युनेस्को काठमाण्डौको सहयोग र शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र, सानोठिमीको समन्वय एवम् यस श्री चन्दननाथ नगरपालिकाको आयोजनामा निर्माण हुन थालेको दशै वर्षे स्थानीय शिक्षा योजना (२०२२/२३ -२०३१/०३२) निर्माण कार्यदलका संयोजक एवम् यस चन्दननाथ नगरपालिकाका नगर शिक्षा प्रमुख श्री खडानन्द चौलागाई संयोजकत्वमा सञ्चालन भएको स्थानीय शिक्षा योजना निर्माण कार्यदलको बैठकमा देहायवमोजिमको उपस्थिति र निर्णय भयो ।

स्थ
म
क
मा
२

१. खडानन्द चौलागाई, नगर शिक्षा प्रमुख चन्दननाथ नगरपालिका जुम्ला
२. टंकबहादुर महत, प्रधानाध्यापक चन्दननाथ मा.वि.खलंगा जुम्ला
३. जीतबहादुर शाही, प्रधानाध्यापक जनज्योति मा.वि.बारकोटेगाउँ जुम्ला
४. हेमन्तबहादुर महत, प्रधानाध्यापक मालिका आधारभूत विद्यालय आचार्यवाडा जुम्ला
५. उमादेवी उपाध्याय, प्राविधिक सहायक चन्दननाथ नगरपालिका, जुम्ला
६. छायावहादुर खत्री, सहायक शिक्षक शम्भुनाथ ज्ञानकुञ्ज मा वि श्रीदुस्का, जुम्ला
७. देवीप्रसाद न्यौपाने, वि.व्य.स.अध्यक्ष रत्नचुंडेश्वर मा वि.बोहोरागाउँ जुम्ला
८. भिमबहादुर थापा प्रधानाध्यापक भगवती आधारभूत विद्यालय जातिभिड, जुम्ला
९. कमलबहादुर शाही, प्रधानाध्यापक भैरव मा.वि.धुपिदुस्का जुम्ला

विशेष उपस्थिति : जीतबहादुर शाह, प्राविधिक विज्ञ, चन्दननाथ नगरपालिका, जुम्ला

प्रस्तावहरु :

१. स्थानीय शिक्षा योजनाको डाफ्टमा छलफल ।

निर्णयहरु :

निर्णय नं. १ :

चन्दननाथ नगरपालिकाको स्थानीय शिक्षा योजना निर्माणका लागि जिम्मेवारी बाँडफाँडका आधारमा समितिका सदस्यहरुले पेश गरेको डाफ्टमा व्यापक छलफल गरी आएका सुझावहरुलाई समावेश गरी मूल समारोह समितिमा पेश गर्ने निर्णय गरियो ।

अनुसूची : ६

दश वर्षे स्थानीय नगर शिक्षा योजना निर्माण कार्यदलको तेस्रो बैठकको उपस्थिति र निर्णय विवरण

आज मिति २०८० साल जेठ १८ गते विहिवारका दिन युनेस्को काठमाण्डौको सहयोग र शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र, सानोठिमीको समन्वय एवम् यस श्री चन्दननाथ नगरपालिकाको आयोजनामा निर्माण हुन थालेको दशै वर्षे स्थानीय शिक्षा योजना (२०२२/२३ -२०३१/०३२) निर्माण कार्यदलका संयोजक एवम् यस चन्दननाथ नगरपालिकाका नगर शिक्षा प्रमुख श्री खडानन्द चौलागाई संयोजकत्वमा सञ्चालन भएको स्थानीय शिक्षा योजना निर्माण कार्यदलको बैठकमा देहायबमोजिमको उपस्थिति र निर्णय भयो ।

१. खडानन्द चौलागाई, नगर शिक्षा प्रमुख चन्दननाथ नगरपालिका जुम्ला
२. टंकबहादुर महत, प्रधानाध्यापक चन्दननाथ मा.वि.खलंगा जुम्ला
३. जीतबहादुर शाही, प्रधानाध्यापक जनज्योति मा.वि.वारकोटेगाउँ जुम्ला
४. हेमन्तबहादुर महत, प्रधानाध्यापक मालिका आधारभूत विद्यालय आचार्यवाडा जुम्ला
५. उमादेवी उपाध्याय, प्राविधिक सहायक चन्दननाथ नगरपालिका, जुम्ला
६. छयावहादुर खत्री, सहायक शिक्षक शम्भुनाथ ज्ञानकुञ्ज मा वि श्रीदुस्का, जुम्ला
७. देवीप्रसाद न्यौपाने, वि.व्य.स.अध्यक्ष रत्नचुङेश्वर मा वि.वोहोरागाउँ जुम्ला
८. भिमबहादुर थापा प्रधानाध्यापक भगवती आधारभूत विद्यालय जातिभिड, जुम्ला
९. कमलबहादुर शाही, प्रधानाध्यापक भैरव मा.वि.धुपिदुस्का जुम्ला

विशेष उपस्थिति : जीतबहादुर शाह, प्राविधिक विज्ञ, चन्दननाथ नगरपालिका, जुम्ला

प्रस्तावहरु :

१. स्थानीय शिक्षा योजनाको मस्यौदा पेश गर्ने सम्बन्धमा ।

निर्णयहरु :

निर्णय नं १

युनेस्को काठमाण्डौको सहयोग र शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र, सानोठिमीको समन्वय एवम् यस श्री चन्दननाथ नगरपालिकाको आयोजनामा निर्माण हुन थालेको दशै वर्षे स्थानीय शिक्षा योजना (२०२२/२३ -२०३१/०३२) निर्माण निर्माणका लागि विज्ञका रुपमा खटिएर आउनु भएका जीतबहादुर शाहको सहजिकरणका आधारमा तयार गरिएको योजनाको मस्यौदालाई मूल समारोह समितिमा पेश गर्ने निर्णय गरियो ।

अनुसूची : ७

दश वर्षे स्थानीय नगर शिक्षा योजना निर्माण गर्नका लागि आयोजित प्रथम कार्यशालाको उपस्थिति विवरण

सुनैरको काठगाउँ र शिक्षा तथा मानव श्रोत विकास केन्द्रको समन्वयमा कर्णाली प्रदेशको चन्दननाथ नगरपालिका जस्तामा निर्माण हुन लागि रहेको १० वर्षीय स्थानीय शिक्षा योजना निर्माण सम्बन्धि १ दिवसीय कार्यशालामा सहभागी जन प्रतिनिधि, विद्यालयका प्र.अ.वि.व्य.स.परिचालिका, स्थानीय संघ संस्थाका प्रतिनिधि तथा कर्मचारीहरूको उपस्थिति भएको हाजिरी विवरण ।

तपसिल

क्र.सं.	सहभागीको नाम घर	पद	संस्था/कार्यालय	२०८०।०८।०८	सम्पर्क नम्बर	कैफियत
१	राजु खिम चौधरी	गा.स.स.स.स.	चौ.ना.स.स.	१	९८५८३२२२	
२	राजु खिम चौधरी	गा.स.स.स.स.	चौ.ना.स.स.	१	९८५८३२२२	
३	सुनैरको काठगाउँ	गा.स.स.स.स.	चौ.ना.स.स.	१	९८५८३२२२	
४	सुनैरको काठगाउँ	गा.स.स.स.स.	चौ.ना.स.स.	१	९८५८३२२२	
५	सुनैरको काठगाउँ	गा.स.स.स.स.	चौ.ना.स.स.	१	९८५८३२२२	
६	सुनैरको काठगाउँ	गा.स.स.स.स.	चौ.ना.स.स.	१	९८५८३२२२	
७	सुनैरको काठगाउँ	गा.स.स.स.स.	चौ.ना.स.स.	१	९८५८३२२२	
८	सुनैरको काठगाउँ	गा.स.स.स.स.	चौ.ना.स.स.	१	९८५८३२२२	
९	सुनैरको काठगाउँ	गा.स.स.स.स.	चौ.ना.स.स.	१	९८५८३२२२	
१०	सुनैरको काठगाउँ	गा.स.स.स.स.	चौ.ना.स.स.	१	९८५८३२२२	
११	सुनैरको काठगाउँ	गा.स.स.स.स.	चौ.ना.स.स.	१	९८५८३२२२	
१२	सुनैरको काठगाउँ	गा.स.स.स.स.	चौ.ना.स.स.	१	९८५८३२२२	
१३	सुनैरको काठगाउँ	गा.स.स.स.स.	चौ.ना.स.स.	१	९८५८३२२२	
१४	सुनैरको काठगाउँ	गा.स.स.स.स.	चौ.ना.स.स.	१	९८५८३२२२	
१५	सुनैरको काठगाउँ	गा.स.स.स.स.	चौ.ना.स.स.	१	९८५८३२२२	
१६	सुनैरको काठगाउँ	गा.स.स.स.स.	चौ.ना.स.स.	१	९८५८३२२२	
१७	सुनैरको काठगाउँ	गा.स.स.स.स.	चौ.ना.स.स.	१	९८५८३२२२	
१८	सुनैरको काठगाउँ	गा.स.स.स.स.	चौ.ना.स.स.	१	९८५८३२२२	
१९	सुनैरको काठगाउँ	गा.स.स.स.स.	चौ.ना.स.स.	१	९८५८३२२२	
२०	सुनैरको काठगाउँ	गा.स.स.स.स.	चौ.ना.स.स.	१	९८५८३२२२	
२१	सुनैरको काठगाउँ	गा.स.स.स.स.	चौ.ना.स.स.	१	९८५८३२२२	
२२	सुनैरको काठगाउँ	गा.स.स.स.स.	चौ.ना.स.स.	१	९८५८३२२२	
२३	सुनैरको काठगाउँ	गा.स.स.स.स.	चौ.ना.स.स.	१	९८५८३२२२	
२४	सुनैरको काठगाउँ	गा.स.स.स.स.	चौ.ना.स.स.	१	९८५८३२२२	
२५	सुनैरको काठगाउँ	गा.स.स.स.स.	चौ.ना.स.स.	१	९८५८३२२२	
२६	सुनैरको काठगाउँ	गा.स.स.स.स.	चौ.ना.स.स.	१	९८५८३२२२	
२७	सुनैरको काठगाउँ	गा.स.स.स.स.	चौ.ना.स.स.	१	९८५८३२२२	
२८	सुनैरको काठगाउँ	गा.स.स.स.स.	चौ.ना.स.स.	१	९८५८३२२२	
२९	सुनैरको काठगाउँ	गा.स.स.स.स.	चौ.ना.स.स.	१	९८५८३२२२	
३०	सुनैरको काठगाउँ	गा.स.स.स.स.	चौ.ना.स.स.	१	९८५८३२२२	
३१	सुनैरको काठगाउँ	गा.स.स.स.स.	चौ.ना.स.स.	१	९८५८३२२२	

अनुसूची : ८

दश वर्षे स्थानीय नगर शिक्षा योजना निर्माण गर्नका लागि आयोजित दोस्रो कार्यशालाको उपस्थिति विवरण

युनेस्को काठमाण्डौ र शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रको समन्वयमा कर्णाली प्रदेशको चन्दननाथ नगरपालिका जुम्लामा निर्माण हुन लागि रहेको १० वर्षिय स्थानीय शिक्षा योजना निर्माण सम्बन्धि १ दिवसीय दोस्रो कार्यशालामा सहभागी जन प्रतिनिधि, विद्यालयका प्र.अ.वि.व्य.स.परिचालिका, स्थानीय संघ संस्थाका प्रतिनिधि तथा कर्मचारीहरूको उपस्थिति भएको हाजिरी विवरण ।

तपसिल

क्र.सं.	सहभागीको नाम थर	पद	संस्था/कार्यालय	सम्पर्क नम्बर	२०८०।०८।१४ गते उपस्थिति	कैफियत
१	राजु रिह कछात्रा	नगर प्रमुख	चन्दननाथ नगरपालिका	९८८३३३३३०		
२	राजदेवी खड्का	उप प्रमुख	"	९८८३३३३३१		
३	रूपबहादुर खड्का	वडा अध्यक्ष	वडा नं. ०१ कोकाली	९८८३३३३३१		
४	गुनराज देवकोटा	"	" ०२ कोकाली	९८८३३३३३३		
५	हेम देवकोटा	"	" ०३ कोकाली	९८८३३३३३३		
६	रमेश्वर चोखामगर	प्र.अ.	चन्दननाथ नगरपालिका	९८८३३३३३३		
७	सुविमल पौड्याल	उप प्रमुख	"	९८८३३३३३३		
८	ताराज चोखामगर	प्र.अ.	चन्दननाथ नगरपालिका	९८८३३३३३३		
९	पद्मि पुन्याल - चौपाले	प्र.अ.	चन्दननाथ नगरपालिका	९८८३३३३३३		
१०	आनन्द आनन्द	प्र.अ.	चन्दननाथ नगरपालिका	९८८३३३३३३		
११	दिपक शर्मा	प्र.अ.	चन्दननाथ नगरपालिका	९८८३३३३३३		
१२	राजबहादुर खड्का	प्र.अ.	चन्दननाथ नगरपालिका	९८८३३३३३३		
१३	नेत्रबहादुर शर्मा	प्र.अ.	चन्दननाथ नगरपालिका	९८८३३३३३३		
१४	कमलबहादुर शर्मा	प्र.अ.	चन्दननाथ नगरपालिका	९८८३३३३३३		
१५	नीलबहादुर शर्मा	प्र.अ.	चन्दननाथ नगरपालिका	९८८३३३३३३		
१६	उमादेवी उपाध्याय	प्र.अ.	चन्दननाथ नगरपालिका	९८८३३३३३३		
१७	रमेश्वर चोखामगर	प्र.अ.	चन्दननाथ नगरपालिका	९८८३३३३३३		
१८	आनन्द उपाध्याय	प्र.अ.	चन्दननाथ नगरपालिका	९८८३३३३३३		
१९	सुविमल पौड्याल	प्र.अ.	चन्दननाथ नगरपालिका	९८८३३३३३३		
२०	केशव पौड्याल	प्र.अ.	चन्दननाथ नगरपालिका	९८८३३३३३३		
२१	हेमदेव शर्मा	प्र.अ.	चन्दननाथ नगरपालिका	९८८३३३३३३		
२२	पद्मि पुन्याल	प्र.अ.	चन्दननाथ नगरपालिका	९८८३३३३३३		
२३	सपना शर्मा	प्र.अ.	चन्दननाथ नगरपालिका	९८८३३३३३३		
२४	रूपना पुन्याल	प्र.अ.	चन्दननाथ नगरपालिका	९८८३३३३३३		
२५	सुविमल पौड्याल	प्र.अ.	चन्दननाथ नगरपालिका	९८८३३३३३३		
२६	हेमदेव शर्मा	प्र.अ.	चन्दननाथ नगरपालिका	९८८३३३३३३		
२७	हेमदेव शर्मा	प्र.अ.	चन्दननाथ नगरपालिका	९८८३३३३३३		
२८	सुविमल पौड्याल	प्र.अ.	चन्दननाथ नगरपालिका	९८८३३३३३३		
२९	सुविमल पौड्याल	प्र.अ.	चन्दननाथ नगरपालिका	९८८३३३३३३		
३०	रूपना शर्मा	प्र.अ.	चन्दननाथ नगरपालिका	९८८३३३३३३		

अनुसूची : १

दश वर्षे स्थानीय नगर शिक्षा योजना निर्माण गर्नका लागि आयोजित तेस्रो कार्यशालाको उपस्थिति विवरण

युनेस्को काठमाण्डौ र शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रको समन्वयमा कर्णाली प्रदेशको चन्दननाथ नगरपालिका जुम्लामा निर्माण हुन लागि रहेको १० वर्षिय स्थानीय शिक्षा योजना निर्माण सम्बन्धि १ दिवसीय तेस्रो कार्यशालामा सहभागी जन प्रतिनिधि, विद्यालयका प्र.अ, वि.व्य.स, परिचालिका, स्थानीय संघ संस्थाका प्रतिनिधि, पुराना अनुभवि प्र.अ, अपाङ्ग प्रतिनिधि तथा कर्मचारीहरुको उपस्थिति भएको हाजिरी विवरण ।

तपसिल

क्र. सं	तेस्रो कार्यशालाका सहभागीहरुको नाम थर	पद	संस्था/कार्यालयको नाम	२०८०।०८।१९ गते उपस्थिति	कैफियत
१	राजु सिंह ठाकुर	नगर प्रमुख	चन्दननाथ न.पा.		
२	रामदेवी खड्का	नगर उपा प्रमुख	चन्दननाथ न.पा.		
३	सुपबहादुर खोकाया	वडाध्यक्ष २ नं	च.ना.न.पा.		
४	नवराज देवडोडा	वडाध्यक्ष ६ नं	चन्दननाथ न.पा.		
५	सुतासुता खड्का	प्रमुख प्रशासकीय अधिकारी	चन्दननाथ न.पा.		
६	चित्तबहादुर शाही	प्रारम्भिक शिक्षा अधिकारी	चन्दननाथ न.पा.		
७	खड्कानन्द खोलागाड	नगर बोर्डमा प्रमुख	चन्दननाथ न.पा.		
८	लोकाज खोलागाड	बोर्डमा सदस्य	चन्दननाथ न.पा.		
९	गुलाराज खोलागाड	समाजिक विज्ञान अधिकारी	च.ना.वि.पा.		
१०	देविप्रसाद खोलागाड	वि.व्य.स. अध्यक्ष	च.ना.वि.पा.		
११	कमलबहादुर शाही	प्र.अ.	भैरव मा.वि.		
१२	तेजबहादुर शाही	नगर शिक्षा समिति सदस्य	जयन्ती मा.वि.		
१३	नन्दलाल धराला	प्र.अ. र.अ. वि.	र.अ. र.अ. वि. शा.		
१४	हेमन्तबहादुर महत	नगर शिक्षा समिति सदस्य	च.ना.न.पा.		
१५	सुपबहादुर खोकाया	नगर बोर्डमा समिति सदस्य	च.ना.न.पा.		
१६	नवराज शाही	वडाध्यक्ष १० नं	चन्दननाथ न.पा.		
१७	हेमन्तबहादुर शाही	शिक्षा प्रेमि	" १०		
१८	शैलबहादुर खोकाया	नगर बोर्डमा समिति सदस्य	च.ना.न.पा.		
१९	गणेश शाही	परिचालिका	कार्तिकेय मा.वि.		
२०	अम्बिका शर्मा	परिचालिका	लालिगुरासि.वि.		
२१	सुपबहादुर खोकाया	अध्यक्ष	अध्यक्ष, जयन्ती मा.वि.		
२२	रामदेवी गुप्ता	प्रारम्भिक शिक्षा अधिकारी	च.ना.न.पा.		
२३	सुपना शर्मा	परिचालिका	चन्दननाथ सा.वि.वि.		
२४	रत्नालक्ष्मी शर्मा महत	परिचालिका	जयन्ती सा.वि.वि.		
२५	दुर्गा शाही	वि.व्य.स. अध्यक्ष	बालप्रसाद मा.वि.		
२६	सुपना खत्री	शिक्षा प्रेमि	च.ना.न.पा.		
२७	प्रबल खोलागाड	समाजिक कार्यकर्ता	च.ना.न.पा.		
२८	शुभेन्द्र मल्ल	नगर बोर्डमा समिति सदस्य	च.ना.न.पा.		
२९	सुपना खोकाया	नगर बोर्डमा समिति सदस्य	च.ना.न.पा.		
३०	विष्णु शाही	शिक्षक	च.ना.न.पा.		
३१	गणेश शाही	परिचालिका	कार्तिकेय मा.वि.		

अनुसूची : १०

दश वर्षे स्थानीय नगर शिक्षा योजना निर्माण गर्नका लागि प्रधानाध्यापकहरूसँग सम्पन्न अन्तरक्रिया कार्यक्रमको उपस्थिति विवरण

मिति: २०८०।२।१६

यस चन्दननाथ नगरपालिका गुन्ना शिक्षा युवा तथा खेलकुद शाखा पुपुखरुति खडानन्द चौलागाईंको अध्यक्षता रहेको बैठकले १० वर्षे चन्दननाथ नगरपालिकाको शिक्षा योजना निर्माण सम्बन्धी विषयमा छलफल गर्न देहाय सदस्यवृत्तरी २५ २ विज्ञको उपस्थितिमा तयार पारि बमोजी प्रस्तुत गरी राखियो।

उपस्थित

१. श्री खडानन्द चौलागाईं - नगर शिक्षा पुपुख
२. श्री तेज बहादुर शर्मा - पु.अ. जनज्योती मा.वि.
३. श्री कल्लु बहादुर मल्ल - पु.अ. कुशोली मा.वि. आनन्दा
४. श्री भगवती श्रेष्ठ - पु.अ. अशोक मा.वि. गाली बड.
५. श्री चन्द्र प्रसाद हमाल - पु.अ. २। म्युनिसिपल हाइकुजि मा.वि.
६. श्री शिवराज शर्मा - पु.अ. काँडा खोपी मा.वि. गौरी
७. श्री हुमेल वी. मल्ल - पु.अ. सप्तरी मा.वि. आनन्दा
८. श्री जितेंद्र कुमल मल्ल - पु.अ. जनता मा.वि. मल्लगाँ
९. श्री लक्ष्मी प्रसाद आचार्य - पु.अ. तनजुमल मा.वि.
१०. श्री फोगा बहादुर खल्ल - पु.अ. सरस्वती मा.वि. मिर्चा
११. श्री पावती पौडेल - पु.अ. बलमन्दिर
१२. श्री दुर्गा लक्ष्मी चौलागाईं - पु.अ. छिदिमिनाम
१३. श्री कविन्द्र खोपा - सरस्वती मा.वि. दोरहा
१४. श्री हरि कुमार खोपा - छेत्री मा.वि. लियामाग.
१५. श्री विश्व राज उप्रेपाथ - उरुखुल विद्यालय
१६. श्री काली बहादुर सिंह - नैरव मा.वि. बुपिबल
१७. श्री कुल राज खोपा - रत्न युद्धवेर मा.वि.
१८. श्री विद्यादेव आमाजित - प्राविधि
१९. श्री विष्णु जीतबहादुर शर्मा

अनुसूची :११

दश वर्षे स्थानीय नगर शिक्षा योजना निर्माण गर्नका लागि आयोजित विविध कार्यक्रमका केही फोटो
क्लिप्स

